

Dzīvesstāsts un pašapziņa Mutvārdu vēsture Latvijā

Dr. philol. Ieva Gardas-Rozenbergas zinātniskajā redakcijā

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts
Latvijas Mutvārdu vēstures pētnieku asociācija
„Dzīvesstāsts”

DZĪVESSTĀSTS UN PAŠAPZIŅA

Mutvārdu vēsture Latvijā

Zinātniskā redaktore *Dr. philol.* Ieva Garda-Rozenberga

Rīga, 2012

UDK 94(474.3)(092)+929
Dz 852

Kolektīvā monogrāfija „Dzīvesstāsts un pašapziņa. Mutvārdu vēsture Latvijā” sagatavota Valsts pētījumu programmas „Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)” projektā „Nacionālā un eiropeskā identitāte”

Zinātniskā redaktore: *Dr. philol. Ieva Garda-Rozenberga*

Ievada autore: *Dr. philol. Ieva Garda-Rozenberga*

Nodaļu autori:

Mg. hist. Maija Krūmiņa (1. nodaļa), *Dr. sc. soc. Dagmāra Beitnere-Le Galla* (2. nodaļa),
Mg. sc. soc. Edmunds Šūpulis (3. nodaļa), *Mg. sc. soc. Maruta Pranka* (4. nodaļa),
Mg. phil. Dace K. Bormane (5. nodaļa), *Dr. philol. Ieva Garda-Rozenberga* (6. nodaļa),
Mg. philol. Māra Zirnite (7. nodaļa)

Redaktore: **Māra Zirnite**

Korektore: **Indra Orleja, Maija Krūmiņa**

Vāka dizains un makets: **Zbignevs Beinarovičs**

Monogrāfija apstiprināta LU aģentūras „LU Filozofijas un socioloģijas institūts”
Zinātniskās padomes sēdē 2012. gada 26. septembrī

Recenzenti:

Dr. sc. soc. Baiba Bela (Latvijas Universitāte, Latvija)

Dr. hist. Maija Runce (Stokholmas Universitāte, Zviedrija)

PhD Vieda Skultāne (Bristoles Universitāte, Apvienotā Karaliste)

Vāka noformējumā izmantota **Māras Brašmanes** fotogrāfija

© Latvijas Universitātes aģentūra „LU Filozofijas un socioloģijas institūts”, 2012

© Latvijas Mutvārdu vēstures pētnieku asociācija „Dzīvesstāsts”, 2012

© Priekšvārds: Ieva Garda-Rozenberga, 2012

© Vāka dizains: Zbignevs Beinarovičs, 2012

© Vāka foto: Māra Brašmane, 2012

ISBN 978-9984-9599-7-9

Satura rādītājs

Ievads	7
1. nodaļa. Mutvārdu vēstures avotu perspektīva vēstures izpētē	21
2. nodaļa. Vēsture, atmiņa un pašapziņa	32
3. nodaļa. Identitātes, atmiņas un biogrāfiskā naratīva mijattiecības	46
4. nodaļa. Biogrāfiskais pārrāvums kā pieredze dzīves gājumā	58
5. nodaļa. Ekopašapziņa un identitāte	72
6. nodaļa. Dzīvesstāsti un nacionālā pašapziņa	86
7. nodaļa. Kultūru saskarsmes dzīvesstāstu pētījumos	105
Dzīvesstāstu intervijas	
Dzīvesstāstu intervijas – starp dzīvi, mākslu un zinātni	125
<i>Mirdza Andersone</i> . Tur mēs dabūjām pēdējo latviešu maizi	127
<i>Lūcija Kazeniece</i> . Bija tikai viena vēlēšanās – atgriezties Latvijā	139
<i>Pēteris Čačka</i> . Karš – tas ir šausmīgi grūts darbs	145
<i>Juris Kļaviņš</i> . Aiz muguras bija mūsu latviešu vecīši, mūsu sievas un bērni	154
<i>Jānis Salmiņš</i> . Četras Latvijas vienā Omskas apgabalā	167
<i>Veronika Vaivode</i> . Lai cilvēks var dzīvot, kur viņam saknes ir	176
<i>Pēteris Bērtulsons</i> . Celtnieks savā zemē – suitos	182
<i>Marija Jankovska</i> . Es iejūdzu vēja zirgus zosu kaulu kamanās...	193
<i>Jānis Priedoliņš</i> . Jūrkalnes hronists	203
<i>Pēteris Jansons</i> . Pārcēlājs	215
<i>Inga Jansone</i> . Biju iemilējusies	223
<i>Spodra Jurjāne</i> . Kā šodien redzu, ka mans koferis aizpeld	237
<i>Ēriks Tomsons</i> . Ja devi jūrnieka goda vārdu	243
Life Story and Self-Awareness. Oral History in Latvia	257
Bibliogrāfija	263
Personu rādītājs	270
Priekšmetu rādītājs	276

Ievads

Kad pagājušā gadsimta astoņdesmito un deviņdesmito gadu mijā Latviju pāršalca Atmodas notikumi, tie skaļi un noteikti pieprasīja vēstures pārskatīšanu. Bija pārrautas klusēšanas slūžas – cilvēki stāstīja to, ko bija piedzīvojuši, tādējādi radot daudzbalssīgu pretsparu arī padomju laikā sarakstītajai vēsturei. Vēsturei, kurā cilvēki neatrada sevi un kurā viss bija pielāgots varas pozīcijām. Ar neskaitāmiem personīgās vēstures stāstiem, kas nāca gan no represijās cietušajiem, gan no trimdas – no visiem varas vajātajiem, atstumtajiem un ignorētajiem, tika veidota un stiprināta nacionālā identitāte – piederība Latvijas valstij. Tā izauga kā no personiskās, tā kolektīvās piederības izjūtas, atmiņas un pašapziņas.

Mutvārdu vēstures pētniecība LU Filozofijas un socioloģijas institūtā norit jau vairāk nekā 20 gadus, un arī tās centrā ir „cilvēks un viņa problēmas, indivīda mūžs kā vērtība un dzīvesstāsts kā nacionālās apziņas daļa. Mutvārdu vēsture paver iespējas analītiskiem pētījumiem par cilvēku un sabiedrību, par cilvēku laikā un telpā, par iekšējās un uz āru vērstās dzīves attiecībām, par dzīves kvalitātēm un vērtībām, cilvēka uzskatiem, viedokļiem, izturēšanos un attieksmēm, par viņa pielāgošanās spējām, kā arī par apstākļu, kritisku situāciju izraisīto pārdzīvojumu un pārvērtībām pašā cilvēkā” (Zirnīte 1993, 22).

Personiskajiem stāstījumiem, tostarp dzīvesstāstiem, ir bijusi un joprojām ir īpaša nozīme bijušajās totalitāro sistēmu valstīs, arī Latvijā. Sociologs Tālis Tisenkopfs atminas: „Tautas vēsture un nacionālās kultūras vērtības bija galvenās idejas, ap kurām rotēja kolektīvā atmiņa un individuālie likteņstāsti, kas vienā veselumā saistīja jēdzienus: indivīds, tauta, vēsture, pagātne un nākotne.” (Tisenkopfs 1993, 4) Turklāt Atmodas periodā aizvien

vairāk pieauga ne tikai vispārēja interese par dzīvesstāstiem, bet tā kļuva arī par priekšnoteikumu, lai sociālajās un humanitārajās zinātnēs plašākas vēsturiskās, sociālās un kultūras pārmaiņas sāktu skatīt saistībā ar individuālu dzīves pieredzi (Bela-Krūmiņa 2005). Personiskās atmiņas un pieredze tika izmantota dažādiem nolūkiem: pirmkārt, lai iezīmētu saikni ar Latvijas brīvvalsts periodu, otrkārt, kā liecības par vairāk nekā 45 gadus ilgušo padomju okupācijas periodu. Pievēršoties personiskajām atmiņām, tika atvērti jauni, līdz tam vēsturē noklusēti temati, piedāvātas jaunas dokumentāro avotu interpretācijas, kā arī rasta vieta personiskajām balsīm (Skultans 2003). Personiskās atmiņas bija ļoti nozīmīgas arī pašapziņas un jaunas identitātes konstruēšanas procesā, jo stāstīšana palīdz izkopt savu patību (Tisenkopfs 1993; Bela 2008).

Atmodas perioda gaisotnē tika gatavota akadēmiskā gultne, lai mērķtiecīgi ievadītu un apzinātu grūti aptveramo stihisko atmiņu straumi, kas izpaužas gan rakstītās, gan stāstītās atmiņās un atklātībai nodotās dienasgrāmatās. Tas sākās Latvijas Kultūras fonda paspārnē Imanta Ziedoņa un Augusta Milta vadībā, priekšplānā izvirzot ētisko principu, bez kā nevar tuvoties tekstiem ar patieso dzīves liecinājumu. 1992. gadā, tūlīt pēc neatkarības atjaunošanas Augusts Milts sāka vadīt pirmo akadēmisko mutvārdu vēstures pētījumu, kas saskanēja ar jauno Filozofijas un socioloģijas institūta programmatisko ievirzi. Augusta Milta aizsāktā projekta un tā gaitā veidotā Nacionālā mutvārdu vēstures (NMV) krājuma saturs joprojām liecina, ka savas iekšējās un ārējās dzīves pretrunu izdzīvošana atmiņu stāstos un dienasgrāmatās ir un paliek Latvijas cilvēku 20. gadsimta fenomens (Milts 2001; Zirņīte 2008, 109).

Krājums tika veidots, lai dokumentētu Latvijas vēstures pieredzi, uzklātos individuālos stāstījumus. Galvenā uzmanība tika pievērsta vecākā gadagājuma cilvēku atmiņām. Viņi bija piedzīvojuši divus pasaules karus, brīvvalsts laiku un okupācijas varu maiņu, tāpēc varēja sniegt unikālas liecības, kas kalpoja par salīdzinājumu vēlāko paaudžu pieredzēm. Šobrīd krājums apkopo vairāk nekā 3500 dzīvesstāstu audio ierakstu. Tie ierakstīti gan dažādos Latvijas reģionos, gan ārzemju latviešu kopienās (Norvēģijā, Zviedrijā, ASV, Kanādā, Vācijā, Austrālijā, Brazīlijā). Mutvārdu vēsture veido

tiltu starp individuālo pieredzi un sabiedrības skatījumu, maina vēstures skatpunktus un atklāj jaunas pētījumu nozares. Tiek uzklauts ne tikai tas, kas noticis ar individuālo cilvēku, bet arī, – kā cilvēks notikušo apzinās, saprot, izstāsta un kā izjūt notikumu sekas. Otrs krājuma pētnieku mērķis, kas nozīmes ziņā līdzvērtīgs pirmajam, ir uzglabāt dzīvesstāstus kā nemateriālās kultūras mantojumu. Dzīvesstāsti ir ne tikai liecības par vēsturiskiem, sociāliem un kultūras notikumiem, bet arī avots valodas pētniecībai (valoda kā nemateriālās kultūras mantojuma nesēja), domāšanas struktūru un paradigmu pētniecībai, kā arī tradicionālo vērtību un uzskatu izziņošanai. A. Milts uzsveris: „Katra cilvēka dzīvesstāstam ir neatkārtojama vērtība, jo tajā ir gan racionālas domas, gan izjūtu savdabība, gan iracionālie dzīves instinkti, daudzas grūti tveramas nianšes. No katra mēs varam mācīties, ieskaitot arī pieredzi, kas izskan kā brīdinājums to neatkārtot.” (Milts 2001, 35–36)

Turpinot A. Milta iesākto darbu, NMV pētnieki attīstījuši vairākus pētījumu virzienus: biogrāfisko un mutvārdu vēstures pētījumu metodoloģijas nostiprināšanu Latvijā; Latvijas iedzīvotāju etnisko, vēsturisko un reģionālo identitāšu izpēti; kultūru mijiedarbības apzināšanu diasporās; ikdienas vēsturi; sociālisma laika vēstures problemātiskos aspektus, dzīvesstāstus folklorā un folkloru dzīvesstāstos; arī tādus tematus kā telpas problemātika, vārds un naratīvā identitāte, cilvēka un vides ekoloģija. Kopumā NMV pētnieki devuši nozīmīgu ieguldījumu biogrāfiskās pieejas attīstībā Latvijas humanitārajās un sociālajās zinātnēs, pilnveidojot gan metodiku, gan nodrošinot krājuma pieejamību plašākam sabiedrības lokam.

NMV krājuma un šīs monogrāfijas tapšana ir balstīta kvalitatīvo pētījumu metodoloģijā – mutvārdu vēsturē un biogrāfiskajā pieejā sociālajās zinātnēs, kas uzlūko personisko pieredzi kā nozīmīgu resursu sociālās dzīves izpētē, kā arī indivīda un sabiedrības mijattiecību analizē. Pētījuma avoti – dzīvesstāstu intervijas, tiek uzlūkoti kā sociāli konstruēti teksti, pētnieka un pētījuma dalībnieku dialogs noteiktā sociālā un kultūras kontekstā. Dzīvesstāsta intervijas princips paredz, ka intervētājs ierosina stāstījumu, uztur biogrāfisko perspektīvu naratīva konstruēšanā, taču stāstītājs ir pilnīgi brīvs stāstījuma tematu un izkārtojuma izvēlē.

Šāda pieeja intervijā ļauj iegūt dzīvesstāstu, kas atspoguļo stāstītāja priekšstatus par to, kas veido dzīvesstāstu un kādi pagātnes aspekti tajā iekļaujami. Kopumā dzīvesstāsti tiek uzlūkoti kā naratīvas konstrukcijas, kurās attiecības starp dzīvi un tās atveidojumu stāstījumā pastarpina atmiņa, apziņa, valoda, saziņas situācija, komunikācijas noteikumi, pieredze par citiem stāstiem un zināšanas par sociālajiem procesiem sabiedrībā. Turklāt pētījumu teorētiskā perspektīva balstās atziņā, ka stāsts netiek uzlūkots kā vienkārša informācija par pagātņi, bet pati stāsta uzbūve (saturs, forma, izteiksmes līdzekļi) nes informāciju par kultūru un sabiedrību, kurā dzīvo konkrētais stāstītājs. Cilvēka stāstā par savu dzīvi ir savstarpēji saistītas – valoda, kādā stāsts tiek stāstīts; apziņa un atmiņa; raksturs un psihe, kultūras tradīcijas, komunikācijas modeļi, izpratne par pasauli un cilvēku.

Dzīvesstāsti pašapziņas izpētē

Kopš neatkarības atgūšanas ir pagājuši vairāk nekā 20 gadi, taču šķietami tieši šobrīd aizvien biežāk dzirdams jautājums: *kas es esmu, kas mēs esam?* Mutvārdu vēstures pētnieki šo jautājumu skata plašāk – kā mijiedarbojas pašizpratne un pašapziņa un kā tās atspoguļojas indivīda stāstījumā par sevi – dzīvesstāstos. Dzīvesstāsts līdzās citiem mutvārdu vēstures avotiem, arī rakstītajiem, ir mirkļa, noteiktas sociālas situācijas iespaidā radīts. Proti, dzīvesstāsts kā vesels un pabeigts stāstījums nav ikdienišķs notikums, drīzāk tā ir kāda negaidīta situācija, kas ierosinājusi stāsta radīšanu, – parasti pamudinājums no malas – ģimenes locekļu lūgums, pētnieka aicinājums u. tml. Tāpēc biogrāfiskajās intervijās ierakstītie stāsti visbiežāk ir „situatīvi, spontāni un neredīgēti tādā nozīmē, ka rūpīgai un ilgstoši apdomātai pašcenzūrai nav laika” (Bela-Krūmiņa 2006, 14), un cilvēks veido stāstījumu atbilstoši tam, kā jūtas, saprot un redz sevi noteiktajā stāstīšanas mirklī. Vienlaikus jāpiemin, ka stāstījumu ietekmē arī pati saziņas situācija – dzīvesstāsts top sadarbībā ar intervētāju, kurš faktiski ir līdzautors avota tapšanā, daļēji nosakot gan tā saturu (intervētāja–klausītāja attieksme intervijas laikā, uzdotie jautājumi, reakcija uz dzirdēto), gan veidu, kā tas tiks izpildīts (Clements 1980).

Tomēr dzīvesstāsti ir ne tikai stāsts par sevi un citiem, par personisko un kopīgo, par pieredzēto un iecerēto. Tieši ar dzīvesstāstiem mēs varam tuvoties individuālajai un nacionālajai pašapziņai. Proti, dzīvesstāstos vērojama sociālā saskaņotība, kas var izpausties jebkurā līmenī – sižetā, tematos, vārdu izvēlē, attieksmē utt. Turklāt, raugot „pieskarties” individuālajai pašapziņai, jāpatur prātā, ka dzīvesstāsti ne tik daudz stāsta par vēsturiskiem notikumiem un procesiem, kā izsaka vērtējumu par to nozīmi pagātnē, tagadnē un nākotnē. No mūsdienu skatpunkta raugoties, var teikt, ka pašapziņas līmenis ceļas, ja sabiedrība atrod tam iemeslu – vai nu šīs dienas panākumos, vai atmiņās, uz ko balstīties nākotnes redzējumam. NMV krājumā sastopams daudz stāstu, kuros galvenais uzsvars likts nevis uz notikumiem, bet lai parādītu, ka *mēs jau riktīgi vīri bij’ visi*. Tādi savos stāstos ir ne tikai karavīri un leģionāri, bet arī tie, kuri vēsta par ikdienas dzīvi kara, starpkaru un padomju laikos, vai tā būtu kolhoza priekšsēdētāja vai baznīcas ķestera pieredze – gandrīz ikviens spējis paust savu pašapziņu 20. gadsimta vēsturisko notikumu ietvarā. Stāstos atklājas, kā saglabāt pašapziņu, pašcieņu jebkuros apstākļos – nonākot bēgļu gaitās, izsūtījumā, trimdā vai paliekot šeit – komunālajā dzīvoklī kādā no Rīgas priekšpilsētām. Dzīvesstāsti kā pašapziņas avoti ir neizsmelams resurss pētniekiem – katrs no tiem ļauj palūkoties uz savas tautas vēsturi no citādāka skatpunkta. Turklāt, uzklauset cita likteņstāstu, pašapzināšanās pāriet no stāstītāja pie klausītāja, – dzīvesstāsti var mainīt ne tikai stāstītāja redzējumu par sevi, bet arī klausītāja jūtu un vērtību pasauli, radot refleksīvu saiti starp stāstītāju un pētnieku. Refleksivitāte, kas pavada intervētā un intervētāja saziņu, ir viena no tām personisko stāstījumu iezīmēm, kas atbalsojas gan individuālā, gan kolektīvā uztverē. Stāstītājs un intervētājs iesaistīts jēgpilnā stāstīšanas notikumā, kura laikā stāstītājs var ne tikai mainīt un pārradīt dzīvi stāstā, bet arī piepildīt nacionālās pašapziņas „kausū”.

Par grāmatas saturu un dzīvesstāstiem

Mūsdienās, atrodoties krustcelēs starp nacionālo un globālo, starp kultūru ietekmēm, starp indivīda šķietamo izvēles brīvību un morāles principiem, pašapziņa ir kļuvusi par vienu no šī laikmeta aktualitātēm. Skatot pašapziņu kontekstā ar tādiem jēdzieniem kā atmiņa, vēsture, pieredze, arī kultūra, tā atklājas pakārtotās nozīmēs – sevis kā indivīda apziņa, tostarp arī pārliecība par savām spējām un savu vērtību, un apziņa par savas valsts eksistenci un kopību sabiedrībā.

Grāmatas pirmajā daļā atklāts NMV pētnieku redzējums par dzīvesstāstiem un pašapziņu,¹ parādot, cik atšķirīgi iespējams skatīt pašapziņas jēdzienu, atklājot dažādas vēsturiskās situācijas, kuru priekšplānā izvirzāma pašapziņas, tostarp pašapzināšanās, jēga un nozīme pagātnē, tagadnē un nākotnē. Grāmatā tiek meklētas atbildes un skaidroti jautājumi, ko mutvārdu vēstures pētnieki var piedāvāt sabiedrības pašizpratnes un pašapziņas veidošanai un kā tās esība vai trūkums var ietekmēt nostāju pret dzīvi, dzīves jēgas izjūtu kā individuālā, tā kolektīvā līmenī (vai tā būtu ģimene, viena novada iedzīvotāji, nācija – iedomāta, konstruēta, reāla). Monogrāfijā dzīvesstāsta un pašapziņas jautājumi tiek vērtēti, izmantojot sociālās antropoloģijas, vēstures un socioloģijas skatpunktus. Septiņās nodaļās tiek aplūkoti kolektīvās atmiņas veidošanās teorētiskie principi un Latvijā pastāvošās dažādās sociālās atmiņas, to iespējamā līdzāspastāvēšana vai konfrontācija. Vienlaikus uzmanība pievērsta arī individuālajām atmiņām un vēstošajai identitātei, parādot valodas un stāsta konstruktīvo līdzdalību sevis saprašanā, starpkultūru dialoga veicināšanā, kā arī nacionālās identitātes apzināšanās procesā. Kopumā monogrāfijas starpdisciplinārais raksturs ļauj aplūkot identitātes un pašapziņas jautājumus no visai atšķirīgām teorētiskām perspektīvām, parādot dzīvesstāsta un mutvārdu vēstures kā metodes plašās lietojuma iespējas un sekmējot dažādu zinātņu pārstāvju dialogu.

1 Monogrāfijas pirmā daļa tapusi uz Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III kongresa un Letonikas IV kongresa „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte” sekcijā „Mutvārdu vēsture: dzīvesstāsts un pašapziņas” nolasīto referātu pamata.

Pirmajā nodaļā Maija Krūmiņa piedāvā zinātnisku diskusiju par avotu kritisku lietojumu vēstures pētījumos un ielūkojas mutvārdu vēstures avotu perspektīvā. Salīdzinot tradicionālās vēstures un mutvārdu vēstures avotu specifiku, izkristalizējas ne tikai dzīvesstāstu kā vēstures, bet arī kā pašapziņas izpētes avotu sniegtās iespējas, jo dzīvesstāsti reizē ar konkrēto vēstures pieredzi ļauj uzklaut arī stāstītāja viedokli, sevis apzināšanos pagājušo notikumu skatījumā, savas rīcības vērtējumu un pašapziņu, ar kādu no tagadnes pozīcijas stāstītājs pārlūko savas dzīves notikumus. Tas iespējams, jo mutvārdu vēstures avoti ir individuāli – to centrā ir pieredze, stāstītāja pasaules skatījums un dzīves laikā iegūtās vērtības – tiklab individuālas, kā kolektīvas. Subjektīvisma klātbūtne nosaka arī to, ka indivīds stāsta ne tik daudz par vēsturiskiem notikumiem, cik par to nozīmi un ietekmi personīgās dzīves likločos. Turklāt, kas var būt vēl svarīgāk, katra dzīvesstāsta individualitāte nav nepatīkams kavēklis vispārinājumiem, bet tā vietā kļūst par svarīgu liecību, ar ko rekonstruēt cilvēku apziņu, uzsverot gan katras sociālās grupas pieredžu dažādību, gan parādot, kā katrs individuālais dzīvesstāsts balstās kopējā kultūrā (Samuel & Thompson 1991, 2). Uzmanība vēltīta arī šo avotu tapšanas raksturam un atmiņas specifikai kā aktīvam nozīmju radīšanas procesam. Turklāt, lai atmiņām piešķirtu jēgu, stāstot notiek atmiņu selekcija un sakārtošana – vienots naratīvs tiek radīts jeb konstruēts stāstīšanas gaitā.

Monogrāfijas nākamās nodaļas vēltītas dažādu pieredžu izpētei, raugot atklāt, kā veidojusies pašapziņa un kāda tā ir sociālajās grupās, kurām ir atšķirīga vēsturiskā atmiņa. Nodaļā par atmiņu, pašapziņu un vēsturi Dagmāra Beitnere-Le Galla uzsver vēstures izpratnes un pašapziņas mijietekmes, meklējot saikni, kā vēstures jautājumi izgaismo cilvēku redzējumu par sevi un savu piederību valstij un kā latviešu leģionāru piemiņas pasākumus vērtē tie, kuri karu nav piedzīvojuši. Izmantojot pašapziņas, kopības izjūtas un drošas valsts konceptus, tiek skaidrots, kāpēc cilvēkiem ir nozīmīgi pulcēties atceres dienās un kāda nozīme šajos kopības izjūtu veidošanas procesos piešķirama stāstam un atmiņai. 16. marta un 9. maija svinību sastatījumā tiek meklēta atbilde uz jautājumu, vai iespējama kopīga nākotne sabiedrībai, ja tai ir nesamierināma izpratne par notikumiem pagātnē.

Atmiņu konfrontācijas jautājumu analīze turpināta arī Edmunda Šūpuļa sagatavotajā nodaļā par identitātes, atmiņas un biogrāfiskā naratīva mijattiecībām. Priekšplānā izvirzot sociālās atmiņas konceptu, skatīts, kā ar sociālās atmiņas palīdzību tiek veidota tautas pašapziņa un kur paliek tā sociālā atmiņa, kas kontrastē ar nacionālo vēstures naratīvu un citu „atmiņu kopieņu” Latvijā pagātnes reprezentācijām. Viens no šādiem *kontr-naratīviem* ir atmiņas un stāsti par padomju laika pieredzi, kas ir daudzveidīgi, arī pretrunīgi, nereti reducēti uz nacionālo traumu (pēc neatkarības atjaunošanas par dominējošo vēstures interpretāciju ir kļuvis t. s. *lielais ciešanu naratīvs*). Tas, savukārt, atstāj iespaidu uz tautas pašapziņu, kavējot pozitīvu kolektīvo pašidentifikāciju, kas ir ļoti nozīmīga saskaņota vēstures naratīva izveidē. Uzklusot atmiņu stāstus, kas šķietami neiekļaujas politiski konstruētos pagātnes priekšstatos, iespējams paplašināt pagātnes reprezentāciju lauku, vienlaikus pārskatot tos sektorus, kas nekritiskas atmiņu politikas dēļ nokļuvuši sociālajā amnēzijā. No vienas puses, tas varētu būt veids, kā tuvoties saskaņota vēstures naratīva izveidei, taču, no otras puses, rodas jautājams, kā mainīsies latviskā identitāte, mainoties atmiņu saturam. Varbūt mūsu tautas pašapziņa un saliedētība tikai iegūtu, atceroties pretrunīgo pagātņi jaunā veidā, atrodot vietu alternatīvām atmiņām?

Traumatiskās pieredzes ietekme un mijiedarbe ar pašapziņu analizēta arī nākamajā nodaļā, kas veltīta indivīda identitātes nepārtrauktības jautājumiem un biogrāfiskā pārrāvuma problēmas analīzei. Izmantojot Pjēra Burdjē (*Pierre Bourdieu*) *habitus* jēdzienu un tajā ietvertu kapitāla formu ietvaru, Maruta Pranka analizē divu sieviešu padomju laika pieredzi saistībā ar kādu Rīgas namu. Velta un Līvija pieder tai 20. gadsimta paaudzei, kuras dzīvesstāstos uzskatāmi atklājas okupāciju, Otrā pasaules kara un šo politisko pagriezienu radīto seku izraisītais biogrāfiskais pārrāvums. Nodaļā izsekots tam, kā šis pārrāvums ietekmējis stāstītāju identitāti un pašapziņu un kā noteiktā vēsturiskā un sociālā situācijā veidojusies nepieciešamība slēpt daļu savas identitātes. Tiek atzīts, ka pašapziņas un identitātes attiecības vērtējamas kā pretrunīgas un neviennozīmīgas – biogrāfiskais pārrāvums un identitātes izmaiņas var gan graut pašapziņu, gan,

tieši pretēji, – stiprināt to. Tāpat vērojams, ka dažkārt pašapziņa palīdz virzīt identitātes izmaiņas, lai izvēlētos stratēģiju, kas ļauj ne tikai izdzīvot, bet arī saglabāt cilvēcisko pašcieņu. Taču ir arī pretējas situācijas, kurās tieši dzīves pieredze un pašapziņa ir tās, kas biogrāfiskā pārrāvuma situācijā nepieļauj identitātes piemērošanos, šajā gadījumā lemjot individu bojāejai.

Piektajā nodaļā Dace K. Bormane pašapziņu aplūko kā identitātes praksi, kas atklājama sociālās norisēs un ir attiecināma uz fizisko telpu vides nozīmē. Proti, uzmanības centrā atrodam jēdzienu – *ekoloģizētā pašapziņa*. Nodaļā skatīts viens no tiem 20. gadsimta notikumiem, kas atklāj Latvijas iedzīvotāju sociālo aktivitāti gadījumā, kad tiek apdraudēta telpa ar simbolisku nozīmi. Notikumi, kas risinājās saistībā ar Daugavpils hidroelektrostacijas iespējamo būvniecību, cieši saistīti ar pretošanos oficiālajai politiskajai varai, veidojot sabiedrības attieksmes zīmes 20. gadsimta 60.–90. gados. Attieksme tika pausta, izmantojot rakstīto vārdu – tika sūtīts simtiem vēstuļu, kas veidoja saskaņotu stāstījumu par savu tautu, novadu, dzimtu, atsaucoties uz un iestājoties par telpas kvalitātēm un vietu kā vērtību dabas, mentālā, vēsturiskā un pat politiskā nozīmē. Vēstules un konceptuālais Daiņa Īvāna raksts laikraksta „Literatūra un Māksla” 1986. gada 17. oktobra numurā radīja jaunu pašapziņas pakāpi attiecībās ar varu. Hidrokrātijas stāstiem, kā tos dēvē nodaļas autore, allaž bijusi liela nozīme pašapziņas kapitāla veidošanā Latvijā, tāpēc – kā tolaik, tā tagad – par to ir vēlme un vērts stāstīt.

Valoda un stāsts kā pašapziņas izteicēji analizēti arī nodaļā, kur aplūkota nacionālās identitātes apziņas veidošanās kā ilglaicīgs process cilvēka attiecībās ar sociālo vidi un valsti. Ieva Garda-Rozenberga analizē dzīvesstāstus kā kolektīvās atmiņas un nacionālās identitātes apziņas vēstījumus, kas iekļaujas sabiedrības kopīgajā mantojumā. Balstoties uz Alsungas novadā ierakstītajām biogrāfiskajām intervijām (2002. un 2003. gadā), nodaļā analizētas tematiskās un naratīvās likumības, kas tulkojamas arī kā nacionālās identitātes kontekstuālās un izpildījuma dimensijas. Visbiežāk nacionālās identitātes jautājumi tiek pieminēti, vēstot par Otrā pasaules kara notikumiem, pēckara periodu, izsūtījumu, kā arī par jaunākajiem laikiem – Atmodu.

Ekspedīcijās gūtā pieredze ir pamatā vēl kādam dzīvesstāstu un pašapziņas izpētes skatījumam, proti, kā pašapziņa veidojas, top un stiprinās kultūru saskarsmē. Septītajā nodaļā Māra Zirņīte raksturo dzīvesstāstu pētnieku gūto pieredzi, intervējot latviešus un vietējos iedzīvotājus Gotlandē, – tiek skaidrots, kā vienus un tos pašus notikumus pieredzēja latviešu bēgļi un zviedru sagaidītāji, kā šīs atmiņas sastopas, mijiedarbojas un kā tās iegulst ne tikai latviešu, bet arī gotlandiešu vēstures atmiņā. Notikumi, kas risinājušies 20. gadsimta vidū un atstājuši pēdas latviešu vēstures stāstā, rodami arī gotlandiešu pieredzē un kultūras ainavā. Sastatot Gotlandē uzklauto cilvēku pieredzi, atmiņas, stāstus, arhīvu dokumentus, fotogrāfijas, iespējams palūkoties uz sevi no cita, šajā gadījumā – ārpusnieku skatpunkta. Vēstures un kultūru saskarsmes ir viens no krustpunktiem, kas ļauj veidot plašāku skatījumu pašiem uz sevi un pāri savas valsts robežai saskatīt latviešu pašapziņai aizvien aktuālos jautājumus.

Par dzīvesstāstiem un to sagatavošanu publikācijai

Grāmatas otrajā daļā iekļauti tie dzīvesstāstu fragmenti, kas kalpojuši par avotiem pirmās daļas uzrakstīšanai, sniedzot priekšstatu par cilvēka mēroga vēsturi 20. gadsimtā, par stāstiem, kas veido un saskaņo Latvijas vēstures stāsta daudzšķautņaino raksturu.

Dzīvesstāstu izlasi sakārtojusi Māra Zirņīte, raugot atklāt ne tikai atsevišķa stāstītāja pieredzi attieksmē pret sevi apzināšanos un pašapziņas jēdzieniem, bet arī parādot vairākas dzīvesstāstu rakstveida publikāciju izveides iespējas. Iekļautie fragmenti veidoti atšķirīgi – daļa stāstu sagatavoti, saglabājot stāstītāja manieri, dzīvesstāsta plūdumu un tematu secīgo izklāstu, daļa veidoti kā patstāvīga kompozīcija – izkārtojot tos noteiktā secībā (hronoloģiski, topoloģiski), izlaižot intervētāja jautājumus, iekļautos tematus norādot ar redaktora veidotiem apakšvirsrakstiem. Personisko stāstījumu, tostarp dzīvesstāstu, pētnieki nereti iebilduši pret redaktora iejaukšanos tekstā (Titon 1980), taču šoreiz tekstu atlase un sniegums pakārtoti grāmatas pirmajā daļā aplūkotajai tematikai. No daudz plašākiem vēstījumiem izvēlēti tematiski piemērotākie fragmenti.

Rakstu valodai atbilstošā veidā stāstījumos ir veiktas atsevišķas korekcijas, saglabājot stāstītāja balss klātbūtni, runātās valodas īpatnības, izpildījuma manieri un kopējo dzīvesstāsta stilu. Plašāk pārstāvēta ir suitos ierakstīto dzīvesstāstu izlase, atbilstoši to uzdevumam – caur stāstītāja izteiksmes veidu, izloknes iezīmēm – ļaujot izpausties stāstītāja raksturam. Uzmanības vērts ir Ingas Jansones stāsts, ar kuru lasītājs var iepazīties gan oriģinālvalodā, gan tulkojumā.

Izlasē iekļauto dzīvesstāstu autori pārstāv vecāko iedzīvotāju paaudzi un intervijas brīdī ir vidēji 80 gadus veci. Pirmās intervijas noris 90. gadu sākumā ar trimdas latviešiem Norvēģijā (Mirdza Andersone), Zviedrijā (Pēteris Jansons) un ASV (Juris Kļaviņš), savukārt pēdējās 2011. gadā gan tepat, Latvijā, gan Gotlandē. Publicētie fragmenti izvēlēti no dažāda garuma intervijām – dažas ilgušas pāris stundas, citas vairākas dienas (Juris Kļaviņš), taču ikvienā aptverti visi svarīgākie dzīves posmi. Izstāstīt dzīvotu dzīvi nav viegls uzdevums, drīzāk grūts un sarežģīts, jo pastāv atšķirības starp dzīvotu, pieredzētu un stāstītu dzīvi (Bruner 1986, 6). Stāstītājam jāizvēlas, kuras dzīves epizodes iekļaut stāstījumā un kuras atstāt ārpus tā, jāatrod piedzīvotajam īstie vārdi. Turklāt dzīvesstāsts ir ne tikai personisks izteiksmes un stāstījuma veids, bet arī noteiktos sociālos un kultūras priekšstatos balstīts uzskatu kops, kas izteic stāstītāja personības un vēstījuma kopsakarības. Protī, dzīvesstāsts ļauj indivīdam ieraudzīt, atklāt un definēt sevi, izmantojot stāstīšanas formu. Tāpat jāņem vērā, ka „stāstot par savu dzīvi, stāstītājs neaprobežojas ar sausiem biogrāfijas faktiem, bet gan izvērš tos plašākā perspektīvā, atsedzot līdz šim nezināmas dimensijas par savu raksturu un personību” (Dégh 1994, 80). Kopumā dzīvesstāsta savdabība slēpjas apstākļi, ka tas ir unikāls un vienlaikus sarežģīts vēstures, kultūras un personības ietekmju tīklojums, un šķietami vienkāršais pētnieku aicinājums *Pastāstiet mums par savu dzīvi!* patiesībā rosina radīt vienu no kompleksākajiem personiskā stāstījuma žanriem.

Mirdzas Andersones un Lūcijas Kazenieces stāsti vēsta par bēgļu gaitām, vienlaikus atklājot, kā noteikts vēstures notikums stāstījumā iemanto individualitāti, kas piepildīta ar emocijām, vērtējumiem un pašapziņu. Liktenis Mirdzu kopā ar vecākiem

aizved ar kuģi no Rīgas uz Vāciju un pēc tam uz Norvēģiju, kur stāstītāja dzīvo vēl šobrīd. Arī Lūcija dodas bēgļu gaitās uz Vāciju, taču pēc gada atgriežas atpakaļ. Uz īsu brīdi viņa satiek vīru, jo drīz vien viņš tiek arestēts un nošauts, bet pati nokļūst izsūtījumā Tomskā. Abi dzīvesstāsti atklāj, cik dažādi noritējušas bēgļu gaitas un cik dažādi bijuši iemesli māju atstāšanai (vācu iestāžu organizēta evakuācija, frontes tuvošanās, bailes no represijām).

Pretrunīgo attieksmi pret dienesta gaitām labi raksturo Pētera Čačkas un Jura Kļaviņa atmiņu stāsti, jo abi pāris gadu laikā paspējuši būt vairākās armijās. Pēteris ir labs stāstītājs, tāpēc lasītājs acumirkli tiek ierauts Otrā pasaules kara virpulī – te vienā, te otrā karojošā pusē. Stāstu caurvij pašlepnums, smeldze, miera laikiem neizprotami lēmumi, negaidītas situācijas un dzīvotgriba. Karam beidzoties, viņš atgriežas dzimtenē kā sarkanarmietis – uzvarētājs. Ne mazāk labas runas dāvanas ir Jurim Kļaviņam, kam liktenis lēma palikt Vācijā kā ievainotam leģionāram pēc vācu armijas sakāves. Bēgļu nometnēs Vācijā Juris izmācījās par rotkali, kas deva mērķi turpmākajam mūžam. Līdz 2002. gadam, kad Juris aizgāja mūžībā, ticējis, ka viņa dzīvi vadījusi liktenīga sagādīšanās: *Dievs pateica, ka Kļaviņu Jurim jādzīvo. Kā, – to lai izdomā citi.* Atziņa, kas caurauž viņa stāstu.

Padomju laika pieredzes pretrunīgumu atklāj Veronikas Vaivodes un Jāņa Salmiņa atmiņu fragmenti. Veronika Vaivode savas dzīves vērtējumā spējusi rast pozitīvas padomju laika references. Arī Jānis Salmiņš nepiespiesti stāsta klausītājiem par pieredzēto izsūtījumu 1949. gadā un dzīvi Sibīrijā, par atgriešanos Latvijā, kad bijis jāsecina, ka Sibīrijā latviešiem klājies labāk nekā dzimtenē palikušajiem, par iestāšanos komjaunatnē un dienestu sakarnieku pulkā pie Kaļiņingradas. Pēc dienesta kļuvis par Nigrandes rajona galveno būvdarbu vadītāju un pieredzējis kolhozu – viņa redzējumā – uzplaukumu, jo kolhozā viss bijis – skolas, sporta laukumi, lielas algas, dzīvokļi, apkure: *Nu kāpēc lai ģimenīte nenāktu uz laukiem, kas viņiem nekaitēja.*

Celtnieks savā zemē – tikai suitos – bijis arī Pēteris Bērtulsons. Viņš 1949. gadā iesaukts armijā. Pēc dienesta sācis strādāt Alsungas kolhozā par brigadieru, bet drīz vien aizgājis celtniekos, jo kolhozs bijis ļoti trūcīgs. Padomju laikus atminas

ar rūgtumu – kolhozs atņēmis visu, un visvairāk viņam žēl meža, ko kolhozs izcirtis pilnībā. Tikpat rūgti atminas arī bērnību, kas iekrita tā saucamajos ulmaņlaikos, kas drīzāk bijuši nabadzības, nevis pārticības laiks, un jaunību, kas pavadīta vācu paspārnē, kad bija jāvelk kritušo karavīru armijas zābaki, jo veikalos varēja nopirkt *tikai tādas klikatiņas, tādas klikatas ar koka zolīti*.

Par dzīves gaitām Alsungas novadā stāsta arī viena no Gudenieku skanīgākās balss īpašniecēm Marija Jankovska. Pašapziņas izjūtu viņa mantojusi no mātes, un tā cieši saistīta ar suitu novada identitāti, vēsturi un tradīcijām, kā arī katoļticību. Suitiskā pašapziņa izpaudusies arī ikdienā, cīnoties gan pret padomju laika netaisnībām, ar kurām saskārusies, ilgus gadus strādājot veselības aprūpē, gan vēlāk, lūdzot atjaunot īpašumtiesības uz vecākiem nacionalizēto zemi.

Arī Jāņa Priedoliņa dzīve ritējusi suitu novadā – Jūrkalnes pagastā. Kopš 1964. gada viņš katru dienu visu pieraksta rūtiņu burtnīcā. Savus darbus, ikdienas notikumus, tikšanos ar cilvēkiem. Daļu no tā izstāsta arī dzīvesstāsta intervijā. Jūrkalnes hronists bērna acīm redzējis gan Otro pasaules karu, gan pēckara periodu, savukārt vēlāk strādājis kolhozā. Visu mūžu bijis, kā pats teicis, – disidents – jau no bērnības mācējis pastāvēt par sevi, īpaši, kad skolotāji ar izsmiešanu cerējuši iedzīt kaunu par pieredzi katoļticībai, bet radījuši tikai spītu. Arī vēlāk, strādājot kolhozā, bijis labi ieredzēts darbabiedru vidū, jo allaž runājis pretī priekšniekiem un panācis taisnību. Dzīvesstāsta nobeigumā, stāstot, kā cēlies dzimto māju nosaukums, atminas, ka arī viņa vecvectēvs dikti runājis kungam pretī: *Vienmēr skaļā balsī. Un tad vienreiz muižkungs teicis: „Ko tu te klaigā kā tāda dzērve!” Un tad mājas nosauca „Dzērves”*.

Otrās daļas nobeigumā iekļauti dzīvesstāsti par bēgļu laivām, kas Otrā pasaules kara beigās šķērsoja Baltijas jūru. NMV krājumā šis temats aplūkots vairāk kā 20 intervijās. Daļu no tām var iepazīt arī grāmatā *Mēs nebraucām uz Zviedriju, lai kļūtu par zviedriem*. Četras intervijas, ko tagad piedāvājam lasītājiem, raksturo dažādas situācijas un pieredzes no dažādiem skatpunktiem. Pēteris Jansons ir viens no veiksmīgajiem, kurš, neraugoties uz riskanto pārcēlāja misiju, piedzīvojis garu mūžu un joprojām dzīvo

Gotlandē kopā ar sievu Ingu – starp laivu braucieniem sastapto gotlandiešu meiteni. Pēteris ir zaudējis daudzus draugus un līdzgaitniekus, bet pats galvenais – dzimteni, un to viņš skaudri apzinās. Varēsit lasīt interviju ar Ingu Jansonī, kas notika zviedru valodā un pirmoreiz dod iespēju uzklusēt sievietes, dzīvesbiedres viedokli un pārdzīvojumus, uztraucoties par mīlotā cilvēka dzīvību. Arī Ēriks Tomsons bija pārcēlājs, tikai viņa pēdējais brauciens uz Latvijas krastu beidzās Sibīrijā. Spodras Jurjānes atmiņas atklāj, ka ne visi pārbraucieni sasniedza iecerēto galamērķi un kā turpinājās dzīve pēc tam, kad kuterītis pašās kara beigās tika pārķertis un atgriezts atpakaļ.

Ar izstāstītām atmiņām cilvēks sakārtojis savas dzīves notikumus – pasniedzis apzinātā formā skrejošos dzīves mirkļus. Stāstot atmiņas, cilvēks atklāj tās ne tikai otram, bet arī pats apzinās notikumu jēgu, kopsakarības, morālās vadlīnijas. Ir notikusi sevis apzināšanās, kas katram nepieciešama, lai saprastu savu individuālo dzīves pieredzi saistībā ar to, ko pieredzējuši citi. Turklāt savas vietas un vēstures apzināšanās ir vajadzīga gan ikvienam no mums, gan sabiedrībai kopumā. To pašu sasniedz pētnieki, iedziļinoties atsevišķa dzīvesstāsta analizē un aplūkojot daudzas savstarpēji saistītas vai arī nesaistītas pieredzes. Dzīvesstāsts – no autora līdz pētniekam un atpakaļceļā uz sabiedrību – ir spilgts sevis apzināšanās notikums. Savukārt patieso notikumu īstie atspulgi dzīvesstāstos nodrošina stipru pamatu indivīda un sabiedrības pašapziņai kopumā.

Ieva Garda-Rozenberga

Mutvārdu vēstures avotu perspektīva vēstures izpētē

Mutvārdu vēstures (MV) avotu īpašā daba slēpjas tajā, ka reizē ar vēstures pieredzi atklājas ne tikai stāstītāja individuālā pieredze un rīcības vērtējums, bet arī pašapziņa. Lai analizētu pašapziņas izpausmes un atklātu tās mijiedarbību ar dažādām vēsturiskām situācijām, būtiski sniegt mutvārdu vēstures avotu vispārēju raksturojumu, atklājot tiem raksturīgās pazīmes un kritiski izvērtējot to lietojumu vēstures un pašapziņas izpētē.

Runājot par mutvārdu vēsturi, bieži vien tiek lietots apzīmējums „demokrātiska metode”. Šāds pieņēmums izrietējis galvenokārt no četriem apstākļiem: pirmkārt, mutvārdu vēstures intervijas var veikt jebkura attiecīgi sagatavota persona neatkarīgi no tās vecuma vai izglītības; otrkārt, pētnieki pārstāv dažādas jomas (vēsture, antropoloģija, medicīna, socioloģija, māksla, literatūra, sociālais darbs, izglītība, psiholoģija u. c.). Turklāt MV pētnieki, kas darbojas šajās disciplīnās, bieži vien „aizņemas” zināšanas un metodes no citu disciplīnu pārstāvjiem, ienesot savos pētījumos starpdisciplināritāti. Treškārt, MV pētnieki bieži pievēršas tām sociālajām grupām, kurām līdz tam bijusi margināla loma vēstures pētniecībā. Visbeidzot, šo avotu pētniecība ļauj mainīt uzmanības fokusu no politikas un administrācijas līmeņa uz ikdienas cilvēku dzīves apstākļiem un vērtējumu. Turklāt MV avoti atšķirībā no lielākās daļas citu vēstures avotu ļauj atsegt dažādus skatījumus uz vieniem un tiem pašiem notikumiem, nereti izaicinot iedibināto un vairākuma atzīto interpretāciju (Bela 2006, 344).

Tomēr, lai gan akadēmiski, gan arī populārzinātniski vēstures pētījumi ir apliecinājuši MV kā vienu no pētniecības meto-

dēm, kas spēj atklāt līdz šim ignorētus tematus, kā arī dažādot skatījumu uz pagātņi, aizvien rodas bažas, ka MV avoti varētu būt nepiemēroti vēstures zinātnei. Šķiet, būtu neiedomājami jautāt, kāda ir rakstīto avotu nozīme, taču mutvārdu avotiem ar šo jautājumu ir bijis jāsaskaras vienmēr, arī starp pētniekiem, kas aktīvi veic MV izpēti (Sangster 2003, 87). Viens no galvenajiem iemesliem šai nemitīgajai skepsei ir avotu subjektivitāte. Taču – cik objektīvi ir rakstītie avoti, ar kuriem MV avoti parasti tiek salīdzināti?

Protams, vēsturnieka darba pamatā visbiežāk ir arhīvu dokumenti: protokoli, līgumi, atskaites utt. Taču šie dokumenti un piezīmes pie vēsturnieka nenonāk nejausi: gan to radišanai, gan saglabāšanai ir bijuši kā objektīvi, tā subjektīvi iemesli, kuri jāņem vērā, tos izmantojot. Lai gan arhīvu dokumentiem ir tā priekšrocība, ka tos laika gaitā nav ietekmējuši vēlāki notikumi vai citas izmaiņas, tie tāpat var būt nepilnīgi, neprecīzi un pat maldinoši (Thompson 2000, 119). Turklāt nevar aizmirst, ka ļoti bieži rakstītie avoti ir pārnesumi no neidentificētiem mutvārdu ziņojumiem, kas nereti notikuši nekontrolēti, zinātniski nepārbaudāmā formā un spēcīgā noteiktas grupas interešu ietekmē (Portelli 2003, 68). Tāpat, ņemot par piemēru citus vēstures zinātnē akceptētus dokumentu veidus, piemēram, plašsaziņas līdzekļos sniegto informāciju, dienasgrāmatas, autobiogrāfijas, vēstules un statistikas datus, – arī tie ir pakļaujami stingrai avotu analīzei un kritikai. Taču bieži vien netiek pamanīts fakts, ka daudzi no jautājumiem, uz kuriem jāmeklē atbildes, analizējot jebkurus vēstures avotus (piemēram, vai tie nav viltoti, kas ir to autors, kādiem mērķiem tie radīti), MV avotu gadījumā ir pat vieglāk noskaidrojami. Sevišķi, ja izmantotās MV intervijas ir veicis pats pētījuma autors (Thompson 2000, 119).

Tomēr, salīdzinot ar citiem vēstures izpētes avotiem, MV avoti lielā mērā ir atšķirīgi, varētu pat teikt, unikāli tieši sava tapšanas veida dēļ. Kā norādījis Daugavpils Universitātes vēstures profesors Aleksandrs Ivanovs, definējot vēstures avotus, vispirms tiek uzsvērta to funkcija – glabāt un sniegt vēsturniekam informāciju par vēstures faktiem, taču sākotnēji jebkurš vēstures avots rodas un pastāv neatkarīgi no pētnieka un tā tapšana nav viņa ietekmēta. Proti, katram avotam ir sava „pirmshistoriogrāfiskā” stadija, kad tas vēl netiek izmantots vēstures pētniecībā, bet pilda

savas tiešās sociālās funkcijas. Šeit arī parādās uzskatāmā atšķirība starp citām avotu grupām un MV avotiem, jo pēdējie top pavisam citādos apstākļos – tiešā pētnieka ietekmē, tam sadarbojoties ar informatoru (intervijas autoru). Proti, MV pētnieks ir līdzautors avota tapšanā, daļēji nosakot tā saturu un informatīvo potenciālu, kas notiek gan gatavojoties intervijai, gan intervijas gaitā (Ivanovs 2002, 77–78). Ja rakstītā avota saturs ir pilnīgi patstāvīgs un nav atkarīgs no pētnieka vajadzībām un hipotēzēm – tas ir stabils teksts, ko var tikai interpretēt, tad MV avotu saturs lielā mērā ir atkarīgs no intervētāja jautājumiem, dialoga, personiskām attieksmēm un attiecībām starp intervētāju un intervējamo cilvēku (Portelli 2003, 70). Citiem vārdiem sakot, katra konkrētā intervijas situācija arī nosaka, ko intervējamais atcerēsies, kuras atmiņas stāstīs un kuras ne (atkarībā no tā, ko tajā brīdī uzskatīs par svarīgu), un kā šīs atmiņas savirknēsies kopējā stāstījumā. Tādējādi, ņemot vērā, ka intervijas situācija nekad nav un nevar būt neitrāla, arī tās rezultāts nekad nebūs autentisks pagātnes atspoguļojums (Stogner 2009, 211). Tā vietā MV avots ir pirmais stāstītāja apskatīto notikumu un procesu interpretācijas mēģinājums (Benison 1965, 73).

Šī īpatnība un īpašā MV avotu iezīme tiek uzskatīta gan par tās trūkumu, gan priekšrocību. No vienas puses, var piekrist, ka intervētāja ietekme avota tapšanā ir negatīva parādība, jo pētniekam ir iespēja pielāgot stāstu savām vajadzībām; taču, no otras puses, bez mērķtiecīga pētnieka darba MV avots vispār neeksistētu (Ivanovs 2002, 78). Turklāt, ja rakstītais avots var sniegt tikai tik daudz informācijas, cik tajā ir ierakstīts, tad MV intervijas gadījumā, notiekot nepārtrauktam dialogam, pētniekam vienmēr ir iespēja aicināt intervējamo iztīrīt kādu jautājumu plašāk. Tāpat MV gadījumā ir iespēja vienu un to pašu cilvēku intervēt atkārtoti. Šeit gan jāņem vērā, ka viena un tā paša cilvēka atkārtota mutvārdu liecība nekad nebūs identa, kas parāda gan jau aprakstīto intervijas situācijas ietekmi, gan izgaismo subjektivitātes problēmu. Interesanti, ka no šīs iezīmes Romas Universitātes profesors Alessandro Portelli (*Alessandro Portelli*) izdara secinājumus par MV avotiem raksturīgo nenobeigtību, jo faktiski nekad nav iespējams izsmelt visu „informāciju” no kāda cilvēka atmiņas. Tas loģiski nosaka, ka vēsturisks pētījums, kas balstīts uz MV avo-

tiem (un tādiem būtu jābūt visiem pētījumiem par laika posmu, par kuru vēl ir pieejamas dzīvas atmiņas), nekad nevar būt pilnīgi pabeigts (Portelli 2003, 71–72).

Otra MV avotu iezīme ir to mutiskā forma, kas gan drīzāk tiek uzskatīta par priekšrocību, nevis trūkumu, jo mutvārdu intervijas ieraksts ir nepastarpinātāks kā rakstisks ziņojums. Taču, lai izmantotu šo MV avotu iezīmi un priekšrocību, pētnieks nedrīkst vienkāršot izpēti procesu un pašauties tikai uz intervijas transkripciju, kā nereti tiek darīts, lai atvieglotu ierakstītā materiāla analizēšanu. Neizmantojot skaņu ierakstu, pētnieks faktiski atsakās no iepriekšminētās priekšrocības, jo tieši runas īpatnības – pauzes, ātrums, runas plūdums – uzmanīgam pētniekam var atklāt ļoti nozīmīgas iezīmes, kas parāda runātāja emocijas, viņa iesaisti paša stāstījumā un to, kā šis stāstījums viņu ietekmējis. Tādējādi – zaudējot fizisko balsi, avots zaudē arī daļu savas būtības. Turklāt, lai padarītu transkripciju lasāmu, stāstījumam tiek uzspiesti gramatikas un loģikas likumi, kuriem runa visbiežāk neatbilst (Portelli 2003, 65–66). Valoda un gramatika, kādā cilvēks stāsta savu dzīvesstāstu, atspoguļo arī neapzinātus pieņēmumus, piemēram, sievietes biežāk runā no „mēs” vai „kāds” pozīcijām, kamēr vīriēši lieto aktīvo „es” un pasniedz sevi kā lēmumu pieņēmējus (Samuel and Thompson 1991, 7).

Līdztekus šīm divām MV avotu iezīmēm minamas vēl citas: 1) MV avotu būtību nosaka cilvēka atmiņas specifika, kura ir nepilnīga un selektīva, proti, cilvēks aizmirst, turklāt aizmirstana un atcerēšanās ir pakļautas emociju un interešu ietekmei; atceroties cilvēki tiecas atmiņu fragmentus „papildināt” ar citu stāstīto vai ar savu iztēli, kā arī izmanto zināmus atlasē principus (Kīlis 1998, 21); 2) MV avoti ir subjektīvi; 3) MV avotos informācija par pagātni savijas ar tagadnes uztveri (Ivanovs 2002, 78). Šis pazīmes gan nav specifiskas tikai MV avotiem, jo atmiņas īpatnības ietekmē arī tādas avotu grupas kā memuāri, hronikas u. c., savukārt subjektivitāte, kā tas jau apskatīts iepriekš, var ietekmēt ikvienu vēstures avotu. Līdzīgi arī tagadnes iespaidi var ietekmēt jebkuru avotu, kas nav radies tūlīt pēc atspoguļojamā notikuma. Turklāt, ja kāds vēlas akcentēt cilvēka atmiņu selekciju, jāatceras, ka vēstures zinātne pēc būtības ir selektīva, kas izpaužas jau tās hronoloģijā,

izceļot vienus notikumus un noklusējot vai nepieminot citus (Kīlis 2000, 321). Minētās trīs iezīmes parāda tikai MV avotu līdzību ar daudziem rakstītajiem avotiem, taču tieši tās visbiežāk kļūst par pamatu vēsturnieku noraidošajai attieksmei pret MV metodi, tāpēc tām veltāma lielāka uzmanība.

Runājot par MV avotu subjektivitāti, MV pētnieki akceptē vienkāršo patiesību, ka šie avoti nestāsta par vēsturiskiem notikumiem, bet gan par šo notikumu nozīmi. Tomēr tas neliecina, ka MV avotiem nepiemīt faktuāla pamatotība. Tieši pretēji – tie bieži spēj atklāt līdz šim nezināmus notikumus vai jaunus aspektus jau zināmos notikumos (un no šī skatpunkta vienīgā problēma ir konkrēto faktu verifikācija, salīdzinot ar citiem vēstures avotiem). Tomēr tikpat vērtīgs devums, ko MV avoti spēj dot tādā mērā kā reti kurš vai pat neviens cits vēstures avots, slēpjas tajā, ka cilvēki ne tikai stāsta, ko viņi darīja, bet arī atklāj, ko vēlējās darīt, ko viņi uzskatīja, ka dara, un ko tagad domā, ka viņi darīja. Lai pieņemtu šī devuma vērtīgumu, jāpieņem arī tas, ka šāda „subjektivitāte” ir tikpat liela daļa no vēstures kā daudz labāk redzami „fakti”. Protī, arī tas, kam cilvēks tic (arī, ja tas nav reāli noticis), ir daļa no vēstures. Ja šāds skatījums tiek akceptēts, mainās MV avotu ticamības kritēriji. MV avota nozīme vairs nav tikai tā atbilstība faktiem, bet arī neatbilstība, no kā izriet apgalvojums, ka nav „nepatiesu” MV avotu (Portelli 2003, 67–68). Socioloģe Ilva Ķīle rakstījusi: „Personiskums un subjektīvisms [...] ir reizē arī tās [autobiogrāfiskās atmiņas] autentiskuma avots. Šāda atmiņa, iespējams, nav patiesa, toties tā ir patiesi neviltota.” (Ķīle 1998, 45)

Jāņem vērā: ja tiek atzīta šī MV avotu subjektivitātes vērtība, savā ziņā tiek mests izaicinājums vēstures zinātnes akceptētajām kategorijām, jo tādā veidā vēstures naratīvā tiek ienestas cilvēciskās emocijas, bailes, sāpes un pat fantāzijas. Turklāt, kas var būt vēl būtiskāk, katra dzīvesstāsta individualitāte vairs nav nepatīkams kavēklis vispārinājumiem, bet tā vietā kļūst par svarīgu liecību, ar ko rekonstruēt cilvēku apziņu, uzsverot gan katras sociālās grupas pieredzi dažādību, gan parādot, kā katrs individuālais dzīvesstāsts balstās kopējā kultūrā (Samuel and Thompson 1991, 2).

Iepriekšminētais sasaucas arī ar ASV vēsturnieces Džounas Sangsteres (*Joan Sangster*) rakstīto, ka ir jāizvairās no tendences

attiekties pret MV tikai kā pret veidu, ar ko papildināt neaizpildītos laukumus vēstures stāstījumā, kompensējot tradicionālo avotu trūkumu jeb vienkārši papildinot šo stāstījumu ar to cilvēku balsīm, kas attiecīgos notikumus jeb laikus ir piedzīvojuši (Sangster 2003, 88). Šāds lietojums gan ir pilnīgi pietiekams un pats par sevi derīgs, taču nav vienīgais iespējamais kaut vai tāpēc, ka pagātnes atstāsts – kārtīgs un līdz galam paties jeb objektīvs – MV avotos nav iespējams.

Viens no būtiskākajiem iemesliem pēdējam apgalvojumam ir atmiņas specifika, kā arī tas, ka MV avots top ar lielāku vai mazāku laika atstarpi pēc apskatītajiem pagātnes notikumiem. Jāņem gan vērā, ka arī tūlīt pēc kāda notikuma radīti jebkāda veida ziņojumi nav tieša notikušā vai kādas darbības refleksija, jo fakti un notikumi tiek pārstāstīti, piešķirot tiem sociālu nozīmi. Savukārt, ja tas notiek ar lielāku laika atstarpi, palielinās iespēja, ka atmiņu stāstu ietekmēs izmaiņas sabiedrības vērtībās un normās, kas, iespējams, neapzināti, bet tomēr ietekmē stāsta autora uztveri un arī pašu stāstu. Tādā pašā veidā ar laiku mazinās paļāvība uz atmiņu. Taču, runājot par pēdējo apgalvojumu, jānorāda, ka pētījumi par atmiņu parāda, ka daudz lielāka iespēja kaut ko aizmirst ir tieši sākotnēji, tas ir, neilgā laika periodā pēc notikuma, nevis vēlāk. Turklāt atmiņas pasliktināšanās sākas jau no 30 gadu vecuma, savukārt pēc tam turpinās ļoti lēni. Līdz ar to atminēšanās problēma nav daudz lielāka, ja tiek intervēti vecāka gadagājuma cilvēki (kā tas parasti ir MV interviju gadījumā) (Thompson 2000, 128–130). Tāpat jāņem vērā, ka cilvēki mūža nogalē mēdz izvērtēt savu dzīves gājumu, kas notiek neatkarīgi no tā, vai kāds viņus par to izjautā vai ne. Atminēšanos veicina arī tas, ka daudzi atmiņu stāsti tiek atkal un atkal atkārtoti vai arī pārrunāti ar citiem sabiedrības locekļiem. Tādā veidā saturā un formā nostabilizētais naratīvs var palīdzēt saglabāt notikuma tekstuālo versiju nemainīgu ilgā laika posmā (Portelli 2003, 69).

Nozīme ir arī tam, vai un cik lielā mērā apskatāmais jautājums izraisa interesi tā stāstītājā, jo personiskā ieinteresētība pozitīvi ietekmē atminēšanos. Piemēram, cilvēki vislabāk atceras to, kas dzīvē ir bijis aizraujošākais un svarīgākais, tāpēc bieži vien spiltākās atmiņas saglabājas par karjeras sākuma gadiem,

kam raksturīgi jauni izaicinājumi un izjūtas. Savukārt laiku, kad dzīve jau ir nostabilizējusies un tajā ienākusi rutīna, cilvēki bieži vien spēj aprakstīt vien vispārēji un nekonkrēti. Turklāt, tā kā atmiņas par kādu notikumu vai procesu tiek stāstītas no stāstītāja skatpunkta, jāņem vērā, ka ne vienmēr cilvēkiem ir skaidrs, kas īsti notika un ko tas nozīmēja. Piemēram, tie, kas atradās notikumu centrā, parasti var labi aprakstīt savu darbību, kamēr tie, kas bija attālāk, var labāk salīdzināt galvenās darbojošās personas (Ritchie 1995, 12–13). Tajā pašā laikā cilvēki bieži vien nezina, cik lielā mērā viņu dzīves ir ietekmējuši citu pieņemtie lēmumi (Tonkin 1992, 60). Tāpat cilvēki daudz labāk atceras regulāri veiktas vienas un tās pašas darbības, bet, stāstot par dažiem atgadījumiem, mēdz jaukt faktus. Izņēmums ir traumatiska pieredze, kas parasti ļoti labi saglabājas atmiņā. Tomēr viena no lielākajām atmiņas problēmām ir hronoloģijas vājums, jo cilvēki ļoti reti precīzi var atcerēties ne tikai datumus, bet arī notikumu secību (Thompson 2000, 158).

Dažādo cilvēka atmiņas ierobežojumu uzskaiti var turpināt, taču jāņem vērā, ka uz atmiņu balstītos avotos nepastāv absolūti likumi, drīzāk ir vairāki faktori, kuri jāņem vērā, tos vērtējot. Tiesa, katrā noteiktajā gadījumā šie faktori ir jāvērtē atsevišķi, veicot avota iekšējo kritiku. To darot, nevar aizmirst otru MV avotu iezīmi – visas pagātnes atmiņas tiek stāstītas no tagadnes pozīcijām, padarot tās jēgpilnas. Dažkārt laika distances ietekmē veiktās darbības var iegūt jaunu/citu nozīmi atbilstoši to vēlākajām sekām. Piemēram, vieni notikumi var iegūt lielāku nozīmi, kamēr citi to laika gaitā var zaudēt (tā nejaušas tikšanās kļūst par episkiem notikumiem, kas tikai vēlāko gadu gaismā ieguvuši savu nozīmi) (Samuel and Thompson 1991, 7–8). Tas parāda, ka atmiņa nav pasīva faktu krātuve, bet gan aktīvs nozīmju radišanas process (Portelli 2003, 69). Stāstot notiek atmiņu selekcija, sakārtošana un vienkāršošana; citiem vārdiem sakot, stāstīšanas gaitā tiek radīts jeb konstruēts naratīvs.

Laika attālums un dzīvesstāstu specifika kopumā nosaka arī to, ka vairums dzīvesstāstu ir sevis aizstāvība. Rezultātā bieži vien veselas dzīves nodaļas tiek izlaistas, īpaši sāpīgas vai strīdīgas epizodes, kuras varētu radīt sliktu iespaidu par pašu stāstnie-

ku (parasti šādas kaunpilnas epizodes tiek atsauktas atmiņā tikai nejaušības vai atzīšanās gadījumā (Peneff 1991, 38–39)). Laika atstarpe vēl nozīmē, ka ir mainījies ne tikai cilvēks, bet arī sabiedrība un tās vērtības, kas arī jāņem vērā, analizējot MV avotus. Tā kā tagadnes vērtības ietekmē stāstītāja pagātnes interpretāciju, jāsaprot, ka tagadējā vērtību sistēma neatspoguļo viņa vērtības un uzskatus pagātnē (Lummis 2003, 276). Tādējādi izmaiņas, kas ir skārušas stāstītāja personīgo apziņu vai arī sociāli ekonomisko stāvokli, var ietekmēt ja ne patieso iepriekšējo notikumu atstāstu, tad vismaz šo notikumu vērtējumu (Portelli 2003, 69). Kā piemēru iepriekšminētajiem aspektiem var minēt Dž. Sangsteres aprakstīto gadījumu, kurā arodbiedrības pārstāvis, pieņemot, ka intervētāja ir feministe, centās izcelt savu lomu sieviešu tiesību aizstāvībā, lai gan par to neliecināja nekādi citi avoti (Sangster 2003, 89). Tas apliecina gan to, kā intervētāja personība (šajā gadījumā – dzimums) var ietekmēt stāsta saturu, gan to, ka tagadnes stāstījums ne vienmēr atspoguļo autora pagātnes uzskatus.

No iepriekš teiktā izriet, ka dzīvesstāsts ir konstrukcija, nevis autentisks pagātnes attēlojums. Proti, atceroties savu dzīvi, cilvēki ņem vērā sociālās vajadzības, iepin savā stāstā sociālās vērtības, strukturē šo stāstu, izmantojot citiem saprotamus tematus un metaforas, kā arī no izolētiem notikumiem veido vienotu stāstu (Ķīle 1998, 45). To pieņemot, vieglāk saprast, ka bieži vien dzīvesstāsti tiek veidoti tā, lai tie iederētos simboliskā vēstījumā un tajos var sastapties ar mītiskiem elementiem. Tādējādi daļa dzīvesstāstu ir stāsti par „vecajiem, labajiem laikiem”, savukārt, ja stāstījums ir par grūtiem laikiem, tas var kļūt par slavas dziesmu drosmei un izturībai. Tāpat iespējams tāds vēstījuma veids, kas attēlo progresu „no tumsas uz gaismu”. Dzīvesstāstos nav grūti ieraudzīt arī maģiskās pasaules klātbūtni: priekšstatus par likteni un tā lomu dažādos notikumos, par zīmēm, kas tikušas uztvertas kā brīnums, utt. Turklāt dzīvesstāstos aprakstītie cilvēki bieži vien tiek tēloti ideāltipiskā veidā – kā tādi, kuri iemieso konkrētas īpašības. Arī šādā gadījumā lielākā daļa vai pat visi dzīvesstāstā minētie fakti var būt patiesi (Samuel and Thompson 1991, 8–11).

Ievērojot visas iepriekšminētās iezīmes, pētniekam, analizējot dzīvesstāstus, ir jāmēģina izdalīt, kas ir iztēles un kas no-

vērojuma rezultāts. Pēc pieredzes vai intuīcijas jāprot saskatīt tās jomas, kur stāstītājs apliecina sava stāstījuma atbilstību konkrētiem faktiem un kur fakti tiek sagrozīti, turklāt abas iezīmes var izpausties vienā un tajā pašā stāstījumā atkarībā no apskatītajiem tematiem (Peneff 1991, 42).

Cilvēka atmiņā nemitīgi notiek pagātnes aktualizācija no tagadnes perspektīvas, kas nozīmē, ka patiesībā MV pētnieks var piekļūt tikai noteiktam pagātnes attēlojumam, kas turklāt nemitīgi tiek pārveidots. Tā notikumi un pieredze, ko cilvēks ir piedzīvojis starp kādu pagātnes notikumu un tagadnes atcerēšanās brīdi, veido savdabīgus slāņus, kas savā ziņā aizplīvuro autentisko pagātni. Lidz ar to pētniekam, analizējot interviju, jāsaprot, kādi un cik daudz slāņi ir jāpārvar, lai piekļūtu konkrētajam pagātnes jautājumam, turklāt, ņemot vērā, ka arī šie slāņi paši par sevi ir nozīmīga atmiņas sastāvdaļa (Stogner 2009, 207–209). Ja pētnieks to visu spēj saredzēt, tad MV avoti spēj parādīt arī to, kā cilvēku apziņā realitāte savijas ar mītu un ideoloģiju.

Iepriekšminētais ieskicē vēl vienu MV avotu iezīmi – to sociālo izcelsmi jeb kolektīvās atmiņas ietekmi uz individuālo atmiņu, kas izpaužas tajā, ka dažādu stāstītāju naratīvos parādās saskaņotība, kas var izpausties jebkurā līmenī – sižetā, tematos, leksikā, stāstījuma manierē utt. Kolektīvā atmiņa pēc būtības ir saistviela, kas balstīta uz vienošanos, vienprātību un dziļu sabiedrisku tiekšanos pēc vienotības. Iznākumā tas, kam sabiedrība tic, arī tiek pieņemts par vēsturisko patiesību attiecīgā sabiedrībā (Grele 2007, 15). Citiem vārdiem sakot, katra sabiedrības indivīda atmiņas veidošanos lielā mērā ietekmē sociālā grupa, pie kuras viņš pieder un kura nosaka, kas ir atcerēšanās vērts (indivīdi identificējas ar tiem publiskās dzīves notikumiem, kas ir nozīmīgi grupām, pie kurām viņi pieder). Tādā veidā nereti indivīdi atceras daudz ko tādu, ko paši nav piedzīvojuši (Bērks 1998, 31). Atbilstoši MV interviju procesā bieži var novērot, ka individuālās atmiņas ietekmējas no sociāli definētām kolektīvām atmiņām, taču bieži vien ir arī pretrunā tām (Grele 2007, 15). Nozīmīgākais ir ne vien atpazīt šo naratīvu kopumu, bet ieraudzīt arī novirzes no tā un noskaidrot tam iemeslus (Schrager 2003, 289–292).

Citā nozīmē katrs MV avots ir sociāls arī tāpēc, ka sava dzīvesstāsta izstāstīšana ir sociāls notikums. Respektīvi, lai arī cilvēki vēlas (labākajā gadījumā) izstāstīt patiesu un uz faktiem balstītu stāstu, viņu sociālais raksturs nosaka, ka šim stāstam citos ir jāizraisa interese (Abrahams 1981, 3). Tāpat nozīmīgi, ka brīdī, kad cilvēki mēģina ietērt vārdos savu pieredzi, viņi izmanto sev zināmas un sabiedrībā pieņemtas formulas, veidus un žanus. Tādējādi viņu individuālā un dziļi personiskā pieredze var kļūt šabloniska, jo pat unikālākā pieredze tiek pasniegta caur vispārpieņemtām valodas normām un naratīva izveides likumsakarībām (Tonkin 1992, 86–87). Proti, intervējot pagātnes lieciniekus, viņi būtībā tiek virzīti konstruēt savu atmiņu stāstu tā, lai tas atbilstu vispārpieņemtām izziņas prasībām, proti, tiek sagaidīts lineārs vēstījums, kas atbilst stāstīšanas modelim Rietumu kultūrā. Taču atmiņa patiesībā drīzāk darbojas pēc citiem principiem – vairāk saraustīti nekā lineāri un vairāk attēlos nekā vārdos. Skaidrs, ka šo attēlu pārvešana vārdos no stāstītāja prasa zināmas stāstījuma konstrukcijas prasmes (Stogner 2009, 210–211). Tās cilvēkiem nepiemīt vienādā mērā, tāpēc stāstījumu „kvalitāte” var būt ļoti atšķirīga. Turklāt pieredze rāda, ka atsevišķos gadījumos tieši nepietiekamo stāstīšanas prasmju dēļ daudz kas no stāsta satura var tikt pazaudēts.

Nobeigumā vēlreiz jāuzsver tās jomas un jautājumi, kuru pētniecībā MV avotiem ir īpaša loma. Galvenokārt tas attiecināms uz visa veida informāciju, kas nav vai ir tikai daļēji fiksēta cita veida avotos. Kā vienu no spilgtākajiem piemēriem var minēt lēmumu pieņemšanu. Proti, ja oficiālie dokumenti ataino, kādi lēmumi ir pieņemti, un labākajā gadījumā arī vispārējos vilcienos ieskicē, kā tas ir noticis (piemēram, „lēmums tika izvirzīts, notika debātes, un balsojot tas tika pieņemts”), no tiem tomēr nav iespējams izprast, ko lēmuma pieņēmēji domāja un kāda bija viņu patiesā motivācija, kad viņi balsoja par vai pret. MV intervija sniedz šādu iespēju, turklāt arī tad, ja par cilvēku dzīvē izšķirošiem notikumiem un lēmumiem vispār neeksistē fiksētas dokumentāras liecības.

Kā piemēru var minēt arī grāmatas otrajā daļā publicētos Latvijas Otrā pasaules kara bēgļu stāstus (sk. dzīvesstāstu pielikumu 127. lpp.), kuros visās niansēs atklājas ne tikai bēgšanas

apstākļi, bet arī iemesli un personiskās pārlicības, kas ietekmēja lēmuma pieņemšanu brīdī, kad cilvēkiem bija jāizšķiras – atstāt savas mājas un doties nezināmās bēgļu gaitās vai arī palikt un sagaidīt padomju varas atgriešanos. Nozīmīgi, ka, pētot Otrā pasaules kara bēgļus, ir grūti atrast citus avotus, kuros tādā pašā mērā atklātos cilvēku attieksme, fiziskie un emocionālie pārdzīvojumi, kā arī izdzīvošanas stratēģijas.

MV var meklēt arī cita veida informāciju, kas parasti neiekļūst oficiālajos avotos (piemēram, cilvēki ne vienmēr ir gatavi atklāt oficiālās statistikas vācējiem personisku informāciju, ko savukārt var atklāt padziļinātas intervijas laikā). Šāda informācija ir arī ikdienas dzīves apraksti ar konkrētām niansēm, kas padara saprotamus vēstures vispārinājumus. Tāpat MV sniedz konkrētus faktus personisko attiecību jautājumos, kā arī par dzīvi lokālās kopienās. Interesanti, ka ar MV palīdzību ir iespējams novērot izmaiņas laikā, ļaujot ieraudzīt nevis statistisku, bet gan dinamisku cilvēku pieredzes ainu. Kā jau minēts, MV atklājas arī tie simboli un tēli, ar kuru palīdzību cilvēki izsaka izjūtas par sevi piedzīvoto un piešķir šai pieredzei jēgu (Jow 2005, 9–14).

Visbeidzot, MV ļauj reizē ar konkrēto vēstures pieredzi uzklaut arī stāstītāja viedokli, sevi apzināšanos pagājušo notikumu skatījumā, savas rīcības vērtējumu un pašapziņu, ar kādu no tagadnes pozīcijas stāstītājs pārlūko savas dzīves notikumus.

Vēsture, atmiņa un pašapziņa

Latviešu tautas vieta kultūras tautu saimē nav atkarīga no tā, cik labi vai slikti tā spēj noslēpt savu atsevišķo locekļu vai grupu nodarījumus, bet gan no tā, cik daudz tai ir cieņas pret vēstures faktiem, it sevišķi, ja tie nav glaimojoši. Ar tiem jātiek galā katrai tautai pašai, arī latviešiem. Atbildība par saviem darbiem vienmēr ir morāles un goda jautājums. Vēstures patiesību politiskais spēks vienmēr ir tik liels, ka tas laiku gājumā nosaka tautu likteņus.

Haralds Biezais

Morāles un goda jautājumi nav tikai katra atsevišķa indivīda, bet arī tautas un nācijas pašcieņas jautājums. Indivīds sevi saprot no savas dzīves pieredzes, līdzīgi kā sabiedrība var sevi saprast no savas vēstures. Tuvāka vai tālāka vēsture tieši un netieši skar katru sabiedrības dalībnieku, jo viņu emocionāli iespaido gan ģimenes locekļu un dzimtas vēstures liecinājumi, gan arī lielās vēstures atstātās liecības. Latvijā katru gadu 16. martā un 9. maijā no jauna „satiekas” divas vēstures references, divas vēstures atmiņas, un katrā no tām manifestējas atšķirīga mūsdienu cilvēku pašapziņa. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas, īpaši pēdējā desmitgadē, šiem diviem datumiem tiek ierādīta arvien lielāka politiskā nozīme. Abas atceres dienas saistītas ar Otrā pasaules kara notikumiem, taču iespēja sakārtot attiecības ar savu vēsturi sabiedrībai pavērās tikai 1994. gadā, kad padomju armijas daļas pameta Latviju, simboliski iezīmējot patiesās kara beigas. Haralds Biezais teiktu, ka tā ir iespēja *paraudzīties vēsturei acīs*, un savās pārdomās vedināja saskatīt, ka ikviena cilvēka rīcības izvērtējumā sabiedrība var nonākt pie izpratnes par nemainī-

giem morāles likumiem, kuru atzīšana un praktizēšana ir katras sabiedrības vēstures veidošana (Biezais 2001, 223–237).

Nodaļa balstīta pieņēmumā, ka vēstures references – atsauces par mūsu vēsturi, kā mēs saprotam un arī esam mācīti saprast savu vēsturi – saistās ar mūsu pašapziņas kopumu, kurā var izkristalizēties zaudētāja vai uzvarētāja identitāte. Vēstures notikumi, iepriekšējo paaudžu rīcība, lēmumi un attieksmes veido ne tikai pagātnes notikumus, bet arī tieši un netieši skar sabiedrību arī tagad. Kā sadzīvot ar savu pagātni, vai uzvaras ir tikai uzvaras, skatoties no cilvēka dzīves pieredzes? Vai tiešām no vēstures nekad nav iespējams mācīties?

Sociologa Emila Dirkema (*Émile Durkheim*) atziņa, ka cilvēks nespēj izstāstīt sevi bez kultūras konteksta, ir jāattiecina arī uz vēsturi. Atsauces (references) uz vēstures notikumiem ir dokumentētas dzīvesstāstos, kuri glabājas Nacionālās mutvārdu vēstures kolekcijā, jo cilvēki, stāstot savu dzīvi, nevar to atdalīt no savas tautas un valsts vēstures. Angļu socioloģe Mārgarita Ārcere (*Margaret S. Archer*) par stāstu nozīmi ir radījusi metaforu: *Iztēlojieties sabiedrību kā tērpu, kuru nodod lietošanai no vienas paaudzes otrā, cilvēce ir kā ģimene. Šāds tērps glabā sevī visu pārdzīvoto, to rotā ielāpi, vietām tas ir pāršūts, tas dažādām vajadzībām ir arī ārdīts, audums daudzreiz apgriezts uz otru pusi. Tā rezultātā no sākotnējā tērpa maz kas saglabājies. Pilnīgi mainījies arī tērpa piegriezums. Uz jautājumu, kāpēc šī metafora ir vajadzīga, viņa atbild: Tērpa šuvju dēļ, jo šuves ir saglabājušās, un tas nozīmē, ka ir iespējams pētīt to daļas un redzēt, kāpēc notika izmaiņas, kas tās veica un kā to vērtējuši pēcteči* (Archer 1999, 168). Vēstures stāsti katrā nākamajā paaudzē veido piederības izjūtu, kas nav balstīta racionālā prāta slēdzienos, tie izriet no ģimenes un dzimtas vēstures, ienāk katra cilvēka dzīvē kā savienojums un piederība iepriekšējām paaudzēm un to pieredzēm. Nodaļā meklēta atbilde, kā vēstures jautājumi izgaismo cilvēku redzējumu par sevi un savu piederību valstij un kā latviešu leģionāru piemiņas pasākumus vērtē tie, kuri karu nav piedzīvojuši.

Emocijas un pašapziņa

Cilvēks ir vienīgā dzīvā būtne, kuram piemīt priekšstati un zināšanas pašam par sevi jeb pašapziņa. Psihologijā pašapziņu bieži apzīmē ar terminu „Es – tēls”. Ar to saprot gan cilvēka priekšstatus par savu ķermeni un personības īpašībām, gan arī sevis salīdzinājumu ar citiem. Tātad pašapziņa ir apzināts cilvēka priekšstatu kopums par sevi. Psihologi, izdalot reālo, ideālo, dinamisko un fantastisko, izceļ to cilvēka pašapziņu, kas vairāk vērsta uz nākotni. Šajā nodaļā uzmanība pievērsta pašapziņai, kas nāk no vēstures stāstiem, līdzīgi kā indivīds no bērnības iegūst savu pašapziņu vai arī visu mūžu ir ceļā, lai to iegūtu. Pašapziņa ir ne tikai individuāls, tā ir arī sociāls faktors, kas veidojas no pieredzes starp emocijām un zināšanām, to pārklāšanās ir pietiekami sarežģīta un šī temata pētniecībai grūti pieejama. Socioloģe Meibela Berezina (*Mabel Berezin*) norāda, ka emocijas mēs piedzīvojam individuāli, bet politika jau pēc definīcijas ir sociāls fenomens (Berezin 2002, 35). Viņa uzskata, ka dažas no emocijām ir relevantas politikai, tāpēc tās pieskaitāmas vienai no fundamentālām cilvēka dabas izpausmēm un ir saistītas ar drošas valsts (*secure state*) un kopības izjūtas (*community feeling*) konceptiem kā ideāltipiem. Droša valsts ir moderna nācijas valsts (*nation-state*).² Tās pretstats ir nedroša valsts, kurā emocijas tiek izmantotas ļaunprātīgi, piemēram, Austrumeiropas valstīs, kur 20. gadsimta vairākkārtējo okupāciju laikā tika praktizēta kā emocionāla, tā fiziska vardarbība. Divu pasaules karu frontes ir šķērsojušas Austrumeiropu un vairākās paaudzēs atstājušas emocionālas un fiziskas vardarbības atmiņas. Džeimss Verčs (*James V. Wertsch*) saskata sasaisti: atmiņa – valoda – emocijas – identitāte (Wertsch 2000, 8–9). Vēsturiskā identitāte un no tās iegūtā pašapziņa Austrumeiropas iedzīvotājiem ir veidojusies šo komplicēto notikumu iespaidā. Pie tiem pieskaitāma arī valstu neatkarības zaudēšana, kas radīja neskaitāmas emocionālas traumas – deportācijas un civiliedzīvotāju mobilizāciju pretējās karojošās armijās – un polarizēja sabiedrību uz daudziem gadu desmitiem arī pēc kara beigām.

² Anglosakšu valodā un franču valodā, runājot par modernajām Eiropas valstīm, lieto terminu nācijas valsts – *nation-state*; *nation-etat*. Latvijā Integrācijas programma lieto apzīmējumu nacionāla valsts, lai precizāk atveidotu Latvijas valsts dibināšanas jēgu – dot aizsardzību latviešu valodai un kultūrai.

Katrai sabiedrībai ir svarīgi attīstīt kopības izjūtas, jo tās var radīt enerģiju, kas centrē un saliedē sabiedrību vai arī tiek vērsta pret valsts iekārtu (Scheler 1992, 54). Kādas grupas kopības izjūtas radītā darbība var arī valdošajai elitei norādīt, ka sabiedrība kādu notikumu vērtē atšķirīgi. Pilsoņus, kurus vieno kopējas izjūtas vai arī attieksmes pret kādu notikumu, parasti arī pulcē noteikta publiska vieta, kur paust šo attieksmi. Kolektīvo izjūtu struktūras parasti izceļ tās nozīmes un vērtības, kuras tiek aktīvi apspriestas sabiedrībā, tā vairojot un izdzīvojot tādas emocijas, no kurām formālā politika kaut kādu apsvērumu dēļ ir distancējusies (Berezin 2002, 39). Savukārt neitrālu jeb nenoteiktu (*indeterminancy*) emociju izpausmēm, kas ir savienotas ar politikas jomu, nacionālas valstis kopības izjūtu veidošanai izmanto svētku parādes, brīvdienas un publiskus rituālus. Ņemot vērā, ka kopības izjūtām var būt gan pozitīva, gan negatīva emocionālā enerģija, tās var iespaidot sociālo vidi pilsētā un var polarizēt sabiedrības attieksmi, ar kuru politiskai elitei ir jārēķinās. Piemēram, pēc Vairas Viķes-Freibergas prezidentūras beigām, lai pateiktos eksprezidentei par viņas veikumu, sabiedrība spontāni organizējās ziedu vainaga izveidošanai Turaidā. Sabiedrības rīcību ietekmēja arī apstākļi, ka Saeimas deputāti eksprezidentei viņas politiskās darbības beigās neizteica pateicību ar ziediem, kā tas Latvijā ir pieņemts.

Vēsture un atmiņa

Saskaņā ar Morisa Halbvaksa (*Maurice Halbwachs*) klasiskajiem darbiem par kolektīvo atmiņu, tā izpaužas kā aktīvs sociāls process, kurā piedalās sabiedrības grupas, lai veidotu un saglabātu savu grupas atmiņu struktūru un kopējo identitāti. Izglītības sociologa Džefrija Hermana Bantoka (*Geoffrey Herman Bantock*) skatījumā visi stāsti, tostarp vēstures stāsti, tiek iedalīti uzvarētāju un zaudētāju stāstos (Bantock 1975). Vēlākajos pētījumos viņš norāda uz vēstures mācīšanu kā apzinātu indoktrinācijas veidu, ar kuru izglītības sistēma ievieido izpratni par notikumiem pagātnē un piešķir tiem vērtību (Bantock 1981, 2). Pagātne nav kaut kas aizgājis, tās iespaids uz tagadni reizēm spēj radīt negaidītus „sastrēgumus”, ja tiek noskaidrots kaut kas nezināms vai tas tiek

noklusēts. Valsts vēsture tiek iemācīta, ievēdota socializācijas procesā un nostiprināta ar noteiktiem regulāriem rituāliem. Izglītības sistēma veido nākamo pilsoņu emocionālo pieķeršanos savas tautas, nācijas vēsturei, un tā var kļūt par daļu no katra individuālās identitātes. Pilsoņu attiecības ar valsti parasti ir balstītas attieksmē; to veido zināšanas, un tās realizējas noteiktās kultūras formās, kam nereti ir saistība ar kādu noteiktu vietu. Atceres vietas un atceres dienas, tostarp atcerēšanās kultūru kopumā, sociālais psihologs Daniels M. Wegners (*Daniel M. Wegner*) apraksta kā transaktīvas atmiņas sistēmas elementus, kura pastāv komunikācijas rezultātā starp indivīdiem. Atmiņu viņš apraksta kā „transportu”, kas ir nepārtrauktā kustībā un veic savienojumus starp indivīdiem (Wegner 1986). Tas varētu būt arī viens no veidiem, kā un kāpēc atmiņas par notikumiem, kuros indivīds nav piedalījies, tomēr tiek attiecinātas uz sevi un iekļautas personiskās identitātes veidošanā.

Latvijā viena no vēsturiskās identitātes un tautas pašapziņas manifestācijām ir piemiņas vakars 11. novembra krastmalā un Brāļu kapos. Pasākums ir brīvprātīgs, tajā piedalās ģimenes, klātesot vairākām paaudzēm, un liecina par katras nākamās paaudzes gatavību turpināt reiz aizsāktu rituālu. Atceres vakars ir privāts rituāls ar valsti, atgādinot par Latvijas nosargāšanu pret Bermonta militāro pārspēku 1919. gadā, un savieno valsts sargāšanas ideju ar mūsdienām. Kolektīvais rituāls tika pārtraukts vienlaikus ar Latvijas valstiskās neatkarības zaudēšanu un atjaunots, atgūstot neatkarību. Pilsoņu privātie rituāli, kuri saistās ar neatkarīgās Latvijas valsts vēsturi, tika praktizēti arī padomju okupācijas laikā. Drosmīgākie ignorēja pirmā Latvijas Valsts prezidenta piemiņas aizliegumu – atceres sveces pie Jāņa Čakstes pieminekļa Meža kapos 18. novembrī – Latvijas valsts dibināšanas gadadienā dega katru gadu.

Oficiālā vēsture padomju okupācijas gados stāstīja par „buržuāziskās Latvijas kaitniecisko būtību”, taču ģimenes lokā gūtās zināšanas par valsts vēsturi bija svarīgāks resurss, kas uzturēja ideju par Latvijas valstiskumu visus garos gadus pēc Otrā pasaules kara. Šie Latvijas rituāli starpkaru laikposmā bija arī pamats identifikācijai ar savas neatkarīgās valsts vēsturi, kas veidoja nozīmi

pašapziņai – apzināties sevi piederīgu šim *stāstam*. Padomju okupācijas gados bija aizliegts atcerēties un pieminēt jebkuru notikumu, saistītu ar Latvijas valstisko neatkarību, tāpat kā kristīgās kultūras svētku dienas. Aizliegumi bija vērsti pret atmiņu, tiem bija jārada pārrāvums sabiedrības pašizpratnē, proti, ar nolūku mainīt pašapziņu. Totalitārā iekārta piedāvāja tikai vienu – vienīgās partijas ideoloģijas akceptētu atmiņu un vēsturi.

Grāmatas „Kolektīvās atcerēšanās balsis” (*Voices of collective remembering*) autors Džeimss Verčs norāda, ka vēl joprojām pētnieku vidū pastāv diskusija un maza viedokļu saskaņa, kas ir kolektīvā atmiņa. Viņš tomēr izceļ valodu kā caurskatāmu (*transparency*) kolektīvās atmiņas izteiksmi, kas rada stāstus, kuri iedvesmo sekot paraugam. Dž. Verčs arī uzsver, ka PSRS radīja naratīvus, ko plašsaziņas līdzekļi izplatīja starp indivīdiem un grupām sevis un savas valsts izpratnei. Šo situāciju viņš dēvē par „vienas balss oficiālo kolektīvo atmiņu”, ko radījusi padomju izglītības sistēma, plašsaziņas līdzekļi, ideoloģija, represijas un bailes (Wertsch 2000, 67–68). Totalitāra valsts nepieļauj atšķirīgu redzējumu par vēstures notikumiem, tā izslēdz arī indivīdu neatkarīgu redzējumu par notikumiem un to vērtējumu.

„Marta īdas”

Komplicētas attiecības Latvijas politiskajai elitei veidojas ar latviešu leģionāru piemiņas dienas pasākuma dalībniekiem un uzvaras dienas svinētājiem. Marta piemiņas dienu atbalsts no politiskās elites ir zudis, savukārt uzvaras dienas svinēšana nesaskan ar neatkarīgās Latvijas valsts izpratni par kara beigu atzīmēšanas dienu. Polarizēta ir arī sabiedrība ar abu šo piemiņas dienu sociālajām aktivitātēm pilsētvidē, un tas liecina, ka jautājuma atvēršana diskusijām un pārdomām var dot iespēju sabiedrības dialogam. Bet vai tāda iespēja būs izlīdzinājumam? Vēsturniece Vita Zelče uzskata: „Padomju cilvēka kolektīvajai atmiņai iegūstot mankurisma formu un paliekot tajā ilgos totalitārisma gadus, publiskajā telpā pastāvēja vienīgi varas radītais vēstures diskursus. Tas savukārt uzturēja šīs varas leģitimitātes diskursu, tā labā Padomju Savienībā varēja tikt un tika mainīta vēsture. Ikviens pagātnes noti-

kums, aktors, laiks un telpa varas aktuālo interešu dēļ varēja/tika aizstāts ar citu vai arī izslēgts no vēstures stāsta.” (Zelče 2011, 124) Vairākus gadus pirms neatkarības atjaunošanas Latvijā 1991. gadā sabiedrība diskutēja par savu vēsturi – kas bez okupācijas oficiālās vēstures stāstiem ir noticis patiesībā. Sabiedrība, kas ticās atgūt savu neatkarību, meklēja savā vēsturē tos pieturas punktus, kas ļautu labāk *ieraudzīt* notikušo un kā saprast sevi jaunajā vēstures situācijā. Izteikums – ‘vēsture tiek pārrakstīta’ bez ironijas lieku reizi apstiprina seno patiesību, ka vēsture nepārtraukti tiek pārlūkota un pārrakstīta no jauna, jo vienmēr rodas jauni fakti, tiek noskaidroti mazāk zināmi notikumi un apstākļi, kas savukārt prasa jaunas interpretācijas. Vēstures apzināšanās ir nepārtraukts process sabiedrībā un arī nemitīga diskusija, jo, apzinot ne tikai vēstures faktus, bet arī cilvēku piedzīvoto un pārdzīvoto, sabiedrībai ir iespējams formulēt savu attieksmi, veidot emocionālās attieksmes, piešķirt nozīmes un vērtību. Tā 14. jūnijs un 25. marts kalendārā ir piemiņas dienas nevainīgu cilvēku deportēšanai, ciešanām un bojāejai. Līdz neatkarības atjaunošanai tās nebija atļauts atcerēties publiski, jo šīs dienas bija kļuvušas par aizliegtajām kolektīvām emocijām, un tikai pēc neatkarības atjaunošanas tās kļuva par piemiņas dienām, kas savienoja paaudzes, atmiņu, emocijas un sevis izpratni.

Sociālā atmiņa sabiedrībā veidojas selektīvi, piemēram, 1. jūlija publisko pasākumu, ar kuru grupa cilvēku gribēja pieminēt vācu karaspēka ienākšanu Rīgā, no sabiedrības puses tika noraidīta, jo padomju okupāciju nomainīja vācu okupācija un tas nav nacionālas valsts vēstures izpratnes notikums. Saskaņā ar M. Berezinas teikto modernā nacionālā valstī (*nation-state*) politiskās emocijas (kas ir arī vēstures stāsti, jo ir savienoti ar individu pašaapziņu un veido grupu pašaapziņu un identitāti) ir valsts izpausmes veids. Pilsoņi definē savas attieksmes pret valsti, atbalstot valsts pārvaldes modeli, tāpat kā pilsoņiem ir tiesības nepārtraukti raidīt emociju izpausmes un definēt piederību valstij, kā arī noteikt valsts politiskās robežas, jo pilsonība ir kas vairāk nekā tikai juridiskas attiecības (Berezin 1999).

Emocijas, vēsture un naratīvs

16. marts un 9. maijs katru gadu Rīgas pilsētvidē rāda divu grupu atmiņas rituālus. Tām abām ir konfrontējoša vēsture, un tās raida valsts varai pretrunīgus impulsus. Abu grupu piemiņas rituāli ir balstīti vēstures referencē – vieni uzvarēja karu un piemin kritušos, savukārt otriem pieminēt kritušos politikorektuma vārdā būtu jāpulpcējas Brāļu kapos, bet ir izvēlēts publisks formāts – gājieni pie Brīvības pieminekļa. Vai vēsturi raksta tikai uzvarētāji; ko darīt ar zaudētāju atmiņu un attieksmi pret savu vēsturi? Varbūt tai ir ko atgādināt sabiedrībai? Abas atmiņu rituālu grupas stāsta par savu vēsturi nākamajām paaudzēm un tā ievieido attieksmi pret sevi un veido pašapziņu.

Pilsēta šiem diviem notikumiem, īpaši 16. martam, gatavojas katru gadu – pieteiktā gājiena pie Brīvības pieminekļa dalībnieku drošībai tiek izkārtota metāla barjera, klātesot lielskaitam policistu. Lielais dalībnieku skaits policijas papildspēku klātbūtni prasa arī 9. maija pasākumā, tomēr šeit nav metāla barjeru. Vizuāli abi svētki izstaro spriedzi un jau noformējumā norāda uz konfliktu. Ne tikai pilsētā, bet arī vēstures izpratnē. 16. martā savu sašutumu nāk izteikt cilvēki, kuri informāciju gūst no plašsaziņas līdzekļiem krievu valodā un šo piemiņas dienu dēvē par „fašistu gājieni” (plašsaziņas līdzekļos krievu valodā ir iegājies termina „fašists” nepareizs lietojums, jo fašisms bija Itālijā).

2011. gadā, kad tika veiktas intervijas ar 16. marta dalībniekiem,³ kā katru gadu atkal bija sapulcināta „antifašistiski” noskaņotā sabiedrības daļa, kas centās pasākumu brutāli traucēt. Savukārt 9. maija svinībās latviešu sabiedrība emocionāli smagi uztver uzvarētāju bravūrīgo uzvedību Rīgas ielās. Cilvēki zvana uz radio, izsaka savu – *Kā viņi drīkst svinēt uzvaras dienu; Atbrīvoja, bet neaizgāja mājās; Tie ir okupantu svētki*. Latvija, tāpat kā daudzas Austrumeiropas valstis, piedzīvoja trīskāršu okupāciju – krievu 1940. gadā, 1941. gadā vācu un 1944. gadā atkal krievu. Tā ir pieredze, kura prasa vēstures izvērtēšanu: karš ir beidzies vairāk nekā pirms 60 gadiem, bet Rīgā katru gadu *atmiņu karš* netieši turpinās. Vieni kaut ko noklusē, otri pārāk bravūrīgi lielās?

³ Anonīmas intervijas ar 16. marta piemiņas dienas dalībniekiem 2011. gadā no D. Beitneres-Le Gallas personīgā arhīva.

Pilsoņu cīņa kara laikā par savu valsti ir viens no spēcīgākajiem nacionālo emociju izjūtu rezervuāriem. Šīs emocijas savu leģitimitāti spēja piedzīvot tikai neatkarīgajā Latvijā pēc 1991. gada. Ir svarīgi apzināties, ka vairāk nekā pusgadsimtu cilvēkiem, kas karoja pretējās pusēs – vieni vācu leģionā, otri Sarkanās armijas rindās, – solīja Latvijas neatkarību, bet viņi tika abu lielvaru piekrāpti. PSRS tiesāja leģionā iesauktos, turpretī pēckara Vācijā leģionāri tika atzīti par cīnītājiem pret totalitāro padomju režīmu. „Lielās vēstures” dubultais standarts radīja iespēju Latvijas parlamentam formulēt un izteikt politisko attieksmi. 1998. gada oktobrī Saeima pieņēma deklarāciju, kuras nobeigumā teikts, ka Latvijas valdības pienākums ir: 1) prasīt no okupētājvalstīm un to tiesību pārņēmējām valstīm, lai tās saskaņā ar starptautisko tiesību normām samaksātu Latvijas pilsoņiem, to ģimenes locekļiem un mantiniekiem kompensācijas par zaudējumiem, kas viņiem radušies sakarā ar prettiesisku mobilizāciju okupētājvalstu armijās; 2) rūpēties par latviešu karavīru goda un cieņas aizskārumu novēršanu Latvijā un ārzemēs (Saeimas stenogrammu arhīvs, 1998. gada 29. oktobris). Saeimas deklarācija ir skaidri formulējusi valsts attieksmi leģionāru jautājumā. Vienlaikus dokumenta tiešais formulējums dod emocionālu atbalstu arī 16. marta piemiņas dalībniekiem. Taču tas nerisina un neveido izpratni par 16. marta gājienienu pie Brīvības pieminekļa, jo valdības pārstāvji šo pasākumu pēdējos gados ignorē. Sākot ar 1992. gadu, kad pirmo reizi notika bijušo leģionāru gājiens, vēl mūsdienās leģionāru piemiņas jautājums ir palicis atvērts diskusijai latviešu sabiedrībā – kā iztūrēties pret šo vēstures faktu un simtiem tūkstošu cilvēku atmiņu. V. Zelče uzskata: „Šīs sociālās atmiņas nonākšana publiskajā telpā bija ārkārtīgi aktuāla, daļai sabiedrības ļoti vēlama, gaidīta. Gadu desmitiem ilgā klusēšana, aizvainojuma un pāridarījumu uzkrājums piešķīra tai īpašu spēku.” (Zelče 2011, 134) Piemiņas gājienā katru gadu piedalās arvien vairāk jaunākā gadagājuma cilvēku, kas norāda uz vēsturiskās atmiņas diskursu un dialogu paaudzē, kura karu nepiedzīvoja, bet jūtas piederīga *šim stāstam*.

„Mēs nākam pēc mūsu vēstures...”

Lai atbildētu uz rakstā izvirzīto jautājumu, kā vēsture iesnie-dzas mūsdienu cilvēku redzējumā par sevi, savu valsti un vēsturi, iztaujāju 16. marta gājiena dalībniekus. Tie bija atšķirīga vecuma cilvēki, kuri bija ieradušies Rīgā no dažādām Latvijas pilsētām. Pētījumā kā metodi izmantoju ietvertu novērojumu, jautājumi ie-lās bija sporādiski, jo vēlējos noskaidrot, kas šajā pasākumā vieno cilvēkus un ko viņiem nozīmē leģionāru piemiņas diena. Uzdevu jautājumus: 1) ko jums nozīmē 16. marts; 2) vai redzat iespēju dia-logam ar uzvaras dienas svinētājiem. Ar vienu no 16. marta dalīb-niekiem tikos garākā sarunā, uzklusot viņa dzīvesstāstu.

Pēc Otrā pasaules kara daudzām Eiropas valstu sabiedrī-bām bija jāpārskata sava attieksme par notikumiem, kuri tāpat tika vērtēti pretrunīgi. Vai iespējama kopīga nākotne sabiedrībai, ja tai ir nesamierināma izpratne par notikumiem pagātnē? Kas nepieciešams, lai sāktos diskusija? Savu attieksmi pauda viens no piemiņas dienas dalībniekiem, kurš pēc gadagājuma varēja būt kara dalībnieks: *Man 16. marts nav svētku, bet piemiņas diena. Tie, kuri gāja leģionā, cerēja izmantot izdevību tikt pie ieročiem, jo 1940. gadā Latvijas virsnieki tika noslepkavoti Litenē, līdzīgi kā Katiņas slaktiņš poļiem. Man šī ir diena, kad es domāju par visiem nelaimīgajiem latviešiem, kuri ir pievilti un krituši par Latviju. Brīvu Latviju. Tad es domāju par sarkanajiem latviešu strēlniekiem, kuri tika iesaistīti revolūcijā un pievilti Krievijā. Man tā ir pārdomu diena par mūsu tautas likteni.*

Jautāts par uzvaras dienas pasākumu, vai viņš redz kādu ri-sinājumu, respondents atbildēja: *9. maijs ir grūti pārciešama diena. Dzīvoju netālu. Tā kliegšana un bļausšana... Nezinu, vai tur var ko darīt. Latvijas valdība nebija spējīga izdarīt jau pašā neatkarības sā-kumā, visus bijušos virsniekus vajadzēja dabūt ārā no Latvijas. Viņš bija liecinieks arī t. s. „antifašistu” publiskai, skaļai kļaidīšanai ziedu nolikšanas laikā 16. martā, tāpēc jautāju, kā viņš uztvēra šo emocio-nāli nepatīkamo iejaukšanos piemiņas pasākumā. Viņš atbildēja: *Es tos nelaimīgos nemaz nedzirdēju.* Pēc viņa domām, ir nepieļaujama, ka Latvijā netraucēti darbojas bijušo padomju armijas virsnieku organizācijas, kuras ir labi finansētas un nav lojālas Latvijas valstij.*

Viņa dzīvesstāsts un personīgā darbība Latvijas valsts labā ir pamats labai vēstures filmai par Latvijas pretrunīgo vēsturi, talantīgiem cilvēkiem un personisko atbildību valsts labklājības veicināšanā. Arī piemiņas dienas vērtējumā intervētais izzīmē tik nepieciešamo diskusiju latviešu sabiedrībā par kopējo vēsturi – kā vērtēt, saprast un kā izturēties pret vēstures notikumiem, kurus latvieši bijuši iesaistīti. Latviešu sabiedrībai būtu jāredz sevi gan kā lielu vēstures ideju cīnītājiem, gan arī vājiem vēstures situācijas izpratējiem. Viņa pārdomas ir adresētas valsts politiskai vadībai – nebaidīties atzīt pieļautās kļūdas vēsturē un drosmīgāk aizstāvēt Latvijas valsts intereses tagad. Vēsture nav tikai pagātne, vēsturi veidojam arī mūsdienās, un ar šādu attieksmi viņš nokļūvis Haralda Biezā domubiedru grupā.

Intervijas ar piemiņas dienas dalībniekiem

Uz jautājumu, ko jums nozīmē 16. marts, saņēmu dažādas atbildes, jo izdevās uzklaut deviņus respondentus. Vairāki vecāka gadagājuma cilvēki piemiņas pasākumu uztvēra kā iespēju pateikt valdošajai elitei, ka viņi nepiekrīt valsts pašreizējai nostājai pret 16. martu. Viņi uzskatīja: ja agrāk latvieši baidījās no Maskavas, tad tagad no Briseles; 16. marts pieder pie latviešu vēstures, un katru gadu ir jāatgādina, ka leģionāri cīnījās par neatkarīgu Latviju un tiem nebija nekā kopīga ar Hitlera Vācijas plāniem. Bija arī radikālāki viedokļi: *Latviešu politiķi neciena savus karavīrus, ja neciena savu vēsturi. 16. marts ir cieņas izrādīšana latviešu karavīriem.* Pasākuma dalībnieki atcerējās, ka 90. gadu sākumā 16. marta pasākumos piedalījās aizsardzības ministrs un nedaudzi Saeimas deputāti, tāpēc atzina, ka izjūt distanci starp toreizējiem un mūsdienu politiķiem.

Jaunāka gadagājuma vīrieši, tiesa, negribīgi, bet tomēr iesaistījās improvizētā intervijā un pastāstīja, ka ir ieradušies no dažādām Latvijas pilsētām, lai paustu viedokli, ka 16. marta pasākumi ar katru gadu Latvijā tiks atzīmēti arvien plašāk. Jaunie vīrieši turējās kopā, un tas liecināja par organizētu grupu, kurai ir kopīga izpratne par vēsturi un piemiņas dienas nozīmi. Viens no grupas runasvīriem izteica atziņu: *16. martā mēs nākam pēc savas*

pašapziņas, jo mūs mēģina visādi ierobežot. Bet šodien mēs taču paši nosakām, kas ir mūsu svinamās dienas. Te ir spīts, mīlestība un karavīra gars. Mums ir svarīgi iemācīties nenodot savus varoņus. Mēs nākam pēc mūsu vēstures. Vārdi ir izteikti bez lieka patosa vai īpašas gatavošanās – bridī, kad ir nolikti ziedi un grupa atstāja Brīvības pieminekļa ierobežoto laukumu. Viņuprāt, ir netaisnīgi, ka Latvija ir atguvusi neatkarību, bet nav atguvusi tiesības pati noteikt savas sarežģītās vēstures piemiņas dienas. Kalendāro piemiņas dienu ar sēru lentēm Latvijā ir ievērojami daudz, jo dzīva ir paaudze, kura atceras lielu daļu 20. gadsimta vēstures pieredzes. Lielāka vienprātība latviešu vidū valda par Pirmā pasaules kara piemiņas dienām, jo tās atgādina par izkaroto neatkarību. Pēc Otrā pasaules kara Latvija neatkarību zaudēja, brālis bija karojis pret brāli pretējās frontes pusēs, un tas polarizēja viedokļus arī latviešu vidū. Vairāki cilvēki intervijā uz ielas norādīja, ka šie svētki rada nepatīkamas atbalsis starptautiskos plašsaziņas līdzekļos un lielāko lomu tajā spēlē Krievijas plašsaziņas līdzekļi.

Latvijas valdības attieksme gājienu pieļaut, bet nepiedalīties tajā (izņemot partijas *Visu Latvijai!* Saeimā pārstāvētos deputātus) ir sekmējusi faktu, ka šī ļoti svarīgā vēstures un sociālās atmiņas diskusiju platforma ir atstāta tikai vienas politiskās partijas atbildībai un Latvijai nedraudzīgu plašsaziņas līdzekļu interpretēšanai saviem nolūkiem. Sociālie psihologi norāda, ka dažādu sociālo grupu darbība publiskajā telpā nav tikai emocionāla, tajā saskatāma arī racionālas darbības perspektīva (Berezin 2002, 45).

Leģionāru piemiņas dienas dalībnieki raida noteiktu ziņu valdošajai elitei, ka te ir kāds svarīgs un sabiedrību uztraucošs apstāklis, kas kulminē 16. martā. Šī diena atgādina, ka valsti var nodot ne tikai kara laikā, esot nepareizajos mundieros un svešu valstu armijās. Valsti un tautu var nodot arī miera laikā. 16. marts ir atgādinājums, ka latviešiem ir svarīgi šo dienu sasaistīt ar savas vēstures dziļāku izpratni, ka tautu par nāciju veido uzticība savai valstij.

Kā nonākt pie savas vēstures?

Kā veidot nākotni sabiedrībā, kurā ir attieksmes konflikts par savu vēsturi? Leģionāru piemiņas pasākums polarizē latviešu sabiedrību. Attaisnojošu koncepciju par latviešu leģionāriem ir izstrādājuši vēsturnieki profesora Ineša Feldmaņa vadībā, un to ir akceptējusi Latvijas valdība. Katrai Eiropas Savienības valstij ir tiesības savu vēsturi stāstīt, balstoties uz pieredzētā un saprastā. Saeimas deputāts Atis Lejiņš daudzus gadus publikācijās un sarunās ir uzsvēris, ka leģionāru varonība ir starptautiski zināma, taču, ņemot vērā nedraudzīgo kaimiņvalsti, labāk šo pasākumu neveidot tik publisku. Savukārt leģionāru piemiņas leģitimēšana jau ir kļuvusi par jaunāka gadagājuma cilvēku pašapziņas lietu.

Ko pastāsta atcerēšanās process vienai daļai un aizmiršana citai sabiedrības daļai? Vai tikai par mūsu spējām uzglabāt un paņemt pieredzes funkcionālo jēgu? Vai atmiņas ir tikai dzīvesvieta lineārā laika gaitā, kas savieno pagātņi, tagadni un nākotni un atpūšas individuālā apziņā? Vai tomēr atmiņas tikai it kā atdusas, bet patiesībā dzīvo sirds tuvumā, tās „piedzīvotajā pieredzē”? Domāju, ka kolektīvi vai individuāli atcerēšanās vai aizmiršanas process ir kā kustīgs savienojums, kas parādās sociālā mijiedarbē, neraugoties uz dažādām vecuma grupām un viņu dzīves pieredzēm. Uz jautājumu, vai iespējams dialogs ar uzvaras dienas svinētājiem, jaunākie piemiņas pasākuma dalībnieki atbildēja, ka ir runājuši ar pretēji domājošiem un ieteikuši palasīt ko vairāk par Krievijas vēsturi: *Viņi iemācīti skolā zināt tikai vienu patiesību par savu vēsturi, kura ir tikai balta vai melna. Pagaidām izpratnes par vēsturi viņiem nav, bet gan jau ar laiku.* Atbilde liecina, ka ir iespējama saruna un ir pat cerība, ka ar laiku veidosies arī izpratne. Taču tikmēr krievu valodā iznākošie plašsaziņas līdzekļi strādā pret dialoga iespējamību.

Pilsonība un līdzietība

Pilsonība nozīmē emocionāli piederēt arī valsts vēstures stāstam. Kā savu piederību Latvijai izjūt 9. maija svinētāji? Vai uzvarētāju arsenālā ir tolerance un izpratne par sekām, ko nesa uzvara karā? Pēc Otrā pasaules kara Vācijā pilsoņi spēja izreaģēt savas valsts vēsturi, apzinoties arī kolektīvo vainu par abu pasaules karu izraisīšanu. Latvijas valdība 90. gadu sākumā deva piekrišanu atstāt pēc kara iebraukušos padomju civiliedzīvotājus un armijas virsniekus, kuri, 20 gadus dzīvojot brīvā un demokrātiskā Latvijā, emocionāli nejūtas tai piederīgi, lai arī ir ieguvuši tās pilsonību. To apliecināja 2012. gada 18. februāra referendums par krievu valodu kā otru valsts valodu un ievērojamais „par” nobalsojušo skaits.

Mūsdienās nacionāla valsts nav iedomājama bez lojāliem pilsoņiem, jo tā nebūtu spējīgs partneris citām valstīm starptautiskās attiecībās un sacensībās. Vienlaikus te slēpjas globalizētās pasaules paradokss: valstis sastopas ar problēmu piedāvāt saviem pilsoņiem vienotu identitāti kā no viena auduma. Bet kā dzīvot bez kopīgi saprastas vēstures un bez dialoga? Vai turpināt uzturēt bailes, ko teiks kaimiņvalstis? Vai tomēr drosmīgi skatīties savai vēsturei acīs, jo tai piemīt politisks spēks noteikt tautu likteņus.

Identitātes, atmiņas un biogrāfiskā naratīva mijattiecības

Aplūkojot identitātes veidošanos no mutvārdu vēstures skatu punkta, ir jāņem vērā mijiedarbe, kas pastāv starp individuāli daudzšķautņaino atmiņu, grupu (ģimeņu un kopienu) kolektīvo atmiņu un oficiālo – valstiski uzturēto – vēstures reprezentācijas versiju. Šo saikni palīdz izvērtēt socioloģiskā pieeja, kas piedāvā saskatīt zināmu regularitāti cilvēku sniegtajās laikmeta pieredzes liecībās, tostarp dzīvesstāstos. Šīs liecības neveidojas stihiski, bet seko noteiktiem, sabiedrībā pieņemtiem biogrāfijas veidošanas un stāstu pasniegšanas modeļiem. Individuālā atmiņa ir ciešā saistībā ar tiem stāstiem (pagātnes reprezentācijām), ko reproducē kopiena, pie kuras attiecīgais cilvēks pieder (Halbwachs 1992; Misztal 2003). Liberālā sabiedrībā cilvēku atmiņas netiek sistemātiski apspiestas, tomēr kultūras un politiskā elite, izvirzot akcentus un dominējošās tēmas, veido laikmeta konjunktūru, t. i., pieprasījumu pēc noteikta veida atmiņām. Šis „atmiņu darbs” cieši savijas ar identitāšu veidošanās procesiem. Kāds stāsts sabiedrībai pašai par sevi mūsu valstī tiek veidots un uzturēts?

Pēc neatkarības atjaunošanas par dominējošo vēstures interpretāciju, konstruējot nacionālo identitāti, ir kļuvis naratīvs ar izteiktu traumatiskās pieredzes klātbūtni. Tas atspoguļojas arī vecāku cilvēku dzīvesstāstos, kur galveno tēmu vidū ir karastāvoklis, izsūtījums, piespiedu kolektivizācija un tamlīdzīgi. Kolektīvā atmiņa, valstiski atbalstīta caur izglītību, piemiņas vietām un pasākumiem, ir mērķēta uz distancēšanos no visa sociālistiskā mantojuma. Šo distancēšanos panāk ar padomju režīma kriminālīšanu, uzsverot cilvēku ciešanas un nācijas degradāciju, ko šis

režims ir izraisījis. Deivids Loventāls (*David Lowenthal*), rakstot par pagātnes mantojuma saglabāšanu, jau atzīmējis, ka atmiņas primārā funkcija ir nevis pagātnes saglabāšana, bet gan šīs atmiņas pielāgošana tagadnes vajadzībām (Lowenthal 1985, 210). Tādējādi ar sociālās atmiņas palīdzību tiek veidota arī tautas pašapziņa. Taču, atmiņas saturā akcentējot traumatisko pieredzi, tiek kavēta pozitīva sabiedrības pašidentifikācija. Varoņstāstus nomāc valsts zaudēšanas, okupācijas un ciešanu stāsti. Turklāt šāds nacionālais vēstures naratīvs izstumj no sabiedriskās apziņas citas pagātnes reprezentācijas, ko uztur attiecīgās cilvēku grupas jeb „atmiņu kopienas” ar savu vēsturisko pieredzi, stāstiem un vēlmi pēc apliecināša paštēla valsts vēstures kontekstā.

Mutvārdu vēstures pētījumu pamatā ir interese par pieredžu daudzveidību, uz ko savulaik norādījis arī Pols Tompsons (*Paul Thompson*) grāmatā „Pagātnes balss”. Viņš rakstījis, ka mutvārdu vēstures nolūks līdztekus vēsturiskām studijām ir „dot balsi” marginalizētām, aizmirstām grupām un cilvēkiem – klausīties viņu stāstu un dot iespēju viņiem runāt no savas perspektīvas, tādējādi paplašinot mūsu vēstures uztveres fokusu (Thompson 2000, 7). Identitāšu daudzveidīgās izpausmes un veidošanās meklējumi mutvārdu vēsturē Latvijā ir iespējami un arī notiek, uzturot akadēmisko pētījumu tradīciju šajā laukā.⁴ Dzīvesstāsti un citi personiskās pieredzes stāstījumu veidi, kas iegūti biogrāfisko interviju laikā, sniedz iespēju izsekot saistībai starp identitāti, atmiņu un stāstījumu. Citiem vārdiem sakot, iedziļinoties dzīvesstāstā, mēs varam saskatīt attiecības, kas pastāv starp personisko paštēlu un izstāstīto biogrāfiju, un kultūras laukā atrodamām savas dzīves un pagātnes izstāstīšanas modeļiem.

Savu identitāti cilvēks pauž caur noteiktu sociālo praksi, un tas attiecas arī uz stāstiem, ko mēs stāstām par sevi. Identitāte tiek vēstīta caur stāstu, radot to, ko franču filozofs Pols Rikērs (*Paul Ricoeur*) sauc par *naratīvo identitāti*. Savukārt tā veidojas, pateicoties tieši stāstam (Ricoeur 1991). Dzīvesstāsts, ko raksturo noteikta saskaņotība un struktūra, šīs īpašības piešķir arī

4 Sk.: Zirņīte, Māra and Garda-Rozenberga, Ieva (eds). *Oral History: Migration and Local Identities*. Rīga: LU FSI, 2011; Bela, Baiba. Identitātes daudzbalssība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos. Žurn.: LZA Vēstis, 1997, Nr. 5/6. (51), 112.–129. lpp.; Beitnere, Dagmāra. Identitāte un pašreference dzīvesstāstā. Žurn.: LZA Vēstis, 2005, Nr. 5. (59), 36.–43. lpp.; Bormane, Dace. Dzīvesstāsts kā prakse sarunai par identitāti jeb vēstījošā identitāte. Žurn.: LZA Vēstis, 2005, Nr. 5. (59), 44.–48. lpp.

patībai, sasaistot tās dažādās šķautnes vienotā un mērķtiecīgā veselumā (McAdams 1985). Konstruējot personīgos naratīvus, tiek veidota un atspoguļota individuālā identitāte, savukārt ar biogrāfisko vēstījumu savijušies pagātnes reprezentācijas modeļi jeb vēsturiskie naratīvi kalpo nacionālo identitāšu veidošanai (Wodak 2009). Dažādie pagātnes priekšstati un valsts vēsturiskie naratīvi ir būtiski, apskatot, kā un cik lielā mērā cilvēki ar savām biogrāfijām un stāstiem iekļaujas nacionālajos naratīvos. Vēsture netiek atklāta, tā tiek radīta kā specifisks naratīvs, lai kalpotu par saiti starp pagātņi un pašreizējo stāvokli, nodrošinot nepārtrauktību, kas ir jebkuras identitātes pamatā (identitāte kā tāpatība). Identitāte kā paštēls balstās atmiņās, kuras piešķir saturu biogrāfiskām konstrukcijām. Taču jāpiebilst, ka sevis redzējums noteiktu sociālo attiecību laukā liek pieskaņot atmiņas šā brīža paštēlam un tam, kas tiek sabiedriski atzīts par pieņemamu biogrāfiju. Īsāk sakot, atcerēšanās nodrošina identitāti, bet tas, ko atceras, ir atkarīgs no pieņemtās identitātes. Te nav kādas strikti lineāras determinācijas, tikai attiecības starp kādas pagātnes redzējumu un tās vai citas patības veidošanos – mijietekme starp atmiņu un identitāti.

Mūsdienu pasauli raksturo kā globālu laika un telpas fragmentu mozaīku (Giddens 1990), kurā zināšanu elementi ir atbrīvojušies no tradicionālajiem grožiem (Liotārs 2008 [1979]), radot specifisku laikmetu, ko britu sociologs Zigmunds Baumans (*Zygmunt Bauman*) nosaucis par izplūdušo modernitāti (*liquid modernity*) (Bauman 2000). Šādā pasaulē identitātes jautājums tiek problematizēts ne tikai teorētiski – identitātes nonāk konfliktā viena ar otru, kļūstot kompleksas un nestabilas arī praktiski. Zūdot skaidriem un autoritatīviem identitātes veidošanās ierobežojumiem, identitātes sociālās konstruēšanas priekšplānā izvirzās atmiņas jautājums. Jau kopš koloniālisma laika beigām atmiņas un vēstures attiecības tiek pārskatītas par labu atmiņai, ceļot tās statusu sabiedrības pašizpratnes jomā. Aprakstot cēloņus „memoriālajai mājībai”, kas izsekojama no holokausta piemiņas līdz iezemiešu mutvārdu vēsturei, ASV vēsturnieks Alans Megils (*Alan Megill*) rezumē: „Kad identitāte kļūst apšaubāma, palielinās atmiņas nozīme.” (Мегилл 2007, 138)

Kopumā visur, kur vērojami globalizācijas procesi (piemēram, migrācija un cita pārrobežu komunikācija), sociālā atmiņa kļūst komplicētāka, ietverot sevī arvien vairāk elementu, kas bieži vien ir pretrunīgi un saistīti ar atšķirīgu kopienu kultūras un pieredzes savdabību un no tās izrietošām vēstures interpretāciju virknēm. Atgūtās neatkarības valstīs Eiropā asas diskusijas sociālās atmiņas aktualizācijas procesā izraisa totalitārisma pagātnes izziņa, interpretācija un izvērtējums. Austrumeiropas sabiedrību demokrātizācija radīja jaunus atmiņu režīmus, atbrīvojot dažnedažādas atmiņas, kas, piemēram, Latvijā padomju varas laikā bija nevēlamas un tika izstumtas no sabiedriskās apziņas. 2010./2011. gada pārskatā par tautas attīstību minēts: „Vēsture kļuva par vienu no galvenajiem Austrumeiropas, tostarp Latvijas, iedzīvotāju politiskās mobilizācijas līdzekļiem. Nacionālais sentiments kopā ar 20. gs. vēstures netaisnīguma izjūtu iegūla austrumeiropiešu nacionālajā identitātē.” (Zepa 2011, 37) Tajā pašā laikā britu pētnieks Maikls Biligs (*Michael Billig*) atgādina, ka nāciju attiecības ar pagātņi izpaužas ne tikai tajā, ko tās atceras, bet arī tajā, ko tās izvēlas aizmirst, veidojot diezgan plašu kolektīvās amnēzijas lauku (Billig 1995). Kur paliek tā sociālā atmiņa, kas kontrastē ar mūsdienu ideoloģiskajām nostādnēm, etnonacionālajiem mītiem, institucionalizētajiem vēsturiskiem priekšstatiem? Vai mūsu sabiedrības atmiņa ir pakļaujama kādam dominējošam diskursam par vēsturi?

Jebkura valsts kā varas organizācija savas nācijas labad allaž tiecas unificēt uzskatus par pagātņi, nogludināt nesaskaņas starp konkurējošām vēstures reprezentācijām. Vienlaikus arī pašas grupas kādas valsts robežās ar lielāku vai mazāku intensitāti cīnās par savu vēstures redzējumu kā savas nacionālās identitātes pamatu. Modernitātes laikā radusies valsts pastāv kā nācija, kas redz kopīgu vēsturi un nākotni, priekšstatot sevi kā vienotu (*iztēles*) kopību, kurai, lai tā varētu pastāvēt, nereti sava pagātne ir vairāk jāaizmirst nekā jāpiemin. Tajā pašā laikā vērojams, ka priekšplānā izvirzījušies tieši pagātnes notikumi un atmiņas par tiem. Pārskatot plašsaziņas līdzekļu saturu, secināms, ka nesenās pagātnes izvērtējums mūsu valsts iedzīvotājiem nav vienaldzīgs. Tā, piemēram, interneta portālos ievērojams cilvēku skaits labprāt vēlas izteikties par

iepriekšējā režīma pieredzi.⁵ Atmiņas ir dzīvas, un tās nav vienaldzīgas. Atliek uzdot jautājumu, kas un kā tiek stāstīts, bet kas noklusēts. Lai rastu atbildes, jāvērsas pie koncepcijām par sociālās atmiņas veidošanos un darbību, tās saspēli ar katra personiskajiem biogrāfiskajiem priekšstatiem un identitātēm. Taču pirms tam jātuvinās atmiņu aktualizēšanas un izteikšanas problemātikai.

Pētot, kā vēstures periodi atklājas dzīvesstāstos, vērojams, ka laikmeta posmi tajos iekļauti ar atšķirīgu intensitāti. Ir posmi, par kuriem cilvēki stāsta labprāt un detalizēti, savukārt par citiem periodiem šie stāstījumi ir gaužām trūcīgi. Jāuzsver, ka dzīvesstāsta interviju atšķirībā no tematiskām un strukturētām intervijām raksturo nostādne sekot intervējamās personas veidotai stāsta loģikai. Tā ir „pašinducētas” izteikšanās motivēšana. Tiek ieteikts radīt tādas intervijas apstākļus, kas vieš uzticību, atbrīvo un rosina stāstītāju pašam izlemt, kā labāk izstāstīt savu dzīvi. To cenšas panākt ar stāstījumu rosinošu jautājumu (piemēram, lūgumu atcerēties vecākus vai bērnību) un „dalīto autoritāti”.⁶ Dzīvesstāstam raksturīgs dziļi personalizēts skatījums uz vēsturi, atklājot, kā cilvēki izjutuši laikmeta notikumus; kāda tiem piešķirta nozīme; kā viņi izsaka savu pieredzi un konstruē savu patību. Stāstījumā pieminētās tēmas, notikumi un laikposmi pētniekam signalizē par šo faktu relatīvo nozīmi pagātnes redzējumā un stāstnieka sevis pašā uztverē. Akcenti vai noklusējumi, kas parādās ar zināmu regularitāti, vienlaikus var liecināt arī par kādu kopēju priekšstatu lauku, uz kura fona cilvēki aktualizē savu personisko atmiņu. Šī lauka apzīmēšanai pētnieki izmanto „kolektīvās atmiņas” konceptu. Vārds *kolektīvs* šeit nozīmē, ka mums ir kopīgas iezīmes atmiņu, aizgājušo laiku uztveres un izteikšanas darbībā; kopīgas lietas, par kurām stāstīt vai nestāstīt; kopīgi notikumi – ar lielāku vai mazāku piešķirto vērtību. Kamēr dažām pieredzēm vārdi atrodas, citām apzīmējumu un izteiksmes līdzekļu trūkst.

5 Ilustrācijai var minēt rakstu ziņu portālā TVNET „Cilvēki ilgojas pēc padomju laika izglītības un medicīnas” (03.08.2010). Rakstā sniegti kādas aptaujas rezultāti, kuras mērķis bija noskaidrot, kādas atmiņas iedzīvotāji pašlaik saglabājuši par dzīvi padomju Latvijā. Taču interesanti ir nevis paši rezultāti, bet tas, cik daudz cilvēku ir gatavi izteikties un diskutēt par šo tēmu, aktualizējot savas atmiņas. Ziedot laiku un paust savu pieredzi un nostāju bija gatavi vairāk nekā 300 latviskās portāla versijas apmeklētāji un tikai nedaudz mazāk cilvēku, kas apmeklēja portālu krievu valodā.

(http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/340868-cilveki_ilgojas_pec_padomju_laika_izglitibas_un_medicinas)

6 Maikla Friša ieviests apzīmējums, lai akcentētu mutvārdu vēsturē raksturīgo pētījuma dalībnieku sadarbību atmiņu stāstījuma veidošanā (Frisch 1990).

Kolektīvās atmiņas un aizmiršanas (reprezentācijas trūkuma) problemātiku ir aplūkojis Edmunds Šūpulis pētījumā par 20. gadsimta 60.–80. gadu dzīvi Latvijā (Šūpulis 2007). Raksta fokusā ir tā laika subjektīvie vērtējumi, kas atklājas, cilvēkiem stāstot intervijā par savu dzīvi, individuālo pieredzi. Tika secināts, ka dzīvesstāstu izlasē, kas glabājas Nacionālās mutvārdu vēstures krājumā, dominējošās tēmas lielākoties saskan ar sabiedrībā valdošajiem uzskatiem par tiem nozīmīgajiem, tostarp neordinārajiem, notikumiem, kas risinājušies Latvijā 20. gadsimtā. Intervijās izceļas tā biogrāfiskā pieredze, kas saistīta ar K. Ulmaņa valdīšanas laiku, karu, pretošanos režīmam un tā represijām. Šīs tēmas izvērstas pietiekami detalizētos naratīvos, savukārt tālāk intervijās bieži vien netiek rasti vārdi, lai aprakstītu vēlākos – „atkušņa” un „stagnācijas” (60.–80. g.) – laikposmus. Intervētāju iztaujājot par padomju laika pieredzi, nereti tiek saņemta atbilde: *Kāda tur pieredze? Bija jāstrādā katru dienu, un neko nepelnījām* (sieviete, NMV-1024). Līdzīgi intervijām, kas ierakstītas Sēlijā, arī Vadakstē uz jautājumu, vai pieredzēts kas labs, dzīvojot sociālisma apstākļos, skan atbilde: *Kas tur labs; strādāja, un cauri; kad strādāja un kaut ko nopelnīja, tad jau kaut kas bija. Vienu govi tikai varēja turēt. Pushektārs zeme* (sieviete, NMV-367). Tomēr līdztekus skarbai pieredzei, ar ko raksturīgi naratīvi par latviešu zemniecības pakļaušanu socialistiskās saimniecības praksei, dažos stāstos rodama arī kāda pozitīva intonācija. Tā tas ir, piemēram, 1910. gadā dzimušās sievietes vērtējumā par dzīvi kolhozā Vadakstē: *Kolhozā strādāja, kolhozs deva pārtiku. Tad nebija jādod vairs [kolhozam]. Skolā apgādāja bērnus, nebija ne jāmaksā, ne pārtika dota, nekā. Laid tik skolā, lai ir tikai drēbes. Tāds atvieglojums bija no kolhoza, jā. Bērns kolhozā strādāja* (sieviete, NMV-351).

Īpatnības saistībā ar padomju laika izvērtējumu ir pamatinājusi arī pētniece Baiba Bela. Savā promocijas darbā viņa raksta: „Ja kopumā stāstījumos padomju periods tiek attēlots negatīvi, tad naratīvos par tagadni daudzos gadījumos (gandrīz pusē ierakstu) vēlīe padomju gadi ir viena no pozitīvām referencēm tagadnes un nesenās pagātnes salīdzinājumā.” (Bela 2004, 156) Turklāt, izpētot intervijas, kas iekļautas Nacionālās mutvārdu vēstures kolekcijā „Dzīvesstāsts Latvijā: 96”, B. Bela konstatējusi

noklusējumus, „kas arī liecina par sociālo spiedienu pieredzes stāstu veidošanā – tika klusēts par dzīves pozitīvajiem aspektiem padomju laikā un par stāstītāju iesaisti padomju ideoloģiskajās organizācijās” (turpat, 167).

Dzīvesstāstos var pamanīt tendenci, ka laikposmi „pēc Staļina” aizslīd neakcentēti, ja vien tie nav tieši saistīti ar kādu svarīgu patības tapšanas brīdi vai mūsdienās īpaši izceļamu pieredzi. Naratīvi apraujas, jo kādu apstākļu dēļ cilvēki nevar vai nevēlas izteikt savu pieredzi; vēl nav atrasti vārdi, pievērsta uzmanība un nav vienošanās (diskursa), kā tad īsti runāt par kādu periodu sabiedrības dzīvē. Tas pētniekam rada pārdomas, ka, iespējams, pastāv sava veida noklusēta vienošanās, kā un par ko runāt vai nerunāt par dažiem pagātnes momentiem. Protams, daudz ko var skaidrot ar nejausībām intervējamo izvēlē, ar viņu komunikatīvajām spējām, ar pamudinājumu intensitāti no intervētāju puses un tamlīdzīgi. Vai arī tam ir kāds plašāks skaidrojums – „sociālais spiediens”, kā to min B. Bela? Cita starpā viņa atzīmē, ka tie notikumi, kas parādās dzīvesstāsta intervijās, „ļāva saskatīt pagātnes notikumu interpretāciju saskaņā ar 90. gadu vidū sabiedrībā dominējošiem pagātnes atainošanas modeļiem” (turpat, 159). Tas mums norāda uz pētniecisko meklējumu apgabalu – valdošiem vēstures priekšstatiem, to izteikšanas un nostiprināšanas manieri jeb diskursu, kas nosaka, kā runāt par pagātnei.

Skaidrojot atmiņas selektivitāti, var pieņemt, ka, stāstot savu biogrāfiju kā *dzīves pieredzi*, cilvēki atlasa un reproducē tos tematus un notikumus, kuriem pats stāstītājs piešķīris kādu nozīmi. Bet, vai tiešām izvēle, kā un par kuriem notikumiem stāstīt, ir tikai personiska? No vienas puses, naratīvus par pagātnē pieredzēto stipri ietekmē mūsdienu interpretācijas, dažādās kultūras normas un iedibinātie stāstījumu modeļi. No otras puses, uzmanība pievēršama arī sociāliem ierobežojumiem, ko mēdz dēvēt par sabiedrībā valdošo *atmiņu politiku*, kuru realizē caur valsts ideoloģiju, izglītības sistēmu, atceres dienām. Atmiņu politika definē, kas uzskatāms par svarīgu, ko atcerēties un ko aizmirst. Tā, ar noteiktu diskursu palīdzību formējot sociālos priekšstatus, piešķir nozīmību kādam periodam, notikumiem un to traktējumiem. Tādējādi tiek ierobežota iespēja personiskā dzīvesstāstā ievīt kādus

citus notikumus un to vērtējumu, no publiskā viedokļa mazāk aktuālu vai izstumjamu pieredzi. Šo parādību plašākos kontekstos ir atzīmējuši arī pētnieki, piemēram, Moriss Halbvakss, lietojot jēdzienu *atmiņas sociālie rāmji*, un Mišels Fuko (*Michel Foucault*), runājot par *diskursu formācijām*.

Vislielākā ietekme sociālajās zinātnēs atmiņu pētniecības paradigmas iedibināšanā ir bijusi franču sociologam M. Halbvaksam. Jau 20. gadsimta sākumā viņš formulēja ideju, ka atmiņa iztur laika pārbaudi, tikai pateicoties sociālajam kontekstam, jo bez sistemātiska grupas atbalsta atmiņas vienkārši izplēn, un tās saglabājas tikai tad, ja atmiņu tēli izvietojas konceptuālās struktūrās („atmiņas sociālie rāmji”), ko uztur šī sabiedrība (Halbwachs 1992). Lai arī viņš lieto jēdzienu kolektīvā atmiņa, tas nenozīmē, ka atmiņas spēja būtu piedēvējama grupām, tomēr ar to tiek uzsvērts, ka individuālā atmiņa nav apskatāma tikai personības kontekstā. Atmiņa tiek sociāli konstruēta, jo tā nav vienkārši pagātnes pieredzes reprodukcija, bet rekonstrukcija starppersonu komunikācijā, atrodoties noteiktu priekšstatu laukā, kultūras un vēsturiskos kontekstos. Kā ne mazāk svarīgs te būtu jāmin arī noteiktais politiskais konteksts, kurā atmiņas tiek aktualizētas.

Atmiņa kā sociāls fenomens var būt saistīta ar kompleksām varas attiecībām politiskajā laukā. Ļoti bieži atmiņas tiek mobilizētas kādiem politiskiem mērķiem – ideoloģiskās konstrukcijās un dažādu politisku jautājumu leģitimācijai. „Pagātnes instrumentālā izpauze” izpaužas jau minētajos atmiņu politikas procesos – kā valstiskā līmenī tiek uzturēta noteikta atmiņu prakse, radot t. s. institucionālo atmiņu, kas „apraksta politiskās elites, viņu atbalstītāju un oponentu centienus konstruēt pagātnes nozīmes un izplatīt tās sabiedrībā” (Lebow 2006, 13). Tā nācības konstruē un uztur savus vēstures „lielos naratīvus”. Vienotas vēsturiskās perspektīvas uzturēšanai Latvijā tiek veidoti arvien jauni mehānismi, kas regulē, kā tautai būtu jāatceras un jāvēsta par sevi. To vidū ir arī tādi Ministru kabineta apstiprināti dokumenti, kas cita starpā atzīmē, ka „nacionālā identitāte sakņojas kopīgos priekšstatos par nācības vēsturi” (Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam). Tas liek saprast, ka nācības kolektīvajā atmiņā ir vieta tikai noteiktiem

stāstiem. Taču centieni nostiprināt kādu vienu pagātnes versiju kā pamatu nācijas stāstam un identitātei izraisa atšķirīgo atmiņu kopienu mobilizāciju un sadursmes. Visspilgtāk tas izpaužas publiskās manifestācijās kopienai nozīmīgās simboliskās vietās. Rīgā tie ir Brīvības piemineklis un piemineklis padomju armijas karavīriem, kur dažādas sociālās grupas demonstrē, ka viņu atmiņa satur citādu pieredzi un vēsturiskiem notikumiem viņi piedēvē citādas nozīmes, kas atšķiras no oficiālās politiski organizētās vēstures versijas (Muižnieks un Zelče 2011).

Diez vai var atrast sabiedrību, kur nepastāvētu arī *kontraatmiņas* – atmiņas, kas neiekļaujas dominējošos diskursos un sēmatiskos vēstures traktējumos. Tās ir atmiņas, kas pretojas politiskai pagātnes unifikācijai. Jau ģimeņu un skolas vidē var fiksēt ikdienas atmiņas konfliktu ar nacionālās elites centieniem unificēt priekšstatus par pagātni. Kāds pētījums, kas veltīts latviešu un krievu skolu skolēnu uzskatiem par 20. gadsimta vēsturi, liecina par ievērojamu neuzticību vienpusīgajam vēstures naratīvam. Aptaujas dati rāda, ka vēstures mācību grāmatu saturu par „drīzāk tendenciozu” vai „pilnīgi tendenciozu” uzskatīja 23% latviešu un 70% krievu skolu respondentu (Boldāne u. c. 2009). Vai tā būtu uzskatāma par nelojalitātes izpausmi valstij, kura uztur noteiktus vēstures priekšstatus? Drīzāk tā ir pretestība tam lielajam vēstures naratīvam, kas daļai sabiedrības kavē pozitīvas kolektīvās pašidentifikācijas iespējas. Nespēja oficiālajā naratīvā inkorporēt padomju laika pieredzi tās daudzveidībā un pretrunīgumā, tās reducēšana tikai uz nacionālo traumu, kur latviešu tautai atvēlēta totalitārisma upura loma, kuru tā izcieš vēl joprojām, tautas paštēlam un nacionālajai identitātei var tikai kaitēt. Cilvēki, neatrodot sevi vēstures naratīvā, nevar veidot arī ar to saskaņotu identitāti. To, kā var „pārstrādāt vēsturi”, lieliski parāda Vācijas Federatīvās Republikas atmiņas kultūra, demonstrējot „pirmo piemēru tam, kā vesela valsts iekļāva sabiedriskajā apziņā atmiņu par tumšo un noziedzīgo pagātni” (Кёниг 2005). Jau neilgi pēc kara kļuva skaidrs, ka nacistu režīmu, kas bija visnotaļ „sociālistiski” orientēts (protams, uz noteiktu grupu rēķina), atbalstīja praktiski visa tauta. Tādējādi no kara upuriem tā kļuva par noziedzīga režīma dalībniekiem. Upura mīta transformācija vainas uzņemšanā varētu izraisīt ne-

paredzamas sekas tautas identitātes apziņā. Konservatīvie skeptiķi bija pārsteigti, ka pretēji gaidām atklātā kaunpīlnās pagātnes apspiešana nedestabilizēja tautas pašapziņu, bet tieši pretēji – nostiprināja priekšstatus par sevi kā sabiedrību, kas ambivalento statusu („upuris/noziedznieks”) spēj pārstrādāt jaunā identitātē.

Kopumā alternatīvu skatījumu pastāvēšana ir neatņemama demokrātijas izpausme, un Latvijas pētnieki atgādina, „ka izteikti heterogēnās sabiedrībās var pat pastāvēt alternatīvas atmiņu politikas (tātad – alternatīvas kultūras traumu izpratnes), kur vienu realizē oficiālā vara, bet citu – iekšējs vai ārējs spēks, kas ir ieinteresēts aizsargāt savu pagātnes versiju” (Zelče 2011, 24). Tomēr mūsu sabiedrībā ir jāvērs uzmanība vēl uz citu aspektu – kolektīvās atmiņas fiksācija uz traumu un ar to saistītā „atmiņu sakralizācija” rada zināmu spriedzi sabiedrībā. Tādēļ tiek apgrūtināts vēsturiskās izpētes process, iesaldējot pagātnes notikumus un mazinot to patieso kompleksumu, turklāt akcents uz traumu, marķējot cilvēku grupas kā upurus vai varmākas, tikai pastiprina „mēs” un „viņi” antagonismu (Kattago 2010). Periods pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, kura laikā notika intensīvs vēstures izvērtēšanas darbs, demonstrē, ka kolektīvās atmiņas šķelšanās process tikai radikalizējas, ko veicina izteiktā etniskuma dimensijas sasaiste ar pagātnes notikumu interpretācijām. Kā atzīmē pētniece Marija Golubeva, ja vēstures mācību grāmatu saturs Latvijā skolēniem, kas nāk no krievu ģimenēm, nepiedāvā iespēju lepoties ar vismaz dažu viņu tautiešu sasniegumiem (piemēram, krievu disidentu drosmi demokrātijas ideju aizstāvībā PSRS), viņi var labprāt pieņemt „draudzīgu” piedāvājumu lepoties ar krievu karavadoņiem un identificēties ar kaimiņvalsts ideoloģiju (Golubeva 2009).

Mutvārdu vēstures liecībās var rast plašu spektru ar biogrāfiskām atmiņām, kas lielākā vai mazākā mērā kontrastē ar vēstures naratīviem, kas veido mūsu atjaunotās valsts identitātes kodolu. Tās ne vienmēr būtu jāuzlūko kā *kontr-atmiņas*. Tomēr, esot zināmā opozīcijā, arī tās piedalās nācijas lielā naratīva konstruēšanā, sabalsojoties ar to vai oponentējot tam. Lai saskatītu gan padomju laika pieredzes daudzveidību, gan izprastu kolektīvās atmiņas nereducējamību uz kādu vienu dominējošu vēstures naratīvu, ir jāuzklausa arī tie atmiņu stāsti, kas pirmajā acu uzmetienā niekļaujas

politiski konstruētos pagātnes priekšstatos. Šādi dzīvesstāsti ir jau uzklasīti, nākamais solis ir „dot tiem balsi” un mēģināt saprast, vai arī tiem atradīsies vieta stāstā, ko mēs kā tauta stāstām par sevi. Grāmatas otrajā daļā esam iekļāvuši tādus mums uzticētos stāstus, kas atspoguļo tautas pieredzēto 20. gs. no nedaudz cita skatpunkta, no atšķirīgas biogrāfiskās pozīcijas. Veronikai Vaivodei aktīvais dzīves periods noritēja ciema padomes priekšsēdētājas amatā, savukārt vīrs ir bijis kolhoza priekšsēdētājs. Un varbūt valdošo uzskatu dēļ viņai savs dzīvesstāsts jāsāk no aizsardzības pozīcijām: *Es savu mūžu nenozēloju. Es esmu krievu laikos nostrādājusi par priekšnieci ciema padomē visu mūžu. Un es uzskatu, ka es ar cilvēkiem esmu sapratušies labi. Un mans mūžs nav velti nodzīvots.* (NMV-2030) (Sk. dzīvesstāstu pielikumu 176. lpp.)

Citā dzīvesstāstā tā autors arī ievij kontr-naratīva elementus, paužot uzskatus gan par deportāciju izpildītājiem, gan atceroties savas izjūtas, atgriežoties no izsūtījuma un strādājot kolhozā: *Un, kad atnācu šite strādāt, jāsaka tā, tos pirmos gadus kolhozā, jau ar vēl tā, ne visai. Bet vēlāk jau iestrādājās. Teiksim, bija arī bridis, krievu laikā, kad daudz pilsētnieki mūka no pilsētas ārā, nāca uz laukiem. Ne uz visurieni, bet tur, kur bija spēcīgi kolhozi, jēdzīgas saimniecības, vai ne. Kolhozā mēs maksājām algas divreiz lielākas, nekā pelnīja pilsētas strādnieki.* (NMV-3631) (Sk. dzīvesstāstu pielikumā 167. lpp.) Šie stāsti arī veido kolektīvās atmiņas krātuvi un ļauj veidot saskanīgu identitāti. Taču cik daudz ir biogrāfiju, atmiņu, stāstu, kas kādu apstākļu dēļ pavisam neiekļaujas dominējošos diskursos un ir spiesti izirt vai meklēt patvērumu ar mūsu tautas identitāti konfliktējošos naratīvos.

Nobeigumā, runājot par Latvijas atmiņu kultūru, jāuzsver, ka tas ir plašāku diskusiju jautājums, tostarp arī valsts pētījumu programmu ietvaros iespējams noskaidrot, kā mainīsies latviskā identitāte, mainoties atmiņu saturam. Dzīvesstāsti var būt gan iniciatori, gan indikatori tam, lai kolektīvajā atmiņā tiktu pārskatīta tautas pieredze saistībā ar neseno pagātni, kuras daudzās šķautnes joprojām ir atstātas ārpus atmiņu stāstītāju, klausītāju un intervētāju galveno interešu loka. Tas, iespējams, pārvarams, paplašinot pagātnes reprezentāciju un vēsturiskās atmiņas amplitūdu, pārskatot tos sektoros, kas nokļuvuši sociālajā amnēzijā nekritiskas

atmiņu politikas dēļ. Pagaidām nacionālo atmiņu nospiež traumatiska klātbūtne Latvijas valsts lielajā vēstures naratīvā. Vai ir pamats bažām, domājot, kas notiks ar mums, ja šim traumatismam parādīsies kāds atsvars – cits tautas pašidentifikācijas tēlojums? Šis atsvars atsvars ir jāmeklē, jo bez tā tiek formēta tāda nacionālā identitāte, kura var izrādīties visnotaļ svešāda (jo nepilnīga un vienpusīga) gan jaunākajai paaudzei, gan tiem, kas mīt atšķirīgās atmiņu kopienās. Mūsdienų globālo tīklu sabiedrība jau ir kļuvusi par nacionālo identitāti ietekmējošu faktoru. Nespēja akumulēt lielajā naratīvā mūsu sabiedrības kolektīvo atmiņu un pieredžu daudzveidību var noteiktai tautas daļai likt savu dzīvesstāstu formēt plašajā pasaules naratīvu laukā ārpus nacionālā konteksta.

Biogrāfiskais pārrāvums kā pieredze dzīves gājumā

Jebkurš satricinājums vai pārmaiņas ekonomiskajā un politiskajā sistēmā nes sev līdzi izmaiņas arī tajās sociālajās struktūrās, kas organizē cilvēku dzīvi un maina viņu izvēlētās dzīves trajektorijas. Tie ir pagrieziena punkti sociālajā un indivīdu personiskajā dzīvē – notikumi, kas indivīdu dzīves gājumā rada biogrāfisko pārrāvumu, savukārt sabiedrības dzīvē – kolektīvo traumu. Amerikāņu sociologs Arturs Nīls (*Arthur G. Neal*) secinājis: „Notikums par kolektīvo traumu kļūst tad, ja tas apdraud vai nopietni grauj mūsu sociālās realitātes pierasto vērtējumu. Tādos gadījumos rodas šaubas par nākotni kā pagātnes paplašinājumu un sociālie notikumi tiek uztverti kā pārtrauktība.” (Neal 1998, 7)

Biogrāfisko pētījumu pieredze rāda, ka savas personiskās dzīves izklāstu saistībā ar radikālām politiskām un sociālām pārmaiņām pauž vairākums respondentu, kā rezultātā personiski un vēsturiski svarīgi notikumi laika ziņā nereti pārklājas, mijiedarbojas un cits citu intensificē (Miller, et al. 2005). Tā, piemēram, Latvijā 20. gs. 20.–30. gados dzimušās paaudzes dzīvesstāstos skaidri identificējams okupāciju, Otrā pasaules kara un šo radikālo politisko pagriezienu radīto seku izraisīts biogrāfiskais pārrāvums, kas būtiski ietekmējis arī respondentu identitāti un pašapziņu. Šajā nodaļā uzmanība pievērsta biogrāfiskajiem pārrāvumiem Veltas un Līvijas dzīves gājumos, kas ierakstīti vairākos biogrāfisko interviju seansos.

Līvija un Velta ir 20. gs. 20.–30. gados vidusšķiras ģimenēs dzimušas rīdzinieces, lielas dzīvojamās mājas līdzīpašnieces. Viņu tēvi, kas bija savstarpēji pazīstami juristi, 1934. gadā par astoņiem tūkstošiem latu Rīgas centrā iegādājās zemes gabalu un 1935. gadā

uzsāka mājas būvniecību. Pēc gada māja tika nodota ekspluatācijā, un abu īpašnieku ģimenes tajā sākušas dzīvot. Taču pēc Otrā pasaules kara un padomju okupācijas nams, pamatojoties uz Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdija dekrētu Nr. 113 „Par lielo namu nacionalizāciju”, tika nacionalizēts. Šajā laikā zaudēti vairāki ģimenes locekļi, piedzīvotas represijas, abu sieviešu un viņu ģimeņu dzīves gājumā ienesot biogrāfisko pārrāvumu.

Veltas ģimene šajā namā nodzīvo līdz 1941. gada 14. jūnijam, kad viņu ar brāļiem un māti deportē aiz Urāliem, nošķirot māti no bērniem. Tēvs šajā laikā jau bija apcietināts un, kā vēlāk Velta uzzina, 22. jūnijā nošauts. Māte 1943. gadā nomirusi no bada, savukārt Velta un viņas brāļi pārdzīvojuši divas deportācijas – 1941. un 1949. gadā. Pēc atgriešanās no izsūtījuma viņiem nav atļauts dzīvot nacionalizētajā namā.

Savukārt Līvija atšķirībā no vecākiem 1941. gadā, būdama 10 gadu veca, no deportācijas brīnumainā kārtā – slimības dēļ – paglābusies un palikusi vecmāmiņas apgādībā. Tēvs izsūtījumā miris, savukārt māte Latvijā atgriezies nelegāli, proti, atbēgusi. Ilgus gadus viņa slēpusies Līvijas mazajā istabiņā un tikai vēlāk, kad nopirkusi dokumentus uz cita vārda, varējusi dzīvot daļēji legāli. Tikai pēc 50 gadiem abas mantnieces denacionalizācijas procesā atgūst no vecākiem mantoto namu.

Intervijās ierakstīts biogrāfiskais materiāls par Veltas un Līvijas, viņu vecāku un citu tuvinieku dzīves gājumiem, ģimenē dominējošām vērtībām, dzīves stilu, mantotajiem un tālāk nododamajiem – ekonomiskajiem, kultūras, sociālajiem un simboliskajiem – resursiem. Tās ir ne tikai spilgtas un unikālas individuālas biogrāfijas, bet parādās arī kā tipiskas sociālo grupu biogrāfijas, atspoguļojot dažādas vēsturiskā procesa izpausmes, jo katrs dzīvesstāsts ir interesants ne tikai pats par sevi: norisinoties noteiktā vēsturiskā kopsakarā ar svarīgiem vēsturiskajiem notikumiem, tas sniedz ieskatu arī tajos (Pranka 2001).

Jēdzienu „biogrāfiskais pārrāvums” ieviesa britu sociologs Maiks Barijs (*Mike Bury*) rakstā „Hroniska slimība kā biogrāfijas pārrāvums” (Bury 1982), aprakstot hroniskas slimības pieredzi. Šīs idejas aizsākumi rodami Enselsma Strausa (*Anselm L. Strauss*) un Bārnija Gleizera (*Barney G. Glaser*) darbos, kuros viņi rakstīja

par identitātes lūzuma punktiem kā brīžiem, kuros persona sevi ierauga pilnīgi jaunā gaismā (Strauss & Glaser 1975). Proti, biogrāfiskais pārrāvums ir situācija, kurā indivīds šī brīža identitāti nespēj sasaistīt ar iepriekšējo sevi izpratni.

Entonijs Gidenss (*Anthony Giddens*) lieto terminus „kritiskā situācija” un pārmaiņu „kritiskie sliekšņi”, kas raksturīgi pārejām no viena sabiedrības tipa uz citu (Giddens 1979), kā arī „liktenīgie momenti”, attiecinot tos uz nozīmīgiem sociālās dzīves lūzuma posmiem, kas atrodas ārpus indivīda kontroles (Giddens 1991, 143).

Identitātes nepārtrauktība biogrāfiskajā analizē radikālu vēsturisko pārmaiņu laikā ir viens no svarīgākajiem pētnieciskajiem jautājumiem. E. Gidenss identitāti skaidro kā indivīda dzīves pārskatu, nevis kā brīža kvalitāti: „Indivīda identitāte nav atrodamā ne tā uzvedībā, ne arī citu attieksmē, bet gan spējā saglabāt noteikta naratīva turpināšanos. Indivīda biogrāfija, ja tai jāuztur regulāra interakcija ar citiem ikdienas pasaulē, nevar būt absolūti fiktīva. Tai nepārtraukti jāatlasa un jāintegre apkārtējās pasaules notikumi savā „stāstā” par sevi.” (Giddens 1991)

E. Gidensa identitātes izpratne ir tuva simboliskā interakcionista Džordža Herberta Mīda (*George Herbert Mead*) uzskatiem, kurš ar identitātes jeb „Es” jēdzienu apzīmē cilvēka spēju uztvert savu uzvedību un dzīvi kopumā kā saistītu, vienotu veselumu, pievēršot uzmanību identitātes sociālās determinācijas un personības brīvības savstarpējo attiecību problēmai. Identitāte veidojas sociālās pieredzes rezultātā mijiedarbībā ar citiem cilvēkiem. Tādējādi akcents tiek likts uz identitātes sociālo nosacītību: tā rodas pie nosacījuma, ja cilvēks ir iekļauts sociālajā grupā un ir saskarsmē ar šīs grupas locekļiem (Mead 1962).

Biogrāfiskajos pētījumos par indivīda identitātes nepārtrauktības jautājumiem un biogrāfiskā pārrāvuma problēmas analizē viens no instrumentiem ir Pjēra Burdjē *habitus* koncepts, kas ir daļa no personīgās identitātes. Tā atklāšana un analīze ir svarīga strauju un radikālu sabiedrisko pārmaiņu laikā, kad būtiski pieaug iespēja piekļūt un pētīt *habitus* darbībā. Proti, krīzes situācijās, kad objektīvo un subjektīvo struktūru rutinā notiek brutāls pārrāvums, veidojas apstākļi, kuros „racionālā izvēle” gūst pārsvaru. Bet, un

tas ir izšķirošs nosacījums, šo izvēli nosaka *habitus* (Bourdieu and Wacquant 1992). P. Burdjē *habitus* jēdziens tiek saprasts kā rīcības, tieksmju un orientāciju salikums ar mērķi maksimizēt sava kapitāla formas – sociālo, kultūras, ekonomisko un simbolisko. Tādējādi jēdziens „kapitāls” ietver sevī limitētā daudzumā esošus sociālos labumus, kas vienlaikus ir indivīdu savstarpējās konkurences mērķis. Lai analizētu dzīvesstāstos atspoguļoto biogrāfisko pārrāvumu saistībā ar identitātes un pašapziņas jautājumiem, uzmanība pievēršama visām minētajām – galvenajām kapitāla formām.

Pēc P. Burdjē *materiālais jeb ekonomiskais kapitāls* ir lietas vai īpašumi, kuru vērtība ir izsakāma monetārā novērtējumā – nekustamais īpašums, akcijas, obligācijas, parādzīmes (Bourdieu 1990). Mūsu respondentu gadījumā galvenais un svarīgākais ekonomiskais kapitāls ir nams, māja, un tā zaudējuma aina ir visskaidrākā – šis kapitāls tiek atņemts un nacionalizēts ar jaunās padomju varas lēmumu. Ekonomiskā kapitāla atņemšanai ir arī simboliska nozīme, jo līdz ar to konkrētajā gadījumā indivīdiem, bet attiecīgajā vēsturiskajā situācijā noteiktai sociālajai grupai tiek atņemta svarīga tās statusa daļa un privātā (personīgā) telpa. Proti, māja ir ne tikai ekonomiska vērtība, tā ir arī stabilitātes, nepārtrauktības simbols, patvērumu un drošība, kurā tiek paustas dažādas identitātes – individuālā, ģimenes, dzimuma, sociālās grupas u. c. Māja ir nacionālās identitātes diskursa daļa, kolektīvās identitātes daļa. Tā ir arī noteikta sociālā teritorija, kurā realizējas tās iedzīvotāju privātā dzīve, vesels sociālās prakses tiklojums, kas ietver sevī noteiktas uzvedības normas un vērtības, veidojot saistību ar reālu vai konstruētu pagātņi, ar noteiktiem rituāliem vai citām simboliskām darbībām. Māja ir kultūras daļa, brīvības izpausme (Pranka 2009). Atņemot stabilitāti, patvērumu, arī drošību, tiek apdraudēta identitāte un pašapziņa kā indivīda zināmas noteiktības stāvoklis, pārliecība par savas situācijas drošumu un savas darbības pareizību, savas rīcības efektivitāti, sava izvēlēta dzīves ceļa virzības drošumu.

Vel tai, atgriežoties Rīgā pēc pirmās deportācijas, vēl ir iespēja dzīvot vienā bijušā dzīvokļa komunālajā istabā, kur pierakstu saglabājusi vecāmāte. Kad vecāmāte drīz pēc mazbērnu atgriešanās 1947. gadā mirst, pierakstu saglabā vecākais brālis. Pēc

Veltas un viņas brāļu atkārtotas deportācijas 1949. gadā viņi zaudē gan dzīvojamo platību, gan tiesības atgriezties mājā. Stāstījumos piespiedu migrācijas rezultātā atstātā un vēlāk atņemtā māja ir atgriešanās mērķis, klejojumu beigas, migrācijas gals. Velta atceras, kā pēc atgriešanās no otrās deportācijas 1957. gadā aizgājusi līdz mājai: *Pēc savas atgriešanās es pasaucu līdzī savu dēlu un krustmeitu apskatīties mājū. Mums bija aizliegts tur dzīvot. Mēs tikai drīkstējām to apskatīt no ārpuses. Mēs apgājām apkārt, un tad es teicu: „Šī ir mūsu Māja. Skatieties un atcerieties to!”* (NMV-302)

Velta tiesības atgriezties namā atgūst tikai pēc denacionalizācijas procesa 1992. gadā. Abi viņas brāļi tolaik jau ir miruši. Pēc 50 gadiem ekonomiskā kapitāla atgūšana ir sava statusa, identitātes un pašapziņas atjaunošana. Vairāk kā 50 gadu ilga klejojumu un „bezmāju” laiks ir beidzies. Velta atceras: *No rīta eju staigāt ar suni. Un tad es izstaigāju riņķi apkārt, un te, pa to skvēriņu, pastāigājos, un viss. Tad es jutos – jā, patiešām, es esmu atgriezusies! Es te jutos ļoti laimīga! Saka, ka pašlaik jau nav modē teikt, ka labi iet, es jutos laimīgs. Nu nav man slikti, man ir labi!* (NMV-302)

Līdz ar nama atsavināšanu, kas ir būtiskākā ekonomiskā kapitāla daļa, tiek zaudēta arī kontrole pār privāto telpu, kas, iespējams, ir otrs lielākais pēc ienākumu avota zaudējums. Padomju varai realizējot komunālo dzīvokļu attīstības politiku, veidojās īpaša – komunālo dzīvokļu pieredze. Tā ir svešu cilvēku ienākšana privātajā dzīves telpā, ģimenes un personīgās telpas sašaurināšana vai pat zaudēšana. Ienācēji no padomju Krievijas nāk ar citu privātās telpas izpratni. Intervijā stāstīts, kā kāda ģimene iegādājusies televizoru, kas 60. gadu sākumā bijis liels retums. Komunālā dzīvokļa kaimiņi katru vakaru bez klauvēšanas ieradušies to skatīties un pavadījuši šajā nodarbē visu vakaru. Uz aizrādījumiem ticis atbildēts: *Tā pie mums pieņemts.* Jāpiebilst, ka šo privātās telpas aizskārumu lielā mērā ietekmē arī varas attiecības – dzīvokļa kaimiņi ir atvaļinātas padomju armijas militārpersonas.

Dzīve komunālajā dzīvoklī saistīta ar pastāvīgu iespēju, ka tajā kāds var iejaukties. Lai mazinātu šos nevēlamās iejaukšanās riskus, komunālo dzīvokļu „pamatirnieki” iespēju robežās centās tajos iemitināt savus tuviniekus. Tas ļāva vairāk vai mazāk, bet tomēr saglabāt zināmu apdzīvojamās telpas sociālo homogenitāti,

identitāti un drošību. Piemēram, par Līvijas mātes nelegālo uzturēšanos varas iestādes neuzzināja tāpēc, ka komunālajā dzīvoklī tika iemitināti radinieki, kas par slēpšanos klusēja. Viņa stāsta: *Mums šeit bija radiņi, visi mūsu radiņi sabrauca no Kurzemes, jo viņi, kad atbrauca no turienes, viņiem vairs nebija dzīvoklis, tad tur jau bija krievu aizņemts. Un mums tas bija tieši labi, ka viņi šeit dzīvoja.* (NMV-301) Tomēr pārsvarā komunālajos dzīvokļos saskārās dažādas kultūras, tradīcijas, vērtības, normas, un saglabāt savu privātumu nebija viegli. Komunālo dzīvokļu veidošana savā būtībā bija arī valdošās varas un politiskās dzīves ielaušanās privātās dzīves teritorijā, jo īpaši – līdz ar padomju okupācijas sākumu jaunizveidotajos komunālajos dzīvokļos iemitinot padomju armijas militārpersonas. Dažādu ļoti atšķirīgu sabiedrības grupu, vērtību un kultūru sociālā difūzija komunālo dzīvokļu ierobežotajā telpā būtībā apdraudēja katras sociālās grupas tradīciju saglabāšanu, identitāti. Faktiski tika veidoti apstākļi kazarmu sociālisma kultūrai, tādējādi sekmējot padomju cilvēka identitātes veidošanos. Kopumā komunālo dzīvokļu simboliskā nozīme slēpjas tajā, ka aiz ģeogrāfiskās telpas saspiestības un agregācijas slēpjas sociālās telpas, individuālās telpas agregācija un ierobežošana (Семёнова 1996). Vienlaikus aiz ģeogrāfiskās telpiskās saspiestības slēpjas arī individualitātes un kultūras identitātes ierobežošana.

Līdz ar radikālo vēsturisko pārmaiņu realizēšanos būtiski mainās iespējas lietot savu *kultūras kapitālu*. Bez privātās telpas kultūras kapitāla transmisija kļūst praktiski neiespējama, jo ikdienas saskarsme ar sociālo vidi un audzināšana ir galvenais kultūras mantošanas avots. Viena no būtiskākajām P. Burdjē *habitus* sastāvdaļām ir kultūras kapitāls, kas ietver sevī valodu zināšanas, savas dzimtās, biežāk sadzīvē vai darbā lietotās valodas kodus, ko izmanto noteiktu sociālo slāņu indivīdi, kā arī spēju efektīvi lietot savus intelektuālos konceptus. Kultūras kapitāla ideja būtībā ir indivīda intelektuālā kapacitāte. Tas ir „attīstīto spēju kopums, ko indivīds apgūst socializācijas procesā un kas veido tā sapratnes un vērtību sistēmu” (Swartz 1997, 76). Kultūras kapitāla lietošanas un transmisijas iespēju ierobežošana vai pat atņemšana ierobežo identitātes nepārtrauktību un nodošanu nākamajām paaudzēm.

Velta līdz izsūtīšanas brīdim ir paspējusi beigt Rīgas Franču liceja 9. klasi un plānoja gatavoties mūzikas studijām Konservatorijā. Ir apgūta franču, vācu valoda, ir zināšanas angļu valodā. Taču, nonākot izsūtījumā, ir nepieciešamas citas zināšanas un prasmes, iepriekš iegūtais kapitāls vairs nav aktuāls. *Mūsu skolā biju specializējusies uz valodām, pirmām kārtām bija franču valoda, mums mācīja arī vācu valodu; liekas, no otrās klases bija arī angļu valoda. Un vēlāk, vidusskolas klasēs, varēja izvēlēties latīņu vai grieķu valodu mācīties. Bet krievu valodu mums nemācīja. Es atminos gan, tēvs, tas bij trīsdesmit deviņā gadā, ieteicās, ka vajadzētu krieviski mācīties. Nu mēs ar vecāko brāli pasmējāmies, ka nē, krieviski nu gan mēs nemācīsimies. Tā ka krieviski mēs ļoti slikti mācējām.* (NMV-302/2)

Veltas brāļi Sibīrijā apprecas ar izsūtītajām latvietēm, tomēr dzīve izsūtījumā, tālu no dzimtenes atstāj savu iespaidu uz viņu bērnu etniskās identitātes veidošanās procesu, īpaši uz valodu kā vienu no identitātes nesējiem. Brāļa dēlam ir trīs gadi, un pēc atgriešanās Latvijā viņš kādu laiku runā tikai krieviski. Velta atceras: *Interesanti – tēvs un māte – latvieši un tikai latviski runā, bet mazais atbild tikai krieviski.* (NMV-302/2) Latviski viņš iemācās tikai gadu pēc atgriešanās.

Analizējot biogrāfiskos materiālus, redzams, ka informantu kultūras kapitāls, mainoties politiskajai sistēmai, var kļūt ne tikai nederīgs, neizmantojams, bet arī tapt par represiju iemeslu, tādējādi apdraudot arī viņu fizisko eksistenci. Padomju varas centri pirmajā pastāvēšanas desmitgadē bija panākt iespējami lielāka skaita cilvēku pakļaušanos tai iespējami īsākā laika periodā, izmantojot represijas un deportācijas. Ģimene un atmiņa bija divi galvenie pretestības centri, ko totalitārā sistēma mēģināja iznīcināt (Bertaux and Thompson 1993, 3). Sociāli izolēti un ieslodzīti tika ne tikai lielipāšnieki vai politiskie oponenti, bet arī viņu ģimenes locekļi (Bela-Krūmiņa 2004).

Sociologs Pjotrs Štompka (*Piotr Sztompka*), sabiedrības sociālo pārmaiņu analizē izmantojot jēdzienu „kultūras trauma”, uzsver, ka visjutīgākā joma ir *kultūra* (vērtību, normu, noteikumu, paraugu, simbolu, jēgu universs), jo tai raksturīga liela inerce, pastāvība, tradīcijai vai kolektīvajai atmiņai nostiprināti rituāli,

paradumi un tikumi. Tajā kodējas sabiedrības identitāte un attīstības nepārtrauktība. Arī individuālā līmenī kultūras apgūšana ir visjutīgākā joma personībai, cilvēka individualitātei, jo tieši viņa internalizētā *kultūras identitāte* diktē viņam pastāvīgu, stabilu lojalitāti, saites, domāšanas un rīcības iemaņas. Tieši tādēļ pārmaiņām, it sevišķi radikālām vēsturiskajām pārmaiņām, ir īpaši traumējošas sekas (Štompka 2000).

Līdz minimumam samazināts, pilnībā zaudēts vai transformēts radikālo vēsturisko pārmaiņu rezultātā ir arī *sociālais kapitāls* – indivīdam esošo „resursu summa, reāla vai virtuāla, kas ietver vairāk vai mazāk institucionalizētu paņiņu tīklojumu (Bourdieu and Wacquant 1992). „Šāds tīklojums var tikt uztverts kā resurss pats par sevi, jo nodrošina šī kapitāla īpašnieku ar pieeju informācijai, sociālajam un psiholoģiskajam atbalstam, dažādām iespējām un pat fiziskai aizsardzībai.” (Miller, et al. 2005)

Sociālā kapitāla vērtība radikālu pārmaiņu laikā var mainīties, dažiem iepriekš vērtīgiem sociālajiem tīklojumiem kļūstot pilnīgi nevajadzīgiem, pat kaitīgiem, savukārt citiem, tos adaptējot un transformējot atbilstoši jaunajiem apstākļiem, kļūstot par nodrošinājumu dažādiem resursiem – ekonomiskiem, varas vai citiem. Bērna vecumā būtiskāko sociālo kapitālu veido vecāki un viņu sociālie tīklojumi, to lietošanas prasmes un tradīcijas. Ģimeņu izšķiršana, bojā gājuši vai nošķirti vecāki, citi tuvinieki, vecāku draugi, kolēģi, domubiedri, kas ir potenciālais finansiālās un psiholoģiskās labklājības resurss, radikāli samazina indivīdu, jo īpaši bērnu, sociālā kapitāla situāciju un iespējas. Stāsta Līvija: *Viņa [māte] teica: „Tu ņem savas mantiņas un nāc.” Mūs ievada tā kā omammas istabā, nolika, viņa savā gultā mani iebāza, un es jau vairāk nezinu, kas te notika, ko te runāja, tas viss bij viens, kā saka. Kādu stundu tas gāja. Mani nelaida ārā vairs. Un izrādās, ka bija tie ņēmāji tādi gadījušies, kas bij, vārdu sakot, piekrituši to bērnu atstāt. Tas ir rets gadījums, rets gadījums. [...] Tēvs ienāca atvadīties, mamma neienāca vairs pie manis, jo izrādās, es pēc tam tik ar zināju, ka omamma bij taisījusi tālāku uzbrukumu, redzēdama, ja, ka tie ir tādi, nu, ja. Viņa bija sākusi jau runāt par manu mammu tā kā, ja, ka varbūt, kad var atstāt. Nu, zinot, ka vīrieti jau nu neatstās, ja. Bet viņa pati [mamma] bij teikusi, viņa teikusi: „Nē, es braukšu*

Jānim līdzī.” Un nu es tā vēlāk. Tagad tā varam psiholoģiski domāt, ka viņa vairs pie manis tāpēc neienāca, ja, lai viņa acimredzot no šī lēmuma... Nu tā, un tad tā arī liktenīgi iznāca, tēvs atvadījās, un tā es arī vairs neredzēju viņu, tā viņš četrdesmit... [gadā] tur nomira, tur palika, un mamma atbrauca. (NMV-301)

Līvija atceras, ka 1940. gada padomju okupācijas rezultātā īsā laikā tika iznīcināts arī viss vecāku veidotais sociālais tīklojums: *Es viņu tā arī par onkulīti saucu, viņš vienmēr nāca. Viņš bija vecpuisis, jau sen tēva draugs, tad viņš tā viens bija palicis, nebija apprecējies, tad viņš tā bieži vien pie mums bija, parasti pa Ziemassvētkiem, un tad man ar viņu parasti bija ļoti interesantas sarunas. Sāku mācīties lasīt un rakstīt, un viņš teica, ka suns jāraksta ar „c”, un es strīdējos, pilnīgi tādas diskusijas, tā viņš vienmēr ar mani ņēmās un nerroģās, bet es ļoti nopietni to ņēmu. Viņš bija arī kaut kur sakarā, es tagad nepateikšu, bet augstākā kaut kādā tiesā arī, pat vai ne prokuratūrā, tad viņu pievāca momentā. Vecāki, tēvs vēl visu to gadu nodzīvoja, to 40., sagaidīja 41. gada jūniju, bet viņš jau pazuda ļoti drīz, 40. gada rudenī jau, bez pēdām. Cik es kā bērns atceros, man bija deviņi gadi toreiz, bet visa tā situācija, to jau jūt. Ne jau nu man kāds īpaši ko stāstīja vai kā, bet deviņgadīgs ar vairs nav muļķis, onkulītis vairs nenāca, bija pazudis, tā sākās visa tā situācija. Tā es domāju, ka tēvs ļoti labi saprata, ka viņam varētu liktenis būt stipri līdzīgs. Vecākus aizveda rītā agri 14. jūnijā.*

– Vai jums vēl draugs no viņiem kāds bija palicis?

Nē, kas, tūliņ momentā karš sākās. Ļoti daudzi jau no tiem arī bija saņemti, es domāju, ka tajā laikā vairs neviens tur īpaši nestaigāja cits pie cita. (NMV-301)

Sociālais kapitāls ir arī pamats, uz kura veidojas indivīda tēls un tā reputācija sabiedrībā. Personiskais sociālais kapitāls var nozīmēt to, ka apkārtējā sabiedrība uztvers indivīdu, nevis pamatojoties uz racionāliem spriedumiem par viņu, bet gan balstoties uz indivīda sociālā kapitāla vērtējumu.

Šādā aspektā notiek tuvošanās *simboliskā kapitāla* konceptam, kas ietver trīs iepriekšminētos kapitāla veidus. Simboliskais kapitāls ir resurss, kas indivīdam ir pieejams, pateicoties vērtējumam par viņa nopelniem noteiktā vēsturiskā un kultūras kontekstā. Indivīdam piederušā kapitāla veidiem ir vērtība tikai tad, ja

tos novērtē citi indivīdi, apkārtējā sabiedrība. Šis vērtējums no citu indivīdu puses parasti, bet ne vienmēr, ir cieši saistīts ar kapitāla aktuālā brīža vērtību. Tā var samazināties vai palielināties, akumulējoties noteiktā vēsturiskā kontekstā. Simbolisko kapitālu, lai pilnībā izskaidrotu tā ietekmi kultūrā, var identificēt tikai noteiktā kultūras un vēstures ietvarā, kurā tas ir radies un veidojies (Bourdieu 1984). Vienlaikus simboliskais kapitāls ir arī indivīda statuss sabiedrībā, kas balstās kā ekonomiskā un kultūras, tā sociālā kapitāla vērtībās.

Biogrāfiju materiāls parāda, kā informantu vecāku simboliskais kapitāls, sākoties okupācijai, iegūst pretēju nozīmi. Notiek simboliskā kapitāla diskvalifikācija saistībā ar indivīda statusa maiņu. P. Burdjē lieto terminus „kapitāls – priekšrocība” un „kapitāls – nasta” (Bourdieu 1984). Abu stāstītāju ģimeņu simboliskais kapitāls – tēvu ieņemtais amats, namīpašnieka statuss, piederība noteiktai sociālajai grupai – ir pamats represijām, deportācijām.

No Veltas stāstījuma par tēvu: *Mans tēvs ir bijis Brīvības cīņu dalībnieks, Lāčplēša Kara ordeņa kavalieris un Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris. Tā ka viņam varonības jau laikam netrūka. Viņš strādāja Politiskajā pārvaldē par Izmeklēšanas nodaļas vadītāju. Nu, skaidrs, kad ienāca padomju vara pie mums, viņu no darba tūlīt atbrīvoja. Viņam vajadzēja visu to nodot. Es vairs neatminos, kā bija tas uzvārds, kuram visu nodeva, kas patiesībā bija latvietis un bija te darbojies. Skaidrs, ka darbojies pret Latvijas Republiku un Maskavas komunistu labā.* (NMV-302)

Līvijas tēva darba dzīve bijusi saistīta ar advokāta pienākumu pildīšanu: *Man tēvs bija advokāts, zvērināts advokāts, un viņam piederēja šī māja. Un tie, kam kaut kas piederēja, tie bija sociālisma ienaidnieki. Es biju Iekšlietu ministrijā deviņdesmit kurā gadā un dabūju visus tos aktus un dokumentus, un pamatojumu. Pamatojums – sociāli bīstams elements. Elements, jo toreiz nebija cilvēki, bet elementi šitie. Tas formulējums, zem tā iet apakšā, ka viņam kaut kas ir piederējis.* (NMV-301)

Padomju laikā abas informantes nav stāstījušas par savu un tuvinieku iepriekšējo pieredzi – ģimeņu statusu, pret ģimenēm vērstajām represijām. Padomju sistēmas apstākļos lielas pieredzes daļas izslēgšana no individuālās un kolektīvās atmiņas ir daļa no

indivīdu un sociālo grupu izdzīvošanas stratēģijas. Cilvēki centās „aizmirst” savu un savu ģimeņu izcelsmi, slēpjot tuvinieku un arī savu iepriekšējo identitāti. Atceroties E. Gidensa identitātes skaidrojumu kā indivīda dzīves pārskatu, kas ir spēja saglabāt noteikta naratīva turpināšanos (Giddens 1991), redzama sakarība starp dzīvi padomju okupācijas laikā un biogrāfisko pārrāvumu, kad iepriekšējā naratīva, iepriekšējā dzīves pārskata pārrāvuma nepieciešamību nosaka izdzīvošanas nepieciešamība. Proti, šo nepieciešamību slēpt savu un savu tuvinieku pieredzi nosaka tas, ka atklātības gadījumā indivīdu turpmākā izvēlēta dzīves stratēģija ir pakļauta riskam, kas var radīt traumatisku situāciju. Krievijā veiktajos biogrāfiskajos pētījumos runā par gadījumiem, kad cilvēki mainīja uzvārdus, lai viņus nevarētu identificēt kā ebrejus, somus vai vāciešus. „Bija drošāk dzīvot ar anonīmu individuālo biogrāfiju un būt par padomju bāreni, būt par *mankurtu* (personu bez atmiņas), kā to aprakstījis padomju rakstnieks Čingizs Aitmatovs.” (Miller, et al. 2005, 128)

Velta un viņas brāļi pārdzīvojuši divas deportācijas – 1941. un 1949. gadā. Pirmās deportācijas laikā Veltas brālis mobilizēts darba armijā – lielo Sibīrijas maģistrāļu būvē. Turpat atrodas arī Velta ar jaunāko, vēl nepilngadīgo brāli. Viņi izlūdzas NKVD uzraugiem atļauju sekot vecākajam brālim. Arī viņi tiek iekļauti darba armijā. Pēc kara Velta ar brāļiem no darba armijas „demobilizējas”. Pirmajā izsūtīšanas reizē viņi ir parakstījuši dokumentus, ka Latvijā neatgriezīsies 25 gadus, tomēr, saņemot pasas, atgriežas dzimtenē. Pa ceļam viņi tās „pazaudē”, jo sēriju numuri liecina par viņu kā represēto pagātnei. Saņemot jaunās pasas, viņi jau oficiāli sevi piesaka kā personas, kas „brīvprātīgi iestājušās darba armijā”. Tas vēlāk ļauj viņiem interpretēt savus biogrāfijas datus, tomēr nepasargā no atkārtotas deportācijas 1949. gadā, kas tiek pamatota ar nelikumīgo atgriešanos Latvijā. Šo situāciju atceras Velta: *Un mēs atgriezāmies. Par miliciju mēs vairs neko nestāstījām, mēs jau bijām gudrāki, mēs jau bijām izgājuši, kā Gorkijs ir rakstījis romānu „Manas universitātes”, mēs tās savas dzīves universitātes bijām izgājuši. Mēs jau zinājām, ka visur patiesību nevajag stāstīt, un mēs arī nestāstījām, ka bijām izsūtījumā. Mēs esam bijuši projām, mēs esam evakuējušies kara laikā, kara laikā ir nomiris mans tēvs, un*

kara laikā mana māte ir nomirusi, tas jau patiesība arī bija, vai ne? Bet tikai, kādos apstākļos tas notika, to jau mēs nestāstījām. Mēs bijām Tāļajos Austrumos, un paši mēs aizbraucām, un mēs jau ar mazo brālī paši arī aizbraucām. Un, ka paši brīvprātīgi iestājāmie darba armijā un palīdzējām komunismu celt. Nu un tagad esam atgriezušies un savus dokumentus pazaudējuši, un mums ir izziņa, ka esam Tāļajos Austrumos bijuši. (NMV-302)

Līvijas māte Latvijā no izsūtījuma atgriežas nelegāli – atbēg. Līvija slēpj māti savā mazajā komunālā dzīvokļa istabiņā daudzus gadus un baidās no katra zvana pie viņas komunālā dzīvokļa durvīm: *Es tagad nemaz negribu to skart, tas bija ilgu gadu garumā, un tas bija stipri briesmīgi, jo pie katra zvana mēs visi.. Jo katrs zvans burtiski mūs sita.. Jā, mamma arī daudz braukāja pie paziņām kaut kur pa laukiem, kur viņa varēja kaut kā drošāk kādu brīdi padzīvot. (NMV-301)*

Pēc Staļina nāves rodas iespēja nopirkt pasi, kas ļauj Līvijas mātei daļēji legalizēties: *Nopirka, un, tā kā viņa ir, teiksim, nu – viņai ir vecāki toreiz devuši, devuši trīs vārdus – Erīna Marija Brunhilde, tad viņa, nu, dabiski, viņa bija Erīna V. Loģiski, visu laiku, un to visi jau bija sen aizmirsuši, ka viņai vispār tādi vārdi ir. Un tad izdomāja, ka viņai dzimšanas apliecībā ir vēl arī Marija, un tad viņa kļuva Marija, un dzimusi Lagzdiņa. Nu un tad viņa nopirka pasi uz Marijas Lagzdiņas vārda. Un sabiedrības priekšā viņa bija mana tante. Tas ar bij diezgan dažbrīd tā. Ilgus gadus vēl. (NMV-301)*

Dzīvesstāstos deportācija gan izsūtījuma vietā, gan pēc atgriešanās dzimtenē tiek parādīta kā marginalizējošs faktors. Deportācijas pārcietušajiem, kā arī viņu ģimenes locekļiem ir samazināta pieeja ekonomiskajam, kultūras un sociālajam kapitālam. Iepriekšējais simboliskais kapitāls kļuvis par „kapitālu – nastu”, tāpat kā represētās personas statuss pēc atgriešanās dzimtenē. Deportācija kā biogrāfiskais pārrāvums liedz realizēt un attīstīt kultūras kapitālu atbilstoši indivīda resursiem, plāniem un viņa iepriekšējās sociālās grupas ekspektācijām un tradīcijām. Kultūras kapitāls kā būtiska *habitus* un identitātes daļa ir jāslēpj vai arī no tās ir jāatsakās. Līvija atceras mātes dzīvi pēc atgriešanās dzimtenē: *Viņa [māte] teica: „Mani tā Sibīrija nesalauza, bet salauza tie*

gadi pēc tam, šeit, pusnelegāli, pusslēpjoties.” Man būtu pienākums, mums būtu pienākums uzrakstīt tādā to, kas notika arī pēc tam, – kā tie cilvēki atgriezās, kā vairs nevarēja atgriezties. Kā tas viss bij sakropļots, izkropļots un kāda bij tā dzīve šeit. (NMV-301)

„Masu represijas skāra veselu paaudzi, un tā bija klusējošā paaudze; gan viņi, gan viņu traumatiskā pieredze netika pieņemta kā eksistējoša. Deportāciju stāstos smagākais ir nevis tikai traģiskie notikumi, bet tas, ka šīs represijas ir uzspiedušas zīmogu šo cilvēku pasaules uzskatam.” (Hinrikus 2004, 67)

Stāstījumos atspoguļots, ka informācija par šiem procesiem padomju telpā glabājās mutvārdu formā, pārrunājot to tikai ģimenes vai tuvāko draugu lokā, kurus vieno absolūta savstarpēja uzticēšanās un kopīga noteiktu vērtību sistēma. Velta atminas: *Mēs svešiem neko nestāstījām. Mums bija savi radnieki, tie zināja par mums, mums bija savi draugi no Tālo Austrumu laikiem, no Sibīrijas laikiem, kas ar visu zināja, tā ka mums par to neko daudz nevajadzēja runāt. Bet visus šos gadus mēs par to neko nerunājām. Mums mēles, toreiz mēs mācējām turēt mēles aiz zobiem. Tagad tas ir ieguvums, ka mēs varam brīvi runāt un savu sarkanbaltsarkano karogu izkārt. (NMV-302)* Tas nozīmē, ka privātā un publiskā telpa ir nodalīta ar „dzelzs priekškaru”, sociālais kapitāls, ietverot sociālo tīklojumu un informācijas apmaiņas lauku, ir sašaurināts līdz tikai uzticamu cilvēku lokam.

Ekonomisko un sociālo resursu zaudējums, kultūras trauma, simboliskā kapitāla pārvēršanās „kapitālā – nastā”, nepieciešamība publiskajā telpā slēpt daļu savas identitātes ietekmē indivīdu pašapziņu, kas kā sociāla parādība veidojusies socializēšanās rezultātā noteiktā vēsturiskajā diskursā, pamatojoties uz personiskiem un ģimenes kapitāliem. Dzīvesstāstu izziņā un biogrāfiju pētījumos, apskatot individuālos biogrāfiskos pārrāvumus dzīves gājumā, aktualizējas arī jautājums par pašapziņas un identitātes attiecībām. Pētījumu gaitā reizēm rodas pretruna starp – no vienas puses, pētījuma sākotnējo hipotēzi, ka biogrāfiskais pārrāvums un identitātes izmaiņas grauj arī pašapziņu, un, no otras puses, reālo dzīves gājumu, kur rodams apliecinājums, ka pašapziņa palīdz virzīt identitātes izmaiņas, lai izvēlētos stratēģiju, kas ļauj ne tikai izdzīvot, bet arī saglabāt cilvēcisko pašcienu. Bet ir arī pretējas

situācijas, kurās tieši pašapziņa ir tā, kas biogrāfiskā pārrāvuma situācijā nepieļauj identitātes piemērošanos jauniem apstākļiem, tādējādi lemjot indivīdu bojāejai. Dzīvesstāstu pētniecība ir tā joma, kur uzdodami jautājumi un meklējamas atbildes tam, kādas ir identitātes, tostarp etniskās identitātes, un pašapziņas attiecības.

Ekopašapziņa un identitāte

Identitāte, pašapziņa, vide. Šie trīs ir vienas gultnes vārdi un jēdzieni; ne paši par sevi, bet skatīti kontekstā. Konteksts var būt kāds gadījums vai gadījumu kopa. Gadījumi, kurus piesaukuš/atcerēšos, tiks lietoti gadījuma studiju (*case study*) vai tuvu tam nozīmē. Laikposmā (20. gs. 60.–90. gadi), par kuru turpmāk būs runa, Latvijā latviešu valodā vārdkopa *gadījuma studijas* vēl netika lietota, bet domāšanas ainavā tās saturs bija jeb *tā* domāt varēja. Bija arī konkrēta indivīda eksistenciāla identitātes prakses motivācija. Proti, tika aktualizēts cilvēka esības līdzsvars pasaulē un cilvēks tika rosināts domāt par identitāti un tās praksi – pašapziņu, kas atklājas sociālās norisēs un ir attiecināmas uz fizisko telpu vides nozīmē. Tas viss saistās ar notikumiem dabas vai vides, kā tolaik teica, aizsardzības akcijām, kad viena vai otra parādība kļuva par notikumu sabiedrībā, un tas savukārt dažkārt ieguva pat fenomena nozīmi.

Latvijas sabiedrībā tā ir noticis un arvien notiek, kad sabiedrības vai sociālās kopības redzeslokā nonāk kāda kvalitāte ar tradicionālu raksturu, kas simboliski, mentāli un emocionālā drošības nozīmē uztur, veido sociālās komunikācijas taktikas un stratēģijas. Latvijas telpā viena no simbolkvalitātēm, ap ko/caur ko narativizējas cilvēka „ziņa” par pieredzēto un tiek aprakstīta attieksme (attieksmes vēsture) pret savu un citu līdzdalību kādos notikumos, to apzināšanos un līdz ar to arī cilvēka pašapzināšanos, ir „ūdeņi” – upes, jo īpaši Daugava. Upe vai upes it kā pāraug to dabiskās robežas un socializējas pilsoniskās un politiskās pozīcijās, ekoloģizējot cilvēka pašapziņu. Ūdeņiem ir zināma ideoloģiska vara cilvēka un Latvijas sabiedrības attiecībās ar īstenību, ar pasaulizjūtu, ar cilvēka *habitus* kvalitāti.

Indivīdu eksistenciālajās biogrāfijās vai dzīvesstāstos/vēstījumos nereti dzirdam par notikumiem, kas personīgi pieredzēti, pārdzīvoti un vienlaikus arī būtiski ietekmējuši konkrētās sabiedrības, nācijas vai kopības dzīves attīstību. Tika un tiek praktizētas, ko teorētiskajā domā Pols Rikērs savulaik nosauca par vēstošo identitāti (naratīvo identitāti). Un vēl pavisam nesen akadēmiķis Jānis Stradiņš, uzsākot sava dzīvesstāsta stāstījumu intervijā, atklāja: *Zinot biogrāfiju, var kādreiz labāk saprast personas motivāciju, ko es varu izdarīt un ko nevaru.*⁷ Tātad runa ir par sevis apzināšanos spēju, savas pašapziņas „pierādījumu” un iespēju stāstīt par to, jo cilvēka patiesā biogrāfija jau arī ir viņa identitāte.

Ar cilvēka biogrāfijas vai dzīvesstāsta teksta starpniecību, domājot par sabiedrības attīstību, ir vērts pievērst uzmanību notikumiem, kas rada turpmākus procesus. Runa ir par notikumiem, kas uztur kādu ideju, un tekstiem, kas vēsta par to. Tostarp vēsta arī par cilvēka identitāti, nācijas identitātes pamatkvalitātēm u. tml. Tad uzmanības centrā nonāk cilvēks kā konkrēts indivīds kopienā, un viņa identitāte un pašapziņa savā ziņā pārklājas. Identitāte ļauj izprast spēles laukumu pasaulē jeb atpazīt sevi – pašapzināties sevi; un tas cilvēku stabilizē. Sabiedrībā, dzīvē – ik dienu šos procesus nolasām notikumos.

Izpratne par identitāti pamatojas nevis uz indivīdu atšķirībām vai iepriekš pieņemtām vienādībām, bet gan vienīgi uz cilvēkus saistošas un viņiem kopīgas cilvēciskās eksistences fakta. Arī atkarībā no tā, kas ir šis kopīgais fakts un kā redzeslokā nonāk konteksts, kas turpmāk rīcībspējā precīzē identitātes funkciju. Šādā ievirzē domājot, prātā nāk arī fragments no arhitektes Ausmas Skujiņas stāstījuma 2010. gada vasarā. Identitātes vārdu/jēdzienu viņa izteic ar vārda „atbilstība” nojēgumu. Savukārt „atbilstības” viņa „tulko” ar „vietas” jēdzienu, proti, vietu, kur viņa atrodas vai neatrodas. Runa ir par vides konkretizāciju. Viņa saka: *Identitātes noskaidrošana ir kaut kāda nolemtība, kas var vest uz līdzsvaru, kas cilvēkam ir ļoti būtiski.*⁸

7 Intervija ar J. Stradiņu (intervējusi Dagmāra Beitnere 2011. gadā; pieejama NMV krājumā LU Filozofijas un socioloģijas institūtā).

8 Intervija ar A. Skujiņu (intervējusi D. Bormane 2010. gadā; pieejama NMV krājumā LU Filozofijas un socioloģijas institūtā).

A. Skujiņa kā arhitektes un domātājas praksē īpaša loma arvien bijusi arī upēm Daugavai un Rīdzenei (Skujiņa un Bormane 2004, 62–63). Stāstījumi, kas vijas ap hidrokrātiskiem objektiem – Daugavu, Staburagu, Rīdzeni, nācijas identitātes paradigmās nereti kļuvuši par cilvēku un kopienu nosacītiem attiecību loģikas vai kārtības modeļiem, kuros pamatojas identitātes attiecības un identitātes kapitāli Latvijā. To apzīmēšanai un jēgas aprakstīšanai dažādi ļaudis lietojuši dažādus vārdus vai arī ir vārdos bijuši skopi, bet aizvien rosinājuši apjēgt cilvēka esības līdzsvaru pasaulē.

Ja palūkojamies uz notikumu kā principu sabiedrības attīstībā, tas ir, notikumu, kas rada turpmākos procesus sabiedrības dzīvē, un minam kādu no tiem Latvijas praksē, tad protests pret Daugavpils hidroelektrostacijas (turpmāk DHES) celtniecību tāds bija. Šeit piedāvāju savu stāstu ar pētniecisku iedabu. Gandrīz visu šeit aprakstīto esmu piedzīvojusi arī savā dzīves vēsturē 20. gs. 60.–90. gados. Tagad varu apliecināt – tas veidojis manu identitāti jeb morālo autonomiju šajā 20. gs. otrās puses dzīves teātrī. Par to esmu pateicīga visiem nodaļā turpmāk pieminētajiem „personāžiem”. Aizsteidzoties notikumiem priekšā, var secināt: mūsu identitātei, iespējams, nācijas mērogā raksturīga tā saucamā ekoloģizētā pašapziņa. Ir pat dzirdēts sakām: tā latvietim vieglāk saprast – domāt tēlos, simbolos, citēt literatūrā teikto, būt piederīgam dabai. Kālab ne? Tāpēc domājumu aktualizēsim ar hidrokrātijas notikumiem un vēstījumu par cīņu pret Daugavpils HES būvēšanu, atgādinot par arhetipiem – Rīdzeni un Staburagu kā vietām, kuru vairs nav.

No parādības līdz notikumam un no notikuma līdz fenomenam

Cīņa pēc savas telpas visplašākajā nozīmē (no teritorijas kā vietas līdz pat valsts piederībai) ir saistīta ar tieci pēc brīvības. Arī cilvēka pašapziņa līdzīgi kā brīvība neveidojas bez kaut kā ārēja attiecībā pret cilvēku pašu. Telpa – pat tā, par kuru saka: *telpa, kas sākas ar mums*, dod šo ārējo dimensiju. Savukārt „telpas kultūra” kā kultūras izjūtas raksturojums savā veidā ir konstatējama gan latviešu tautas dziesmās, gan gadsimtu gadsimtus vēlāk – pretes-

tībā pret oficiālās politiskās varas rīcību, pret padomju laika varas oficiālajiem lēmumiem, veidojot sabiedrības attieksmes zīmes 20. gs. 60.–90. gados. Runa ir par dabu, bet attieksme pret to – iestāšanās par tās pastāvēšanas kvalitātēm – izteic sociāli pārliecinošas nostādnes cilvēka vai kopienas teritoriālajai identifikācijai.

Minēšu dažus no spilgtākajiem un dalībnieku skaita ziņā lielākajiem notikumiem Latvijas 20. gadsimta otrās puses – relatīvi nesenā vēsturē – notikumus, kuri bija nozīmīgas sociālās aktivitātes. Runa ir par trim parādībām – notikumiem, kas saistīti ar dabas/vides aizsardzību Rīgā un visā Latvijā. Konkrēti gadījumi un notikumi kļuva par fenomeniem nācijas identitātes praksē, caur tiem tika aktualizētas cilvēku vērtības un vērtībpozīcijas. Šajā rakstā izpētes lauks, kā jau minēju, veidosies ap divām upēm – Daugavu un Rīdzeni.

Daugava ir Latvijas lielākā upe, kura Latvijas teritorijā dzīvojošajiem, un ne tikai, vienmēr bijusi stratēģiskā, simboliskā un nacionāli mentālā nozīmē svarīga. Otra upe ir Rīdzene, kura esot devusi vārdu galvaspilsētai Rīgai. Rīga kā apdzīvota vieta veidojusies šīs upes tuvumā, kad Rīdzenes grīva kalpoja kā osta. Vecpilsētas plānojums (jau 14. gs. kartēs) pilnībā pakļauts senās upes tecējuma kontūrai. Lai arī kopš 19. gadsimta Rīdzene ir tikai upes gultnes vieta vecpilsētas ielu tīklā un pilsētvides mēroga ignorēšanas lieciniece, jo upe ir aizbērta, tā jo īpaši kopš 20. gs. 70. gadiem tikusi folklorizēta un joprojām ir saistošs tēls gan folkloristiem un filozofiem, gan latviešu arhitektiem un pilsētībūvniekiem. 1995. gadā upes senā gultne teatralizētā gājienā, kurā piedalījās folkloras grupa, tika iezīmēta ar bruģi ieguldītiem ķieģeļiem, kuros redzams Rīdzenes nosaukums un viļņota līnija. Jāpiekrit tiem, kuri apgalvo, ka tā savulaik bija intelektuāla procesija bijušās upes gultnes vizuālai un semantiskai iezīmēšanai Vecrīgas teritorijā. To veica domubiedru grupa, uzturot ideju par Rīgas/Latvijas identitātes vēsturiskumu, jo viss „nesākās ar padomju varas nodibināšanu Latvijā”. Arhitekta A. Skujiņa teikusi: „Rīdzene nav no jauna jāizrok. Upes telpu mēs varam būtēt, radot pilsētvidē apstākļus ūdens „saprāšanai”; vienvārdsakot, tā ir simulācija ar materiālu – augiem vai zemes klājumiem, ar krāsu, ar formām. Šī simulācija tolaik bija sava veida atgādinājums par

Rīgas seno identitāti un protests pret vēstures oficiāliem traktējumiem.” (Skujiņa un Bormane 2004, 62–63)

Otrs notikums, ko pavadīja lieli protesti, bija iebildumi pret Staburaga appludināšanu, kad tika celta Pļaviņu hidroelektrostacija laikposmā no 1961. līdz 1966. gadam. Staburags jeb no klints iztekoši avoti pirms appludināšanas veidoja krāšņu ūdenskritumu Daugavas krastā un tika uztverts kā nacionāls simbols. Īpaša nozīme bija iebildumiem un protestiem pret DHES celtniecību, kuras dēļ tika un vēl tiktu iznīcinātas sādžas un citas apdzīvotas vietas, kapi, baznīcas, dabas ainavas, aizsargājamā flora un fauna. Celtniecībai bija paredzamas lielas ekoloģiskas, saimnieciskas un sociālas sekas. Savukārt 80. gados īpaši atzīmējamas Vides aizsardzības kluba aktivitātes⁹ akcijas un argumentācija pret metro būvniecību Rīgā; kā arī akcija „Lūgšana jūrai” Baltijas jūras krastā.

„Vides aizsardzības” dimensijas

Daugavpils hidroelektrostācijas lieta aprakstāma divās – vides aizsardzības un politikas – dimensijās: 1) iedzīvotāju vēstulju rakstīšana presei, Zinātņu akadēmijai un valsts iestādēm (piemēram, Komunistiskās partijas komitejai un tās nodaļām); uzstāšanās darba kolektīvos u. tml. pret DHES celtniecības norisi un plānu kā protests pret dabas un vides degradāciju Latvijā; 2) protests pret padomju režīma lēmumiem, rīcību, atsaucoties uz iespējamām sekām Latvijas PSR, Baltkrievijas PSR un jau notikušajām ekoloģiskajām katastrofām visā PSRS, kas radās, mainot upju virzienu un ezeru dabu (piemēram, Baikālā). Šo protesta situāciju savā ziņā mūsdienās kvalificē kā nevardarbīgu pretošanās gadījumu vai vismaz kā sistēmisku nevardarbīgas pretošanās aizsākumu, kas bija

9 Vides aizsardzības klubs tika dibināts 1987. gadā Rīgā pie Tramvaju un trolejbusu pārvaldes. Patiesībā VAK aktivitātes notika kopš 1981. gada. Pirmais oficiāli Rīgas pārvaldes iestādēm pieteiktais mitiņš „Par tīru gaisu” notika pie VEF Kultūras pils, kur to konfrontēja ar milicijas spēkiem. Šādi mitiņi tika atļauti, kad PSRS sākās tā saucamais Gorbačova atkusnis, un VAK to izmantoja kā viens no pirmajiem. Pirms VAK 1984. gadā darbojās entuziastu grupa „Pieminekļu aizsardzības centrs”, kas galvenokārt veica dažu pussagruvušu baznīcu atjaunošanu Latvijas laukos – jumtu uzlikšanu. Tika organizētas talkas, piesaistot vietējo sabiedrību un radošo jaunatni, kas brauca arī no Rīgas. Pēc talkām notika kultūras pasākumi: muzicēšana, dzejnieki lasīja savu dzeju utt. 1987. gadā VAK rīkoja akciju (gājieni un mitiņi) pret metro celtniecību, kuras nolūks bija palielināt Rīgas iespējas uzņemt vairāk imigrantu no PSRS austrumiem (projektētājus, inženierus, strādniekus, līdz ar to viņu ģimenes, radus utt., kuri pēc metro būvdarbiem paliktu dzīvot Latvijā). Metro celtniecība netika sākta. 1988. gada 1. septembrī pie Baltijas jūras Latvijā tika pulcināti ap 300 000 cilvēku, kuri sadevās rokās jūras krastā. Notika „Lūgšana jūrai”. Viena no akcijām šajā gadā bija arī mitiņš par Komunistiskās partijas aizliegšanu.

labi vērojams laikā, kad Latvija atguva neatkarību. Vēsturnieks, Daugavas muzeja speciālists Mārtiņš Mintaurš par šo laiku rakstījis: „Daudzi svarīgi šī Latvijas vēstures perioda aspekti, lai gan ir atzīmēti atsevišķos darbos, padziļināti vēl nav pētīti un līdz ar to tie pastāv kā atsevišķi fakti kopējā tālaika notikumumu ķēdē, taču ne vienmēr to nozīme ir pietiekami apzināta un izprasta, dažkārt arī – piemirsta. Tādiem faktiem pieder arī 1986. gada nogalē sāktā protesta kampaņa pret Daugavpils hidroelektrostacijas celtniecību, kas radīja lavīnas efektu sabiedrības apziņā, jo pirmo reizi Latvijas Padomju sociālistiskās republikas laikā tika pieļauta – tiesa, ar zināmiem ierobežojumiem – (tik plaša) publiska diskusija par ekoloģijas jautājumiem un valsts ekonomiskās politikas prioritātēm.” (Mintaurš 2006, 121–122)

Ar ekoloģijas (plašākā nozīmē) problemātiku saistās gan sociālās, gan cilvēka ekoloģijas jautājumi. To apzināšanai un saprašānai svarīgi ir arī tekstuālie vēstījumi. Jautājams ir, kā kaut ko var paust un aprakstīt ar vārdu un valodu. Latvijā 20. gs. otrajā pusē pozīcijas paušana konstatējama dažnedažādos „dokumentos” (daiļliteratūrā, dokumentālajā kino, publikācijās oficiālajā presē, arī dzīvesstāstos). Šajos dokumentos pozīcija artikulēta ar valodu; savukārt valoda – ar Latvijas vēsturi. Ja runājam par saistību ar DHES rakstīto vēstuļu teksta analīzi, tad tā ir analīze, kura biografizē. Savā ziņā tolaik Latvijā (nemaz nerunājot par Padomju Savienību) tā bija jauna paradigma publiskās komunikācijas jomā. Līdz tam, ja šāda komunikācija un informācijas apmaiņa vispār notika, tā bija šauri privātā mērogā, piemēram, starp ģimenes locekļiem, retāk starp politiski represētajiem, starp bijušo studentu korporācijām (vai to biedriem), kas tika aizliegtas 1940. gadā, u. tml. Faktu biografizēšana paredzēja saprast Latvijas kultūras kontinuitāti gan gara, gan matērijas dimensijā.

Latvijas iedzīvotāju rakstītajās vēstulēs 1987. gadā, protestējot pret DHES celtniecību, kā vērtība izceļami stāstījumi, kuros tika minēti ne tikai fakti, bet atklājās arī attieksme. Proti, nereti tie bija stāstījumi par attieksmju vēsturi; tas bija stāstījums par savu tautu, novadu, dzimtu, iestājoties par telpas kvalitātēm un vietu kā vērtību dabas, mentālā, vēsturiskā un pat politiskā nozīmē. Tika sajusta vieta un tās transformācija. Konceptuāli varētu sacīt, ka tika

vārdos nosaukta fenomenāla vietas vara; metaforiski un poētiski saslēdzās sabiedrības telpiskuma sistēmas un jautājums par subjekta tiesībām. Runa bija par tiesībām uz telpu arī pilsoniskuma dimensijā. Šo rindu autore, 1989. gadā referējot konferencē Polockā (Baltkrievija), kurā sakarā ar cīņu pret DHES celtniecību bija ieradusies arī delegācija no Latvijas, izteica retorisku jautājumu: Vai ikviens cilvēks, kas dzīvo Latvijā, ir tiesīgs balsot par vai pret Daugavas pārveidi ieplānotās HES sakarā (Bormane 1994, 27). Tā netieši tika nosaukta politiskās pilsonības kvalitāte toreizējās Padomju Latvijas teritorijā un pilsonības statuss attiecībā pret Latvijas dabas bagātībām. Atklājās, ka pilsonības jēga izsakāma ne tikai formāli juridiskā piederībā, bet arī atbildībā pret teritoriju, kurā dzīvo. Pilsonība izpaužas tad, kad pārsniedz politikas rāmjus. Daugavas vērtības vispārcilvēciskie kritēriji ļāva par to pārliecināties un to nosaukt/formulēt.

Par Daugavpils HES lietu

Dainis Īvāns savās atmiņās rakstījis: „Daugavas aizstāvībai sakrātā cilvēku enerģija pārgāja tautas politiskā enerģijā.” (Īvāns 1995, 83) Savukārt 1988. gadā Daugavas kustība iekļāvās Tautas frontes kustībā.

Daugavzeme kļuva par arhetipālu vietu, kuras aizstāvības dēļ Latvijas sabiedrība publiski latviešu un krievu valodā izteica savu pozīciju, pārliecību, nostāju un attieksmi pret īstenību, izmantojot vārdu un tekstu. Dabu nevar politiski okupēt tā, kā tas iespējams ar teritoriju. Dabai šajā ziņā ir priekšrocības. Latvijā tas nav mazsvarīgi. Daba daudziem cilvēkiem Padomju Latvijā veidoja viņu dzīvotmāklu (*Lebenskunst*). Kad tolaik tika runāts par dabu, tika domāts par dzimteni, dzīves vietu, vārdu sakot, – par cilvēka pasauli. Cilvēki spēja pašapziņu ekoloģizēt, un tas vairāk nekā pusgadsimtu politiski okupētā valstī bija viens no identitātes kapitāliem. Ieklausīsimies Daiņa Īvāna stāstījumā no viņa grāmatas „Gadījuma karakalps” (1995): „Pītera Breigela zemnieki lēnu, prātīgu soli Vīnes muzejā soļo cauri gadalaikiem un gadsimtiem. Gar savām upēm un laukiem. Mums ir dota Daugavas pasaule, kurā kā gleznas rāmī varam iekāpt, vai nu paļaujoties kopējā

harmonijā vai to sabojājot. Mēs toreiz Slutišķu pakalnā (ainavis-ki skaistā pakalnē Daugavas krastos sena sādža, kas, ceļot HES, paredzēta appludināt) droši vien jūtamies kā garus maldu, likstu un grūtumu ceļus nogājuši, pie savas mājas namdurvīm nonākuši, istabas siltumu sajutuši un loga gaismu ieraudzījuši. [...] Garaais piepildītais Daugavas gads un tā nestā uzvara bija liecinājis, ka iespējams viss, ka pārvarams viss, ja simti un tūkstoši savelkas gribas dūrē. Šai gadā bija dzimusi jauna domāšana un, liekas, tā pa īstam atjaunojusies savas zemes apziņa. Tagad arī vairākumu nestindzināja bailes. Tie, kas atkāpās Daugavas aizstāvju priekšā, atkāpās tikai tāpēc, ka viņiem bija darīšana nevis ar saujiņu citādi domājošo, bet ar tautu. Mums jau bija Kultūras fonda kopas, bija Vides aizsardzības klubs, bija helsinkiēši.”¹⁰ (Īvāns 1995, 85)

Protams, nav mazsvarīgi, ka 60. gadu politiskie apstākļi un metodes atšķirās no 80. gadu „perestroikas” PSRS. Tad spēkā bija politiskās varas nostādnes un apstākļi, kas nedeva pavēli visus, kas protestē, politiski represēt vai fiziski iznīcināt. Latvija padomju okupācijas režīmā ir pieredzējusi arī tādus periodus. Gaisotni vides aizsardzības jautājumos ietekmēja arī 1986. gada pavasarī notikušī Černobiļas atomreaktora katastrofa, kuras sekas nevarēja noslēpt.

Padomju periodā Latvijas „vidējā iedzīvotāja” loma politiskajā dzīvē bija strukturēta par labu viņa beztiesiskumam un politiskajam antidemokrātismam. Ja valsts tiesiskā sistēma bija stingri cenzēta, tad samērā labi izglītotajam Latvijas iedzīvotājam atlika Latvijas daba un simboliskā telpa, kuru varēja veidot kā mazdārziņus un pat kapsētas, kā vietas, ar kurām var identificēties. Šis simboliskās teritorijas apdraudot fiziski, tika dzēsta iespēja identificēties ar to, ko izsaka dzimtas, sādžas, Latgales, Latvijas vērtība.

Un tad, oktobra vidū – 1986. gadā Latvijas presē *uzsprāga* tam laikam nepiedzīvota *bumba* – āreji neuzkrītošs raksts izraisīja plašu sabiedrības pretestības vētru: lai apturētu jau divdesmit miljonus rubļu izmaksājušo projektu – Daugavpils HES būvniecību. Tolaik aizsākās arī trešā atmoda (Zirnis, 2006).

Bet visa sākumā bija – kaut kas nācijai svarīgs tika nosaukts vārdā, izsacīts ar valodu. Vislatvijas protests pret DHES lietu ierosināja ar savu nostāju nākt atklātībā arī cilvēkus no

10 Helsinki 86' – Latvijas cilvēktiesību aizstāvēšanas grupa, dibināta 1986. gada jūlijā Liepājā.

Baltkrievijas un Maskavas akadēmiskajām un preses aprindām.

Latvijas laikrakstā „Literatūra un Māksla” 1986. gada 17. oktobrī publicētais D. Īvāna un Artūra Snipa raksts „Par Daugavas likteni domājot” kā informācija un kā pozīcija deva iespēju argumentētam notiekošā apjēgumam, ļāva subjektivizēt ārpusauli un objektivizēt subjektīvo – atcerēties, kontekstualizēt, izteikt viedokļus, priekšlikumus un nosacījumus par dabas pārveidi. Varētu pat vispārināt – tie bija jautājumi par telpas kvalitātēm kā vides varu.

Minētā raksta moto ir Krievijas rakstnieka Sergeja Zaligina¹¹ vārdi: „Daba ir mūsu mājas. Viss, kas tajās, mūsu vienīgajās, notiek, attiecas uz mums visiem. [...] Nedrīkst pieļaut, lai tehniķis ar dabu izriktos vienpersoniski. Tas apdraud pasauli. Kopš kura laika gan tehniķis, kurš prot aprēķināt aizsprostu, kļuvis arī par klimatoloģijas, tautsaimniecības, demogrāfijas un kultūras vēstures speciālistu? Viņa projektētās ūdenskrātuves skars visas šīs sfēras.”

D. Īvāns savu rakstu iesāk šādi: „Šovasar vienā no skaistākajām Daugavas senlejas vietām – pie Slutišķu sādžas, kura rāma un klusa, šķiet, tāda pati kā pirms simt vai diviem simtiem gadu guļ, ieritinājusies kādas ledus laikmeta upes grīvas atstātajā gleznainajā ieplakā, varēja vērot neierastas bērņu procesijas. Ekskavatorus, buldozerus un cilvēku mirstīgām atliekām piekrautus auto, kas vairākas reizes dienā veica vienu un to pašu maršrutu no Markovas kapsētas līdz otrai tuvākajai apkārtnes kapsētai Spruktos. Tikai nieka atstatus no šīs rēgainās vietas – starp pelēki sirmām zemei pieplakušām ēkām – 14. gs. latgaļu kapulaukā strādāja arheologi. Visapkārt ziedēja zāle. Čirkstēja sienāži. Upes skaistajā plūdumā spoguļojās 1986. gada saule.” (Īvāns, Snips 1986, 18)

Laikraksta „Literatūra un Māksla” redaktora vietnieks Viktors Avotiņš atminas: „To pašu, ko grupa Helsinki 86. gadā aizsāka politiski, šis raksts izdarīja sabiedriski: radīja jaunu pašapziņas pakāpi attiecībās ar varu.” (Zirnis 2006, 22) Rakstam bija liela sabiedriskā rezonanse, kuru V. Avotiņš skaidro gan ar veiksmīgo zinātnieku iesaistīšanos sabiedrības diskusijās, kas nosargāja avīzes redakcijas iespējas virzīt Daugavas tēmu tālāk, gan to, ka

¹¹ S. Zaligins bija literārā žurnāla „Novij Mir” galvenais redaktors Maskavā, kad 1986. gadā žurnāla tika publicēts protests pret Padomju Savienības Ziemeļu teritorijās esošo upju pagriešanu uz dienvidiem.

Latvijas kompartijas „augšas” nogulēja sabiedrības protesta plūsmas sākumu. Tolaik vēl bija gadījumi, kad pret DHES celtniecību parakstījās tikai skolēni, bet skolotāji drošības labad ne, taču, kad rakstu izdevās nopublicēt arī Maskavas laikrakstā „Literaturnaja gazeta” un notikumi pavērsās labvēlīgā virzienā, bailīgo vairs nebija (Zirnis 2006). Vienlaikus šis raksts ietekmēja ne vien Latvijas, ne vien Daugavas, bet arī raksta iniciatora un autora turpmākās dzīves gaitas. Dainis Īvāns savā autobiogrāfiskajā grāmatā „Gadījuma karakalps” šo rindu autorei līdz ar autogrāfu ierakstīja: „Viss sākas un beidzas ar Daugavu.” Pēc 1986. gada 17. oktobra viņš kļuva par publisku, atpazītu, tautā pat pielūgtu personu. Tika piedzīvota gan tautas mīlestība, gan vilšanās cilvēkos un politikā.

DHES lietā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijā tika izveidotas zinātnieku ekspertu grupas,¹² kuru dalībnieki intensīvi strādāja sabiedriskā kārtā – bez šim nolūkam speciāli paredzētiem materiāliem resursiem. Var būt, ka pat pirmo reizi tik plašā mērogā atklājās zinātnieku sociālā angažētība. Ekspertu vidū bija dažnedažādu specialitāšu pārstāvji: dabaszinātnieki, ekonomisti, ģeogrāfi, arhitekti, pilsēt būvnieki, matemātiķi, enerģētiķi, hidrologi, mežsaimnieki, filozofi, vēsturnieki u.c. Sabiedriskās ekspertīzes komisijā bija eksakto disciplīnu zinātnieki, kuri, iespējams, pirmo reizi izjuta sava profesionālā darba (sociālā/tautas pasūtījuma) humāno jēgu. Cilvēki kļuva populāri ar savu godīgumu. Un tas, iespējams, cēla viņu pašapziņu. Cilvēks vairs nebija objekta vērtībā, kā tas Latvijā bija bijis gadus četrdesmit kopš Otrā pasaules kara beigām. Tomēr tikai dažus gadus pēc Latvijas Republikas valstiskās atjaunošanas cilvēkiem atkal bija jāpiedzīvo viņu kā vērtības ignorance. Arī šis apsvērums liek aktualizēt cilvēku personisko pieredzi nacionālo notikumu kontekstā, kurus izraisīja Latvijas vides apdraudētība.

Sabiedriskās ekspertīzes komisijas savu slēdzienu par DHES celtniecības projekta noraidīšanu deva 1987. gada janvārī, taču interviju presē ar akademiķi, ekspertīžu komisiju darba vadītāju Ritu Kukaini izdevās publicēt tikai pēc ilgākas stīvēšanās ar cenzoriem.¹³

12 Ekspertu komisijas tika leģitimētas ar Latvijas PSR Ministru padomes rīkojumu.

13 Centrālkomitejas ideoloģiskā nodaļa tika apieta, zem intervijas teksta liekot premjera Jurija Rubeņa parakstu (Īvāns 1995, 68).

Ekspertīzes komisija nevarēja apstāties pie Daugavas vien. Pirmo reizi izskanēja prasība strādāt arī pie Latvijas ekoloģiskās shēmas, veidot dabas aizsardzības dienestu. DHES projekta ekspertīti vēlāk darīja zināmus arī satriecošus faktus par vides piesārņojumu Olainē, Ventspilī, Liepājā un Jūrmalā.

Vēstules

Viens no ceļiem, kā zināt un saprast kāda notikuma fenomenalitāti cilvēku kopienas identitātes attīstībā, ir pievērsties cilvēku domājumam par to, proti, šajā gadījumā tekstiem, kas pārstāv konkrētus cilvēkus. Šeit teksts ir mērogs, kas ievēd cilvēku habitātes praksē. Tālab par laiku, kad cilvēka identitātes un pašapziņas prakses ir politiski uzraudzītas, jautāsim nevis, „kas” ir identitāte vai pašapziņa, bet „kad” un „kur” tā ir. Kādos apstākļos tā kļūst svarīga un aktualizēta?

Toreizējā politiskajā iekārtā izšķiršanās rakstīt atbalsta, pieprasījuma, nostājas vai idejas vēstuli pret Padomju Savienības oficiālajiem plāniem cilvēkam kļuva par biogrāfisku faktu. Vispirms tas attiecās gan uz personīgo pieredzi – *esmu to izdarījis*, gan uz informatīvu faktu ārpus viņa paša kontroles – tas zināms publiski.

Atsevišķa sadaļa DHES projekta ekspertīzē bija „Sociālo aspektu novērtējums”. Tajā konstatēts, ka no 1986. gada 17. oktobra līdz 1986. gada 26. novembrim Latvijas Zinātņu akadēmijā, laikrakstu redakcijās, radio, televīzijā, kompartijā un komjaunatnes komitejās, un citās valsts iestādēs saņemtas ap 700 vēstuļu, kuras parakstījuši vairāk nekā 30 000 Latvijas iedzīvotāju (Domu Daugava 1989, 119).

Ekspertu slēdziena sadaļā par sociāli psiholoģisko situāciju sakarā ar DHES celtniecību tika atzīmēta vēstuļu reprezentativitāte pēc socioloģiskajiem kritērijiem. Bija, piemēram, vēstule, kuras parakstītāju skaits bija pat 474. Vēstulēs bija prasība pēc atklātības principa valsts pārvaldē, pēc padomju ekonomikā valdošo procesu izvērtēšanas un maiņas. Lūk, citāts no kāda matemātikas docenta vēstules: *Nav vajadzības šo projektu atspēkot ar jauniem skaitļiem, ja arī tie būtu pamatotāki. Beidzot laiks atzīt, ka ir vērtības, kas principā nav izsakāmas skaitļos un kas tomēr ir*

*būtiskas un ļoti svarīgas cilvēka, kolektīva, tautas dzīvē.*¹⁴

Vēstules pēc sava satura bija funkcionāls stāstījums – cilvēka pašapziņas prakse. Stāstījums bija atbilstīgs pašapziņas izpausmei komunikatīvā nozīmē – uz āru vērsts, pat deklaratīvs, bet atbildīgs – kā „saimniekiem savā zemē” pieklājas būt. Kā teikts kādā vēstulē: *Būtībā runa jau ir ne par upes, bet par tautas likteni.*¹⁵

Identitātes pamati un pašapziņas bāze tika atklāta ar tekstu – runāto un rakstīto vārdu, kad cilvēks, ja tā varētu teikt, dalījās ar savu pieredzi. Socioloģiskajā ekspertīzē vēstulū autorus formāli grupēja pēc vecuma, tautības, dzīves vietas, taču eksperti aiz šīm formālajām pazīmēm raudzīja atklāt vēstules autoru kā cilvēku, kuram rūp Latvijas vide. Tagad zinām, ka tas bija iespējams, kaut arī tā laika politiskajā situācijā tas nebija pašsaprotami. Kā vienā no vēstulēm lasām: *Vēstulū atbalsi regulē valstij vai savam krēslam lojāli cilvēki [...] Un tomēr tikai rakstīšana ir palikusi, lai nākotnē neteiktu – visi bija vainīgi.*¹⁶ Šis vēstules autors, vislabāko nodomu vadīts, kļūdījies, jo toreiz iesaistītie eksperti tomēr iestājās par Latvijas vides „autentiskām” vērtībām.

Vieta, kuru tomēr neappludināja

Cilvēks ar vietas/vides starpniecību savu spēju robežās apgūst arī citus dzīves elementus, top dzīves loģika, tiek diktēts raksturs dzīves procesam. Mēdz teikt, ka vienādā apkārtnē katrs tomēr dzīvo citādā pasaulē. Šos apstākļus (plašā nozīmē), kurus patlaban aplūkojam, noteic Daugavas veidols. Eksistenciālā Daugava ir „fakts” – fakts, kam cilvēks tic, tā ir ticība vietai. Šajā gadījumā – upei kā dabas vēstures faktam ir blīvs nozīmju lauks, kas kalpo arī cilvēka identitātei. Runa ir par interešu, vajadzību un principu saskari, apgūstot funkcionālo telpu. Šajā procesā saslēdzas cilvēka biogrāfija, identitāte un pašapziņa.

Minēšu tikai vienu konkrētu dzīves vietu upes krastos – Slutišķu sādžu. Šo apdzīvoto vietu ar vairākām viengimeņu dzīvojamām ēkām, kas ir koka būvniecības un kokgriezēju amatniecības ievērojami piemēri, bija paredzēts appludināt. Kā nostāsts

14 No Daces K. Bormanēs personīgā arhīva.

15 No Daugavas muzeja krājuma, inventāra nr. DoM4598-163.

16 No Daugavas muzeja krājuma, inventāra nr. DoM4598-29.

savulaik tika stāstīts, ka kāda sieviete īsi pirms paredzētās teritorijas appludināšanas esot kaut ko krāsojusi savā mājā, sakot, ka te neko nesakārtotu viņa nevarot atstāt. Vieta sakārto laika plūdumu. „Telpas kultūrā” cilvēks sakārto arī vietu: topoloģiskā spēlē ļoti būtiskas ir ne tikai semiotiskas, bet vienlaikus arī laika figūras. Aplūkojot piemēru par mājas krāsošanu, precizitātes dēļ jāmin, ka cits iedzīvotājs neko neesot kopis un remontējis, it kā pragmatiski norādot, ka drīz tāpat visu te appludināšot. Tātad viens krāso tieši tālab, ka gaidīt vairs nevar – appludinās, cits neremontē tāpēc, ka arī drīz appludinās.

Abos šajos gadījumos runa ir par cilvēkam svarīgām, respektējamām lietām. Bet dzīves izjūtas šajos gadījumos ir atšķirīgas. Arī tālab stratēģiski tālredzīga ir šis vecticībnieku sādžas kā „telpas vēstures” veidošana. Šajā telpā daudz ko determinē cilvēku kopīgā atmiņa, un daba palīdz šajā vietā cilvēkam veidot savu esību. Ja tā varētu teikt, daba „piedalās” vietas sociālajā arheoloģijā. Daugavpils HES celšanas ideja Latvijas valstī tiek pieminēta arī mūsdienās.

Noslēguma vietā

Ja par cilvēka izjūtu savā dzīves vietā un zemē runājam praktiskās kategorijās, tad patlaban Latvijā nav sveša t. s. sociālā depresija. Nav uzticības dažādām institūcijām, ir labāka dzīves nodrošinājuma meklējumi ārpus pilsoniskās piederības valsts u. tml. Uz jautājumu, vai sociālās depresijas iemesls varētu būt arī sabiedrības identitātes trūkums, atbilde ir apstiprinoša. „Identitātes apjukums” ir, par pašapziņas kapitāla iztrūkumu nemaz nerunājot. Tādas situācijas var aktualizēt, cik iespējams 20. gs. pēdējās trešdaļas bijušā/pārbaudītā pieredzē. Šajā piemērā – ar hidrokrātijas stāstiem. Cilvēka izjūtu, tostarp ekopašapziņu, raisa stāstījumi, kas vijas ap hidrokrātiskiem objektiem Latvijā: Daugavu, Staburagu, Rīdzeni. Tie identitātes paradigmā nereti kļuvuši par cilvēku un to kopienu nosacītiem identitātes attiecību un kapitālu ierosinātājiem, kad mācāmies attiecības, rodot vērtīgo un personisko ieinteresētību par to vai citu lietu.

Hidrokrātiskie objekti un norises ap tiem Padomju Latvijā 20. gs. otrajā pusē ir vēstījums par cilvēka dzīves vēsturi. Cik daudz ar tiem asociēt sevi un savu sociumu Latvijas telpā vai ārpus tās, paliek katra paša izvēle. Bet izvēle arvien prasa pašapziņu – arī rakstot šīs rindas. Atsaucoties uz cilvēku izjūtām sasaistē ar dabas objektu pārveides un izmantošanas faktoloģiskiem notikumiem kā identitātes un pašapziņas kodiem Latvijas praksē, apzinos, ka cilvēka vai kopienas identitātē ir bezgalīgs skaits īpašību, bet mēs, pētnieki, nereti atklājam tās, kas mums var pastāstīt to, ko vēlamies uzzināt. Tas savukārt ir pētnieka identitātes jautājums.

Kad pirms pāris gadiem intervijā akadēmiķim Jurim Ekmanim jautāja par nacionālo identitāti, viņš teica: *Kad radās pirmās iespējas strādāt Eiropas projektos 90. gadu pirmā pusē, tad pietiekumā bija aile „added European value” un sākumā nebija skaidrs, ko tur rakstīt. Ja cenšamies pievienoto Latvijas vērtību radīt savos darbos, tā arī ir viena no identitātes izpausmēm. Nevaru iedomāties darīt tādu darbu, kas varētu kaitēt Latvijai. Piemēram, kad jāizcērt Latvijas meži vai Daugava jāizrok līdz Melnajai jūrai, nacionālā identitāte runā pretī šādām izdarībām.*¹⁷

Vārdkopa „pievienotā vērtība” Latvijas valodas vidē vēl pirms pāris gadu desmitiem daudziem bija sveša, bet rīcībā, liekas, ne. Līdzīgi kā cilvēka vara pār sevi, nesavtīgi iestājoties par dabas un vides kvalitātēm, arvien kalpoja par savas identificēšanās un pašapzināšanās pamatiem. Kā tolaik, tā šodien, un par to ir vēlme un vērts stāstīt.

17 Intervija ar J. Ekmani (intervējusi B. Bela 2010. gadā; pieejama NMV krājumā LU Filozofijas un socioloģijas institūtā).

Dzīvesstāsti un nacionālā pašapziņa

Pētījumi par nacionālo identitāti, tās apziņu un izpratni divdesmit gadus pēc neatkarības atjaunošanas ir būtisks solis, lai apzinātu mūsdienu cilvēku skatījumu pašiem uz sevi un citiem ciešā saistībā ar valsti, kur noris viņu dzīve. Jautājums, kā pētniekam tuvoties indivīda priekšstatiem par piederības izjūtu un nacionālās identitātes izpausmēm tā ikdienas dzīvē.

Nacionālās identitātes apziņa nav noskaidrojama ar tiešiem jautājumiem, jo piederības apziņa nav ne viegli izzināma, ne izsakāma, ne formulējama. Par vienu no nacionālās identitātes un pašapziņas izpētes ceļiem var kļūt biogrāfiskā intervija, kuras laikā teicējs vēsta par piedzīvoto, atklāj savu pasaules skatījumu un dzīves laikā noskaidrotās vērtības.¹⁸ Proti, biogrāfiskā intervija paredz uzklaut indivīda stāstījumu par sevi un savu dzīvi – dzīvesstāstu, kas piedāvā gan izziņas materiālu par tautas dzīvesziņu un kultūras vēsturi, gan iespēju ieklausīties atsevišķa indivīda pieredzē. Šī pieredze un stāstītāja pasaules skatījums ir nozīmīgs nacionālās identitātes izpētes resurss, jo nacionālā identitāte ir pašdefinēta, ko strukturē indivīda piederības izjūta un vērtības, tostarp valoda, vēsture un kultūra – vērtības, kas vieno cilvēku un sabiedrību, atsevišķo un kopīgo.¹⁹

Akcentējot stāstītāju identitātes izpēti, personisko stāstījumu, tostarp dzīvesstāstu, pētnieki secinājuši, ka indivīds, stāstot

18 Biogrāfiskās pieejas kontekstā minams, ka intervijā par teicēja dzīvesgājumu tematus un to secību brīvi izvēlas pats stāstītājs, tā ir paša stāstītāja interpretācija par savu dzīvi. Respektīvi, intervētājs nav uzdevis jautājumus, kas būtu attiecināmi uz nacionālās identitātes apziņas noskaidrošanu.

19 Īpašu uzmanību vērtību izpētei pievērsis NMV projekta zinātniskais vadītājs Augusts Milts (Milt 1993; Milt 1996).

personisku stāstu, vēlas iepazīstināt klausītājus ar sevi.²⁰ Vienlaikus jāatzīmē, ka vērojams abpusējs process – no vienas puses, klausītājs iepazīst teicēju, no otras puses, arī teicējs, izmantojot stāstīšanas formu, iepazīst un mēģina izprast savu patību (Ochs and Capps 1996), vienlaikus rodot atbildi, ko pieredzētie notikumi nozīmē viņam pašam. Arī folklorists Eliots Orings (*Elliott Oring*) norādījis, ka „stāstījumi ir cilvēku refleksijas par sevi” (Oring 1986, 133), kas piedāvā mums – pētniekiem – ieskatīties teicēja dzīvesgājumā, personībā un pasaules skatījumā. Ņemot vērā iepriekšminēto, šajā nodaļā dzīvesstāstu vēlos aplūkot kā vēstījumu par teicēja identitāti,²¹ kas ļauj atklāt, vai un kā intervētie teicēji, šajā gadījumā – Alsungas novada iedzīvotāji, stāsta par nacionālās piederības izjūtu un pašapziņu.

Intervijas ar alsundzniekiem ierakstītas 2002. un 2003. gadā, kad Nacionālā mutvārdu vēstures (NMV) krājuma pētnieki sadarbībā ar Latvijas Universitātes folkloristikas nozares pasniedzējiem un studentiem, tostarp nodaļas autori, organizēja lauka pētījumus Alsungas novadā un tā apkārtnē, un teicēji tika lūgti stāstīt gan par novada tradicionālo kultūru, gan dzīvesstāstus. Izvērtējot NMV kolekcijas²² *Dzīvesstāsts Latvijā: Ventspils 2002* un *Dzīvesstāsts Latvijā: Alsunga 2003*, secināms, ka ierakstītas 90 biogrāfiskās intervijas, kurām raksturīga intervētāju mērķtiecīga interese par teicēja dzīves gājumu un dzīves pieredzi. Biogrāfisko interviju analīze balstīta atziņā, ka dzīvesstāsts ir ne tikai personisks izteiksmes un stāstījuma veids, bet arī noteiktos sociālos, kultūras un vēstures priekšstatos balstīts uzskatu kopums, kas veido kopīgu politiskās vēstures un nacionālās

20 Vairāk par personiskajiem stāstījumiem un to, kā tajos atklājas kopējās vērtības, caur kurām stāstītāji atklāj savu personību un pasaules uzskatu, var skatīt folkloras un personisko stāstījumu pētnieku Sandras Dolbijas, Viljama Wilsona un Brūsa Džeksona publikācijās. (Dolby 2008, Wilson 2008, Jackson 2007).

21 Personisko stāstu sniegtās iespējas identitātes pētniecībā 21. gadsimtā novērtējuši arī personības psiholoģijas pārstāvji Džefersons Singers (*Jefferson A. Singer*) un Dens Makadams (*Dan McAdams*). Par nozares atslēgas konceptu kļūst naratīvā identitāte, kas attiecināma uz personas pašpieņemtu, attīstītu un konsolidētu stāstu par sevi. Personības psihologi personiskajos stāstos saredz iespēju saskaņot priekšstāstus par iztēlē radīto, kas mēs bijām, esam un, iespējams, būsīm, ar to, kas mēs bijām, esam un varētu būt ģimenes, kopienas, darbavietas, etniskuma, reliģijas, dzimuma, sociālās klases un kultūras sociālajos kontekstos kopumā. Tādējādi indivīda vēstītā identitāte ievieto indivīdu jēgpilnā kultūrā, paredzot to pagātnes, tagadnes un nākotnes vienotību (Singer 2004; McAdams 2008).

22 Visi NMV krājuma avoti izkārtoti kolekcijās pēc ieraksta tapšanas gada un vietas principa. Alsungas novadā ierakstītas intervijas veido divas kolekcijas.

identitātes mantojumu. Tādēļ dzīvesstāstos analizētas tematiskās un naratīvās likumības, aplūkojot, kā caur stāsta tematisko organizāciju (apzinot būtiskākos vēsturiskos un kultūras notikumus) var pētīt nacionālo identitāti, jo kolektīvās vēstures atmiņas, pagātnes notikumi un kultūras atsauces tiek lietotas tagadnes nacionālās identitātes konstruēšanā.²³

Naratīvu pētniece Katrīna Rīsmāne (*Catherine K. Riessman*) norāda, ka teicējiem kopīgo tematisko loku identificēšana ir nostiprinājusies stāstījumu pētniecības tradīcija, kuras vēsture saistāma ar kvalitatīvajiem pētījumiem. Vienlaikus viņa tematisko loku iezīmēšanu paplašina, pievēršot uzmanību arī intervijas situācijas kontekstam un stāstu strukturālajai analīzei. Proti, K. Rīsmāne humanitārajās un sociālajās zinātnēs piedāvā naratīvu analīzes pieeju, kas paredz analizēt stāstījuma saturu, struktūru un teicēja un intervētāja attiecības sintezējošā skatījumā (Riessman 2003; Riessman 2008).²⁴ Šāds skatījums paredz aplūkot dzīvesstāstu kā intervētāja un intervējamā kopdarbības rezultātu, kurā izšķiroša nozīme rodama gan intervijas notikumā jeb stāstīšanas situācijā, starppersonu komunikācijā jeb intervētāja un teicēja sadarbībā, gan arī teicēja prasmēs vērst pieredzēto stāstījumā. Proti, viens no naratīva analīzes instrumentiem personisko stāstījumu (to mutvārdu formā) un stāstīšanas izpētē ir komunikatīvā notikuma analīze, kas sakņojas sociolingvistikā, saziņas jeb runas etnogrāfijā, kā arī izpildījuma pieejā (Bauman 1975; Bauman 1984; Bauman 1986; Briggs 1986). Tas nozīmē, ka pētniekam jānoskaidro, kādos apstākļos noritējusi intervija, kuras laikā ierakstīts dzīvesstāsts, un kā veidojusies teicēja un intervētāja mijiedarbe.²⁵

23 Arī austriešu nacionālās identitātes pētnieki, izmantojot kritisko diskursa analīzi, nacionālo identitāti aplūko kā konstrukciju, kur viens no tās veidošanas pamatinstrumentiem ir kopīgas politiskās pagātnes konstrukcija. Kopumā, analizējot satura dimensiju politiķu runās, mācību grāmatās, fokusa grupu un kvalitatīvajās intervijās, pētnieki izdalījuši piecus makro-areālus, kas saistīti ar identitātes un nācijas konstruēšanu: 1) *homo austriacus* ideja; 2) kolektīvās politiskās vēstures naratīvs; 3) kolektīvās kultūras konstrukcija; 4) kolektīvās tagadnes un nākotnes konstrukcija un 5) nacionālā „ķermeņa” (*national body*) konstrukcija (Wodak 2009).

24 K. Rīsmāne izmantojusi britu valodnieka sistēmiski funkcionālās valodniecības dibinātāja Maikla Halideja (*Michael A. K. Halliday*) formulētās valodas funkcijas: 1) ideatīvā funkcija, kas atklāj runātāja saturu, 2) starppersonu funkcija, kas atspoguļo attiecības starp runātājiem, un 3) tekstuālā funkcija, kas attiecināma uz stāstījuma struktūru – teksta daļu savstarpējo saistību sintaktiskā un semantiskā līmenī (Halliday 2003).

25 Čārlzs Brigs intervijas situācijas raksturošanu definējis kā vienu no intervijas nozīmes rašanās kontekstiem. Viņaprāt, pētniekam jāskaidro, kādos apstākļos intervija noritējusi, intervijas laiks un vieta, kā arī intervijas dalībnieki, proti, analīzē jāapraksta sociālā situācija, jo atšķirības tās elementos ietekmē gan intervijas saturu, gan pētnieka interpretāciju (Briggs 1986).

Alsungā ierakstīto biogrāfisko interviju raksturojums

Raksturojot interviju situācijas Alsungā, jāpiebilst, ka pirms došanās lauka pētījumā lielākajos valsts un novada laikrakstos²⁶ tika ievietota informācija par pētījuma norisi, tādējādi novadā par pētnieku ierašanos kaut nedaudz, tomēr bija zināms. Teicēji tika atrasti, izmantojot dažādas pieejas, starp tām arī t. s. sniega bumbas princips – katrs intervētais cilvēks iesaka vienu vai vairākus nākamos kandidātus intervijai. Ja bija zināms teicēja vārds un dzīvesvieta, pētnieki centās interviju sarunāt jau iepriekš, jo tas, pirmkārt, sniedza teicējam iespēju sagatavoties, iepriekš pārdomājot stāstāmo, otrkārt, ļāva teicējam izvēlēties piemērotāko intervijas norises laiku un vietu. Šāda iepriekšēja saskaņošana nodrošināja intervijas nepārtrauktību un teicēja uzmanību pievērsa tikai intervijas notikumam. Ja teicējs nebija iepriekš brīdināts, varēja gadīties, ka intervija norit steigā, jo tā nebija paredzēta viņa dienas kārtībā (NMV-1733,²⁷ 1874).

Saskaņojot intervijas laiku, notika vienošanās arī par tās norises vietu. Vērtējot Alsungas novadā ierakstītās intervijas, secināms, ka tās notikušas: 1) teicēja dzīvesvietā, un intervijas laikā norises vieta netiek mainīta; 2) intervijas sākums norit teicēja mājas pagalmā vai dārzā, savukārt intervijas noslēgums – mājas iekšienē, un pretēji. Intervijas norises vietas maiņa iezīmē ne tikai stāstījuma pārtraukšanu, bet arī temata vai saziņas notikuma maiņu. Piemēram, Anna Mālniece²⁸ (NMV-1552) pēc sarunas pie mājas, kuras laikā tiek stāstīts dzīvesstāsts, aicina intervētājus istabā, kur tiek izrādīti rokdarbi un aplūkotas fotogrāfijas. Cita intervija sākas mājas pagalmā, kur tiek stāstīts par piemājas krucifiksa vēsturi okupācijas varu maiņu laikā, un, tikai izejot istabā, intervētais cilvēks pievēršas dzīvesstāstam (NMV-1878). Līdzīgi noticis

26 Zirnīte, M. Ekspedīcijā pierakstis dzīvesstāstus Ziemeļkurzemē. *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai*. 20.06.2002.; Trops, J. Uzklāusis kurzemnieku dzīvesstāstus. *Diena*. 01.07.2002.; Zirnīte, M. Dzīvesstāsts Latvijā: Alsunga 2003. *Diena*. 06.08.2003.; Biteniece, D. Uzklāus dzīvesstāstus. *Kurzemnieks*. 07.08.2003.

27 Šeit un turpmāk interviju identifikācijai izmantoti Nacionālā mutvārdu vēstures arhīva piešķirtie numuri.

28 Vārds un uzvārds publicēts, ja vien teicējs nav vēlējis palikt anonīms. Lauka pētījumā pēc intervijas teicējs var norādīt, vai intervija publicējama ar pilnu teicēja vārdu, uzvārdu vai lietojama anonīmi, tāpat var atzīmēt, vai dzīvesstāstu drīkst publicēt jebkur, novada robežās vai arī autors to vispār nevēlas. Biēži tiek norādīts lūgums dzīvesstāsta publikāciju saskaņot ar autoru. Alsungā dažādus ierobežojumus intervijas izmantošanā norādījuši 23 autori.

arī intervijā ar etnogrāfiskā ansambļa *Suitu sievas* vadītāju Ilgu Leimani (NMV-1894). Viņa stāstījumu sāk pa ceļam uz māju, galveno uzmanību pievēršot mājas aprakstam, un, tikai ieejot istabā un iekārtojoties, iesāk dzīvesstāstu. Diemžēl jānorāda, ka interviju ierakstiem, kas notikuši ārpus dzīvojamām telpām, bieži vien ir sliktāka kvalitāte blakustrokšņu dēļ.

Līdztekus vietas un laika izvēlei otrs faktors, kas veicina labvēlīgus apstākļus dzīvesstāsta ierakstam, ir optimāls intervijas dalībnieku skaits, kā arī saskaņota teicēju un klausītāju starpper-sonu komunikācija. Biogrāfisko interviju praksē tiek ieteikts inter-vidiju veikt vienam intervētājam (Ritchie 1995, 39), radot apstākļus pēc iespējas intīmākai gaisotnei. Alsungā intervētāju mazās pieredzes dēļ²⁹ intervijas visbiežāk vadīja divi cilvēki, jau iepriekš vienojoties par lomu sadali – intervijas vadītājs un intervijas vērotājs, kas sarunā iesaistās tikai nepieciešamības gadījumā. Salīdzinoši maz ir tādu interviju, kuras notika, piedaloties vienam (NMV-1535, 1733, 1887) vai lielākam skaitam intervētāju. Piemēram, Miķeli Ķemeri (NMV-1577) Jūrkalnē intervēja pieci Kuldīgas novada muzeja darbinieki, savukārt intervijā ar Rozāliju un Skaidriti Nagliņām (NMV-1895) piedalījās četri intervētāji, kopā klātesot sešiem intervijas dalībniekiem. Salīdzinot abas intervijas, iespējams konstatēt, cik nozīmīgas ir intervētāju prasmes un rīcības saskaņošana. Muzeja darbinieces, uzklusot Miķeli Ķemeri, uzdod jautājumus, kas izriet no teicēja stāstītā, tuvinot stāstījumu noteiktai un jēgpilnai struktūrai; savukārt otrā intervijā secināms, ka intervētāji savā starpā nesadarbojas, uzdod tematiski atšķirīgus jautājumus, tāpēc iznākumā stāstījums ir sadrumstalots gan temporāli, gan strukturāli. Iespējams, tas skaidrojams ar atšķirīgajiem intervētāju mērķiem un motivāciju, jo intervijā piedalās mutvārdu vēsturniece, folkloras un vēstures studenti, kā arī alsundziece Ilga Leimane. Folkloriste un mutvārdu vēstures pētniece Inta Gāle-Kārpentere secinājusi, ka „intervija ir māksla, kas pilnveidojas reizē ar pieredzi. Nav *pareizu jautājumu*, ir svarīgi prast uzmanīgi klausīties” (Gāle-Kārpentere 2001, 165). Šajā gadījumā – ne tikai teicēja stāstītājā, bet arī citos intervijas dalībniekos.

29 Lauka pētījumā piedalījās 31 dalībnieks, no tiem 23 intervētāji bija studenti ar ļoti mazām vai vispār bez priekšzināšanām par biogrāfisko interviju metodiku.

Jāpiemin arī intervijas, kur klausītāju lomā piedalījušies teicēju radinieki. Šajās intervijās vērojams, ka teicēju dzīvesbiedri nereti ietekmē intervijas saturu. Piemēram, sarunā ar Pēteri Ēķi (NMV-1564) piedalās arī teicēja dzīvesbiedre, kas, lai arī intervijas laikā klusē, tomēr ietekmējusi dzīvesstāstā iekļauto tematu izvēli – laulības un ģimenes dzīve netiek pieminēta vispār. Citās intervijās dzīvesbiedri visbiežāk papildināja teicēja stāstīto, arī palīdzot atsaukt atmiņā piemirsto vai atgādinot teicējam par intervijas saturu un uzdoto jautājumu: *Jā, bet jautāja jau, kā tu uzņem, tu dikti vispār novirzies!* (NMV-1565) Intervijas ar abiem dzīvesbiedriem vienlaikus, no vienas puses, vērtējamās kā grupas intervijas, kur dzīvesbiedru stāstījums mijas un viens otru ietekmē, taču, no otras puses, kā patstāvīgas, jo katrs ģimenes loceklis izveidoja savu dzīvesstāstu (Gunars un Henriete Minkas (NMV-1565, 1566), Arturs un Emīlija Traubergi (NMV-1584, 1585) u. c.). Vienā intervijā piedalījās arī teicējas mazmazbērni, kas apgrūtināja intervijas norisi, jo viņi gan komentēja dzirdēto, gan pievērsa pastiprinātu interesi intervētājam un ieraksta tehnikai (NMV-1588). Kopumā secināms, ka interviju dalībnieki centušies ievērot intervijas sociālās lomas, atbilstoši situācijai kļūstot par klausītāju, novērotāju vai stāstītāju. Čārlzs Briggss (*Charles Briggs*) intervijas dalībnieku lomu ietekmes kontekstu paplašina, norādot uz intervētāja varu pār intervijas notikumu. Tieši intervētājs ar savu reakciju nosaka, vai dzirdētais uzlūkojams par atbildi vai ne, un tikai cits jautājums atbrīvo teicēju no uzdevuma atbildēt uz iepriekš uzdoto. Tādējādi intervētājs saglabā lielāko kontroles daļu pār intervijas dalībnieku mijiedarbi; savukārt teicēja varā ir pētnieka iecerētās intervijas struktūras izmainīšana (Briggs 1986, 56). Viens no šādiem piemēriem Alsungas novada kolekcijā ir intervija ar Mirdzu Miltoviču (NMV-1569). Intervētāju mērķis bija ierakstīt dzīvesstāstu, taču teicēja labprātāk izvēlējās risināt draudzīgu sarunu par tā brīža politiskajām un sociālajām problēmām. Tādējādi iespējams apšaubīt Č. Brigsa atziņu par intervētāja noteicošo lomu intervijas brīdī – par sevi pārliecināts stāstītājs pats izvēlēsies, kādam saziņas notikumam pievērsties, attiecīgi pakļaujoties vai, tieši pretēji, ignorējot intervētāju klātbūtni un jautājumus. Kopumā, raksturojot biogrāfisko interviju norisi

Alsungā, secināms, ka tās notikušas saskaņā ar biogrāfiskās pieejas metodoloģiskajām nostādnēm, kas iesaka nodrošināt teicējam pēc iespējas ērtākus apstākļus – intervija notiek teicēja izvēlēta vietā un laikā, un tajā piedalās viens vai divi intervētāji.

Alsungas novadā intervēto teicēju nacionālās identitātes pašreferences

Alsungas novadā un tā apkārtnē ierakstītie dzīvesstāsti aptver plašu tematisko loku, atspoguļojot gan Latvijas vēstures, gan novada, gan teicējam personiski nozīmīgākos notikumus. Šajā novadā ierakstītajos dzīvesstāstos kopīgu politiskās vēstures un nacionālās identitātes mantojumu veido stāstījumi par Otro pasaules karu un izsūtījumu 1949. gadā, Latvijas PSR izveidi, kā arī par jaunākajiem laikiem – Atmodas periodu 90. gados. Tādējādi biogrāfiskā intervija, kuras laikā teicējs sadarbibā ar intervētāju rada dzīvesstāstu, vienlaikus ar personiskās dzīves rekonstrukciju ir arī kopīgās politiskās pagātnes jeb vēstures notikumu interpretācija. Tikai astoņos dzīvesstāstos politiskās pagātnes interpretācija netiek aplūkota vispār, kas skaidrojams gan ar teicēju dzīvesgājumu, gan ar intervijas norisi kopumā.³⁰

Līdztekus vēsturisko notikumu identifikācijai uzmanība pievēršama arī izpildījuma dimensijai, raugot noskaidrot, kā tiek organizēts naratīvs un kādus izpildījuma līdzekļus teicējs izvēlējies, jo veids, kā stāstījums tiek izpildīts, var atklāt teicēja identitāti un personību tikpat daudz kā izpildījuma saturs. Alsungā novērots, ka teicēji izmantojuši dažādus veidus, kā vēstīt par Otro pasaules karu un tā ietekmi uz dzīvi, vēsturi un personību. Piemēram, Jūrkalnē dzimušā teicēja (NMV-1580) dzīvesstāsta ievadā ietverts gan vēstījums par Otrā pasaules kara sākumu un tā ietekmi uz viņa ģimeni, gan stāstījums par tēva – leģionāra slēpšanos, akcentējot psiholoģiskos pārdzīvojumus, kad mājās ienāk vācu zaldāti meklēt tēvu un draud nošaut māti (sk. dzīvesstāstu pielikumu 203. lpp.). Dažādo pārdzīvojumu dēļ teicējs jau dzīvesstāsta ievadajā sevi sauc par kara upuri. Kopumā fragmentu veido astoņu ar pusi minūšu ilgus ieraksts, kas netiek pārtraukts un rāda tematiski

30 NMV-1531, 1533, 1535, 1551, 1557, 1895, 1899, 1900.

vienotu Otrā pasaules kara ainu un parāda tā ietekmi uz atsevišķā indivīda – šajā gadījumā – bērna turpmāko dzīvi. Teksta uztveres labad izveidoti tematiski virsraksti.

Vecāku kāzu izjukšana

Dzimis es esmu vācu laikā 1941. gadā. Manai mātei un tēvam kāzas notika 1940. gada 16. jūnijā, tieši tad, kad okupācija notika, kad ienāca krievu armija Latvijā. Ulmaņa slavenā runa bija – palieciet savā vietā, es palikšu savā vietā. Tāpēc arī kāzas izjuka, visi padzirdēja, ka nu ir karš, nu nāk krievs, visi tie kāzinieki brauca mājā un visi palika drūmā noskaņā. Tā tēvam ar māti nekāda laba dzīve, nekād' tād' laimīg' dzīve nebija, jo tūlīt bij krievu laiks, 40. gads.

Tēva slēpšanās mājās un vācu zaldāti

44. gadā, nepateikšu, varbūt, ka 43. bija, tēvu paņēma vācu leģionā, viņš aizbēga no leģiona, no Gaviezes, un slēpās mājās. Vienā mājā dzīvoja mana māte, vecaistēvs un es. Tēvs gan tajā pašā istabā zem gultas, pa nakti gan izgāj' ārā. Turpat blakus istabā dzīvoja vācieši, nevis tāda armijas daļa, bet tā saucamie „todisti”, kas bija strādnieki, no armijas izbrāķētie, ceļu strādnieki, armijai nederīgi. Bet bija laimīgi tā, ka tēvu nenokēra. Viens vācietis bija pasaucis manu māti, viņš latviski mācējis, pasaucis māti sānis, viņš saka tā: „Mēs zinām, ka tas vīrs jums te kaut kur slēpjas un ka jūs ar viņu satiekaties. Bet lai viņš nenāk mājās, jo mums viņš jāšauj nost un mēs to negribam darīt.” Viņš saka: „Un tas, ka jūs nesatiekaties, nu to jūs nestāstiet. Bet, lai mums nebūtu jāsmērējas ar viņu, nu – lai viņš kaut kur slēpjas citur.” Bet viņš slēpās mājās!

Mātes pratināšana

Nāca tie SS vai SD, es nezīnu, kas viņi tādi bij'. To momentu es tieši neatceros, kad māti bija pratinājuši vācieši – kur tēvs, ka tēvs no leģiona izbēdzis, pazudis un tā, un kur viņš ir. Māte likās baigi drosmīga toreiz tāda, vispār bij' diezgan strauja sieva tāda. Viņa teic: „Kā jūs viņu paņēmt, tā es viņu vairāk neesmu redzējusi.” – „Cilvēki esot redzējuši, ka viņš te staigānot.” – „Tad lai cilvēki nāk un parāda, es viņu neesmu redzējusi!” Un veduši ārā pie sienas – šaus! Jā. Iebaidīšanai tas tā bijis. Un man bij' kādi trīs gadi bijuši, es nezīnu, tad es esot ieķēries mātei lindrakos un šausmīgi,

šausmīgi brēcis. Un tad kaut kā tie vācieši nu nomierinājuši, nu ta nomierinājušies un nav to māti šāvuši.

Tēva neatpazīšana

Un vēl viens tāds gadījums bij'. Tēvs bij' uzaudzinājis bārdu tādu pagaru. Un viņu visi, lai tāds segvārds, lai viņu nenodotu, viņu sauca par Veco. Es ar tur tāds mazs puisēlis, lai es ar pa Veco saucu un lai es viņu nepazītu, ka tas nav paps, bet Vecais. Un ta vēl kaimiņienes pārmeta manai mātei, ka viņa puisēli izlaidusi, ka vecotēvu par Veco sauc. Un tad, kad vācietis ienāca pratināt, kur paps ir, es paņēmu vācieti pie rokas un vedu iekšā otrā istabā rādīt, kur ir tāda palielināta, palielināta bilde: „Re, tas ir paps! Re, kur ir!” Tas ar to bārdu, tas ir Vecais, bet nu par to vācietis neprasīja, tik par papu. (Smejas.)

Pārbīlis

Bet vienreiz, tas bija arī vācu laikā, to es atceros, to gadījumu. Kā tad es zināju, ka tas ir paps, to es neatceros. Tad man bija kādi 4 gadi, nu ko es tur varēju daudz atcerēties. Tur aiz mājas bija tāds mežiņš, un vācieši tur zaķus šaudīja. Atceros, ka bij tāda palodze zemā, es varēju ar zodu to palodzi aizsniegt. Es tā pieķēries pie tās palodzes, to zod' pāri un skatos, ka tur rīb šāvieni turpat, otrā pusē. Un es kliežu: „Pap, pap, mūc, tevi nošaus!” To es atceros. Un es no to pārbīļ' zaudēj' samaņu. Nu to es neatceros, kad es tai mātei tais svārkos turējies, arī tad es jau laikam bij' zaudēj's samaņ'. Tā tas vācu laiks pārgāja.

Kara upuris

Trešoreiz es ar no pārbīļa zaudēju samaņu. Mēs ar māti braucām, un māte izkāpa ārā no ratiem aiztaisīt vārtus. Tur bija ganības, tāpēc mēs toreiz aizlikām drāti priekšā. Un, kamēr viņ' taisīj' tos vārtus, tas zirgs sāka auļot, un es pats ratos. Tad es ar laikam zaudēju samaņu. No šim trijām pārbīļa reizēm, tad tāds liktens man, ka es ieguvu tādu neārstējamu slimību. Kopš septiņu gadu vecuma slimoju ar diabētu. [...] Un nevarēja atrast, no kā tas ir cēlies. [...] Ar ārstiem to pārrunājām, ka to nevar pierādīt, bet, ka no tā pārbīļa varēja tas izpausties uz aizkuņģa dziedzeri, ka nav tā kā saslimšana, bet tāda trauma. Teica, ka es vēl drusku normāls esot, teica, ka pavisam dumjš neesot. Nu tad es tāds kara upuris.

Stāstā tiek atklāta gan tieša, gan netieša Otrā pasaules kara ietekme uz teicēja dzīvi un personību. Ar to tiek skaidroti un pamatoti arī nozīmīgākie dzīves notikumi un attīstības posmi. Iespējams, Otrais pasaules karš viņam kalpo arī kā metafora – iemesls, kādēļ vecāku laulība nav izdevusies, kā arī sevis aprakstīšanai un vērtēšanai. Turpmākajā stāstījumā gan iekļauti vairāki notikumi, kuros autors sevi pozicionē kā disidentu un lielu politisko anekdošu stāstītāju, tādējādi bērnībā apzinātā kara upura identifikācija dzīves laikā pārtapusi kara pretinieka pozīcijā.

Savukārt ķīmijas skolotāja Gunara Minkas (NMV-1565) dzīvesstāstā Otrais pasaules karš tiek atspoguļots nevis no personiskā, bet gan no Latvijas un pasaules vēstures skatpunkta. Viņa stāstījums vēsta gan par kara sākšanās iemesliem, gan kara attīstību un gaitu Latvijas teritorijā un pasaulē kopumā. Gunars Minka iedziļinājies arī kara tehnikas raksturošanā, piemēram, detalizēti stāstot par aviobumbu sastāvu vai dirižabļu uzbūvi.

Tie nebija tie saucamie aeroplāni, bet cepelīni vai dirižabļi. Tāds esat dzirdējušas? Nu oficiālais nosaukums – dirižabļi, tas ir tāds gaisa kuģošanas veids, kurš uz citiem darbības principiem nekā lidmašīna, tajos ir iepildīts ūdeņradis, bet, lai viņus vējš nenovirzītu, kur nevajag, bet brauktu vajadzīgā virzienā, viņiem bija apakšā tādas gondolas, tādas piebūves, un tur bija motori iekšā. Motors apgādāts ar propelleru, tāpat kā lidmašīnu braukt tādā veidā. [...] Ievēroja ārkārtīgi lielu stingrību, lai tur neaizdegtos, jo tas tilpums milzīgais bija pildīts ar ūdeņraža gāzi. Jūs jau no ķīmijas zināt, vidusskolā jau ķīmiju mācījās, ka ūdeņradis milzīgi deg. Viņš gaisā aizdegās ar milzīgu liesmu, bet, kas tur bija pa iemeslu, to tā īsti šodien nezina. Var būt tā, ka viņš kaut kā elektriskās izlādes, uz tādu principu, nu tā kā zibens rodas berzes ceļā. Tur pilieniem pārvietojoties mākoņos. Bet tā pierādīts nebija. Tas sadega, un tad vairs neuzdrošinājās. Lieli cilvēku upuri. Tad ar to tā cepelīnu bāzes ēra beidzās.

Izmantojot līdzīgu izteiksmes veidu, detalizēti tiek vēstīts arī par Otro pasaules karu. Gunars Minka, izmantojot plašas atkāpes par karu, stāsta par bērnību, ko pavadījis pie lidlauka, un at-

minas, ka krievu zaldāti mācījušies braukt ar divriteņiem kā mazi bērni – pa ceļu turp un atpakaļ. Armija organizējusi brīvdabas kino, ko par velti varējuši apmeklēt arī vietējie iedzīvotāji. Detalizēts stāstījums ir arī par krievu armijas atkāpšanos 1941. gada jūnijā, kad tika spridzinātas aviobāzes munīcijas noliktavas, tostarp tās, kur glabāja aviobumbas. Gunars Minka stāsta, ka, armijai aizējot, viņš kopā ar citiem bērniem spridzinājis armijas atstātās t. s. apgaismošanas bumbas. Līdztekus vēstījumam par lidlauku viņš piemin arī latviešu leģionāru nometni Vaiņodē, kur esot bijis mēģinājums leģionārus noindēt.

Pēc vidusskolas beigšanas viņš devies uz Rīgu studēt ķīmiju. Šis atmiņas ienes dzīvesstāstā personiskāku vēstījumu par mācībām un dzīvi kopmītnēs. Pēc studijām nozīmēts darbā Alsungā, kur saticis savu dzīvesbiedri – Henrieti. Ar šo tematu teicēja stāsts apraujas, jo intervijā piedalās arī sieva. Kopumā Gunara Minkas dzīvesstāsts vērtējams kā dzīves pieredzes un Latvijas vēstures sintēze, kurā priekšroka nereti dota pēdējai.

Daļai teicēju karš un izsūtīšanas pieredze stāstījumā dominē vai pat ir vienīgais atmiņu vēstījums, kas iekļauts intervijā. Šāda stāsta struktūra sastopama Augusta Lipšņa (NMV-1898) dzīvesstāstā. Viņš pieredzējis gan vecvecāku izvešanu 1941. gadā, gan kara gaitas un dezertēšanu, gan apcietinājumu un izsūtījumu. Arī pēc stāsta par atgriešanos dominē atmiņas, kas saistāmas ar kara un izsūtījuma pieredzi (tika aplūkoti šādi temati: sarkano partizānu salidojums netālu no mājām, represētā iekļaušanās sabiedrībā, rehabilitācija 90. gados un tās atteikums). Tomēr šāda stāstu struktūra uzlūkojama par izņēmumu – vairumā dzīvesstāstu Otrā pasaules kara pieredze ir tikai viens no intervijas laikā aplūkotiem tematiem. Visbiežāk teicēji Otro pasaules karu piedzīvo un atminas kā civiliedzīvotāji, tāpēc tiek risināti šādi temati: civiliedzīvotāji kara laikā (bads, nabadzība un sociālā ikdienas), vācu un krievu zaldātu klātbūtne mājās, bēgļu gaitas (arī bēgļu ienākšana mājās). Šī pieredze dzīvesstāstos iezīmē plašāku Otrā pasaules kara ainu, ierādot tajā noteiktu vietu cilvēkam un ikdienas dzīves raksturojumam retrospektīvā skatījumā.³¹

31 Piemēram, stāstos: NMV-1524, 1526, 1528, 1541, 1546, 1560, 1565, 1567, 1580, 1586, 1897, 1898 u. c.

Naratīvu analīzes pieejā nozīmīga loma tiek piešķirta nianšu atainojumam. Šādā aspektā jānorāda, ka tikai retais teicējs definējis kara pieredzi kā noteiktu laika periodu. Atmiņā spilgti saglabāties kara sākums, kad tiek vēstīts par lidmašīnu pārlidojumiem un vācu un krievu zaldātu ierašanos. Pēteris Ēķis (NMV-1564) kara sākumu atceras kā faktu: *Labi atceros, kur biju, kad sākās karš. Kaimiņsētā Jāņus svinējām, parādās lidmašīnas. Tas bija 23. [jūnija] rītā.* Savukārt Pētera Bērtulsona (NMV-1897) dzīvestāstā krievu un vācu zaldātu ierašanās Alsungā atspoguļota niansēm bagātā stāstījumā (sk. dzīvestāstu pielikumu 182. lpp.). Tā viņš sniedz arī savu vērtējumu salīdzinošā aspektā:

Es izstāstīšu no gala. Piecpadsmitā maijā bij kādreiz Latvijas laikā svētki – kociņus stādīja, un tā. Un tad [bija] aizsargu parāde. Tad nevarēja būt aizsargi ar gariem matiem, tā kā cits, noauguši. [...] Tas jau ir mežabrālis, tas jau nav aizsargs. [...] Četrdesmit pirmajā gadā, kad krievi nāca iekšā, tā pretim neviens te, Alsungā, neturējās. Bij tā. Pirmās vēlēšanas – negāja vēlē. Un tad Dižgabala kalnā viņiem bij uzcelts tornis. Viņi bij baigi riebīgi – tādas spicas cepurītes, kamieļādas šinēļi, baigi tādi pretīgi. Pret aizsargu formām un Latvijas laika formām viņi izskatījās tā kā, tā kā galīgi tādi lupatlaši. Un ta' viņi stāvēja un vēroja ar binokļiem, kāpa augšā un dežurēja, dienu un nakti stāvēja. Un apakšā [tornim] viņiem bij tas alumīnija mikrofons – radiotīkls. [...] Visā Alsungā viņš skanēja [...] Un tad, kad tie vācieši nāca iekšā pēc krieviem, ja, es bij' tīrais aculiecinieks. Te, pie sarkanās skolas, ja, te viņus sagaidīj'. Goda vārti bij' uztaisīti. Tā kā jauno pāri sagaidīja. Vācieši brauca iekšā ar „emkām”. Blakusvāgim ir ložmetējs virsū, un sēd iekšā, un automāts, rokas uzlocītas. Jāņi bij', silts laiks diezgan [...] Krievi ar zirgiem. Zirgi tā kā pele, tāda sīka. [...] un torte bij' pat izcepta, sagaidīja. To torti viņš ēda, bet viņš jau nebija drošs ar, ko tur nesagaida – kāda mušu inde arī, iedod viņam tai tortē. [...] Un tad viņi apmetās ap sarkano skolu, vācieši. Bet tad jau tūlīt sāka apcietināt, arestēt. Un vāciet's jau ar to sišanu par daudz uzdarbojās. Sita tos, kas komjaunieši bijuši, sita un pratināja. Cilvēki bļāva. Kad gāja pa ielu, tad dzirdēja, ka bļauj, ka sit. Vācietis izsauca mūzikas skolotāju, lika spēlēt klavieres, lai nedzird, ka pratina, sit. Reiz baznīc-

kungs sūdzējās, ka sit, tad vairs tādus blāvienus uz ielas nedzirdēja [...] Bet man liekas, ka pret vācieti tāds naidis nebij. Vāciets jau bij kulturāls. [...] Viņš kaut ko deva pretim. Vai tur odekoloniņu, vai ziepītes kaut kādas smaržīgas, vai ķemmiti. Krievs ienāk, tas nozog tūlīt. Kā krievs! Otrreiz krievi četrdesmit piektā gadā varoja un zaga, un blāva [...].

Atšķirībā no kara sākuma, kas atmiņā palicis tieši civiliedzīvotāju pieredzē, kara beigās un kapitulāciju labi atceras tie teicēji, kas tobrīd atradās dienestā. Mutvārdu vēsturnieks Alessandro Portelli kara stāstus uzlūko par vienu no mutvārdu vēstures žanriem. Viņaprāt, „būt bijušam karā nozīmē visreālākās tiesības būt bijušam vēsturē” (Portelli 1998, 26). Šādā aspektā nozīmīgs ir Artura Trauberga (NMV-1584) stāsts par Otrā pasaules kara beigām, kas vēsta par ieroču nolikšanu un karavīru turpmāko likteni.

Nu tagad labi – tas viens bija vecākais zaldāts, un es tagad jau kā jaunākais. Man jau nekādas zināšanas nebija, nekādas lielās, vai ne. Un tas vecais zaldāts, tikko mēs aizgājām kādu kilometru no mūsu līnijām, mežmala tur ir. „Mežā iekšā neiesim,” viņš teic, „es likšos uz auss, tev jau miegs nenāk, tu esi jauns, vai ne? Es gulēšu, un tik tu uzpasē, lai nepienāk mūsējie.” Mūsējie ar var pienākt – var sūtīt citu izlūku grupu, lielāku grupu, ja tur kaujas vai ko manīs. Un tagad nu es spicējos, man jau tā, kā saka, bailes mežā, ka tik kaut kur kāds caurums ir, ka nepienāk krievi klāt, vai ne. Un tagad es vienreiz skatos uz savām pozīcijām, ka mums tai kalnā plivina – kaut kas balts, balts lupats vai baltu karodziņu. Es tagad ceļu augšā to savu biedru kamerāni. Tas uzlec augšā, izrīvē acis, viņš sak’: „Mēs esam laimīgi, mēs esam karu beiguši un dzīvi.” Un tikko aizgājām atpakaļ savā vienībā, un tas ziņo. [...] Bet pēc mums tūlīt nāk krievu karaspēks, ķēde. Nu vairs nav viens vai divi, bet ir jau kādi 20 cilvēki ar ieročiem. Ar plintēm nāk ķēdē pret mūsu pozīcijām, un redz, ka nu ir baltie, karināja baltas lupatas. Tie arī, atdalās viens virsnieks un paņem divus zaldātiņus, un arī plintes galā balta lupatiņa, vai ne. [...] Nāk, un puskalnā mūsējais rotas komandieris ar paņem divus zaldātiņus un iet pretim. Saiet kopā

puspakalnē, sasveicinās un uztaisa dūmu pīpi [smejas], un, ka jau redz, ka draudzīgi sarunājas, tad jau nav... Tie pārējie ar – viņu krievu zaldātiņi sanāk barā, un arī mēs ejam pretī. Nu jau jādomā, ka kaut kas jau būs. Ja jau nešaujas neviens, tad jau mieram jābūt. Un izrādās, ka viņiem ir rikojums mūs saņemt gūstā. Mums rikojums ir tikai nelietot ieročus līdz turpmākajam rikojumam. [..] Tikai tik daudz, ka mūsu tas virsnieks pretī krievu virsniekam, kas bija latvietis. Un arī zaldāti, lielākā daļa – latvieši, nāca pretī. Un, kad jau tā tie tik apzinīgi un draudzīgi mums. Viņi saka: „Nu labi, mēs atiesim atpakaļ uz savām vienībām. Jūs tikai nelietojiet ieročus; ja sāks ieročus lietot, izšaus vieni, izšaus otri. Un būs tikai atkal kritušie, un nekas labs nebūs.” Un atlaida mūs, vai ne. Virsnieks, un tur bija kāds zaldātiņš ar, ka tie pazīstamie teica: „Mēs iesim savu ceļu, un jūs darāt, kā jūs rēķināt par labāku.” Ieročus nedrīkst lietot vairs, bet otrā dienā ir jāgaida, kad nāks krievi atkal mūs saņemt gūstā, jo viņi tik daudz atstāja, tas varbūt ar tīšu nolūku, lai nebūtu jāplēšas un jākaujas, lai mēs varbūt aizejam kaut kur mežos. Un viena daļa arī aizgāja mežos.

Stāstu pētniecība ļauj arī novērot, kā teicējs konstruē savu tēlu. Antropologs Roberts Ķīlis, aplūkojot deportēto stāstus, konstatējis: „Lai radītu pozitīvu vai akceptējamu paštēlu, lielākajā dzīves vēstījumā daļā jāparādās aktīvam darītājam, kura devīze ir *Es to veicu!* Tomēr pozitīvas pārmaiņas bieži vien tiek pieminētas kā laimīgs gadījums: cilvēkam laimējas vai pēkšņi rodas šāda situācija u. tml. Tādējādi pozitīvie pagriezieni cilvēku dzīvē notiek nevis viņu pašu darbības, bet kādas apstākļu sakritības vai laimīga gadījuma dēļ.” (Ķīlis 2001, 205) Minētajā piemērā vērojams, ka stāsts, no vienas puses, veidots kā varoņstāsts – *kā es izvairījos no gūsta*, taču, no otras puses, tas bija laimīgs gadījums. Tā uzbūvē izmantotas noteikta sižeta tipa stāstu struktūras īpatnības – tiek uzsvērts stāsta patiesums, detalizēti aprakstīta notikuma vieta un sniegts teritorijas raksturojums, kas nepieciešams, lai paskaidrotu, kā notikums bijis iespējams, minēta arī citu personu klātbūtne, kas veicinājušas pozitīvu notikuma gaitu.

Pēckara periods dzīvesstāstos tiek atspoguļots kā nozīmīgs pagrieziena punkts, kad teicējiem Alsungā un arī citur Latvijā va-

jadzēja pārdomāt un rast savu identitāti (iespējams, no jauna) jaunās varas apstākļos. Teicējiem nācās pieņemt lēmumu, kā saskaņot savu jaunpiederību LPSR. Šādā aspektā nozīmīgi kļūst tie dzīvesstāsti, kas vēsta par pretošanos jaunajai varai. Piemēram, Kātrīnas Antonovičas (NMV-1550) stāstā epizode par vīra atteikšanos iestāties partijā ir vienīgā, kas dzīvesstāstā attiecināma uz politiskās pagātnes interpretēšanu. Vairākos stāstos saklausāma ironija, pat sarkasms par padomju laikiem, tomēr sastopami arī stāsti, kuros padomju realitāte tiek atspoguļota kā patiesība, kas bija jāpieņem, jo tāda bija tā brīža situācija. Piemēram, Marija Janvāre (NMV-1586) uzsver, ka pēc būtības viņa ir idealiste, un pārmet tiem, kas tolaik ļoti gribēja iestāties partijā un iestājās, bet, sākoties Atmodas laikam, noliedza savu piederību tai, apgalvojot, ka viņam lika vai tolaik nevarēja bez partijas veidot karjeru. Līdzīgs vērtējums un stāsts par iestāšanos partijā ir arī Ilgai Leimanei (NMV-1894): *Es negribu sevi tā lielīt, bet patiešām ļoti apzinīgi es esmu piegājusi: ja tas ir jādara, tad jādara. Ja bija jāstājas pionieros – es stājos. Citi saka: „O! Mani piespieda.” Nē, mani neviens nav piespiedis. Es komjauniešos arī biju, jā. Un beigās mani partijā arī vēl iesaistīja iekšā. Stāstījumā teicēja atklāj, ka nav iestājusies partijā ar pirmo reizi, jo vīrs iebildis. Pēc vīra pāragrās nāves, aicināta atkārtoti, nav vairs varējusi aizbildināties, ka nevēlas strīdēties ar vīru, un nav varējusi partijas sekretāram atteikt: *Melot es neprotu, un nebija ieganta vairs, nekā. Nu, Aldis nav.* Tomēr viņa nekavējas intervētājiem izstāstīt, kā no partijas 1988. gadā izstājusies: *Tas bija 88. gads, un mēs bijām skolotājas. Sarunājām – mums jātiek ārā no tās partijas, lai mūs izsviež ārā. Nu, labi, kādā veidā var tikt? Nu, uzrakstīs vienu tādu kārtīgu iesniegumu, ka nav pieņemama šmaukšanās augšējos [...], ka tā ir valsts nodevība tomēr un ka tie ir visi augstākie partijas vīri. Tas mums nav pieņemams, un mēs gribam stāties ārā no tās partijas. Bet mūs [izslēdza] nevis „uz paša vēlēšanas”, bet par... es nezinu, par ko, kas bija tas motīvējums. Es pat neatceros to īsti tā. Bet mēs tikām ārā. Un tad tāds druscītiņ atkal tāds gandarijums. Es negribu sevi ne baltu, ne melnu pataisīt – kā tas bija, tā tas bija.**

Jāpiebilst, ka kāda tematiskā loka iekļaušana vai, tieši pretēji, noklusēšana dzīvesstāstā ir nozīmīgs teicēja identitātes

indikators, jo teicējs, stāstot par sevi un piedzīvoto, intervijas brīdī konstruē ne tikai stāstu, bet arī savu identitāti, aprakstot sevi tā, kā noteiktajā intervijas brīdī sevi redz, vērtē un vēlas, lai klausītājs viņu *ieraudzītu*. Tāpēc atšķirībā no notikumos pētoša vēsturnieka mutvārdu vēsturnieks caur palielināmo stiklu aplūko nevis vēsturiskā notikuma un atstāstītā notikuma sakritības, bet gan vaicā: „Kā tiek vērtēts notikums vai situācija, par kuru tiek stāstīts, un kāpēc tieši šie notikumi vai situācijas ir svarīgas no izstāstītās *savas* vēstures (identitātes) viedokļa.” (Jāgo 2007, 114) Šādā aspektā gan Katrīnas Antonovičas, gan Marijas Janvāres, gan Ilgas Leimanes epizodes par saistību ar partiju uzskatāmi parāda, kā, nokļūstot jaunas politiskās varas griežos, var mainīties indivīda vēsturiskā pieredze, pašapziņa un noteiktas rīcības iemesli.

Kā redzams, stāstot par Otrā pasaules kara un pēckara pieredzi, nacionālās identitātes aspekti atklājami vien pastarpinātā veidā. Apzināta piederības sajūta Latvijas valstij vairāk saklausāma to alsundznieku dzīvesstāstos, kas piedzīvojuši izsūtījumu 1949. gadā un kam lielākais pārdzīvojums saistīts ar cerībām atgriezties dzimtenē. Stāsta Edija Raibarte (NMV-1588):

Intervētāja: *Kā varēja izturēt?*

Edija: *Kā izturēt? Nu jāiztur ar cerībām, ka atgriezīsies dzimtenē, vienalga, bet dzimteni vēl redzēs. Un ar tādām cerībām tik dzīvoja. [...] Stāvējām un prātojām, kā to dienu sauks un kā tas būs, kad mēs brauksim atpakaļ. Un vienreiz pienāca. Tas bija 1. aprīlis, ceturtdiena, 1958. gads, kad pārbraucām. Un tad braucām dziedādamas atpakaļ uz dzimto zemi. Krievienes gan teica, un tā zootehniķe par katru cenu gribēja pierunāt: „Nebrauc mājās, kas tev tur, tev it nekas tur nebūs, ko tu tur darīsi. Tu taču tagad nopelni.” Un tā un šitā. Es teicu: „Vienalga, es sāksu no karotes, bet es būšu dzimtenē. Un tur, es zinu, ka man slikti neklāsies.”*

Vēstījums par izsūtījumu, kas ir nozīmīgs kolektīvajā pieredzē, iekļauts gandrīz visu teicēju dzīvesstāstos, arī to teicēju atmiņā, kas paši netika izsūtīti, piemēram, nejaušības dēļ nebija mājās (NMV-1572, 1888). Trīs teicēju dzīvesstāstos iekļauts stāsts par vecāku izvešanu un viņu pieredzi Sibīrijā, veidojot polifonisku

stāstījuma struktūru, kad vēstījumā dzirdamas vairākas balsis – teicēja, vecāku, arī tautas kopīgo priekšstatu balss.

Kā trešais kolektīvās politiskās vēstures diskurss Latvijas vēsturē, kas iezīmē nacionālās identitātes konstrukciju, minams vēstījums par Atmodu, kas raksturojams kā nozīmīgs pārmaiņu laiks ne tikai vēstures un valsts atjaunošanas aspektā, bet arī nacionālās identitātes jautājumu izvērtēšanā. Te gan jāuzsver, ka nacionālās identitātes apziņas veidošanos nevar uztvert kā mirkļa izjūtu, bet gan kā ilglaicīgu procesu cilvēka attiecībās ar sociālo vidi un valsti. Tā Marija Jankovska (NMV-1574) savā stāstā gan tiešā, gan pastarpinātā vēstījumā atklāj, kā nacionālās identitātes apziņa ienākusi ģimenē caur mammas atmiņām un īpaši caur iemācītajām dziesmām par 1905. gada revolūciju:

Marija: *Viņa dziedāja: [Dzied.] „Pār līķiem vēl pēdējie šāvieni kūp, aiz viņiem ļaudis jūk un klūp. Un mirēju rindas ved ragavas, kas ar varoņu asinīm slacītas.” [Šņukst, slauka asaras.] „Lai slava, lai slava tiem, kas par brīvību krīt.”*

Intervētāja: *Jūs iedomājieties kaut ko, ka jūs tā?*

Marija: *Nu jā, es tā kaut kā stādos acu priekšā, jo tomēr cilvēki tik daudz asiņu izlējuši. [Raud.]*

Tālāk dzīvesstāstā nacionālās identitātes motīvi ieskanas vēstījumā par darba pieredzi Alsungas slimnīcā un Latvijas neatkarības atjaunošanas laiku, kas saistās ar mantotās zemes atgūšanas grūtībām. Marija Jankovska norāda, ka piederību Latvijas valstij viņa izjūt caur atgriešanos uz dzīvi mātes mājās: *Kad māte nomir’, es aiziet uz tiem kapiem un es skatās augšā [māja atrodas kalna galā] uz to būd’, ta nebij’ te tie koki saauguši, tie saaug’, kad te sāka vest to smilti un granti. Un es skatās augšā uz to būd’, un man birst asaras.*

Teicēja par spīti materiālām un cita veida grūtībām atjauno māju, kurā dzīvo vēl tagad un kas tiks atstāta mantojumā meitai. Tādējādi mātes mājas atjaunošana un dzīve tajā teicējai ir ne tikai kā ģimenes piederības un turpinājuma simbols, bet kļūst arī par nacionālās piederības izteicēju (sk. dzīvesstāstu pielikumu 193. lpp.).

Jaunākie laiki dzīvesstāstos biežāk atspoguļoti kā ikdienas raksturojums vecumdienās, prieks par mazbērniem. Stāstījumos tiek sniegts arī dzīves un notikumu vērtējums, jo Atmodas laikā lielākā daļa intervēto teicēju bija jau sasnieguši pensijas vecumu, kad nozīmīgi kļūst nevis nacionālās, bet gan sociālās vēstures un sadzīves jautājumi. Piemēram, Marija Janvāre (NMV-1887) par Atmodas sākumu stāsta: *Es ravēju dārzu, un mans mazdēls, viņš tāds puišelis bija, viņš izskrēja ārā pie manīm dārzā un teica: „Rīgā sarkanbaltsarkanie karogi vien plīvo.” Es teicu: „Kaut vai tur bikses plīvo, ka tik mēs var labi dzīvot un mums ir ko ēst.”* Savukārt Marija Balode (NMV-1560) atminas, ka, sākoties Latvijas laikam, notikušas laupīšanas: *Kad iesākās Latvijas laiks, es tuvu „Metalurgam” dzīvoju, un tur strādniekus atlaida, ēst un dzert vajag, tie staigā apkārt, lauздami dzīvokļus, nedrīkstēja no mājām nemaz iziet.* Tikai deviņi teicēji³² iekļāvuši atmiņas par Atmodas laikiem, vēstot par valsts simbolu atjaunošanu un Tautas frontes dibināšanu. Šādā aspektā viens no spilgtākajiem stāstiem pieder mūziķim, Alsungas mūzikas skolas dibinātājam Kristam Ornam (NMV-1525). Viņš vēsta gan par sarkanbaltsarkanā karoga likteni, gan par valsts himnas dziedāšanu:

Liepājā es uzvilku trīs sarkanbaltsarkanos karogus, kad vēl nebija atļauts, kad vēl draudēja arests [...] Es ar savu pūtēju orķestri spēlēju. Man bija saglabājušās visas notis, momentā bija Latvijas himna, momentā bija „Lai mūžam dzīvo Latvija” un šitā te... „Daugav’s abas malas mūžam nesadalās”. Man te visas notis ir, momentā aranžēju pūtēju orķestrim. Mēs spēlējām, kad neviens cits neko tādu nevarēja spēlēt. Man jau bija viss gatavs, es uzreiz uzrakstīju – kādas man grūtības var sagādāt noaranžēt orķestrim? Arī šeit, Alsungā, es uzvilku sarkanbaltsarkano karogu, to, kas tagad plīvo. Nesa 3 tautu meitas un 3 tautu dēli, to starpā es nesu baznīcā iesvētīt to pirmo karogu. Un, kad pirmais karogs nodīla un viņu noņēma, tas pie manis glabājas, es viņu glabāju, šo sarkanbaltsarkano karogu, pirmo, ko uzvilcām.

32 NMV-1523, 1526, 1560, 1564, 1575, 1586, 1878, 1894, 1897.

Secinājumi

Analizējot dzīvesstāstus, secināms, ka nacionālās identitātes jautājums teicējiem nav šķitis prioritārs, tas nebija arī intervētāju interešu lokā, tomēr, vēstot par savu pieredzi, dzīvesgājumu, nozīmīgākajiem vēstures notikumiem, ideoloģijas un varas maiņām, teicēji nemanot atklāj arī nacionālās identitātes pašapzināšanos – savu piederību valstij. Sociālo zinātņu pētniece Mollija Endrūsa (*Molly Andrews*), pētot politiskās pārmaiņas 20. gadsimtā Anglijā, ASV, Austrumvācijā un Dienvidāfrikā, secinājusi, ka stāstījumi par politiskajām pārmaiņām ir ikvienas kopienas un indivīda mantojums, kas dzīves laikā, pieaugot indivīda sociālajai apziņai, tiek apgūts un padarīts par savējo (Andrews 2007, 205–206). Līdzīgi arī Alsungas novadā intervētie teicēji savos dzīvesstāstos iekļāvuši stāstījumus par dažādām politiskām pārmaiņām Latvijas vēsturē, un šie stāstījumi vērtējami ne tikai kā nozīmīga teicēja pieredzes daļa, bet arī kā kolektīva atmiņas un nacionālās identitātes apziņa, kas veido kopīgu politiskās vēstures un nacionālās identitātes mantojumu. M. Endrūsa arī secinājusi, ka tieši dzīvesstāsts – vēstījums pārmaiņu laika kontekstā – piešķir notikušajiem sociāliem un politiskiem pavērsieniem leģitimitāti – pamatojumu cilvēka attieksmēm, vēlmēm, centieniem. Turklāt indivīda izvēle, ko un kā atklāt par sevi dzīvesstāstā, ir cieši saistīta ar to, kā viņš konstruē savu politisko identitāti. Šie krustpunkti starp teicēju personisko vēsturi un mainīgajiem sociālpolitiskajiem procesiem sniedz pētniekiem iespēju paplašināt stāstījumu un identitātes izpētes areālu gan vēsturiskā, gan individuālā kontekstā.

Kultūru saskarsmes dzīvesstāstu pētījumos

Mutvārdu vēsture atdod cilvēkiem atpakaļ vēsturi ar viņu pašu vārdiem un iesniedzas nākotnē, ko viņi paši veido.

Pols Tompsons

Pētnieku acīs cilvēku dzīvesstāsti, liecības par notikumiem un laiku ir vērtība par sevi, kas uzliek savu pienākumu. Pētnieks ir vidutājs, kas palīdz atraisīties dzīves atspulgiem, iedziļinās tajos, veido, iestaigā savu izpratnes ceļu un tajā dalās. Pētnieks pievērš uzmanību tam, kas attiecīgā brīdī nodarbina cilvēku prātus, uz tur sarunu par sabiedrības nākotnei svarīgām pamatvērtībām. Un dara to caur pašas sabiedrības pieredzi un kultūras mantojumu, kas uzkrāts, uzklaustot un sakārtojot dzīves atmiņas stāstos. Sakārtošana ir viens no dzīvesstāstu pētnieku darbiem, kas sagatavo nākamo – veido pamatoti apzinātu kultūras slāni, uz kuru sabiedrība var paļauties, balstīties nākotnes mērķos. Aplūkošu vairākus mezgla punktus dzīvesstāstu pētnieku ceļā, kas ved no intervijām uz plašāku kopsakarību izpratni un atpakaļ.

Sākšu ar sarīkojumu Almedālenes bibliotēkā Visbijā,³³ kas pavēra jaunu kultūras redzējumu kā pētniekiem, tā atmiņu stāstu autoriem. Pastāstīšu, kā dzīvesstāstus papildina dokumenti arhīvos, piemiņas zīmes un vietas dabā, fotogrāfijas, meklētie un nejauši sastaptie sarunu biedri. Viens pabeigts pētījums, atdots sabiedrībai, ne tikai daudz ko noskaidro, bet arī uzdod jaunus jautājumus un sagatavo nākamo pētījumu. Divus gadus turpinājās pētījumi Gotlandē, lai paplašinātu latviešu bēgļu

33 Sarīkojums *Gotlande un baltiešu laivu bēgļu dzīvesstāstos* Almedālenes bibliotēkā Visbijā notika 2011. gada 28. un 29. jūnijā. To rīkoja Latvijas mutvārdu vēstures pētnieku asociācija *Dzīvesstāsts* sadarbībā ar biedrību *Gotland-Balticum*.

atmiņu vēstījumu ar skatījumu no otras puses, – kā bēgļus redzēja, uztvēra un pieņēma vietējie iedzīvotāji un kas vēl mūsdienās var par to liecināt.

Mutvārdu vēstures pētījumi caur subjektīvo skatījumu uzkrāj argumentus, kas ļauj vērtēt notikumu nozīmi no vispārcilvēciskiem kritērijiem ar skatījumu nākotnē. Subjektīvo atmiņu kopainā izceļas cilvēciskā izpratne, izjūtas, pārdzīvojums. Cik paties attiecībā pret paša pieredzēto un pārdzīvoto ir stāstītājs, tik izziņas slāņu ir iegūtajam mutvārdu vēstures avotam. Tajā līdzī skan kultūras balss, izsakot katram laikmetam un arī šodienas cilvēkam svarīgo attieksmi pašam pret sevi – savu redzējumu, vērtējumu, ilgas un centienus, attieksmi pret vērtībām un attiecības ar sabiedrību, savu iesaisti apkārtējā pasaulē un pašcieņu. Notikumi, kas risinājās pirms 60 gadiem un atstājuši pēdas latviešu vēstures stāstā, iesniedzas mūsdienās vitāli nozīmīgos latviešu kultūras un pašapziņas jautājumos.

Pēterdienā, nedēļu pēc Jāņiem, Almedālenes bibliotēkā pulcējās cilvēki, lai atcerētos bēgļu laivas, kas Otrā pasaules kara beigās meklēja glābiņu Gotlandes krastā. Tas ir aizsākums lielas baltiešu daļas ienākšanai Zviedrijas sociālajā un kultūras vidē, kas attiecīgi iespaidoja intelektuālo, sociālo un demogrāfisko situāciju dzimtenē.

Divas dienas uz bēgļiem veltītās fotoizstādes fona risinājās sarunas par dzīvesstāstiem, veidojot dialogu starp kultūrām un pieredzēm, starp paaudzēm, vienlaikus uzturot dzīvu interesi par nacionālo identitāti saskarsmes starptelpā, kāda ir Gotlande ceļā uz Zviedriju.

Tobrīd bija pabeigts mutvārdu vēstures pētījums par latviešiem Zviedrijā; uzklaušītie bēgļu pieredzes stāsti apkopoti un lasāmi grāmatā – *Mēs nebraucām uz Zviedriju, lai kļūtu par zviedriem*.³⁴ Atmiņu stāsti atgriezās sabiedrībā, no kuras nākuši. Tajos varēja uzklaušīt sievietes un vīriešus, gan tā laika jauniešus, gan ģimenes cilvēkus, gan ļaudis ar Latvijas sabiedrībā labi pazīstamiem uzvārdiem (Čakste, Cielēns), gan tādus, kuru vārds kļuvis pazīstams vēlāk trimdas gados un kurus daudzi cilvēki ar

34 *Mēs nebraucām uz Zviedriju, lai kļūtu par zviedriem. Mutvārdu vēstures pētījums, Zviedrijas latviešu dzīvesstāsti*. Zinātniskā redaktore Baiba Bela. Rīga: Zinātne, 2010. Pētījums un grāmata sagatavoti ar Valsts pētījumu programmu „Letonika” un „Nacionālā identitāte” atbalstu.

pateicību atcerējās kā savus glābējus. Starp pēdējiem – sakarniece Valentīne Lasmane un pārcēlājs Pēteris Jansons (sk. dzīvesstāstu pielikumu 215. lpp.). Stāsti ietvēra bēgļu pirmajai paaudzei raksturīgos atmiņu posmus: par Latvijā aizvadīto dzīves daļu; ierastās dzīves pārtraukumu un bēgšanu; pirmajiem nedrošajiem soļiem svešumā un pakāpenisku iesakņošanos jaunajā mītnes zemē. Daudziem pāreja bija saistīta ar dramatisku braucieni pāri jūrai mazā laiviņā un izkāpšanu Gotlandes krastā. Savukārt teorētiskie raksti grāmatā skāra gan latviešu trimdas identitātes iezīmes Zviedrijā, gan latviskās identitātes saglabāšanas centienus un mijietekmes, kas neizbēgami rodas, ja cilvēki maina (vienalga – brīvprātīgi vai piespiedu kārtā) dzīves vietu, kultūras vidi, ja trimdā uzaug bērni un mazbērni (Bela 2010; Bela 2008).

Grāmata, kā to varēja gaidīt, guva plašu atbalsi latviešos Zviedrijā – tai veltītas pārrunas notika gan Latvijas sūtniecībā Stokholmā, gan nu arī Almedālenes bibliotēkā Visbijā. Tās iznākšana bija iemesls, lai sarīkotu tikšanos *Gotlande un baltiešu bēgļu stāsti*. Raksturīgi, ka pētījums nerimās līdz ar grāmatas uzrakstīšanu. Tieši pretēji – sarunās ar jau Zviedrijā dzimušiem otrās un trešās paaudzes latviešiem nobrieda nākamais posms, kas paredzēja pievērsties bēgļu ceļā zīmīgajām vietām Gotlandē. Baltijas un Ziemeļvalstu sadarbībā 2010. gadā tika sagatavota ekspedīcija,³⁵ lai intervētu Gotlandes vecākās paaudzes iedzīvotājus – tos, kuri vēl paši atcerējās 1944.–1946. gada bēgļu laivas –, lai palūktos uz šo baltiešu identitātei svarīgo pieredzi no laika un telpas distances jau citā kontekstā. Pirmās trimdinieku paaudzes atmiņām pievienojās intervijas ar krasta iedzīvotājiem, Zviedrijā dzimušiem bēgļu pēcnācējiem un jaunāko laiku iecelotājiem.

35 Ekspedīcija bija viena no projekta „*Education through Oral History field-work*” („Izglītošanās caur mutvārdu vēstures ekspedīciju”) aktivitātēm un notika ar *Nordplus* programmas atbalstu. Tajā piedalījās talcinieki – latvieši no Zviedrijas un Latvijas, Nacionālās mutvārdu vēstures krājuma pētnieku vadībā.

Kara beigās krastā izkāpa gandrīz puse no visa salas iedzīvotāju kopskaita

Gotlande ir lielākā sala Baltijas jūrā – pa vidu starp Latviju un Zviedriju. No Kurzemes krasta – 167 kilometri un līdz tuvākai Zviedrijas sauszemei – kilometri 100. Ap Gotlandi pulcējas daudz mazāku salu. Vienā no tām – Fores (*Fårö*) salā, arī piestāja bēgļu laivas. Tur sākās mūsu intervijas ar krasta ļaudīm, kuru vecums ļāva atmiņās atsaukt vairāk kā 60 gadu senus notikumus.

Kā liecina 1947. gada janvārī apkopotie dati, toreiz – laikā no 1944. līdz 1946. gadam ar laivām, kuteriņiem, ploštiem Gotlandē iebraukuši 26 668 bēgļi – 22 821 igauņi, 3407 latvieši un 460 lietuvieši.³⁶ Tātad kara beigās krastā izkāpa gandrīz puse no salas iedzīvotāju kopējā skaita. Tagad uz salas 3 140 kvadrātkilometriem dzīvo 57 004 cilvēki, Visbijā – 21 000 (2002).³⁷ Pateicoties labi organizētajai bēgļu sagaidīšanai, visi iebraucēji uzreiz tika aprūpēti – saņēma siltu kakao krūzi, kas pieminēta vai katrā atmiņu stāstā.

Ģeogrāfiskie apstākļi, arhīva ziņas un aculiecinieku atmiņas ļāva apjaust baltiešu drāmu skatījumā no Gotlandes krasta. Svešās lotes,³⁸ krasta kārtības sargi ieguva savas sejas un vēl vairāk – siltu cilvēcisku raksturojumu. Viss noskaidrojās pakāpeniski, liekot kopā dažādu avotu liecības: ar bēgļu piemiņu saistītās zīmes un vietas dabā, atmiņu stāstus, fotogrāfijas, vēstures dokumentus.

Visbijas pilsētas arhīvā glabājas kāds 1229. gada dokuments – *Līgums starp Smoļensku un Rīgu, un Gotlandi*. Teksts sākas ar zīmīgiem vārdiem: „Kas notiek laikā, tas ar laiku izgaist. [Tāpēc] tiek uzticēts labiem vīriem vai apstiprināts ar dokumentu, lai visiem būtu zināms, arī tiem, kuri dzīvos vēlāk...”³⁹

Lai visiem būtu zināms, arī tiem, kuri dzīvos vēlāk – šos vārdus var attiecināt uz vēl kādu daudz jaunāka laika dokumentu, kas saudzīgi glabāts Visbijas pilsētas arhīvā un pavisam tuvu skar mūsu tautiešus. Tie ir Otrā pasaules kara beigās iebraukušo bēgļu reģistri. Uz apdzeltējušām lapām ar rakstāmmašīnu rakstītas la-

36 Pētera Ininberga sagatavotie dati no Visbijas arhīva dokumentiem pēc Mikaela Lundgrena izrakstiem; Ekholm, 1984, ur Statistisk årsbok (SÅ) 1944–1946, siffrorna avser åldrarna 16 och äldre.

37 <http://livzeme.wordpress.com/2010/04/24/gotlande-kur-gribas-atgriezties/>

38 Pūsmilitāras zviedru sieviešu organizācijas dalībnieces, kas aprūpēja un pabaroja bēgļus krastā.

39 <http://lv.wikipedia.org/wiki/Gotlande>; <http://livzeme.wordpress.com/2010/04/24/gotlande-kur-gribas-atgriezties>

koniskas ziņas: iebraukšanas datums, iebraucēju (viena cilvēka vai visu ģimenes locekļu) vārds, dzimšanas gads, izglītība, nodarbošanās, no kurienes braucis un kāpēc. Pēdējā ailē var izlasīt: *bēdzis no krieviem, bēdzis no vāciešiem*, bet visbiežāk: *bēdzis no vāciešiem un krieviem*. Ir arī ieraksti par tiem, kas miruši ceļā uz jūras vai tūlīt pēc izkāpšanas krastā. Starp mirušajiem atrodami vēl gada vecumu nerasniegušu zīdaiņu vārdi.

Vietējais vēstures pētnieks Mikaela Lundgrens (*Mickael Lundgren*) sarakstus pētījis, ievadījis datorā un izveidojis demogrāfisku pārskatu par bēgļu vecuma grupām, sieviešu un vīriešu skaitu, par laivu iebraukšanas dinamiku. Lielākās bēgļu plūsmas no Latvijas ierodas, sākot no 1944. gada augusta, kad pietāj 407 laivas, oktobrī iebrauc 1619, novembrī – 704, turpinās decembrī – 119 laivas. Daudz laivu vēl pienāk 1945. gada maijā – 282. Igaunijā ir gandrīz desmit reizes vairāk nekā latviešu. Ja nebūtu nevainojami organizēta bēgļu saņemšana, pagaidu nometināšana un pārvešana uz cietzemi – bēgļi pārpludinātu salu.

Gotlandē ar baltiešu bēgļu laivām saistītas vairākas piemiņas vietas: Visbijas Marijas Doma baznīcā, Slītes ostā, Kathammarsvikā (*Katthammarsvik*). Marijas Doma baznīcā atrodas mākslinieces Marijas Induses-Mucenieces dāvināts vara grebums ar bēgļu laivas attēlojumu bangojošā jūrā. Uzraksts vēstī par baltiešu dramatisko glābšanās ceļu. Slītes ostā novietota oriģinālā bēgļu laiva ar uzrakstu no latviešiem un turpat līdzās piemiņas plāksne no igauņiem – patecībā par sniegto patvērumu. Netālu no piestātnes Kathammarsvikā ceļa norāde latviešu valodā – *Bēgļu avotiņš* aizved uz avotiņu, kur klintī bēgļi iegravējuši uzrakstu par savu ierašanos 1945. gada maijā. Vēl notikušo atgādina zināmas un nezināmas kapu kopiņas Gotlandes kapsētās.

Pētniecisko fokusu pievērsām tam, kā bēgļus uztvēra, saprata, pieņēma vietējie iedzīvotāji, kādas pēdas bēgļi atstājuši, ja ir atstājuši – salinieku atmiņā.

Gotlandieši runā zviedru valodas dialektā un dzīvo savrupi, no kontinenta nošķirti. Viņiem ir pat savs karogs. Laiks te rit lēnāk un, kā jau uz salas, daudz konservatīvāk. Gotlandes sala un tās iedzīvotāji ar pašapziņu glabā senlaiku liecības: gan zemes slēpto vikingu zeltu, gan vairāk kā 90 baznīcas, kas

neviens nav jaunāka par 300 gadiem. Paša Visbijā gan visas baznīcas, izņemot Marijas Domu, saglabātas kā drupas pēc 13.–16. gadsimta kariem. Vēlāk karš salu vairs nav skāris, ja neskaita no krievu kuģa izšautu lādiņu, kas Pirmā pasaules kara laikā pārlidojis tai pāri.

Noslēgtais dzīves veids izpaužas vēl tādējādi, ka Latviju kā valsti vecākās paaudzes gotlandieši savā atmiņā kartē nebija iezīmējuši. Skolā par Latviju nemācīja – ne pirms kara, un vēl mazāk pēc tā. Vecākā paaudze saprata, ka jābaidās no krieviem vai vēlāk no „SSSR” (PSRS), par ko liecināja arī krasta aizsardzības josla un militārā nometne mazās Fores saliņas ziemeļos. Nometne likvidēta un dzelzņstieplu žogs novākts tikai 80. gadu beigās. *Bailes no krieviem* – tā bija formula, ko saprata visi. Arī toreiz, kad krastam tuvojās simtiem laivu no austrumiem. Igaunī Gotlandē bija vairāk pazīstami – zvejnieki kādreiz sastapti jūrā, dažreiz pieveduši šņabi, daži runājuši arī zviedru valodā. Par latviešiem nezināja neko. Latvijas valsts pastāvēšanas pirmos 20 gadus gotlandieši nemaz nepamanīja – tā bija pirmā atskārsme, kura uz savas valsts vēsturi lika paraudzīties ar citām acīm. Gotlandes prioritāte bija *bailes no krieviem*, kas nomāca tādus mazajām Baltijas tautām nozīmīgus ģeopolitiskus notikumus kā neatkarīgo valstu nodibināšana pēc cara varas gāšanas Krievijā.

No Fores salas iedzīvotāju atmiņām

Intervēt sākām Fores saliņā, kas ir visvairāk uz ziemeļaustrumiem izvirzītais Gotlandes gals. Te augu valsts turpina Ziemeļkurzemes un Igaunijas salu ainavu – cieta, akmeņaina zeme – priedes traušlākas un kadiķi zemāki. Redzējām gan arī simtgadīgu ozolu saliņas dienvidos. Toties ziemeļos paveras diženas vēja un ūdens veidotās kalņakmens skulptūras, kam zviedru valodā nosaukums *rauki*. Tālāk gar krastu dolomīta šķembām klāta tuksnešaina ainava, kas iemūžināta daudzās Ingmāra Bergmana filmās. Fores sala bija izcilā režisora pēdējā dzīvesvieta, un tagad pie Fores baznīcas var apmeklēt viņa kapu. Savukārt baznīcā redzama glezna, kas ataino mums ļabi pazīstamu sižetu ar zvejniekiem uz ledus gabala, kas tiek iedzīts jūrā.

Tika intervēti pieci Fores iedzīvotāji, kas kara gados dzīvoja un strādāja netālu no vietām, kur pietāja laivas. Viņu atmiņās bija vairāki spilgti redzējumi par atbraucējiem – nogurušiem, izmocītiem, gan inteliģenta izskata un labi ģērbtiem, gan vienkāršiem vīriem vienādos melnos uzvalkos (acīmredzot pēc militāro formu pārģērbšanas). Cilvēkiem nekādu mantu nav bijis, tikai šņabis. Ar to atlidzināts zvejniekiem, kas bēgļus pieveda krastam. Uz beigām vedēji kļuvuši aizvien jautrāki.

Osborns Nīstrems (*Osborn Nyström*), dzimis 1923. gadā. Tagad dzīvo Forē, pētī un apraksta vietējo vēsturi. Dzīvojis arī Zviedrijā uz cietzemes. Studējis banku ekonomiku, 1943. gadā nonācis Visbijā, strādājis dzelzceļa kantorī. Ejot uz darbu, redzējis bēgļu straumes – lielus un mazus, novārgušus, bēdīgus. Bēgļi izraisījuši dziļu līdzjūtību. Nosoda zviedru valdību, kas izdeva leģionārus un pēc PSRS pieprasījuma atdeva arī zvejnieku laivas, ar kurām piebrauca bēgļi.

Tuvākas saskares ar bēgļiem pašam nav bijis, bet redzētā iespaidā uzrakstījis dzejoli, kas skan kā balāde: *Nabaga cilvēks, kas visu aiz sevis atstājis, peldējis mazā laiviņā pa jūru, izskalots svešā krastā, guļ beigts vai vēl pusdzīvs pie lielā akmens rauka.*⁴⁰

Lennarts Olsons (*Lennart Olsson*), dzimis 1926. gadā. Strādājis par inženieri dolomīta raktuvēs. Dzīvo pie liča, kur sekls un grūti piebraukt krastam. Te parasti laivas nenāca. Tomēr kādai laivai viņš kopā ar tēvu palīdzējis tikt krastā. Bijis tumšs – septembris, oktobris. Laivā 60 cilvēku – igauņi, ar dažiem jūrniekiem varējuši sarunāties zviedru, angļu valodā. Nekādu mantu nav bijis, tikai švaks šņabis, ne vairāk kā 32 grādi. Pats nav dzēris. Bēgļiem izskaidrojuši, ka jāsazinās ar policiju. Par Baltijas valstīm vispār neko nav zinājis, skolā nav mācīts. Par Somiju gan. Tā šķitusi tuvāka. Arī sievu atvedis no Somijas. Visu mūžu nodzīvojis Forē. Tēvs cēlis akmens žogus, arī pats tos prot veikli salikt – tikai akmens jāiegroza istā vietā.

Karls Rutstrems (*Karl-G Rutström*), dzimis 1924. gadā, galdnieks. Vakaros krastmalā ar kabatas bateriju signalizējuši, kur laivām piebraukt. Vecāki zinājuši īstās signālkrāsas. Atceras divus zēnus, kas airējušies trīs dienas un trīs naktis, nepārtraukti smēlu-

40 Pēc Maijas Runces latviešu valodā iztulkota parindeņa.

ši ūdeni, rokas bijušas noberztas līdz asinīm. Piebraucot prasījuši:
Vai te ir Zviedrija?

Draugs vedis visus iebraucējus uz militāro kontroli. Vēlāk bieži šos notikumus pārrunājuši. Uztvēruši kādu radio pārraidi zviedru valodā, kur runājusi *Russ* vai *Riss Maija*, varbūt *krievu Maija*? No turienes saņemtas diezgan reālas ziņas, kas atšķirās no vācu propagandas. Bet tad pārraides laikā atskanējis šāviens, un raidījums vairs nekad nav dzirdēts. Kas ar viņu noticis? Vai viņu nošāva? Arī par to draugi runājuši. Par Baltijas valstīm skolā nekas nav mācīts.

Larss Verkelīns (*Lars Werkelin*), dzimis 1931. gadā. Atceras, ka pieaugušie stāstījuši par laivu, kas aizķērusies šērās. Kad no krasta piebraukuši tai tuvāk, atklājies, ka laivā sēd vīrs, kam norauta kāja. Apsieta ar siksnu, lai nenoasiņo. Bet laivas rūmē guļjusi beigta sieva un bērns.

Parasti pārlādētās laivas krastam nav varējušas piebraukt, zvejnieki tām braukuši pretim ar mazām laiviņām un tad pa diviem, trim cilvēkiem cēluši krastā. Vienā laivā bijis ap 160 cilvēku. Atceras, ka 1943. gadā bijis dziļš sniegs. Brienot mājās no skolas septiņus kilometrus, redzējis nākam vīriešus vienādos melnos uzvalkos, ko tiem sagādājis vietējais policijas priekšnieks Bonde.

Inga Verkelīna (*Inga Werkelin*), dzimusi 1927. gadā. Arī viņa atcerējās vīrus, kas bija ģērbusies vienādos melnos uzvalkos ar spožām pogām. Viens sēdējis virtuvē pie tēva un runājis pa telefonu. Runājis zviedriski. No viņu mājām pa logu varējis redzēt līci.

Pēc kara krievi savāca visas laivas. Baltieši gan tās jau bija atdevuši vai pārdevuši gotlandiešiem, bet krievi nāca, lai paņemtu atpakaļ. Pacēla ar ceļamkrānu un pēc tam nometa uz kuģa. Parādīja savu varu – atprasīja laivas, lai izpostītu. Vecākā māsa bija lote, kas bēgļiem smērēja maizes un vārīja kakao. Cilvēki laivās izraisījuši līdzjūtību. Bet drīz no viņas redzesloka tie pazuduši, un vēlāk nekas par viņiem vairs neatgādinājis.

Kerstina Blumberga (*Kerstin Blumberg*), dzimusi Forē 1949. gadā. Bērnībā par bēgļiem dzirdējusi savas mātes un kaimiņu nostāstus. Tas viņā modinājis dziļu interesi par atmiņu stāstiem. Pati intervējusi Fores vecākos iedzīvotājus. Sakopojusi ar atmiņām divus biezus sējumus, kur atrodamas arī atmiņas par bēgļiem. Klāt pievienots disks ar atmiņu ierakstiem Fores

dialektā, kas atšķiras gan no kontinentālās zviedru valodas, gan arī no gotlandiešu valodas uz lielās salas. Atmiņas ierakstītas, kamēr vēl dzīvoja tie, kas paši bija iesaistīti cilvēku saņemšanā un vairāk varēja pastāstīt.

Kerstina Blumberga tālredzīgi bija izjutusi, ka tas, ko viņa vēl dzird no savrup dzīvojošajiem mazās saliņas cilvēkiem, kādreiz būs neatjaunojama vērtība. Mēs spējam to novērtēt, jo sastapām vairs tikai to paaudzi, kas bēgļu laivas pieredzēja bērnībā vai agrā jaunībā. Viņu personīgās atmiņas savijušās ar vecāku cilvēku nostāstiem, arī ar to, kas turpina dzīvot rakstītā veidā.

Tomēr mums laimējās, jo varējām uzklaut gotlandieti **Ingu Jansoni**, pārcēlāja Pētera Jansona dzīvesbiedri. Inga ir dzimusi tajās pašās mājās, kur tagad abi ar vīru atgriezušies pavadīt vecumdienas. Pēteri viņa satika vēl pirms savas 18. dzimšanas dienas, un tam bija liktenīga loma viņas dzīvē (sk. dzīvesstāstu pielikumu 223. lpp.). Viņas atmiņās izteikts gan skatījums uz svešajiem iebraucējiem, gan vēlāk arī sievas attieksme pret Pētera misiju un ilgām pēc dzimtenes. Savukārt Pēteri viņa satikšanās ar Ingu pasargāja no neapdomīgas pārgalvības riskantajos braucienos. Un tā viņi dzīvo vēl šobaltdien.

Latviskās vēstures atmiņas Visbijā

No latviešiem par salas simbolu tiek uzskatīts bijušais Latvijas goda konsuls Fjalars Linge, kas abi ar kundzi Zeltīti dzīvo Visbijā. Goda konsula amatu tagad turpina viņu dēls Egils. Tomēr daudzi pēc veca paraduma zvana uz seniora mājām un lūdz dažāda veida palīdzību. Kad ieradāmie, Fjalars Linge bija tikko saņēmis neskaidri saklausāmu zvanu no Liepājas ar lūgumu noorganizēt sagaidīšanu Slītē sportistam, kas brauc ar vējdēli un nodomājis pasniegt veltes oficiālās varas pārstāvjiem. Ekskonsuls raizējās, jo sagaidītāji nevienu nebija sastapuši. Jūra bija nemierīga, un ziņas no Liepājas vairs nepienāca. Varējām viņu nomierināt – garām braucot, bijām Slītes ostā redzējuši Liepājas karogu un prātojuši, ko tas varētu nozīmēt. Vēlāk noskaidrojās, ka sērfofotājs ieradies vēlu naktī, par pierādījumu uzvilcis mastā karogu un nekavējoties, izmantojot ceļa vēju, griezies atpakaļ.

Atgadījums raksturo lielo laiktelpas atšķirību starp mūsdienām un Otrā pasaules kara beigām Baltijas jūrā. Neskatoties uz to, senie notikumi atstājuši savu iespaidu un turpina ietekmēt apziņu un dzīvi cilvēkiem no Baltijas. Un joprojām – varbūt pašiem ne vienmēr to apzinoties – iespaido arī jaunākās paaudzes ieceļotāju nespēju atrast sev paliekamu vietu dzimtenē.

Fjalars Linge, dzimis 1921. gadā Latvijā. Viņa vārds mantots no zviedru senča. Studējis veterināro medicīnu. Ar Zeltīti viņi ir kursa biedri. Toreiz Zeltītes dzimšanas dienā, 1943. gada 25. martā, bija agrs pavasaris – Bastejkalna liepām raisījās jaunās lapiņas. To abi labi atceras, jo Fjalaram nākamajā rītā vajadzēja ierasties kazarmās. Vācu un latviešu policisti viņam bija atnesuši pavēsti, ko nācās parakstīt. Arī turpmākās dienas ir neizdzēšamā atmiņā, jo vēlāk par to nācies daudz domāt, vērtēt un salīdzināt – savu tā laika nepieredzējušā jauneklā saprašanu ar tagadējo.

Tas notika uzreiz nākamā dienā, 26. martā. Kazarmās visus ietērpa lietotās armijas drēbēs, kas iepriekšējiem valkātājiem vairs nebija vajadzīgas. Fjalars ir dižena auguma – forma un zābaki knapi derēja. Jauniesauktos izveda pagalmā nosojot pāris apļus un nākamā dienā sūtīja uz Doma laukumu – nodot zvērestu. Latviešiem bijis jāzvēr armijas virspavēlniekam, ne Hitleram, kā norādīts vācu tekstā. Lai gan pēc būtības atšķirība nebija. Domājuši, ka sūtīs uz apmācībām. Tomēr nākamā rīta agrumā pulksten 5.00 – trauksme! Ved pa tukšām ielām. Fjalars vien pamanās izmest zīmīti, un Zeltīte no lekcijas anatomikumā paspēj aizskriet līdz preču stacijai atvadīties.

Jauniesauktie ar dziesmu sakāpj vagonos, domājot, ka viņus vedīs uz Kurzemi apmācībās. Tomēr dzelzceļnieki raksta uz vagoniem *Krasnoje Selo. Uz fronti. Ieročus neviens vēl nav redzējis. Tie ir tikai vācu sargiem pie vagonu durvīm. Tāds bija sākums, kad viņu paņēma karā – ar nepabeigtu izglītību, nezinot, kur nokļūs. Karš viņam beidzas Vācijā, un, sev par pārsteigumu, viņš sastop tur arī Zeltīti. Vācijā Fjalars pabeidz studijas. Pēc veterinārās medicīnas speciālistiem ir liels pieprasījums. Tā jau pavisam mierīgā ceļā viņi nonāk Gotlandē, kur abi nostrādā visu mūžu.*

Gadu desmitos nācies atbildēt uz daudziem: *Kāpēc?* Gan sev pašam, gan sabiedrībai, kurā viņš dzīvoja un kurā notika kra-

sas domu un spriedumu maiņas par latviešu līdzdalību leģionā. No sākuma daudz skaidrojis un stāstījis, jo Fjalars ir sabiedrisks cilvēks. Ar laiku sāka klusēt.

Kamēr pastāvēja dzelzs priekšgars, latvieši, igauņi un mazākā skaitā lietuvieši aizvien atgādināja brīvajai pasaulei par savu zaudēto valsti. Fotoattēli rāda Fjalara Linges līdzdalību dažādās baltiešu sanāksmēs un manifestācijās. Daudz cilvēku Gotlandē juta līdzīgu un atbalstīja baltiešus. Viens no viņiem ir Bengts Jorans Holmerts (*Bengt Göran Holmert*), kura tēvs, Visbijas fotogrāfs, bija iemūžinājis baltiešu dramatiskos mirkļus, kad viņu laivas cita pēc citas pienāca Gotlandes krastā. Bengts Jorans Holmerts 1992. gadā dibināja biedrību *Gotland-Balticum*, kurā aktīvi joprojām darbojas arī Fjalars un Zeltīte Linges.

Personības un kultūras vide

Deviņdesmito gadu sākumā Baltijas valstu atbalstam Gotlandē izveidojās daudz biedrību, bet *Gotland-Balticum* ir vienīgā, kas izturējusi laika pārbaudi un joprojām turpina darboties. Tagad to vada **Margīta Sēderberga** (*Margit Söderberg*), kas iesaista gotlandiešus un vietējos latviešus, tostarp jauniebraucējus, kam nu jau Gotlande kļuvusi par mājvietu. *Gotland-Balticum* sadarbojas ar sabiedriskajām organizācijām Kurzemes krastā. Margīta Sēderberga rosina un vada neskaitāmas materiālās palīdzības un kultūras apmaiņas aktivitātes. Biedrības darbā piedalās un arī šoreiz savu vēsturisko fotoattēlu kolekciju Almedālenes bibliotēkā izstādījusi Bengta Jorana Holmerta atraitne Ellena.

Ellena Holmerte glabā unikālo baltiešu bēgļiem veltīto fotokolekciju, kuras sākums ir vīratēva Dāvida fotogrāfijas. Kopā ar vīru viņa sastādīja un izdeva grāmatu, kurā apkopoti fotoattēli un atmiņu stāsti par latviešu un igauņu izmisīgajiem centieniem izbēgt no vācu un draudošās padomju okupācijas un par zviedru, Gotlandes iedzīvotāju, iesaistīšanos bēgļu aprūpē (Holmert 2002). Bēgļu vizuālā dokumentācija pati par sevi ir dziļākas izpētes vērtā. Tā apvieno faktus ar emocionālo liecību – izmisušas sejas, cilvēku pūli, policijas priekšniekam Bondem pievērsti cerību pilni skatieni, piebraukusi bēgļiem pārpildītā laiva, nopluinītu

čemodānu kaudze, dievkalpojums zem klajas debess, rinda uz pirti, naktsguļai iekārtota ģimnāzijas sporta zāle, sievietes, vīrieši, ģimenes, bērni: zīdainiši, mātes gaidībās, baltā tērpta mazuliša kristības un... mazs zārciņš. Tam visam bijusi pievērsta vietējā fotogrāfa Dāvida Holmerta uzmanība, kas fiksējis bēgļu pirmos soļus svešajā krastā. Viņam piederēja darbnīca Visbijas centrā. Kolekcijā ir arī citu fotogrāfu darbi, tostarp latviešu fotogrāfa un dzejnieka Friča Forstmaņa (pseidonīms Fricis Dziesma un Ālant Vilis) pēdējie dzimtenē uzņemtie kadri ar bēgļu pajūgu, atvadišanos no mātes, naktsguļu siena šķūnī, airēšanos krastā uz tukšas benzīna mucas.

Plašu iespēju iztēlei paver mirkļa fiksācija – daudz skaidrāk izprotams kļūst atmiņu stāstos attēloto notikumu saturs. Bēgļu laivās lielu lomu spēlēja gan risks, paļāvība, gan spēks, ātra reakcija, skaidrs prāts, solidaritāte un gluži eksistenciāls savas un otra cilvēka dzīvības glābšanas instinkts. Tas viss nav atņemams tā brīža pārdzīvojumam – gan tiem, kas to paši vēl atceras, gan tiem, kas atmiņas manto.

Pēteris Jansons ir Gotlandē vienīgais, kurš vēl var pastāstīt par riskanto pārcēlāja lomu. Viņš sāka 21 gada vecumā un kopš tā brīža šķērsoja jūru turpat 28 reizes.⁴¹ Tas nozīmēja – piedzīvot riskantas situācijas, arī tādas, no kurām maza iespēja izkļūt dzīvam. Un tomēr – tagad viņam ir 90. Mazmeita Marja izveidojusi filmu ar vectēva piedzīvojumu stāstiem, iekļaujot dokumentārus arhīva kadrus un Zviedrijas vēstures kontekstu. Tagad Pēteris Jansons ir varonis, apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni. Laika distance palīdz novērtēt to, kas bija neskaidrību, pretrunu, aizdomu caurvīts. Pārcēlājiem bija jāveic arī slepena misija – jāpiegādā ziņas Zviedrijas izlūkdiestam. Tāpēc atklāti savas atmiņas Pēteris Jansons arī Zviedrijā varēja sākt stāstīt tikai pēc PSRS sabrukuma.

Par to, kā laiktelpa nosaka cilvēka likteni, liecina arī otra laivu vadītāja **Ērika Tomsona** (sk. dzīvesstāstu pielikumu 243. lpp.) dzīves gaitas Latvijā. Viņš atgriezās no Vorkutas, apprecējās. Tad piedzima meita, kura tēva īsto biogrāfiju uzzināja tikai jau pieaugusi.

41 *Pāri jūrai 1944./45. g.* Sakārtojusi Valentīne Lasmane. Rīga: Memento Latvija, 1993. 294 lpp.

Pārcēlāji no latviešu uz zviedru valodu un atpakaļ

Gotlandiešus vajadzēja uzrunāt viņu pašu valodā, tāpēc pētījumā tika pieaicināti talcinieki – intervētāji latvieši no Zviedrijas. Intervijas zviedru valodā vadīja Maija Runce, Pēteris Ininbergs un Jūle Rozīte.

Maija Runce ir vēsturniece otrajā paaudzē. Arī viņas māte ieobrauca Zviedrijā caur Gotlandi – ar pašu pēdējo laivu, kas vēl izkļuva no Ventspils. Izkāpa krastā 9. maijā. Viņa bija Latvijas Vēstures muzeja direktora Valdemāra Ģintera līdzstrādniece un palīdzēja arī slepenajā misijā. Kad Ģinters Latvijas Centrālās padomes uzdevumā kļuva par galveno bēgļu laivu kustības pārraugu, Zigrīda Runce gādāja viltotas caurlaides. Viņa prata krievu un vācu valodu – pa dienu strādāja pie vāciešiem ostas kantorī, bet naktī gatavoja dokumentus aizbraucējiem. Viņā krastā strādāja par arhivāri Valsts arhīvā Stokholmā. Maija piedzima Zviedrijā, vēlāk pati izstudēja vēsturi. Lielu ievēribu Zviedrijā izpelnījās viņas doktora disertācija, kas cēla atklātībā arhīvu datus par slēpto sterilizāciju liberālajā Zviedrijā. Disertācija izdota grāmatā.⁴² Šobrīd Maija Runce ir asociētā profesore Stokholmas Universitātes Vēstures nodaļā.

Pēteris Ininbergs pēc profesionālās karjeras Zviedrijas bankās 10 gadus strādājis par ekonomistu Eiropas Komisijā Briselē, pēc tam bijis Eiropas Komisijas finanšu pārstāvis Latvijā, pasniedzējs Lidingas Tautas augstskolā. Abi viņa vecāki ieobrauca caur Gotlandi, un Pēteris piedzima Zviedrijā. Ar pētījumu par zviedru izlūkdienesta darbību Baltijas valstīs laikā no 1943. līdz 1957. gadam aizstāvējis bakalaura grādu Karlštates universitātē. Tagad veic pētījumu maģistra darbam par latviešu diasporas identitāti Zviedrijā. Pēteris mums pavēra Visbijas arhīva durvis, iepazīstināja ar Gotlandes vēstures pētnieka Mikaela Lundgrena apzināto Baltijas bēgļu statistiku.

Jūle Rozīte bija visjaunākā ekspedīcijas dalībniece, uzaugusi Māras un Jura Rozišu ģimenē Stokholmā. Studējusi Glāzgovas Universitātē Skotijā filmu nozares un slāvistikas specialitātē. Bakalaura darbs izstrādāts par sabiedriski politisko kontekstu

42 Runcis, Maija. *Steriliseringar i folkhemmet*. ORDFRONT, Stokholm 1998.

latviešu filmās „Baigā vasara” un „Rīgas sargi”. Viņai ir stipra latviešu valodas aizmugure – tēvs rakstnieks, māte skolotāja, mātes tēvs ievērojamais latviešu kultūras pētnieks Jānis Krēsliņš, kas gan dzīvo Ņujorkā, bet pieejams mazmeitai kā dzīvās valodas avots. Latviešu valoda valda ģimenes plašākā lokā Stokholmā, kur strādā arī mammas brālis – pazīstamais kultūras kritiķis Jānis Krēsliņš juniors.

Tomēr ar to vien bijis par maz. Der ieklausīties Jūles pašas atziņās par latviešu valodas izkopšanā ieguldīto darbu:

Tas noteikti ir vecāku nopelns. Viņi droši vien vairāk nekā citi trimdas latvieši interesējās par valodu, latviešu kultūru un folkloru. Bērnībā ar māsu katru sestdienu gājām uz Stokholmas latviešu skolu un vasarās uz latviešu nometnēm Zviedrijas laukos. Sākām jau no ļoti jauna vecuma. Gan nometnē, gan skolā bija jārūnā latviski. Iemācījāmies dziesmas, rotaļas, kopā svinējām Lieldienas, Jāņus, Mārtiņus. Draudzējāmies ar citiem Zviedrijas latviešu bērniem. Mēs ar māsu tajā laikā gājām angļu pamatskolā, kurā mācīja mamma. Ar citiem bērniem sarunājāmies latviski, ja arī tie savā starpā runāja zviedriski.

Kad 10 gadu vecumā sākām iet zviedru skolā, latviešu valoda jau bija tā iesēdusies, ka ar latviešu draugiem citu valodu runāt nevajadzēja. Ap to vecumu latviešu skolā sāka mācīt nopietnākus priekšmetus, kā literatūru, gramatiku, ģeogrāfiju un vēsturi – sākās arī eksāmeni ar biļetēm. Skolotāji bija gan vecāki, gan draugu vecāki, gan mammas brālis. Man nekad neienāca prātā latviski nerunāt.

Kad pirmo reizi braucām uz Latviju, man bija kādi divi vai trīs gadi. Mēs ar māsu piedalījāmies vasaras skolā Latvijā 1997. gadā. Lēnām sadraudzējāmies ar vietējiem „īstajiem” latviešiem. Ģimnāzijā Zviedrijā mums bija jāstrādā pāris nedēļas praksē. Abas izvēlējāmies braukt uz Rīgu. Es pastrādāju Rīgas Operā un pirmo reizi iepazīnu Rīgu pati uz savu roku.

Vairāk par gadu esmu dzīvojusi Rīgā. Tad arī valoda manāmi uzlabojās. Atceros gandarijuma sajūtu, kad kāds draugs man teica, ka tagad izklausoties kā latviete, kas kādu laiku dzīvojusi ārpus Latvijas, un ne vairs kā ārzemju latviete, kas kādu laiku dzīvojusi Rīgā.

Jūles Rozītes attiecības ar latviešu valodu izteiksmīgi liecina, cik daudz uzmanības un laika prasa valodas izkopšana ārpus tās dabiskās vides. Valoda ir viens no galvenajiem identitātes argumentiem. To apliecina arī intervijas ar jaunajām latvietēm, kas ved savus mazuļus uz Latviju *iedzīvoties* latviešu valodā un rūpējas, lai izmantotu Zviedrijas valsts sniegtās iespējas mātes valodas apmācībai Gotlandē.

Pēterdiena un kultūras atmiņas Visbijā

Katrai kopienai ir savs redzes leņķis, no kura uz notikūšo pierasts raudzīties. Bet to var mainīt un iegūt jau aptverošāku priekšstatu, iejūtoties citā skatu lokā, ietverot plašāku kultūras kontekstu un izpratni par notikumiem vēsturē. Arī kultūras identitāte stiprinās, paverot robežas, nevis tās noslēdzot. *Esmu latvietis Zviedrijā*, – tā savu identitāti apzinās Fjalars Linge, kurš lielu uzmanību veltījis zviedru un latviešu valodas un kultūras salīdzinošām studijām, atrodot daudz paralēlu un līdzību.

Atmiņas par vēsturi nav statiskas. Tās mainās, gluži tāpat kā paaudzes, nomainot viena otru, iegūst atšķirīgas pieredzes un veido jaunu identitāti. Galvenais, ka šajā pārmaiņu ceļā nepazūd atšķirības zīmes, kas caur gadsimtiem atpazīstamas kā latviešu valoda, vēstures atmiņa un kultūra. Ja no tā neatsakās, tad laiks nav šķērslis, lai dzīvotu vairākās kultūras telpās. Jo īpaši, ja apkārtnē ir draudzīga un izprotoša, kā to varēja novērot Gotlandē.

Atmiņu pārnesumu starp paaudzēm labi raksturo rotaļa, ko vēlāk draugiem atstāstījusi Valentīnes Lasmanes meita. Ieejot istabā, viņa ierauga savas mazās meitas ar spilveniem airējoties pa grīdu. Tāds bijis no vecmāmiņas tik bieži dzirdētā bēgļu laivu stāsta turpinājums. Pie reizes meitenes grauzušas sausus makaronus, kā visnegaršīgāko, ko vien varējušas atrast, lai labāk saprastu izsalkumu, kad laivās nekā nav bijis, ko ēst.

Zviedrijā nesvin vārda dienas kā Latvijā, tomēr katrai kalendāra dienai savs vārds ierakstīts. Senākie vārdi ir tajos pašos datumos kā latviešu kalendārā. Pēterdienas akcents radās, tikko latvieši pamanīja galvenā varoņa vārda sakritību ar sarikojuma datumu. Centrālā persona bija Pēteris Jansons. Turpat līdzās –

Pēteris Ininbergs, kas uzņēmās sarīkojuma vadītāja un pārcēlāja lomu no zviedru uz latviešu valodu un atpakaļ.

Šodien tāda skaista diena,

Dziesma dziedama mums viena.

Šodien tāda skaista diena,

Jo svinama mums Pēterdiena!

Pēterdienas suminājumu tautas dziesmu meldiņā dziedāja jaunāko laiku iecerotāja Anda ar dvīņu māsām Laumu un Lāsmu no Līgatnes. Tika dziedāts arī *Pūt, vējiņi!* par godu Gotlandes policijas priekšnieka Berthilda Bondes meitai, kurai skumjā bēgļu dziesma pieder pie agrās bērnības atmiņām. Viņu māja Slītē, kur atradies arī tēva darba kantoris, atgādinājusi dzemdību nodaļu. Vecmāmiņa bijusi vienīgā tuvumā pieejamā bērnu saņēmēja. Visas istabas, tostarp tēva kabinets, bijis pilns mazu šūpulišu, un policijas priekšnieks pats nereti ar vienu roku kādu no tiem šūpojis.

Starp gotlandiešiem un latviešiem notika apmaiņa ar atmiņām, ko papildināja Gotlandes fotogrāfu liecības. Katrs klātesošais varēja pārliecināties par savu piesaisti un lomu šajā laiku un telpu satuvinājumā, kas sasaucās ar biogrāfijās cieši ieaustiem pārdzīvojumiem.

Sarīkojumā piedalījās arī Latvijā dzīvojošā laivu vadītāja Ērika Tomsona meita Daiga Siliņa, muzeja un pētniecības centra *Latvieši pasaulē* pārstāvji, igauņu diasporas pētniece Mārja Holo (*Maarja Holo*) no Tartu Universitātes, kinorežisore Maruta Jurjāne, dzīvesstāstu pētnieki un talcinieki no Latvijas un arī no Norvēģijas. Latvieši, igauņi, gotlandieši un sauszemes zviedri jutās iesaistīti – ar savām un tuvinieku atmiņām.

Marika Garškis atcerējās mātes stāstu, kā ceļā uz Gotlandi mirusi viņas māsiņa. Māte to apglabājusi Foresundes kapsētā – vietā, kur laiva piestāja krastā. **Andrīm Ritumam** tēvs atstājis mantojumā piezīmju grāmatiņu no ceļojuma pāri jūrai. Viņa paša atmiņā joprojām spilgtas ir Vispasaules latviešu dziesmu dienas Visbijā. Toreiz, 1972. gadā, tā bija pirmā visplašākā latviešu pulcēšanās. Vieta tika izvēlēta, lai būtu vistuvāk Latvijas krastam. Īpaši šim gadījumam būvēto estrādi konstruējis Andra tēvs būvinženieris Jānis Ritums. **Marutas Jurjānes** māte, tēvs un brālītis izbrauca no Ventspils 8. maijā, bet laivu piespieda

atgriezties atpakaļ. Maruta piedzima drīz pēc tam Latvijā, par ko stāstīts **Spodras Jurjānes** atmiņās (sk. dzīvesstāstu pielikumu 237. lpp.).

Izceļošana pāri jūrai gan ar, gan bez intervētāju līdzdalības devusi vielu daudziem atmiņu stāstiem, kas uzklausāmi vien ierobežotu laika sprīdī. Pēc tam seko atstāsti, pārstāsti – atmiņas par to, ko piedzīvoja vecāki, vecvecāki. Vēstures atmiņa pāriet kultūras atmiņā.

Lielā aizceļotāju plūsma nesa milzīgas pārmaiņas kā aizbraucēju, tā palikušo dzīvēs. Tā ir garāka sakarību virkne, kas aizved līdz jaunāko laiku ieceļotāju nespējai atrast sev paliekamu vietu dzimtenē.

Anta Brice nāk no Kurzemes un nu jau vairāk nekā 10 gadus dzīvo Gotlandē. Viņa strādā bez atpūtas – darbā un mājās, kopj slimo vīru. Par Latviju nedomā, jo tad sāp. Arī dēli no pirmās laulības pārcēlušies. Pēteris saderinājies ar zviedru meiteni Aneti, bet tas noticis pie Kaives ozola Kurzemē. Tagad viņi ir precējušies, mazā Elise Anta Līna, kurai ir divi gadi, saprot un čivina arī latviski. Ap Antu pulcējas jaunie latvieši, lai parunātos un pabūtu kopā. Anta māca bērnus latviešu skoliņā. Viņa ir pateicīga par katru atvestu mācību grāmatu, valodas spēli un mūzikas disku. Tie ir ieceļotāju personīgie centieni mācīt saviem bērniem latviešu valodu bez jebkāda institucionāla atbalsta no Latvijas.

Valdis Lūsis ir florbola treneris, savus dēlus jau uzaudzinājis Latvijā – viens no viņiem tagad strādā Maskavā, otrs Latvijā. Kad Valdi aicināja darbā uz Visbiju, Latvijā iespējas šķita izsmeltas. Viņš nav no pasīvajiem – bija izmēģinājis uzņēmēja lomu un dažādus atbildīgus darbus. Tomēr nervu saspīlējums atkāpās, kad viņš nonāca Gotlandē, kur ieguva drošības sajūtu un varēja pārredzēt savas atbildības robežas. Latvieši satiekas arī viņa organizētajos pārgājienos un sporta nodarbībās. Valdis ir iesaistījies gotlandiešu palīdzības misijā trūcīgām ģimenēm Latvijā.

Šajā ekspedīcijā pētnieki guva plašāku skatījumu uz latviešu dzīvesstāstiem Zviedrijā, un tas pavēra jaunu laiktelpu atmiņām. Gotlande deva iespēju paskatīties uz Latvijas vēstures pārdzīvojamu no otras puses – no krasta, kuru kā cerību un izmisīgu mērķi centās sasniegt tūkstošiem bēgļu.

Tālā un tuvā vēsturē ir daudz saskares punktu, kuros var atklāt joprojām aktuālas likumsakarības. Ja latviešu vēstures pārdzīvojumu ieraugām kā daļu no procesa, kurā iesaistīti kaimiņi un līdzcilvēki, tad spējam sev nozīmīgo izcelt un aplūkot plašākā kontekstā. Blakus laivām no Kurzemes pāri jūrai brauca desmitreiz vairāk igauņu – no salām un sauszemes. Brauca laivas ar kuršeniekiem no Kuršu kāpām un lietuviešiem. Daudzas laivas nepienāca krastā, palika jūrā vai tika atgrieztas atpakaļ.

Vēstures un kultūras atmiņa piesātina ainavu, kurā latvietis atpazīst sevi saskarsmē ar pasauli līdzās. Redzesloks, kas pavērās no Ziemeļvalstīm, ļāva paskatīties uz savas vēstures pieredzi no cita skatpunkta, savukārt, uz klausot un iesaistot ārpusnieku vērojumus, varējām iegūt jaunas nianse un izpratni skatījumā pašiem uz sevi. Ņemot vērā latviešu pārvietošanos globālajā telpā, šāda pieeja palīdz noskaidrot latviešu pašapziņai tagad aktuālus jautājumus.⁴³

43 Nodaļa sagatavota ar Baltijas un Ziemeļvalstu sadarbības programmas *Nordplus* (2009–2012) atbalstu.

Dzīvesstāstu intervijas

Dzīvesstāstu intervijas – starp dzīvi, mākslu un zinātņi

Jānis Jaunsudrabiņš salīdzina dzīvi ar linu lauku, no kura iz-austais smalkais linu kreklis ir cilvēka radīts mākslas darbs. Līdzība iederas arī dzīvesstāstu attiecībās ar dzīvi un literatūru. Dzīves-stāsts ir pa vidu, starpnieks starp dzīvi un mākslu. Tas ir kā ap-stādināts dzīves mirklis un tomēr atspulgs – cilvēka piedzīvojuma un pieredzējuma atainojums stāstā. Jo stāstītājs vairāk tiecies pēc patiesības, jo spēcīgāk tas uzrunā katru no mums. Ar spēju ie-saistīt līdzpārdzīvojumā dzīvesstāsts tuvojas mākslas darbam un tomēr nepārkāpj robežu, paliekot dzīves pusē, – kā jēlmateriāls, sagatave, kā avots, no kura var smelties zinātnieks, mākslinieks, ikviens dzīves pētnieks.

Izlasē piedāvātie dzīvesstāstu fragmenti ir formas un izteiks-mes ziņā dažādi, jo dzīvesstāstu pētnieciskā pieeja dod izvēles brī-vību gan stāstītājam, gan intervētājam – intervijas risinās atšķirīgi, atšķiras autora pieeja stāstam, runasveids, stāstīšanas maniere. To atklāj arī redaktora respektētā autora leksika, izloknes iezīmes, arī novirzes no literārās valodas normām. Visspilgtāk izlokne atklājas Marijas Jankovskas runā – tas parādīts stāsta rakstiskajā atveidē. Izloknes iespaids saklausāms arī citās intervijās – atse-višķu vārdu izrunā, piemēram, *bišķīt, ziķerīgs, skād*, un atkāpēs no literārās valodas normām, piemēram, *pie sevīm, mumsim, liktens, padancāt*. Runas pierakstā iekļaujas kā no citām valodām jau pie-radinātie vārdi (*trobēlēt, zastāvs, točka, garmoška*), tā netulkotie iespraudumi (*feldžandarms, gasbrands, freiliger, mamaša, ģerevņa, allright*). Sarunvalodas leksika raksturo gan runātāja individuālo stilu, gan sociālo pieredzi un Latvijas vēsturi kopumā.

Atbilstoši izteiksmes veidam atšķirīgi kārtota katras intervi-jas kompozīcija: ar intervētāja jautājumiem, kur tie nepieciešami satura izpratnei, vai ar redaktora pievienotiem virsrakstiem, ja

fragments sniegts vienlaidus tekstā un izveidots no vairāku stundu garas, vairākos seansos ierakstītas intervijas. Mirdzas Andersones stāsts, kas kopumā ilgst sešas stundas, sakārtots ar apakšvirsrakstiem, kas izvēlēti no autores stāstījuma. Savukārt Lūcijas Kazenieces stāsta publikācijā saglabāti intervētājas jautājumi.

No plaša materiāla atlasīti divu autoru – Pētera Čačkas (no četri ar pusi stundu gara ieraksta) un Jura Kļaviņa (no 12 stundu ieraksta) dzīvesstāstu fragmenti. Abiem ir skolotāja darba pieredze un izteikti laba prasme stāstīt. Pēteris Čačka sniedz skaidri saprotamu secīgu vienlaidu stāstījumu, no kura šoreiz publicēti tikai divi temati. Jura Kļaviņa stāsts iedalīts sīkākos apakštematos, atklājot viņa kara gaitas un to priekšvēsturi. Valoda raksturo arī vēlāko dzīves vidi, kura vienam turpinājās Latvijā, otram – ASV.

Sīkākos apakštematos iedalīti nosacītie padomju laika stāsti – Jāņa Salmiņa un Veronikas Vaivodes interviju fragmenti. Jāņa Salmiņa runā ieskanas gan ietekme no bērnu dienām Sibīrijā, gan dzimtajā vietā mantotais leksikas slānis. Savukārt Marijas Jankovskas, Pētera Bērtulsona un Jāņa Priedoliņa dzīvesstāstu fragmentos izpaužas suitu novada raksturs – gan sižetos, izteiksmes veidā, gan leksikā, folkloras atsauces un atbildēs uz intervētāju jautājumiem.

Atšķirīga ir arī divu bēgļu laivu pārcēlāju – Pētera Jansona un Ērika Tomsona pieredze un tās sniegums. Pēteris paliek Gotlandē, bet Ēriks izpilda solījumu un atgriežas Latvijā. Piedāvājam ieklausīties gotlandietes Ingas Jansones skatījumā uz savu dzīvi kopā ar Pēteri un mīlestību, kurā nācās dalīties ar vīra dzimteni – Latviju. Intervija sniegta oriģinālvalodā un līdztekus – latviski.

Atmiņās pie savas neveiksmīgās pieredzes – brauciena, kas nekur neaizveda, atgriežas Spodra Jurjāne. Viņa stāsta ar ironiju un rūgtumu par izvēles neiespējamību, kad kara izpostītajā pasaulē valda militārā vara arī pirmajā miera dienā. Un māte nezina, kur būs lemts nākt pasaulē gaidāmajam bērniņam.

Sagatavotie izvilkami atspoguļo garāku vai īsāku dzīves posmu, kuru viens cilvēks atklājis otram, dodot atļauju pēc intervijas stāstu iekļaut Nacionālās mutvārdu vēstures krājumā. Šeit tas var tikt aplūkots kā daļa no Latvijas kopējās vēstures atmiņas.

Māra Zirnīte

Mirdza Andersone

Tur mēs dabūjām pēdējo latviešu maizi

Mirdza Andersone dzimusi 1930. gadā Rīgā. Kopā ar vecākiem dodas bēgļu gaitās no Rīgas uz Vāciju. Pēc kara beigās piedzīvotām briesmām un bēgļu nometnēs pavadītā laika visa ģimene nokļūst Norvēģijā. Tur Mirdza sastop nākamo vīru un dzīvo visu mūžu.

Aizbraukšana

Nu mums ienāca vācu žandarmi ar lieliem metāla bļembukiem priekšā un pateica, ka divu stundu laikā no dzīvokļa jābūt ārā, ka te būšot cietoksnis, ka viņi aizsargāšot Rīgu no krieviem. Tas bija 27. septembrī, 1944. gadā. Un ka „MS Minden” kuģis ir ostā un, vai nu mēs esam divu stundu laikā uz tā kuģa, jeb uz Kurzemi projām, jo Rīgu viņi tīrīšot ārā no cilvēkiem. Tā mums vismaz pateica. Bet, faktiski sakot, viņi jau to neizdarīja, jo es zinu, ka daudzi palika, bet mēs tādu ziņu dabūjām. Un tad mums bija ģimenes sēde. Un paps jau bija vienu reizi no krieviem paņemts un izmucis. Viņš bija div nedēļas pa mežu staigājis, kamēr vācieši ienāca... Mums vācieši ienāca kā atbrīvotāji. Ja vācieši nebūtu ienākuši, tad krievi papu būtu noķēruši, tad jau viņš nebūtu vairāk dzīvs.

Tā ka mēs palikt nevarējām pie krieviem...

Mēs jau visi cerējām, ka angļi neatdos Latviju krieviem. To jau visi cerēja... Mamma tad raudāja un kļiedza, un negribēja braukt prom no Latvijas. Un paps teica: „Tu zini, ka tagad ir vai nu dzīve, vai nāve!” Ka jābrauc uz Vāciju, ka mums te palikšana nav. – „Jā, bet angļi...” Cerēja, ka angļi aizstāvēs, nelaidīs taču krievus mums iekšā.

Bet mans paps, faktiski sakot, bija skeptisks. Paps jau teica, angļis uzbūvēs karātavas, lai viņš nopelnītu naudu, lai viņš pats zina, ka viņš sev tās karātavas būvē. Tas mana papa teiciens bija. Tā kā paps laikam... viņš nemaz nerunāja daudz par to, bet bija tomēr tāda sajūta, ka viņš zināja, ka nebūs atpakaļ.

Un papam bija temperatūra – trīsdesmit astoņi, viņš bija slims. Austrai bija septiņi, brālim bija pieci gadi un man bija četrpadsmit.

Mums bija tādas kastes, dabūjām rokas stumjamos ratiņus. Nu ko tu sapakosi divās stundās? Un es liku koferī, un mamma rāva ārā. „Man nekā nevajag!” Un man kaut kā tāda sajūta bija, ka mēs brauksim, tad atpakaļ vairāk nebūsim. Man gandrīz 14 gadi toreiz. Un tad es savā koferī iepakāju – sidrabu mums, kas bija vēl, nebija ierakts pagrabā. To es saliku. Savu poēzijas albumiņu no skolas ieliku, bildes šādas tādas no albuma izrāvu ārā. Skaidrs, veļu un... nu, kas ir drēbes, un tādas lietas. Mamma saka: „Nevajag jaunas drēbes. Tikai vecas. Mums jau nevajaga jaunas.” Papam bija ziemas mētelis viens, un otrs bija tāds kažoks uz iekšu, un man to vienu kažoku mugurā un papam mēteli virsū. Drēgns bija rudenī jau. Un tā jau mēs ar visām paunām, salikām uz tiem ratiņiem un braucām uz kuģi projām.

Liktenīgais kritiens

Tad uz to kuģi, mūs tik iebrūda iekšā... noliktavā lejā. Tur nebija gaisa... nu pašam deķis, kur apsēsties zemē uz metāla grīdas. Un tumšs, un gaisa nav... Nu kā jau noliktavā, uz kuģa, kur ved visu. Uz tā kuģa ar bija daudz gūstekņu. Viņus veda no Rīgas un meta ārā Ventspilī. Tā kā vienu dienu tas kuģis gāja no Rīgas uz Ventspilī un tad no Ventspils uz Štetīnu projām, uz Vāciju. Mums bija ēdiens, paņēma jau līdzi, cik nu mēs varējām. Sviesta spainīti... piena spainīti mamma ar sviestu pielēja. Izkausēja un pielika iekšā. Cik nu tur maizīte... Nu kas nu bija mājās. 44. gadā nebija jau nekas daudz. Nu un tā mēs braucām uz to kuģi. Un, kad mēs iebrāucām Ventspilī, tad tos krievus izlika ārā, no tā kuģa nost, un tad nesa latvieši maizi. Un tad to smaržu – to man vēl šodien... viņa ir degunā tā smarža! Riktīgus šitādus lielus, apaļus [kukuļus] – latviešu rupjo maizi, kas smaržoja, nu zini, debešķīgi. Tad tur mēs dabūjām pēdējo latviešu maizi. Izdalīja katrai personai, tā ka tas bija vienīgais ēdiens, ko mēs uz tā kuģa dabūjām. Citādi bija pašam jādzīvo. Nu ūdeni mēs dabūjām. Bērniem jau par pienu nebija ko runāt nemazām.

Un tad ar papu jau gājām ārā, augšā skatīties, un mamma ar bērniem, tā tikai lejā. Viņai tādas bailes bija, ka viņa tik sēdēja un lūdza Dievu. Viņa bija pilnīgi panikā, mamma. Mēs ar papu abi divi gājām apskatīties, kā tur bija. Un tad pa starpu, braucot uz to Štetīnu, kad mēs bijām pa ceļam, tad krievi apšāva mūsu kuģi ar torpēdām. Bet mūsu kapteinis... kapteinis teica, ka torpēda esot

aizgājusi 11 metrus gar kuģa priekšgalu garām. Viņš nosvīdis bija, noslaucīja sviedrus, viņš saka: „*Gott sei Dank*, ka šoreiz izgāja labi.”

Noskaņa bija šausmīga. Cilvēki raudāja. Man tagad jāraud, kad es par to padomāju. Tā ja... Nu un tad, kad apšāva to kuģi ar ložmetējiem... ne ložmetējiem, kas nu zina, ar ko šāva. Man tas kaut kādīgi tā kā tāds sapnis. Es esmu šito laiku vispār kaut kādīgi no savas atmiņas izslēgusi, tā ka man, faktiski sakot, ir grūti tikt atpakaļ uz to laiku. Es visu to nepatīkamo mēģinu izslēgt ārā vienkārši.

Un tad bija panika, kad tā apšaušana bija, un tad mani nogrūda pa trepēm lejā, un tad es sev to kāju ieplēsu. No tā laika man tā tuberkuloze tajā kājā ienāca. Jo nevarēja jau... bija zābaki šnorēti tādi virsū, tos jau nedabūja pat vaļā. Nevarēja noģērbties, absolūti nekā. Ar visām drēbēm mēs tās 3 dienas tur gulējām. Mazmājiņās nevarēja nomazgāties, it nekā... Mazmājiņa bija, bet nu, kā tur pēc pāris dienām izskatījās, to var iedomāties.

Nu un tad uz Štetīnu. Uz Štetīnu. Mūs izgrūda no tā kuģa, izlādēja ārā, salika vilcienā un aizveda uz Pozeni [Poznaņa]. Uz noņemtni Polijā.

Tur bija 3 stāvu bričkas un pilns ar utēm. Šausmīgi bija, dzeloņdrātis priekšā. Vācieši ārdijās, gribēja mūs uz municijas fabrikām sūtīt. Un tad mēs teicām, ka to mēs nedarīsim.

Mēs uz municijas fabrikām nē. Mēs strādāsim, mums no darba nav bail, bet mēs civilu darbu strādāsim. Municijas fabrikās mēs nestrādāsim, tur nekā. Un viens tāds bija, ārdijās, Herdels viņu laikam sauca. Ņēmās un ārdijās, un šaušot visus nost. Nu ta šauj mūs nost! Nu ta būs miers! Un galu galā mūs aizsūtīja uz Frankfurti – Oderu. Un tad papu iemācīja par tramvaja vadītāju; mammu ielika kā konduktori; un mani ar visu slimo kāju, ka es nevarēju paiet, ielika *Buroboten* tramvaju virsvaldē, kas iet ar dokumentiem... kā viņu sauc latviski? Kurjers, jā.

Mēs bijām *Verfluchte Auslander*. Nolādētie ārzemnieki. Bet, redz, uz latviešiem... mums jau bija tomēr labāk nekā židiem. Mēs kā nekā bijām ārieši vāciešu ieskatā. Tā kā židiem un čigāniem, un poļiem bija grūtāk nekā mums.

Mūs, latviešus, turēja par sevi, mūs nejauca kopā ar tiem pārējiem. Un tad mēs tur tanī fabrikā vienā lielā zālē, tur visas ģimenes jau kopā bija, tur vienu deķi palika pa starpu, lai bišķi privāta dzīve būtu bijusi. Un tad tur mēs strādājām.

Man bija dzimšanas diena – 15 gadu... nē, 14 gadi man palika. Un tad lielu, lielu pārtiju mēs taisījām tur. Un tur vienu ķirbi mēs

dabūjām, un drusciņ cukurs bija, un mamma teica: „Nu, redzi, tā ir Vācijas melone.” Ķirbis drusciņ cukurā bija, un kas mums vēl tur bija... Maize bija. Jā, rupjmaize mums vēl Latvijas bija bišķiņ. Kas tad tur vēl... Es galvenais atceros, ka man dzimšanas dienu ar to ķirbi... svinēja.

Nē, mēs neplēsāmie. Mēs neplēsāmie. Es vismaz neatceros, ka mēs būtu plēsušies. Nu kā, nu bija jau – viens gribēja tā un otrs gribēja tā, bet tomēr mēs kā nekā varējām vienoties. Mums nebija nekāda tāda riktīga plēšanās. Nu, zini, kur saliek 60 cilvēkus kopā, mūžīgi jau kaut kas iznāk. Cits atļauj bērnam vairāk ko darīt, cits atkal stingrāks ir, kādi nu kuri vecāki ir. Bet visā visumā mēs *allright* bijām.

Kad mums bumbas meta virsū

Bet, redz, kad krievi nāca tuvāk, tad mēs braucām, tad mēs mukām no tās Oderas projām, jo mēs redzējām, ka krievi taču nāk tuvāk un tuvāk. Vācieši jau nekā neteica, jo vācieši... civilie vācieši jau nezināja, kur fronte iet. Bet nu, kad atnāca krievs otrā pusē Oderai un šāva ar tankiem pāri, mums pagalmā granātas sprāga, nu tad jau mēs redzējām, kur tā fronte ir. Bet vāciešu radio un avīzes sludināja, ka viņi varonīgi iztaisno līnijas. Frontes līnijas iztaisno.

Bet nu, kad mums šitās bumbas meta virsū, tad mēs atkal salikām savas panckas, cik nu vēl bija palikušas pāri, ratiņos, tur atkal sagādājām, un tad atkal devāmies uz staciju. Un tā stacija bija pilna, vilcieni visi bija pilni, un nekur netiek iekšā. Vācieši tikai – nē, ka: „*Wir reisen nach Deutschland! Wir reisen nach Deutschland!*” Un tad jāsaprot, citiem nelaime, mums laime ar to vilcienu. Tas bija vilciens, teica, ka ejot uz Berlīni. Un es, redz, biju iepazinies ar pāris latviešu puikām no 15. divīzijas, un tad tie mums palīdzēja uz to staciju tikt. Un viņi teica, ka lai brauc projām, te fronte būs.

Satiku divi puikas, kur mēs ēdām. Skatos, latviešu zīmīte, viņi jau gāja ar latviešu krāsām. Un mēs sākām runāties, un tad viņi nāca runāties un... man jau, redz, tas joks bija, ka man bija 14 gadi un es izskatījos, ka man kādi 16–17. Šie man, puikas, redz, taisījās klāt. Un es izmantoju to būšanu. [Smejas.] Es jau vellu dzinu ar puikām, tā ir, lai gan bērns biju. Bet nu skuķi paliek skuķi. Nu tā vismaz viņi mums palīdzēja tikt uz to staciju. Un tad iešāva, divus vagonus sašāva, un tad vāciešiem bija panika un tie tikai muka no tā vilciena ārā, tad bija šausmīgi skati... Bija roka, puse galvas bija norauta un roka bija nost. Un viena māte, es atceros, mazs bērns,

zīdains bija, un visa seja viņai pašai ar melnu... ar šrapneļiem, asinis tecēja, un bērns beigts klēpī. Tur bija šausmīgi skati.

Sašāva divus vagonus. Tie sāka degt, un tad tikai skaļrunī teica, ka lai iet atpakaļ vilcienā, ka vilciens brauks ārā. Un vācieši tanī vilcienā iekšā vairs nē, izmuka ārā, un tad vilcienā bija vieta, mēs atkal tanī vilcienā iekšā. Un tad mamma vēl iedeva vienam vācu virsniekam, iedeva cigārus. ... Mums tur bija vēl cigāri līdz. Vācieši jau bija pērkami toreiz.

Arestē papu, ka tas ir spiegs

Tā mēs tikām uz Berlīni. Mēs jau nezinājām, uz kuriem tas vilciens vispārīgi ies. No Frankfurtes bija jātiek ārā, jo krievi mums šāva virsū. Tas jau trešo reizi, kad mēs no krieviem mukām, no Frankfurtes – Oderas toreiz. Nu un tad mēs aizbraucām uz Berlīni ar visiem bēgļiem kopā. Mēs tik sekojām vāciešiem līdz. Mamma pateica, lai mēs nerunājam latviski, lai mēs vairāk tā klusām, un tikai viņiem līdz. Tad mūs ielika vienā fabrikas zālē visus atkal, mums tur bišķiņ ēst dalīja. Paps jau ar mammu vāciski runāja; es jau toreiz tik labi vēl nē, bērni... mazie jau absolūti nekā nerunāja vāciski un es drusciņ, cik tad es skolā biju iemācījies. Bet mamma ar papu jau abi runāja vāciski, paldies Dievam. Nu un tad mēs vienā stūrītī sakrāmējām savas penedes, cik nu mēs bijām dabūjuši līdz. Viena daļa jau palika uz perona Frankfurtē... Cik nu varēja pats panest, tik paņēma līdz, tad vairāk jau nebija. Nu un mēs tur stūrītī... papam bija līdz Meijera lielais atlases kartes bija. Nu un tagad mēs sakām, Berlīnē taču nevar palikt, jābrauc tālāk. Nu, kur mēs būsīm, kur mēs paliksīm? Nu un tagad paps šķir to karti, viņš saka: „Taisīsim acis ciet un liksim ar pirkstu kaut kur, un tur, kur tas pirksts apstāsies, tad brauksim uz turieni.” Mēs izlikām, un izrādījās, ka uz Harcu – Harca kalnos. Izdomājām, nu ja, nu tur būs klusi un mierīgi, droši vien taču tik tālu krievi netiks. Izdomāja, ka taču... nu tas taču nevar, tik tālu vācieši nelaidīs krievus Vācijā iekšā. Nu un uzreiz nāk iekšā vācu policija – kas mēs tādi! Mēs latviski runājām, redz, tur diskutējām. Un arestē papu. Nu mamma atkal...

Nu šie arestē papu, ka tas ir spiegs. Viņš ir krievu spiegs. Nu tad... viņš teica, ka viņš nav nekāds krievu spiegs, ka viņš bēg no krieviem, ka mēs bēgam no krieviem, un izstāstīja, kā nu mēs atbraucām un kā mums tur gāja, un ka mums ir paziņas Harcā un ka mēs tur pie paziņām gribam braukt. Viņš saka, ka viņš neatceras vārdu, to vārdu viņš neatceras, bet ka tur ir mūsu paziņas, ka tur mēs varam aizbraukt. Tas jau, faktiski sakot, meli bija. Mēs tik uz tās kartes to vārdu

bijām izlasījuši, kas tur bija. Neviena paziņa tur nebija. [Smejas.] Un galu galā tad tie vācieši ticēja papam, ka viņš nekāds spiegs nebija. Redz jau – ar visu ģimeni, bēgļi izbraukuši. Tā ka paps atnāca pēc pāris stundām atpakaļ. Mamma jau bija galīgi histērijā. Un mēs ar bijām nobijušies; domājām, vai dieviņās, nošaus vēl kā spiegu. Mūk no krieviem dzīvību glābt, jāsaka, un lāča ķepās iekšā.

Bet tas toreiz atkal labi iznāca. Nu tad visus bēgļus sadalīja šur tur pa dzīvokļiem. Kādas trīs dienas nogulējām tajā stūrītī, saritinājās kaut kādīgi uz grīdas, bet nu pēc tam tad mūs izdalīja. Mūs novietoja netālu no Buhenvaldes, no tās lielās nometnes. Tādā mazā mājiņā. Un tad tur bija krāsne, plīts bija un trīs matračī mums pieciem, un tas apmēram bija viss. Un tad mums tā saimniece vienu katlu iedeva. Panna nebija, katls vien tikai bija. Un tad izdalīja, mums pat iedeva kartiņas – pārtikas kartiņas, jo viss bija uz kuponiem toreiz. Tad mums izdeva tos kuponus. Nauda, mums nebija, jo, redz, tā nauda, kas bija Latvijā, latviešu vācu nauda, tā jau Vācijā nederēja. Tā bija okupācijas nauda, un tā Vācijā negāja. Un tad mēs mēģinājām viņu mainīt, un tad mums tur iedeva drusciņ, bet no tā nevarēja dzīvot. Tā kā bija jāpārdod tas, kas nu bija, vēl bišķiņ kāds sudrabs, ko es biju savā koferī ielikusi, zini, šo to, un tad bija jāpārdod tas pie vāciešiem, jāiet uz melno tirgu tirgoties, lai dabūtu bišķiņ naudu ar. Mums jau nauda līdzī bija diezgan, bet tā nebija nekā vērts. To uz mazmājiņu varēja nest. [Smejas.] Nu tā ir. Nu tad mēs tur bijām...

Sidrabs nāca lejā no gaisa

Tad mēs nodzīvojām tur līdz, kamēr... bumboja. Ak tu kungs! Pa dienu nāca amerikāņi un pa nakti angļi. Un ka krita bumbas 6 km tālāk, kad bumboja, tad mums jau tie matračī [smejas] pa to istabu no vienas puses uz otru pusi no gaisa spiediena gāja. Visa māja trīcēja, logi bira ārā.

Mēs jau gājām uz to pagrabu. Vienīgais jau, no bumbas jau nekāda palīdzība tur nebija, vienīgais šrapneli. No tiem tur varēja glābties pagrabā. Man jau gribējās redzēt, kas tur notika. Mamma ar maiziem bērniem sēdēja pagrabā, un mēs ar papu abi divi skatījāmies, kas tur notika ārā. [Smejas.] Es jau ziņkārīga biju. Un, kad viņi... pa priekšu amerikāņi nāca, pāris lidmašīnas, un tad meta tādus papirus lejā, tādus pagarus, gandrīz tādas lapiņas lejā. Un tā mirdz, kā sidrabs nāca no gaisa lejā. Un tad nāca lielās bumbu lidmašīnas iekšā, un tad viņi teica, ka ar vācu pretlidmašīnu šaušanu nevarēja trāpīt.

Viņi nevarēja pateikt, cik augstu, tā ka viņi traucēja, tā ka viņus nevarēja nošaut. Un tad, pēc tam jau viss zemē bija, bērni lasīja augšā šito sidrabu, kas no debesīm nāca lejā.

Nodzīvojām līdz pat marta vidum, un tad mēs aizbraucām uz to Harcu. Tad mēs dabūjām atļauju, *Genehmigung* bija jādabū, lai uz to Harcu varētu tikt.

Sēdējām uz municijas mašīnas

Un tad ar viens bēglu vilciens bija, un mums jau atkal tā iznāca, ka es satiku latviešu karavīrus – otro reizi jau. Mēs sarunājāmies, un tāpat es ar puikām ņirgājos. Tie bija laimīgi, satikuši latviešus, ka var parunāties latviski, un tie jau jutās tā kā mūsu aizsargi, tie latvieši puikas. Es galvenais satiku vienu, kas bija man klasē... no skolas, kas 3 gadus pirms manis gāja pamatskolā. Un es atcerējos viņu, jo, redz, es spēlēju orķestri un viņš ar orķestri spēlēja.

Viņš jau ar bija ievainots bijis un bijis frontē, cīnījies pret krieviem. Nu un viņam tur vairāki draugi bija, un tad viņi brauca uz municijas vagoniem, smagām mašīnām. Un viņš saka: „Ja jums nav bail tagad sēdēt uz to, es jūs aizvedīšu uz staciju.” No Berlīnes ārā jau nevarēja tikt. Un ko tad ar maziem bērniem, ar paunām... Pabrauca 10–15 minūtes un tad ārā no vilciena, jo atkal trauksme, lidmašīnas nāca un bumboja... Nu šausmīgi! Tā bija Berlīnē tajā laikā. Nu un viņš saka: „Ja jums nav bail sēdēt uz to municijas mašīnu, es jūs uz galveno staciju aizvedīšu.” Nu un tad mēs, ko nu... ja laiks būs pienācis, ka šaus mūs gaisā, ta spers mūs gaisā. Nu ko tu darīsi. Vai bumba uzkritis vai... ko lai dara. Nu tā mēs sēdējām uz municijas vagona un... [smejas] braucām uz Berlīni. Un bija, bumboja ar, bet taisni tur, tanī pilsētas daļā, kur mēs bijām, tur nebumboja, tā mēs ļoti laimīgi tikām uz to staciju. Un tur atkal mamma uzpirka vāciešu oficerus... tur vilciens pilns. Bet mamma saka: „Bet te tak ir divi vagoni, pilnīgi neviena cilvēka te nav!” – „Ā, bet tur nāks vienā stacijā tālāk oficeri!” Virsnieku ģimenes tur nāks, kas brauks uz rietumiem. Nu mamma saka: „Vai tad mēs nevaram...” iedeva viņiem cigārus. Viņš saka: „Okey. Bet tad nelaidiet nevienu citu iekšā!” Un ieslēdza mūs iekšā tajā vagonā. Kā vācietis pagriež muguru, mamma tik attaisa durvis vaļā: „Nāciet tik, cilvēki!” Visu pielaida ar vāciešu bēgļiem pilnu. [Smejas.] Pienāk nākošā stacijā, kur vagoni! Virsnieku ģimenēm vairāk neviena vieta nebija. Pilns jau ar bēgļiem no austrumiem. Es saku, mamma bija traka sieva.

Harcā ziedēja ķirši

Nu tā mēs aizbraucām tad uz to Harcu, un visiem vāciešiem jau bija kur iet. Iznāk ārā tanī stacijā, un visi vācieši aiziet pie savējiem, mēs tur paliekam stacijā, stāvot ar savām pendelītēm. Taisni 23. martā, taisni manā vārda dienā. Es tāpēc labi atceros. [Smejas.] Un tur skaisti. Berlīnē vēl bija sniegš, un tur jau Harcā ķirši ziedēja un silts, skaists laiks. Nu un tagad nāk tas birģermeistars, pagasta vecis, saka: „Nu ko jūs tur...” – „Nu ja, mēs domājām, ka mums te paziņas bija, bet viņi te nav atnākuši.” Pat nu kādu tur to vārdu viņam teica. „Nē,” viņš saka, tādu viņiem te nav. „Nu ko tad lai mēs tagad darām? Nu mēs atbraukuši esam un mēs domājām, ka mēs pie viņiem...” Nu tad tur viena skolotāja saka: „Ak, lai nāk pie mums uz skolu, es viņus paņēmu!” Viņai vīrs bija augsts virsnieks vācu armijā, un ļoti enerģiska madama. Un viņa mūs paņēma uz to skolu un uzlika uz bēniņiem tur. Un atnāca, atnesa mums vienu... mums tak ēst gribas. Skaidrs, gribas, divas dienas nebija nekas ēsts. Un tad atnesa mums vienu lielu kādu 5 litru katlu ar kartupeļiem un sāli. Viņa saka: „Nu man nekā vairāk, bet tos kartupeļus...” Vai mēs gribam kartupeļus? O, jā, mēs ļoti labprāt. Mēs jau neteicām, ka mums nekā cita nebija. Un mēs novārijām to lielo katlu un tad tik daudz – vai, paldies, paldies. Novārijām tos 5 litrus, visus tos kartupeļus un ar visām mizām ar sāli noēdām tos. Zini ko, kad mēs bijām paēduši, tad visi tie 5 litri kartupeļi bija apēsti. [Smejas.] Prom viņi bija! Mamma saka: „Vai dieviņ, taisni kauns! Šitādu kalnu kartupeļus mēs apēdām!” Nu jā, nu tas bija tā. Un tad mēs tur nodzīvojām, kamēr ienāca amerikāņi.

Tur jau mierīgi bija! Kur ta mēs, ka nācām no Berlīnes! Un tur bija kādu amerikāņu lidmašīna iešauta, un viņai bija bumbas jāizmet ārā, jo tā lidmašīna bija par smagu. Un tad tur kādas 3 bumbas viņš tikai bija izmetis ārā. Ne jau lai bumbotu to ciemu, bet lai no kravas tiktu vaļā. Un tad bija 3 dakstiņi jumtam nokrituši no tā gaisa spiediena. Un tad nu vācieši rokas uz muguras, un visi vecie pagasta veci ar cigāru un pipi mutē skatījās: „O, *Kriegsschaden!* *Kriegsschaden!*” Ka ir kara skāde. Ka 3 dakstiņi no jumta nokrituši nost, tad ir traki, jāsaka. Mums tādi smieklī. Mēs nācām no Berlīnes, kur drupas un šausmīgi, kā tur bija, un šite tāds miers pēc mūsu prāta bija. Bet tad jau nāca fronte tuvāk, un tad jau mēs varējām redzēt, tur galvenais ceļš caur Harcu gāja cauri. Un tad jau mēs taisni varējām redzēt – vācieši atkāpās...

Feldküchen

Un nebija ko ēst. Un vācieši atkāpās, un skola bija pilna ar vāciešu virsniekiem. Tur, kur mēs ar bijām otrā stāvā. Un tā skolotāja, tā madama, tā jau bija ārkārtīgi... viņai virsnieks, es neatceros, kāds, bet augsts virsnieks bija armijā. Un viņa tikai, ka viņai tas vajadzīgs un tas vajadzīgs ir. Bet viņa tiešām laba vāciete, viņa dalījās ar mums. Ja viņai bija kas ko ēst, tad viņa mums ar deva.

Mēs ar viņu ļoti labi satikām. Viņa bija ļoti laba pret mums, jo viņai vīrs bija bijis Ostfrontē un esot Rīgā bijis, tā ka viņa saprata. Mēs varējām sarunāt... es jau ar sāku mācīties vāciski, un tā valoda jau nāca ar katru dienu labāk. Jo tu vairāk dzirdi valodu, tad jau viņa nāk. Un tad mēs braucām... uzreiz iebruca vācu kolonna atkāpjoties un saka, ka viņi ir atstājuši veselu *Feldküchen*, to pārtikas noliktavu, tur un tur mežā. Un nav tālu. Viņš saka, tur ir gaļas bundžas un tur viss, un maize, viņš saka, tur ir. Ja mēs varam, lai ejam. Mamma saka: „Kur tu iesi! Tur šauj!” Es saku: „Nav ko ēst!” Absolūti nekā nebija, visi veikali ciet un pilnīgi... nu kā kara pēdējās dienās – tur haoss bija. Un tad mēs ar to kundzi abas divas gājām uz to mežu. Un atradām to *Feldküchen*. Pielādējām pilnu, cik nu mēs varējām nest, bet tad jau tā, zini, šāva – ping, ping! – starp mežu. Mežam pa starpu šāva. Tur jau bija fronte. Nezināja, vai nu amerikāņi vai kas nu tur bija. Bet man jau no tiem amerikāņiem... man jau no viņiem bail nebija. Es priecājos, ka viņi nāca. Bet viņai bija bail no amerikāņiem. Faktiski sakot, var būt, kāpēc viņa tā pret mums bija, ka viņa domāja – aha, nu ienāks amerikāņi, ka tad mēs varēsim labu vārdu par viņiem ielikt. Tā jau faktiski bija ar. Un uzreiz brauc viena mazā mašīna ar diviem virsniekiem, *Volkswagen* tāds. Un viņi mūs taču atveda ar visām mūsu paunām un panckām, pilnu to mašīnu pielādējām ar gaļas bundžām un maizi, un visu, kas nu tur bija, un atbraucām mājās.

Tie bija vācieši, kas atkāpās. Nu un tad jau nu paldies... tad mums tādi svētki, tāda svinēšana bija, vai zini. Mēs tādu gaļas bundžu nebijām divi gadi redzējuši. Vāciešiem jau bija, armijai bija ko ēst. Civiliem nebija, bet armijai bija. Nu un tad jau mēs kādas divas nedēļas varējām iztikt ar to ēdienu, kas tur bija.

Un tad nāca amerikāņi iekšā

Un tad nāca amerikāņi iekšā. Un tad bija interesanti: iebruca amerikāņi... pa priekšu tie vācieši atkāpās, un tad kluss bija. Absolūts klusums. Bija kādas vairākas, kādas 4–5 stundas – pilnīgs klusums! Absolūti nekas. Un tad mēs tik skatāmies pa logu, nu kaut kas... tu

jūti, ka notiek kaut kas. Lidmašīnas brauc pāri, amerikāņu, zemu un skatījās. Uzreiz brauc divi džipi. Viens balts amerikānis, otrs nēģeris. Cepure, zini, tā pakausī, mašīnpistole uz rokas tikai, tā vaļīgi, gremo gumiju. Mēs jau tādu nebijām redzējuši toreiz vēl. Nu, iebrauc un izbrauc cauri, piebrauc pie skolas – jā, ka viņi tagad pārņem. Tad nāca amerikāņi tanī pašā skolā iekšā.

Es jau varētu epizodes stāstīt ar tiem vācu virsniekiem tur skolā, mums tādi cīpari. Stāstīt? Mums bija tur tā sirēna, man pusmetru no galvas. Jo es gulēju taisni zem jumta, un taisni virs galvas bija sirēna. Un, redz, kad es biju nomodā, tad, zin, tāda sajūta, es domāju, ka ausis plīsis pušu. Šausmīgs troksnis bija. Bet, kad es gulēju, tad es tādu nevainīgu miegu gulēju, ka es viņu nedzirdēju. Un vienreiz šitā te sāka šaut un šitā sirēna gāja, un es aizmidzis biju, redz, man jau tā kāja sāpēja, un nebija jau labi. Redz, kad tā aizmīga, tad tādā pusnesamaņā, vienu vārdu sakot, gulēja. Uzreiz ieskrien man pa durvīm iekšā viens vācu virsnieks apakšbiksēs. Viena bikse kājā, otra pa roku pāri. „Mudīgi, mudīgi! Trauksme, trauksme! Uz pagrabu jāskrien!” Es saku: „Nomierinies. Nu ko tu tur skriesi uz to pagrabu!” – „Jā, jā, nāks, šaus un bumbos te.” Es saku: „Nu, mīlā stundiņ, ja šitādi virsnieki Vācijas armijā, nav brīnums, ka viņiem jāatkāpjas, ja viņiem bail no bišķiņ trauksmes ir!” Viņš tā noskaitās uz manīm. [Smejas.] Jā, jā, tad viņš sāka atvainoties. Jā, viņš saka, redz, frontē, tad viņš zina, no kurienes nāk, bet, ka bumbas no augšas, tad viņš nekad nevar kontrolēt tās. No tā viņam esot bailes. [Smejas.] Es saku, tādi cīpari bija ar tiem vācu virsniekiem.

Varējām pirkt tik un tik kalorijas uz kartiņām

Viņi bija ļoti korekti. Un tā kundze viņiem iedeva privātas drēbes un sadedzināja viņu uniformas, un visu projām. Lai viņi ir kā civilisti, lai neņem viņus gūstā. Bet tad jau viņi *allright* bija pret mums. Tad mēs nekā nevaram teikt.

Un tad ienāca tie amerikāņi. Nu ienāca tikai ar džipu, un tad pēc tam nāca vēl vairāk. Izbrauca cauri, un tad palika pāris amerikāņu administrācijā, tur nebija liels tas ciemiņš. Un tad Blankenburgā, tur jau bija tā galvenā amerikāņu kontrole. Tad mēs tur dzīvojām, tad jau nāca uz rudenī, ogas nāca, augļi sāka nākt. Un tad mums kā ārzemniekiem, tad mums izdeva speciālās kartiņas, redz, tad mums bija vairāk ko ēst, nekā tiem vāciešiem. Un tad mēs varējām tik un tik kalorijas pirkt uz tām kartiņām, kas tur bija. Un tad vienreiz ka-

lorijas bija cukurā. Nekā cita nevarēja nopirkt kā tik un tik kalorijas cukurā. Nu cik tur to cukuru var ēst! Tad mēs saldējumu taisījām. Dabūjām augļus un... viņi saldējuma taisītāji bija. Es savu mūžu saldējumu neesmu tik daudz ēdusi kā toreiz taisni pēc tā kara, kad amerikāņi bija.

Vācieši jau bija velni, viņi negribēja pārdot. Vienu kurvīti kartupeļu par sešām sidraba tējkarotēm, piemēram. Zini, tā ka jāsaka, vācieši bija šausmīgi raukļi. Bet nu to sidraba tējkaroti tu nevari ēst! Un, ja tev vēders tukšs, tad ko tad nu... tu skaties uz to sudrabu un mirsti badā. Un tad jau mēs izsaimniekojām gandrīz visu to sudrabu, kas mums vēl bija, lai mēs varētu iztikt... Jo par naudu jau neviens nekā negribēja pārdot, tikai par mantu. Tikai naturāli.

Kara trofejas

Tas periods, ka nekā nevarēja dabūt, bija ilgi. Kādi pieci gadi gāja grūti. Uz melno tirgu jau visu ko varēja dabūt, bet bija šausmīgas cenas. Un tad jau bija maiņa... tad jāpelna šur vai tur kaut kur, un tai naudai jau nekāda vērtība nebija. Bet, ja bija kādas naturālījas, ko mainīt, jeb tu varēji kaut ko iztaisīt... Tad jau es adīju jakas un šuvu tādus musturus virsū, visādus fantāzijas modeļus es tur taisīju un pārdevu vāciešiem, un par to naudiņu tad atkal varēja nopirkt šo to.

Es saku, es adīju jakas, paps taisīja no patronu somām... viņš, redz, kad viņš Krievijā bija, bija izmācījies par kurpnieku. Un tad viņš to mācēja, un tur nevarēja kurpes dabūt. Redz, tad mēs ārdījām vaļā patronjostas un ādas jostas, kas vāciešiem... zin, aiziet mežā un salasa, tur taču bija kara trofejas bez gala. Nu un tad paps taisīja kurpes, tad viņš rokas somas taisīja, tādus *shopping bags*, jāsaka, taisīja. Un atkal neņēma naudu par to, bet produktus. Mainījām ar zemniekiem produktus. Un tad mamma strādāja, mēs kartupeļus lasījām un zāles ravējām. Bija jau jāstrādā, jo par brīvu jau nekā... darbiniekus viņiem vajadzēja, tā ka darbs bija. Darbs bija. Nu ko, nu zemniekiem raža jāvāc, un visi vīrieši taču bija karā projām, tie tagad gūstā, tā ka viņiem vajadzēja palīgā uz laukiem. Tā mēs strādājām, palīdzējām šur tur. Bet, redz, tad atkal, kad tika tā lielā vienošanās austrumiem un rietumiem un tās zonas, kur viņi Vāciju dalīja; uzreiz vienā jaukā dienā amerikāņi ir ārā un angļi nāk iekšā. Tad mēs vienu laiku bijām zem angļiem. Un tad pēc tam viņi taisnoja atkal tās robežas, ka nu atdos krieviem. Tā būs Austrumvācija, atdos krieviem. Un tad mēs bijām satikuši Blankenburgā nejauši citus latviešus. Es pat neatceros, kā viņus sauca vairāk, bet tur kādi 30 cilvēki. Un tad mēs salikām

naudu kopā un nopirkām vienu vecu smago mašīnu. Un tad mēs visas savas pendelītes tajā mašīnā virsū un uz rietumiem.

Nu tā mēs ar to mašīnu vienkārši uz labu laimi braucām ārā, braucām prom. Tad taisni bija – krievi pa vienu ceļu pusi brauca iekšā un mēs pa otru ceļu atpakaļ, ārā. Bet nu krievi mums nekā nevarēja klāt ķerties, tur nekā nevarēja darīt, jo mēs braucām zem angļu aizsardzības. Tā ka mēs angļiem teicām, ka mēs pie krieviem nepaliekam, ka mēs braucam uz rietumiem. Un tā mēs aizbraucām pie Hannoveres netālu. Pie Hāmernes. Tā bija Bruninghauzena. Tur bija liels mežs, kur Gēringam bija mežacūku medību rajons. Nu un tad tur mūs ielika angļi... tas viss bija zem angļiem, tā zona bija. Un tad mēs palikām zem angļiem.

Intervija NMV-192

Intervēja Arta Savdona, Oslo, 1993

Atšifrēja Maija Krūmiņa

Teksta fragmentus sakārtoja Māra Zirņīte

Lūcija Kazeniece

Bija tikai viena vēlēšanās – atgriezties Latvijā

Lūcija Kazeniece dzimusi 1913. gadā latviešu kolonijā Baltkrievijā, uz kurieni no Saukas izceļojusi vecāmāte. Lūcijai ir 7 gadi, kad viņa kopā ar vecākiem un vecomāti pārceļas atpakaļ uz Latviju. Beigusi Angļu institūtu Rīgā. Kā inteliģentā bezdarbniece atrod rēķinvedes darbu Krimūnās pie Dobeles. Apprecas 1940. gadā, vīru paņem leģionā. Sarkanai armijai tuvojoties, Lūcija 1944. gadā dodas bēgļu gaitās uz Vāciju. Atgriežas pēc gada. Paspēj vēl tikt ar vīru, kurš slēpies Kurzemes mežos. Pēc tam vīru arestē un nonāvē. Arī pati tiek apcietināta un izsūtīta uz Tomskas apgabalu. Meitu uzaudzina māte. No Sibīrijas atgriezusies, Lūcija dzīvo Dobelē. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas ievēribu izpelnās Lūcijas Kazenieces tulkojumi no vācu valodas – Dobeles mācītāja Augusta Bilenšteina atmiņas un kultūrvēsturiskie raksti.

Kā sākās jūsu bēgļu ceļš?

Pienāca 44. gads, krievi sāka vākties virsū, un ģimenes sāka pamest mājas. Četrdesmit ceturtā gada jūlijā mans vīratēvs nolēma doties bēgļu gaitās, jo viņa dēls, mans vīrs, bija leģionā un palikt mājās bija bīstami. Pametot visu, divos pajūgos – abi vecāki, jaunākais brālis un es – devāmies bēgļu gaitās. Ilgu laiku pavadījām Kurzemē, beidzot nonācām līdz Liepājai. Atstājām zirgus, atstājām mantas. Vācietis steidzināja, nevarēja nekur griezties atpakaļ. Tā mēs ar lielu kuģi nokļuvām Vācijā.

Ar ko jūs bijāt kopā?

Uz kuģa bijām abas ģimenes kopā. Vēlāk vīratēvs, vīramāte un vīrabrālis tika no mums atšķirti, es paliku ar savējiem.

Vai es varēju domāt, kas būs? Visi notikumi risinājās tik neparedzēti, tik negaidīti, tik briesmīgi, ka cilvēks kļuva par automātu, kas kustējās tur, kur viņu sūtīja, sēdās, kur lika apsēsties, cēlās, kad lika piecelties. Bija daudz un dažādi piedzīvojumi, jo mēs mē-

tājāmie pa dažādām koncentrācijas nometnēm. Mūsu bēgļu grupu vadāja no vienas vietas uz otru, no dienvidiem uz ziemeļiem.

Viena nometne nodega, otrai uzkrīta amerikāņu bumbvedējs virsū. Pēc visiem ceļojumiem pa daudzām nometnēm nonācām Vācijas ziemeļu daļā vienā mazā stacijā. Vietējais ciema priekšsēdētājs mums ierādīja istabiņu, kur apmesties, un 10. janvārī man piedzima meitiņa.

Kā tas notika un kur?

Notika tā, ka mājas saimniece, kas mūs ielaida savā dzīvoklī un kurai dēls bija frontē, izsauca no tuvējās pilsētas vecmāti. Dzemdības bija ārkārtīgi smagas, jo es biju ļoti novārgusi. Tās vilkās 13 stundas. Tad es domāju, kaut es drīzāk tikai nomirtu, bet vecmāte darīja visu iespējamo, bija šprīces un visādas palīgierīces. Beigās bērns bija klāt. Pēc vācu modei tika sasūkāts cekuliņš uz galvas virsū.

Kāda bija sajūta, kad redzējāt savu bērniņu?

Ārkārtīga laimes sajūta, atvieglojums, varbūt ne tik daudz bērna dēļ, bet atvieglojums pēc izciestām mokām. Es par bērnu papriecājos tikai dažas dienas, jo man vienā krūtī sākās piena dziedzeru iekaisums. Sākumā mēģināja ārstēt ar vietējiem līdzekļiem. Lika biezi piena kompreses klāt un vēl kaut ko, nāca vārdotāja, bet nekas tur nesanāca un mani aizveda uz 13 kilometru attālo pilsētu. Tur ievietoja tādā barakā, kur bija drausmīgi apstākļi, ielika kaut kādā salauztā gultā, apkārt čaloja polietes, ukrainietes, lamājās. Es biju ārkārtīgi izmisusi. Tad ienāca viens ārsts. Es tām sievietēm stāstīju, mans vīrs ir armijā, leģionā, tad tas ārsts sāka ausīties. Es teicu, ka esmu latviete un manu vīru iesauca leģionā, viņš karoja. Tas ārsts apgriezās, un nākošā mirklī ienāca ar nestuvēm un mani aiznesa turpat blakus, lielā, brīnišķīgā klinikā, jo es, lūk, skaitījos karavīra sieva.

Tomēr bija cieņa?

Uzreiz pilnīgi citāda attieksme. Tad man taisīja operāciju, tā bija diezgan smaga, pie pilnas narkozes. Es tur nogulēju trīs mēnešus, jo man operāciju atkārtoja vēl trīs reizes. Vienreiz ar vietējo narkozi, ļoti sāpīgas bija. Vispār tas bija drausmīgs laiks. Otrreiz man vēnā šprīcēja, trešo reizi mani pakāra ar galvu uz leju, kamēr zaudēju samaņu, tad grieza. Ceturto reizi pie pilnas apziņas, tādas garas šķēres ar līkiem galiem šķūrēja visos virzienos cauri krūtīm. Tas bija kaut kas...

Tad pienāca tāds brīdis, ka izlēma, ka man jātaisa ceturta tīrīšana krūtīm, un to darīja bez nekādas narkozes. Tas bija šausmīgi sāpīgi, un daktere teica: „Jūs esat sieviete, vai nē? Jūs gribat, lai sagrūst šī slimnīca?” Jo es brēcu drausmīgi.

Kāpēc bez narkozes?

Tāpēc, ka nedrīkstēja man vairāk neko, jo es biju tik novājināta, ka nevarēja.

Mani apmeklēja onkulis, stāstīja par manu meitiņu, kura trīs mēnešus auga bez manis. Stāstīja, ka kaimiņienes ļoti par viņu rūpējas, ir ratiņi, drēbītes, viss vajadzīgais. Pats onkulis strādāja, gāja atsveķot priedes, jo vāciešiem trūka benzīna, degvielas.

Kā turpinājās jūsu gaitas Vācijā?

Sāku strauji atveseļoties, un pienāca laiks, kad man onkulis atnāca pakaļ, teica: „Mēs tagad dosimies mājās.” Viņš veda mani uz staciju, un vilcieni negāja. Bija kaut kādi uzlidojumi, krievi jau bija uzbrukuši. Tad mēs gājām kājām, un man nebija spēka. Es biju tā izvārgusi, ka man zeķes kājās neturējās. Bet mēs nokļuvām mājās, un tad mana meitiņa man pirmo reizi uzsmaidīja. Tā bija nakts pēc slimnīcas. Otrā rītā tai mājai uzkrita bumba tiešā trāpījumā.

Onkulis no rīta aizgāja nezināmā virzienā, viņi visi vīrieši vācās kopā un gāja uz rietumiem. Viņš jau bija bijušais aizsargs, domāja, ka krievi nožmiegs. Un, vārdu sakot, viņš bija projām, kad mums sabruka tā māja. Saimniece nebija mājās, mēs tikai ar mammu. Es biju izcēlusi bērnu uz rokām un nokāpusi pagrabīnā, kad viss tas notika. Mamma man prasa: „Tu dzīva?” – „Jā, bet tu?” – „Jā. Mēģināsim tikt caur logu.” Tur bija šaurs lodziņš. Es izliku bērnu, izspraucos pati, jo biju tikai skeletiņš. Arī mamma novājējusi, bet plati pleci. Tad skrēja garām kaut kāds vācu karavīrs, pieskrēja un atlauza kaut kādu dēlīti, un palīdzēja viņai izklūt. Pēc tam mēs skrējām uz priekšu, tad nonācām vienā mājas pagrabā. Visi vācieši bija kaut kur izbēguši, māja pamesta. Tad tur atradām pienu, bērnu padzirdījam. Tur var stāstīt un stāstīt, bet tas ir pārāk daudz.

Pēc kara atgriezāties Latvijā?

Jā, pēc visiem pārdzīvojumiem un piedzīvojumiem, pēc ilgās gaidīšanas atkal atgriezāties Latvijā. Lai kā tur, bet atdūrāties jau pret iejūtību Vācijā, pret ļoti labsirdīgiem cilvēkiem. Mūs jau gandrīz spaidu kārtā aizturēja, jo krievi uzzināja tajās filtrācijas nometnēs, ka esmu grāmatvede. „Mums vajag grāmatvežus, palieciet! Mēs jums sagādāsim apstākļus.” Tikmēr cinījos, kamēr izcīnījos. Tā bija grūta lieta tikt cauri Vācijā. Nedeva jau vilcienus, pilsēta bija drupās, mēs sēdējām tur tūkstošiem cilvēku uz drupām. Tur bija igauņu nodaļa un leišu nodaļa, un latviešu nodaļa. Tā mēs tur vadījām dienas un naktis. Mēs taču atpakaļ braucām pusotra mēneša. Tas būtu pārāk ietilpīgs stāsts.

Mēs iebraucām Jelgavā, tas bija 45. gada septembris. Mana meitiņa tajā laikā bija daudz slimojusi, es viņu visādi tiku glābusi. Uz savu bijušo darbavietu atgriezties es baidījos, jo nevarēja saprast, kā viņi tur varētu uzņemt. Un Jelgavas stacijā pienāca viens krievs: „Kur jūs? Nu brauciet līdzi, es esmu zirgu nomas punkta direktors Penkulē, tas nav tālu.” Un mēs aizbraucām. Es biju tā zirgu punkta vadītāja, un mamma rūpējās par manu meitiņu.

Kas bija noticis ar vīru?

Tad es sazinājos ar savu draudzeni Rīgā, viņa man lūdza aizbraukt. Es vienreiz aizbraucu pie viņas, viņa man iedeva kādas drēbītes, kaut ko neko, mēs jau atgriezāmies pilnīgi bez kaut kā, tikai tās skrandas, kas mugurā. Pēc brīža saņemu vēl vienu vēstuli, un viņa lūdza, lai aizbraucu. Es aizbraucu, un tur es satikos ar savu vīru. Viņš bija caur draudzeni uzzinājis, ka mēs esam atgriezušies, un bijām satikušies. Un tur mēs redzējāmies pēdējo reizi.

Tajā dienā viņš uzzināja, ka viņam ir meita?

Protams, es viņam ļoti daudz stāstīju, mēs pavadījām nakti pie tās draudzenes. Viņš man stāstīja savus piedzīvojumus, un es savus, cik nu vienā naktī var izstāstīt. No rīta viņš mani pavadīja uz vilcienu, un ar to mēs šķīrāmies.

Kā viņš to uztvēra, ka ir tēvs?

Viņš nespēja aptvert neko. Viņš manu vēstuli nebija saņēmis, jo slimnīcā es no viņa saņēmu caur Sarkano Krustu, zināju, ka viņš ir dzīvs, bet viņš neko par mums nezināja. Karam beidzoties, tad, kad sākās kapitulācija, tad viņš jau bija Kurzemē. Vesels bariņš latviešu zēnu pamuka no armijas, turpat Kurzemē pa mežiem. Mums bija pazīstama viena skolotāju ģimene pie Rudbāržiem. Viņš tur bija dabūjis kur apmesties, bija arī sev sagādājis dokumentus uz cita vārda. Tad viņš bija uzzinājis manas draudzenes adresi Rīgā, un viņa man atrakstīja, lai es aizbraucu pie viņas. Nesapratu, kādēļ. Nu es aizbraucu. Tā tikšanās bija īsa.

Pēc tam es itin drīz atkal pārcēlos uz savu bijušo darbavietu, uz Krimūnām, uz to pašu patērētāju biedrību, kura bija atsākusi pēc kara darboties. Tikai tur nebiju galvenā grāmatvede, bet palīdzē. Es atgriezos arī bijušajā dzīvoklī, kurš bija absolūti izlaupīts, bet labi cilvēki atkal iedeva kādu vecu gultiņu, galdiņu. Kāds uztaisīja bērnam gultiņu. Tā mēs sākām dzīvi no jauna, telpas bija drusku izdemolētas, protams.

Jūs dzīvojāt kopā ar mammu?

Tikai ar mammu, vecmāmiņa nomira Vācijā.

Pastāstiet, kā tas notika!

Viņa ļoti mocījās, viņai bija 92 gadi. Viņa nesaprata, kāpēc viņu vazā no vienas nometnes uz otru, kāpēc viņai dod kaut kādu brūnu, rūgtu šķidrumu, kāpēc viņai nedod pienu. Tā vienā no tām nometnēm vienkārši viņa bija klusi aizgājusi. Viņu tur apbedīja ļoti skaistā kapsētā. Es aizgāju un atradu to vietu, tur bija apbedīti vairāki, iesprausti koka pulķīši ar uzrakstu. Es pastāvēju pie viņas kapa, tas bija ļoti skaistā vietā. Vecmāmiņa palika tur, onkulis – neziņā. Atbraucām mēs tikai ar mammu un meitiņu.

Kas notika ar vīratēva jaunsaimniecību, kuru cēla?

Tā tas viss palika, jo viņi taču arī izbēga. Izputēja viss.

Jums nebija bail tomēr atgriezties Latvijā?

Nu nebija doma par bailēm, bija tikai viena vēlēšanās – atgriezties. Pirmkārt, es taču domāju par vīru, par Jāni, otrkārt, par Latviju kā tādu.

Cik veca meitiņa jau bija?

Viņa piedzima 10. janvārī, atgriezāmies septembrī. Viņa bija ļoti novārgusi, vēl nestaigāja. Atgriezāmies, mēs viņu Dobeles baznīcā nokristījām.

Vai tajā laikā nebija problēmas?

Toreiz vēl varēja, kaut arī bija īsti krievu laiki.

Kāpēc bija tāda pārliecība, ka bērns ir jānokrista?

Tas nāca no ģimenes, es pati varbūt nebiju tik ticīga. Pēc visa pārdzīvotā es vispār sāku šaubīties par daudz ko. Mamma teica, ka katrā ziņā, un krustmāte bija mana Rīgas draudzene.

Kāpēc zuda ticība?

Ziniet, tas ir plašs temats, es domāju, mēs to nespēsim pārrunāt. Man ir ļoti īpatnējs skatiens, [vadoties] no saviem pārdzīvojumiem. Es skatos kaut kā ļoti plašā mērogā uz to, kas notiek apkārt, un es sāku šaubīties par trīs lietām: ja Dievs ir, ja viņš ir mīlestības Dievs, kur ir redzama viņa mīlestība; ja viņš ir visvarens Dievs, kāpēc viņš pieļauj to, kas pasaulē notiek... Es gribēju teikt, ja viņš ir, ko tad viņš. Vienkārši noskatās eksperimentā, cik tālu viņi tiks un kas no viņiem iznāks. Ja viņš uz to noskatās, tad viņš nav ne mīlestības, ne žēlastības Dievs. Vārdu sakot, tas ir mans uzskats tagad. Es ļoti, ļoti atbalstu visus ticīgos, ja viņi dara kaut ko labu, bet es nevaru aiziet baznīcā un noklausīties, ka mācītājs runā tos pašus vecos vārdus par augšāmcelšanos un miesas dzīvošanu. Nē, tas man neder.

Nu, kā lai saka, dzīve ir bijusi ārkārtīgi raiba, protams, sakarā ar to, ka visa pasaule tādā veidā grozījies, tas ir tāds laikmets. Es ne-

nožēloju, un es tagad priecājos par katru atlikušo dienu, kas man ir palikusi... Es necenšos kavēties atmiņās, es skatos sev apkārt, mēģinu tuvoties dabai. Es domāju, ka cilvēks pasaulē ir svešķermenis, viņš rīkojas visur pret dabas nemaldīgajiem un negrozāmajiem likumiem, jo dabā pastāv likumība visur, jo katra mazā mušiņa zina, kas viņa ir. Vienīgi cilvēks to nezina, un vienādi viņš maļas un gudro. Es domāju, ka viņš ir, un tā ir ķecerība, bet speciāli iesūtīts svešķermenis, lai te pabakstās un parāda, ko viņš spēj. Viss.

Cilvēkam būtu jādzīvo saskaņā ar dabu?

Tā viņam jādara, bet vai viņš to dara? Ir grupiņas, kuras izmisisi cīnās, bet pretī stāv naudas maiši. Un naudas maiši neskatās, vai mums tur tas kociņš vajadzīgs vai nav.

Bet tomēr, kas dzīvē jūs ir no visām nelaimēm izglābis?

Ziniet, no visām nelaimēm mana ārkārtīgā mīlestība uz manu vienīgo bērnu. Ka viņai ir jādzīvo, viņai jātiek uz priekšu un jādzīvo labāk, kā es dzīvoju. Pati par sevi es nedomāju. Man bija piedāvājumi, es varēju apprecēties, es nevarēju Jāni aizmirst.

Intervija NMV-107

Intervēja Inta Kraskēviča, Dobeles, 1994

Atšifrēja Maija Krūmiņa

Teksta fragmentus sakārtoja Māra Zirnite

Pēteris Čačka

Karš – tas ir šausmīgi grūts darbs

Pēteris Čačka ir Latgales zemnieka dēls no daudzbērnu ģimenes. Dzimis 1923. gada 23. augustā Rēzeknes rajona Dricēnu pagasta Ezeriņos. Laikā, kad bija domājis pabeigt ģimnāziju, viņu iesauca leģionā. No kara atgriezās kā sarkanarmietis. Pa vidu tas, kas notiek ar cilvēku, ja jāiet karā pret savu gribu.

Ilgus gadus nostrādājis par skolotāju un skolas direktoru Vaiņodē.

Latviešu leģionā

Es biju vecākais dēls, pavisam mēs bijām 8 bērni ģimenē. Tēvam piederēja 12 hektāru zemes, piešķirta kā Latvijas neatkarības cīņu dalībniekam. Vajadzēja lozēt tos īpašumus, un viņš izlozēja saimniecību *Ezeriņi*, bet nebija mierā mērnieks, nebija mierā tie pārējie zemes saņēmēji. Lika atpakaļ, un otrreiz atkal vilka lozi. Atkal viņš izvilka šo pašu saimniecību. Vēl nebija mierā pārējie, piespieda trešo reizi lozēt. Un viņš izlozēja to pašu saimniecību trešo reizi. Mans tēvs vienmēr teica: „Bērni, mūsu saimniecība, mūsu zeme ir no Dieva, tā ir svēta.”

Es mācījos Rēzeknes Valsts ģimnāzijā. Sāku mācīties ulmaņlaikos, 1938./1939. mācību gadā. 1943. gadā vajadzēja pabeigt ģimnāziju, bet es nevarēju pabeigt, jo mani iesauca leģionā. Visus mana gadagājuma puisus iesauca. Mums bija izvēle: vai nu braukt darbā uz Vāciju, darba dienestā jeb iet armijā latviešu leģionā. Laikam viens aizgāja darba dienestā, visi pārējie aizgāja uz leģionu.

Kad mani iesauca, atsūtīja uz Daugavgrīvu. Es pabeidzu to saimniecības skolu. Tur bija lielākoties vidusskolēni. Mūs visus izdalīja pa tiem garnizoniem, kad veidojās leģiona garnizoni Paplakā, Vaiņodē un citur. Gan par rakstvežiem, gan par mantziņiem, gan visādos tādos amatos. Atsūtīja mani uz Vaiņodi. Es sākumā biju pulka mantziņa vietnieks, bet pēc tam, 1943. gada oktobrī, mūs sadalīja pa bataljoniem. Un mani norīkoja 15. divīzijas 3. bataljonā. Es biju

ieroču noliktavas pārzinis. 1943. gada Ziemassvētkos man piepeši iedeva atvaļinājumu. Iedeva atvaļinājumu, es aizbraucu uz Latgali. Aizbraucu uz Latgali, atbraucu atpakaļ, jau bija janvāra sākums. Eju uz garnizonu, nav garnizona – aizbraukuši uz fronti. Nav man garnizona. Es aizbraucu uz leģiona štābu Rīgā. Viņi man iedod ceļazīmi, lai es braucu uz fronti līdz Idrīcai.

Braucu caur Rēzekni, izkāpu laukā Idrīcā, tur viss sabombardēts, krievi sabombardējuši. Es eju pa tiem gruvešiem, lēkāju pa tiem gruvešiem, skatos, pretim nāk karavīri, runā latviski. Es pienāku klāt, es saku: „Jūs no kurienes esat?” – „Kāpēc tu jautā?” – „Es gribu zināt, es esmu no Vaiņodes garnizona.” Viens saka: „Es esmu no Vaiņodes. Es esmu Roberts Ziņģis.”

Es saku: „Klausies, Robert Ziņģi, es pazīstu tavu māsu Ernu Ziņģi.” Viņš: „Jā, tā ir mana jaunākā māsa. Nu, brauc mums līdz uz šoferu kursiem!”

Es atbraucu ar viņiem līdz Rīgai. Nu, tanī dienā mums nebija jāpiesakās tajā daļā, kur šoferus mācīja, bet pēc divām dienām. Un mēs atbraucām uz Vaiņodi ar to Robertu Ziņģi. Nu, un tā viņa māsa, tā ir tagadējā mana dzīvesbiedre, mana sieva tagadējā, viņa strādāja Vaiņodes pagasta valdē. Un viņa paņēma to norikojuma zīmi, kur bija sūtījums uz šoferu kursiem no frontes, un pašās beigās piedrukāja manu uzvārdu – Pēteris Čačka.

Un aizbraucām mēs pēc tam uz Rīgu, un mācījās par šoferi. Kad šoferu kursus 1944. gada februāra beigās bijām pabeiguši, tad saņēmām mašīnas un braucām uz Jelgavu, kur gaidīja jau ešalons un sūtīja uz fronti. Jā, jā, jāpiebilst, ka tās mašīnas mums Jelgavā tomēr bija jāatdod. Mūs paņēma tikai pašus, mašīnas bija jāatstāj. Un aizbraucām uz fronti. Bet tas bija artilērijas pulks. Un pēc kādas nedēļas mani izsauca uz artilērijas pulka štābu, izsauca un teica: „Klausies, Čačka, tev jāiet atpakaļ uz savu daļu, kā tu esi pie mums gadījies?” Es teicu: „Kā, es biju šoferu skolā! Es nekur neesmu pazudis, neesmu.” – „Eita atpakaļ uz savu daļu!” Es prasū. „Kur tā daļa tagad stāv?” Viņi teica: „Ej pāri Veļikajas tiltam. Ej pāri, un tur aiz tilta būs, labā pusē kaut kur vajag būt jūsu pulkam, piecpadsmītajai latviešu leģiona divīzijai.” Es tagad atvados no tā Ziņģa Roberta, no viņa drauga Reinšmita, vēl no citiem tur...

Un tagad eju, skatos – no frontes pāri Veļikajas upei, uz Latvijas pusi, uz Ostrovu brauc vācu smagās automašīnas. Es gudroju – iešu uz fronti, viņi mani nošaus, divi mēneši esmu bijis prom, viņi mani nošaus! Braukšu atpakaļ – gan jau atkal kaut kur paslēpšos, kaut ko

izdomāšu. Tagad es izeju uz ceļa, brauc garām mašīna, es paceļu roku. Šoferis: „Ā, *freiliger*, brīvprātīgais!” Es saku, ka man vajag tikt uz Ostrovu, vāciski. Labi. Lai sēžos iekšā es.

Un tā mēs braucam, nakts uznāca. Divas reizes pārbaudīja žandarmērija to mašīnu. Viņi aptur šoferi, pārbauda dokumentus, paskatās tur, kur mēs sēžam, pataisa vaļā to brezentu, bet tālāk līdz manīm nepaskatās. Tos pirmos paskatās, karavīri sēž, guļ tur, snauz... Un tā es nobraucu līdz pat Ostrovai. Izkāpu laukā, bet es nedrīkstu nekur iet, tak stacijās staigā žandarmērijas patruļas. Es aizgāju atkal atpakaļ, tur, kur sliežu ceļi, kur formējas vilcienu sastāvi, un es skatos, kurš sastāvs stāv uz Latviju. Un es pienāku klāt tam vienam lokomotīves vadītājam: „Kur jūs brauks, uz kurieni? Vai nebrauks gadījumā uz Rēzekni?” – „Jā, uz Rēzekni mūsu sastāvs ies. Kāp iekšā!” Iekāpu iekšā, a, kā es kāpju – vācieši. Viņi uzmanību nekādu man nepievērš, spēlē tur šahu, kaut ko spēlē, tur kaut ko citu runājas, it kā es nebūtu.

Man nav nekādu dokumentu. Viņi man, par brīnumu, nepajautāja. Un tā es izkāpu pa nakti, rīta pusē Rēzeknē. Ar šaursliežu vilcienu nobraucu līdz Dricēnu stacijai, izkāpu un aizgāju uz mājām. Man tur pusotra kilometra mājas ir, uz Nautrēnu pusi. Durvis atver mamma, ierauga mani, un tāda kā izbrīnījusies sāk raudāt. Viņa teic: „Tevi meklēja policisti. Policija meklēja tevi. Tu esi izbēdzis no leģiona.” Kamēr mēs tā runājām, tēvs iznāk no istabas: „Dēls, tu esi mums mācīts, tu, nu, ej kaut kur paslēpies, citādi mūs visus arestēs. Mūs nošaus vācieši, mūsu mājas nodedzinās.”

Un, dabiski, man atbildība par vecākiem, par maniem brāļiem un māsām. Un es negāju nemaz istabā vairāk iekšā. Nāca atkal cits vilciens uz Rēzekni. Rēzeknē aizgāju pie savas tantes. Viņa ar mieru mani, nu, pieturēt, ka es kādu laiku dzīvoju. Bet cik es ilgi lai dzīvoju vienā istabā? Forma man ir, es domāju – vienu vakaru izešu pastaigāties pa pilsētu. Nu, bailes man ir no tām patruļām, tomēr es izeju. Es eju, eju tur uz pilsētas centru, un, ko jūs domājat, sastopu savu kaimiņu, ar kuru pamatskolā mācījos kopā. Es teic: „Kur tu tagad esi, kur, dieni kādā armijas leģionā?” Viņš teic: „Nē, es strādāju *Gebitskomisariātā*.” Tas iznāk – aprīnča valdē – latviski. Es stāstu, kas ar mani ir, man tak bija jāmeklē kāda izeja. Viņš teic: „Es tev palīdzēšu.” Un otrā dienā atnesa uz to dzīvokli trīs iesaukuma zīmes leģionā. Apzīmogotas, ar visiem parakstiem virsū. Vāciešiem bija tāda mode, ka viņi ierēdnim, kas viņam bija pakļauts, izdeva dokumentu ar savu parakstu un zīmogu. Tam ie-

rēdnim ar galvu bija jāatbild. Es vienu zīmi aizpildīju, aizpildīju, un divas man palika kabatā. Sameklējām privātās drēbes. Formu atstāju tantei dzīvoklī un braucu atkal uz Vaiņodi.

Es eju uz tām Ziņģu mājām, kur man tā draudzene pazistamā ir, tā Ziņģu Roberta jaunākā māsa. Viņi tādi uztraukti, mani ieraudzījuši. Es saku: „Ar Robertu es tikos, un pavadīja viņš mani.” A viņi man uzreiz sniedz vēstuli. Atrakstījis no frontes tas Reinšmits, ka Roberts kritis kaujā, krievu uzbrukumā četrdesmit ceturtā gada marta kaujās pie Novosokoļņikiem.

Roberta brālis Arnolds arī dien leģionā, arī artilērijas pulkā. Nu, tā nākošā mana sievasmāte teic tā: „Zini, Pēter, tu nekur nebrauksi. Tu paliksi pie mums, mēs kaut kā tevi paslēpsim.”

Un tā viņi mani paslēpa. Grūti man bija, nevar teikt, ka viegli man bija. Kūti mēs alu izrakām, un tur es paslēpos. Un tā es to ziemu līdz pavasarim nodzīvoju. Kad nāca pavasaris, viss sazaļoja, es varēju dzīvot laukā. Es tur dārzā, tur tāds grāvis bija, es grāvī iekārtojos, grāmatas lasīju, visko darijos... Un tā es to vasaru tur nodzīvoju.

Atbrauca pie manis tēvs no Dricēniem. Es arī tēvu iepazīstināju, ka šitā ir mana draudzene un ka es viņā iemilējos. Tēvs visu atbalstīja. Un tā es te nodzīvoju. Kaut arī mani te meklēja. Bet tas ir cits stāsts.

Padomju armijā

Es nodzīvoju visu to vasaru, man mati gari saauga, te, apkaklei pāri. Un 1944. gada 9. oktobrī Vaiņodē ienāca krievi, krievi ienāca Vaiņodē. Un tūlīt pēc dažām dienām sekoja iesaukums armijā. Tas kara komisariāts izvietojies bija Vaiņodē.

Es parādīju savu iesaukuma zīmi, ka neesmu nekur dienējis pie vāciešiem. Mani pieņēma un pabrinājās, ka man lieli, gari mati. Turpat man matus nogrieza.

Jā, Rīgā mūs sāka mācīt, par sakarnieku, mani trenēja sakarniekiem. Tad mani aizsūtīja uz 43. gvardes divīziju. Es sākumā ne par izlūku, bet par sakarnieku. Staigājot pa pulka nometni, sastapu savu kursabiedru no Rēzeknes – Jakovu Poļaku. Viņš staigā kapteiņa formā, ierauga mani un prasa: „Pēteri, kur tu gadījies?” Es stāstu, ka esmu te. „Kas tu esi te?” Es teic: „Sakarnieks.” – „Es tev padomāšu kādu labāku darbu.”

Kad biju pie Džūkstes, sapratu, kas ir karš – tā vienkārši ir gaļas mašīna. Sviež, piemēram, tās vienības frontē, tās pēc kāda laika noasiņo, tad viņas atpakaļ atvelk uz aizmuguri, aizmuguri pārformē,

un atkal atpakaļ met, jau ar citiem spēkiem pa jaunu frontē iekšā. Kad atkal noasiņo, tad atkal atpakaļ maina. Šitā visu laiku maina – uz fronti, uz aizmuguri, uz fronti, uz aizmuguri... Bet preti mums stāvēja latviešu leģiona abas divīzijas – piecpadsmītā un deviņpadsmītā. Mēs karo latvietis pret latvieti. Un galvenais, ka abas puses, kā es tagad zinu, karojām par Latviju.

Es skatos – vakarā, kas par velnu, te, uz Džūkstes pusi, mēs esam tā kā maisā. Var redzēt, ka maza starpa palikusi, kur atkāpties. Un mums iedeva palīgos krievu divīziju, lai mēs varētu atiet uz aizmuguri. Bet viņi noturēja fronti tikai divas stundas. Un sāka velties atpakaļ kā valnis. Mēs neizturējām, mēs šāvām tiem krieviem virsū ar automātiem, ar granātas metām virsū – nu, mēs tak nevaram atkāpties, mums jāizved laukā bija tie ievainotie, nevar tos izvest, nevar – ar suņiem vedām, vilkām, nesām, visādi, nevar atkāpties, viņi netur fronti. Tad es sapratu, mēs ar krieviem nebijām draudzīgi, tiešām nebijām draudzīgi. To piedzīvoju šini kaujā pie Džūkstes. Nu, kā tu būsi draudzīgs, ka viņš momentā atstāj frontes līniju, mēs noturam, viņš nevar noturēt... Nu, atkāpāmies, un tad mūs trīsdesmit pirmajā decembrī, taisni Jaungada vakarā, aizsvieda prom uz Zaubi.

Es līdz šai dienai nevaru, man nepatīk, ka leģiona tagadējie veterāni stāsta, ka viņi noturēja Kurzemes katlu. Kurzemē cīnījās trīsdesmit trīs vācu divīzijas, un latviešiem tanī mirkli bija tikai divas divīzijas. Un mūsu pusē arī stāvēja vesela rinda divīziju, mēs bijām tikai divas latviešu divīzijas. Bet gribu teikt, ka to frontes sektoru, ko leģionāri aizstāvēja pie Džūkstes, viņi varonīgi aizstāvēja. Un mēs arī varonīgi uzbrukām. Mēs bijām pilnīgi līdztiesīgi pretinieki viens otram.

Jā, pa janvāri, februāri kaujas pie Zaubes sevišķi lielas nebija, tur mēs atkal izgājām apmācības, pāriet frontes līniju mūs mācīja.

1944. gada 23. februārī, tas ir, padomju armijas gadadienā, mūs nostādīja uz lielceļa visu korpusu, atbrauca korpusa komandieris pulkvežleitnants Kalniņš, noturējām mēs to mītiņu. Bet tūlītās pa priekšu gāja atminētāji, aiz atminētājiem – mēs, mana pulka izlūki un 43. gvardes divīzijas izlūki. Mēs gājām pa priekšu un atnācām pa nakti dažus kilometrus no Blidenes.

Mēs atnācām un apmetāmies mežā. Tur bija daži vācu bunkuri, un es nonācu tādā bunkurā, kurš apakšzemē bija uz lieliem ūdeņiem. Un tanī bunkurā mēs sagājām iekšā kādi septiņdesmit cilvēki. Tā saspīests bija, ka nevar tikt laukā. Tu stāvi un čurā biksēs, nevar tikt laukā. Nu, citi tur būvēja bunkurus, bija troksnis. Vācieši mūs

nopeilēja, un, kā vandija artilēriju pa to mežu, viss plisa un šķīda. Un ievainotie bija, un vaimanas bija, viss kas, un strādāja sanitāri visu nakti, rīta pusē nomierinājās.

Es zināju, ka man Vaiņodē vajag piedzimt bērnam, manai draudzenei. Un es laukā, tāda saulīte spīdēja, pie bunkura sēdēju un domāju, ka Vaiņodē man varbūt piedzimis dēls vai meita. Negribētos gan mirt, negribētos mirt. Jo likās, ka karš beigsies, bija zināms, ka beigsies karš.

Tur nostāvējām līdz ceturtam martam, četrdesmit piektajā gadā. Mums iznāca iet uz frontes līniju garām tai muižai, un aiz tās muižas – vācu pusē stāvēja leģiona deviņpadsmitā divīzija. Viņi visi mums kalnā stāv un mūs novēro! Un mums jāiet mainīt to nākošo sargmaiņu. Es gāju, mēs gājām pieci izlūki. Nu, tāds bars, var gāzt ar ložmetēju virsū, visus var noslaucīt. Mēs ejam un gudrojam, ka šaus tūlīt, varbūt kāds nokritisim, varbūt lidīsim rāpus. Un jūs zināt, mēs pagājām garām, neviens no uzkalniņa neizšāva ne lādiņa, neizšāva ne lādiņa. Aizgājām līdz ierakumiem. Es noņēmu bruņu cepuri un pacēlu augšā uz durkļa. Un momentā, kad pacēlu – tā bruņu cepures pierē trāpīja. Bet, kad gājām pa ieleju, neviens neizšāva ne lādiņa.

No rīta mēs, izlūki, bijām izpētījuši to ierakumu līniju. Mēs visu zinām, kur tie ienaidnieka punkti, ko viņi darīs. A tie kareivji neko nezina, mēs viņiem stāstām. Un pulksten desmitos no rīta atklāja mūsējie artilērijas uguni. Nu, mežonīgu, gana smagu artilērijas uguni, gan ar prettanku artilēriju, gan ar visādām artilērijām. Nevarēja neko ne dzirdēt, ne just – viss drebēja, pilnīgi drebēja, viss dūmos, neko dzirdēt, ne redzēt nevarēja. Acis iet iekšā dūmi, kož acis nost. Nu, mēs gājām uz aizmuguri no tās neitrālās zonas, izdarījuši savu darbu, izlūkojuši. Un skatos – stāv viens lielgabals, šauj krievs viens. Viņš šauj to lielgabalu bez tēmēkļa. Mēs viņam sakām: „A ko tu te dari? A kam tu šauj bez tēmēšanas?” Viņš teic: „Vienalga kaut kur trāpīšu!”... Tā ka visādus jokus redzēju.

Tā mēs sākām iet uzbrukumā. Izlūkam nav jāiet uzbrukumā. Tad es redzēju, ka pacēla kaujā tos karavīrus, jau pirmie karavīri bija tūlīn krituši uz ierakumu malas. Kā tikko cēlušies kaujai, tūlīn bij krituši. Mēs, izlūki, aizmugurē, mums sakari jāuztur ar kara daļām. Un dzirdu – viens blāuj: „Palīdziet, palīdziet!” Mēs skrienam garām – viņš smagi kāju ievainojis, smagi. A kur tu palīdzēsi, ja tev nav laika!

Es frontē meklēju savu brāli, domāju, kur viņš palicis ir. Un, pat ja te būtu gulējis mans brālis, es pat tam nevarētu palīdzēt – nav laika, nav laika, jāpilda pienākums, nav laika. Pienākums jāpilda tik

briesmīgi... Karš – tas ir šausmīgi smags darbs, smags darbs, bīstams, smags darbs... Un man bij tikai divdesmitais gads.

Mēs gājām uz priekšu, un vācieši atkāpās. Un mūsu lidmašīnas – *jaki*, tie visu laiku šitā te – plānveidīgi nodod kārtu un – atpakaļ. Nākošā rinda atkal nodod un – atpakaļ. Un no tā kalna man bija ļoti labi vērot to kauju pie Beju kroga.

Tad mēs pārgājām tam ceļam pāri, tur tādas mašīnistu mājas tālāk aiz ceļa. Apmetamies, iebrauc mūsu tanki, viens tanks apmetās pagalmā un šāva jumtam pāri uz vāciešiem. Un mēs, izlūki, apmetamies. Velns, gribas ēst. Bija man kārta iet meklēt produktus. A man jāiet uz klēti, bet – klēts aizslēgta. Es pieskrēju. Es tagad neskrietu, tad es skrēju. Man vajadzēja dabūt bīdeļu miltus. Es dabūju bīdeļu miltus. Tanīs mājās – tur bija mantelu krāsns iekšā ar plīti – nu, mantelu skurstens. Un tanī iekšā žāvējās gaļa, speķis žāvējās. Mēs to speķi paņēmām, kaut kur dabūjām eļļu un zapti. Sākām cept tagad pankūkas. Cepam pankūkas, bet atskrien kaut kādi, vells, es nezinu, kas viņi tādi bij, ne jau izlūki. Teic: „Ko jūs te darāt?” – „Mēs kurinām to māju, mēs kurinām to māju, skursteni kurinām.” Salikām gultas momentā pret logiem, salikām pret logiem – lai šauj, velns, trāpīs virsū – trāpīs. Un cepam mierīgi. Un ēdam pankūkas... Nu, a kur saimnieks? Saimnieks lejā bunkurā un laukā nelien.

Tad tāda epizode. Ir divas mājas – „Pūcēni” un „Lielpūcēni”. Tās mēs ieņēmām pa nakti, ieņēmām. Tos „Lielpūcēnus” taisni izlūki ieņēma. Tad, kad vācieši no gultām bija izmukuši laukā un skrēja ar visām apakšbiksēm lejā uz diķeli – tur bija āliņģis, un tam āliņģim cauri drāza. Mēs viņiem šāvām pakal. Vācieši atkal, velni, apķērās un kā laida mums virsū ar artilērijas lādiņiem, trāpīja jumtam, izsita cauri jumtam un ievainoja mūsu izlūku Sproģi. Tas Sproģis bija taisni, tavu brīnumu, no Blīdenes puses. Viņš bija aizgājis reizē ar krieviem četrdesmit pirmā gadā, mājās palikusi viņa ģimene ar četriem bērniem. Un viņš visu laiku meklēja savu ģimeni. Sproģis zināja visu apkārtni. Mēs, izlūki, bieži nevarējām saprast, kur ir frontes līnija. Nebija tā taisni ieturēta, bet dažādā veidā tā frontes līnija iet.

Un šoreiz Sproģi ievaino „Lielpūcēnu” mājās. Un smagi ievainoja viņu. Es viņu vilku uz aizmuguri, un tas radists palīdzēja. Uzbrukām tālāk. Un redzam – leģionāri atkāpjas. Mēs tagad pie mājām pienākam, tāda birzīte ir – nostājamies un stāvam. Atkāpjas leģionāri un velk ar ragaviņām savus ievainotos. Mēs nostāvējām, kamēr viņi aiziet uz mežu, un tad tik tanīs mājās iekšā ienācām. Nevienu šāvienu neraidīja, nevienu šāvienu.

Bet vienu nakti Blīdenes kaujās mūs izsauc pie pulka komandiera. Un pulka komandieris, tas Špombergs, izstāsta, ka trīs spiegi pārgājuši mūsu pozīcijas un trīs diennaktis staigā pa mūsu ierakumiem, pa mūsu aizmuguri. Viņi beiguši Rucavā šito speciālo izlūku skolu un pārgājuši frontes līniju ar uzdevumu vākt ziņas, ar karavīriem iepazīties un pēc tam atpakaļ aiziet. Viņi trīs diennaktis staigāja krievu formās. Jautājums, kā tad viņus patruļa neaizturēja. Viņi noklausījušies paroles un viņi iet, staigā. Divi vēlāk padevušies gūstā, viens atpakaļ aizgājis uz vācu pusi, leģiona pusi. Tos divus aizveda uz aizmuguri. Mēs ilgi gudrojām – ko ar viņiem darīt? Varbūt laist viņus karot kopā ar mums? Bet tomēr kā nekā izlūkdienests, lai viņus ved uz gūstekņus noietni.

Ne jau manā izlūku vienībā, bet citā bij leģionārs padevies gūstā. Un vienam mūsējam tas ir kaimiņš. Un tad viņš, tas kaimiņš, parakstījās, ka viņš galvo par to leģionāru, kas pārgājis mūsu pusē. Viņam iedeva ieroci, un viņš aizgāja karot uz fronti padomju pusē.

Tādi dažādi gadījumi bija ar latviešiem. Nevar teikt, ka visi nešāva uz savējiem, bet... Mēs nešāvām, un viņi arī, redzams, nešāva mums tā virsū. Tad jau mūs pie tās ielejas būtu visus piecus noguldījuši, tos izlūkus.

Hitlers praktiski pārkāpa starptautiskos noteikumus, un to atbalstīja Hitlera rokaspuīši Latvijā. Kas tad tie vainīgie ir, kas veidoja leģionu? Ne jau viens Hitlers, ne jau viens, ne jau viens Loze, Dankers vai kāds cits, tie vācieši, a mūsu pašu latvieši. A mums izvēles nebija. Ja neies, tevi arestēs. Vai tos, kas leģionā negāja, nenosāva? Visus šāva nost! Ielika noietnē tevi gan tepat Latvijā, gan Štuthofā, un tūkstoši aizgāja bojā. Leģionā krita vairāk kā sešdesmit tūkstoši latviešu dēlu. Un ne jau mazāk krita padomju pusē, ne mazāk krita. Pēc kara izdarīja tos aprēķinus – tie, kas esam dzimuši no 1920. līdz 1925. gadam, no frontes pārnāca mājā tikai trīs no simta. Trīs no simta pārnāca mājās. Brīnums, ka es pārnācu. Bet vienalga – mani smagi ievainoja, mani ievainoja.

Mani ievainoja, kad es tikko biju pārnācis no izlūkgājiena. Biju tikko aizgājis gulēt, mani ceļ augšā: „Tev, Čačka, jāiet, atnācis ir majors!” Un mēs gājām uz frontes līniju. Tas varēja būt no Blīdenes tā uz ziemeļaustrumiem. Kaut kur tanīs Remtes mežos mani ievainoja. Mēs atnācām pie savām pozīcijām un nevarām saprast, velns, kā vācieši mūs nopeilēja. Un kā sāka viņi likt vaļā! Tas majors momentā ieskrēja bunkurā, a mēs palikām ar to radistu ārpusē. Tanī mirkli viena mīna sprāga, mums netrāpīja. Mēs abi divi, viens otru raujot,

gadījumies augšpēdus tanī bedrē iekšā. To mēs zinājām, ka reti kad trāpa tanī vietā, kur iepriekš. Un tā arī bija, bet nākošā sekundes desmitdaļā granāta sprāga uz kājām. Un man tās kājas augšpusē bija. Un es tagad paveru acis – nav acis. Es biju stingri nolēmis: ja man noraus kāju, ievainos mani vēderā, palikšu bez acīm, es nošaušos, mājās nenākšu. Es negribēju mājās kā invalīds rādīties savai nākošai sievai un savam bērnam, kuru nezināju. Zināju tikai, ka viņš ir piedzimis. Es ceļu automātu un nevaru pacelt automātu. Kāja man bija ievainota, un asinis ar šaltīm nāk laukā. Un es nevaru pacelt automātu! Piepeši skatos: redzu debesis, zilas debesis. Izrādījās, ka man acis bijušas pilnas ar putekļiem un zemi pievandītas. Un skatos, ka tas radīsts, kas man gulēja labajā pusē, pārlicis roku pāri manam automātam. Un nedeļa man to pacelt. Un tā es paliku dzīvs. Būtu nošāvies. Viņi zināja, ka es tā darišu. Viņi zināja, karavīri, mani izlūki, zināja, ka es šaušos nost. Mēs visi viens par otru kaut ko zinājām, kad kuram jānāk palīgā. Viņš man tā nāca palīgā. Tā, lūk, es paliku dzīvs.

Skat. arī: *Zars, velns, spiež mugurā: fragmenti no bijušā Vaiņodes skolas direktora Pētera Čačkas dzīvesstāsta* / Pēteris Čačka; interv. Augusts Milts; sagat. Jānis Sietiņsons. *Rīgas Laiks*. Nr.1, 2004, 42.–49.lpp.

Intervija NMV-1384

Intervēja Augusts Milts, Vaiņode, 2001

Atšifrēja Elīna Hermansone

Teksta fragmentus sakārtoja Māra Zirņīte

Juris Kļaviņš

Aiz muguras bija mūsu latviešu vecīši, mūsu sievas un bērni

Juris Kļaviņš dzimis 1917. gadā Harkovā, miris 2002. gadā Ņujorkā. Mērnieks, vingrošanas skolotājs, karavīrs. 1939. gadā sāk dienēt Latvijas armijā, bet dienestu nākas turpināt zem padomju virsnieku komandām. Karam sākoties, dezertē. 1943. gadā iesaukts leģionā. Karu beidz kā invalīds. Bēgļu nometnē Vācijā gūst jaunu amata prasmi un identitāti, kļūstot par latvisko rotu kalēju un dievturi. Cienīts un iemīļots jaunatnes audzinātājs 2×2 un 3×3 nometnēs ASV.

Valsts komandas vārtsargs Kļaviņš

Es uzaudzis latviskā ģimenē, kuras tēvs bija mierīgs, labestīgs un kristīgs cilvēks. Jaunībā aizrāvos ar sportu: spēlēju futbolu, basketbolu, slēpoju un kļuva par fiziskās audzināšanas skolotāju. Es sekoju brālim – Jānis Kļaviņš sportistu aprindās jau bija jēdziens. Viņš bija populārs sportists futbolā, basketbolā.

Mēs ar māsu, kādreiz pārrunādami, teicām – varbūt izlikās, ka tēvs daudz neinteresējās, kā mēs dzīvojam, ļāva, lai dzīvojam, kā mums patīk, bet tā nebija. Viņš mūs vēroja, man šķiet, ar ļoti uzmanīgu aci... Arī māsa bija ar sportu ķerta. Viņš nesaprata sportu – kas tur par jēgu skraidīt, daudzīt bumbu? Viņš savā jaunībā bija dziedājis korī – nu to viņš saprata. Bet vismaz viņš redzēja, ka tur katrā ziņā nav slikti: lai viņi izskrienas tur pa to sporta laukumu, nāk mājās, tad viņiem labi ēst gribas, un miers. Pats viņš lasīja avīzē sporta nodaļu. Un brālis jau spēlēja valsts komandā. Vienu vienīgu reizi tēvs bija aizgājis uz sporta sacīkstēm.

Nu, mēs prasām: „Kā tev patika?” Un es varu iedomāties to skatu: pienāk cienījams kungs baltām ūsām, ar bārdiņu, un viņam pašam sajūta, ka viņš iet uz tādām puiku padarīšanām. Un, tā kā gandrīz lai atvainotos, tam, kas pārdod biļetes, omulīgā veidā paskaidro, ka viņš tikai tamdēļ atnācis, ka viņam te puika spēlēsot šodien bumbu. „Un,

kā viņu saucot?” – „Kļaviņš.” – „O, valsts komandas vārtsargs Kļaviņš!” Katrs puika to zina, kāds būs šodien sastāvs, kas tur spēlēs... Tūlīt [biļešu pārdevējs] aizsit kases lodziņu ciet, apskrien apkārt, panāk pie vārtiem un ziņo: „Šitais vecais Kļaviņš, Kļaviņa tēvs...” Otrs atkal ar visu cienību atrod viņam vietu tribīnē. Tik tālu viņam patīcis: „Tie sportisti esot kārtīgi, viņi protot vecākam cilvēkam godu dot.” Viņš vienmēr patriotisks, nacionāls cilvēks bijis. Valsts sacīkstes sākas – abas himnas nospēlē, pasniedz kādu piemiņas balvu, kādas puķes – tik tālu arī viss ir kārtībā. Nu tad tur sākuši skriet un to bumbu spert – tas nu viņam ne silts, ne auksts, tur viņš nekā nesaprot. Uz reizi, kas noticis, kas ne, viss tas pūlis sācis aurot, kliegt briesmīgi, viens viņam ar tādu portfeli ir klapējis pa muguru un kliedzis ausī. Viņš nesaprot, kāpēc. Viņš nebija ievērojis, ka tur vārtus iesita. Un tā aurošana ir atkārtojusies vēl kādas divas reizes. Nu un apmēram tas viss viņa iespaids. Mēs sakām: „Vai tu vēl kādreiz iesi skatīties?” Viņš saka: „Nē, mani nerviem tas par stipru.”

Tajā naktī apcietināja brāli

Tāda pēcpusdiena, dežurants nāk: „Hei! Kļava, Kļava... Tev brūte ir atnākusi.” – „Ko tu muldi! Man Siguldā nevienas brūtes nav.” – „Ej pie vārtiem – tur gaida.” Es pie vārtiem – māsa stāv. Sejā jau es redzu, ka nu ir noticis kaut kas baigs. Pirmā doma: tēvs ir apcietināts, jo Pirmā pasaules karā tas bija karojis kā virsnieks, tad krievu pilsonkarā viņš arī bija pie balto vienībām, kur bija arestēts, apcietināts, izbēdzis. Paejam kādu gabaliņu nost – brālis naktī arestēts, arī mani prasījuši, kur esmu.

Man ar brāli krievu gadā nebija praktiski nekādu kontaktu, jo šie bija skopi diezgan ar atvaļinājumu došanu. Brālis bija drusciņ tāds fatālists. Kad krievi ienāca 40. gadā, viņš teica: „Ir skaidrs, ka viss mūs, nacionāli domājošus latviešus, agri vai vēlu iznīcinās.” Māsa stāstīja: kādreiz brālim atnākuši draugi, viņi virtuvītē ir sēdējuši un runājušies, tad kaut kā brālis pasaucis māsu, lai iepazīstinātu, lai viņi redz, kāda izskatās māsa, ja gadījumā kāda ziņa vai kas jāatnes, lai viņi šitam sievišķim uzticas.

Tajā naktī viņi apcietināja brāli. Māsa bija atstāta, tēvs atstāts... Toreiz mierināju tēvu. Jānim veselība bija lieliska, pat zobārsta kabinetu viņš no iekšpuses nebija redzējis. Viņš labi runāja krieviski. Viņš ir dzimis 12. gadā Krievzemē, līdz 20. gadā atgriezāmies uz Latviju. Ja puišelis līdz astoņu gadu vecumam dzīvo starp krieviem, viņš krievu valodu runā ļoti labi. Studējis arhitektūru. Nu, arestēts ir,

bet nu arī Sibīrijā ir jābūvē barakas. Ar to mēģināju tēvu mierināt. Teicu: „Zini, Jānis kaut kur nu jau droši vien dzīvo. Viņam veselība, un taču arhitekts... Tie jau arī nav tik dumji – kāpēc viņu sūtīs kaut kur raktuvē, ka viņš var plānot un ēkas celt...”

Bet tad jau kļuva tā drūmi man un mā sai. Sāka braukt šad tad uz Latviju jau septiņdesmito gadu beigās, astoņdesmitos gados. Un brauc, un brauc cilvēki... Viņa studiju biedrs, arhitekts Krūkliņš, kas viņu labi pazinis, brauc uz Latviju. Es saku: „Vai kaut ko par Jāni nedzird?” – „Neviena vārda.” Daži sporta draugi brauca uz Latviju. „Klausies, par Jāni kaut ko...”

Neko nezināja, neko nezināja, jo viņš jau bija 41. gada novembrī nošauts Astrahaņā. No tās apsūdzības var pateikt, ka tos sagaida nāvessods. Tikai tagad, 90. gadā, uzzināju. Tad no visa tā ešelona, no 900 cilvēkiem praktiski līdz mūsu dienām ir palicis dzīvs un pie pilnas saprašanas, tā sakot, tāds Mārtiņš Bisters, kurš toreiz, kad apcietināja, ir bijis 15 gadu vecs skolnieks. Astrahaņā ir biruši nāvessodi no vienas vietas. Arī viņš ir bijis tādā pretestības grupiņā, arī viņam ir piespriests nāvessods, bet nu, laikam viņa gadu dēļ, viņam tas ir pārvērsts par 25 gadiem Sibīrijā. Tad gan kaut kā puslegāli, pusnēlegāli viņš apmēram pēc 15 gadiem ir atgriezies Latvijā. Tas ir viens smagais sitiens man krievu gadā.

Sākās karš

Nu tad sākās karš – priecīga diena, ko mēs visi gaidījām. Ziniet, varbūt tas teiciens ir... „Karš ir briesmīgs, bet komunistu miers ir vēl briesmīgāks.” Karš iesākās Siguldā vienā svētdienas rītā. Pa Siguldu atvaļinājumu varēja dabūt vieglāk, uz Rīgu vai kaut kur – to grūtāk. It sevišķi man bija viegli iet. Man praktiski nekad nebija jāprasa atļauja, jo mana noliktava bija Siguldai otrā pusē, un man vēl viens bija amats, kur nekā nebija ko darīt, – es biju šaujlaukuma pārzinis. Es varēju bumbulēt pa Siguldu diezgan brīvi. Ja mani kāds meklē nometnē – „Kļaviņš aizgājis uz noliktavu droši vien.” Ja piezvana noliktavas sardzei – „Jā, Kļaviņš nupat bija, bet aizgāja vai nu atpakaļ uz nometni, vai uz šaujlaukumu.”

Bet nu ir svētdienas rīts, es esmu izgājis tāpat pa Siguldu staigāt, un vēl viens draugs ir dabūjis izejas atļauju. Un mēs kaut kur pie Siguldas baznīcas sēdējām, runājām... Nāk viens puisis, arī mūsu draugs, steidzīgā solī, un tas draugs vēl nosmejas: „Redzi, kur Sendiks nāk, ieplēties kā ērglis... Vai karš būtu sācies?” Nosmejamijs. Šis pienāk: „Hei, puīši! Karš sācies!” Mēs sākām smieties:

„Mēs jau zinājām, pirms tu atnāci.” – „Nesmejies, ir, ir, ir... Nupat pa radio..” – „Nu ko tu muldi! Ja karš būtu sācies, mūs taču nelaistu svētdienā atvaļinājumā pa Siguldu staigāt.” Bet acīmredzot tie sakari krieviem bija diezgan vāji...

Aizeju atpakaļ uz bataljonu – tur arī tas pats, kur tie privātie ieroči. Viens jau klāt: „Kļaviņ, Kļaviņ, man to manu pistoli atpakaļ..” Es saku: „Pagaidi, man jādabū pavēle tev pistoli atdot.” Īsi sakot, priecīgi iesākām to lietu.

Pagāja pāris dienas. Taisni Jāņu vakarā Rīgu laikam bombardēja. No Siguldas kaut kā pie apvāršņa varēja redzēt, ka tur kaut kas iet vaļā. Ar tādu drūmu smaidu sakām: „Redzi, kā Jāņugunis iet vaļā.”

Vakarā iebrauc viena smagā mašīna. Viņš saka: „Mūsējie ir sākuši atkāpties no Carnikavas virzienā uz Cēsīm. Visas kaut kādas liekās smagās mantas pamestas Carnikavā.” Drusciņ līnā, un tāds vēss vakars.

Tas virsnieks, kas tur ir uz vietas, saka: „Kļaviņ, paņemiet pielaidi, aizbrauciet līdz tam šoferim un izdodiet viņam vienu lauku virtuvi.” Man negribas kustēties. Es drusciņ runāju preti tam kapteinim: „Iedodiet tam šoferim pielaidi, lai viņš aizved, un tie sardzes vīri palīdzēs viņam uzlādēt, un cauri.” Tonis mainās: „Kļaviņ, neizrūnājieties! Tā ir pavēle, un izpildiet!”

Tagad es iekāpis tajā smagā mašīnā. Šis tā paskatās uz manīm un vēl nekur nebrauc. Viņš saka: „Tur iet baigi gar tām Cēsīm.” Es neko vēl neatbildu. „Nemaz negribētos braukt atpakaļ.” – „O, nu man jau sen negribas pie tiem krieviem, un izskatās, ka viņiem būs jāatkāpjas – paraus tevi vēl uz Krievzemi.” Nu mana tā atbilde... Es paņemu karabīni, atvelku aizslēgu, ielaižu lodes stobrā, bet tā, demonstratīvi to stobru galīgi pagriezis ārā pa logu.

Neviens nesaka to vārdu: „Ņemsim vagu, bēgsim mežā!” Uz kurieni? Rīga tepat no Siguldas nav tālu, Rīga man ir pilna ar draugiem. Pie kā tu brauks? Dezertieris no armijas. Nu un ja atrod mani pie drauga – es pie sienas un drauga ģimene arī visa. Tā nevar riskēt.

Mēs zinām, vāciešiem ir jābūt apmēram jau pie Daugavas, jo mūsu sapieri vienā dienā tika izsaukti uz Rīgu ar visām sprāgstvielām, cik bataljonam ir. Kad viņi atbrauca vakarā atpakaļ, es prasu: „Ko jūs tur spridzinājāt?” Šiem tīri bāls ģimīs: „Pagaidām vēl neko, bet mēs salādējām Rīgas tiltus spridzināšanai.” Vēlāk tam leitnantam, kas bija vadījis to tiltu sagatavošanu, es teicu: „Vai tad tu nevarēji kaut kur kādā vietā to ugunsvadu pārraut, lai tas tilts paliek vesels?” – „Tu domā, ka tu viens pats tik gudrs? Es visu laiku par to domāju, bet man uz pēdām staigāja trīs, četri poļitruki.” Un visa tā

spridzināšana bija pat ar pieckārtīgu drošību, respektīvi – pieci vadi. Ja vienu vadu pārrauj... Un jau toreiz, kad viņi bija braukuši atpakaļ no Rīgas, tad vēl Jāņu vakarā vai dienu pirms tam jau Rīgā ir bijis tā, ka no logiem daži jau ir šāvuši virsū tiem krieviem, un tad šie ir braukuši ar smagām mašīnām, dziedājuši tautasdziesmas skaļi.

Mēs tagad ar to šoferīti esam sapratušies. Viņš saka: „Brauks uz manu māju.” Tas iznāk uz Pleskavas pusi, uz Gaujienu. Nu mums ir pa ceļam ar visu to plūsmu pa šoseju.

Iesauca mūs varmācīgi un pret likumu

Laikam pusotras dienas nodzīvojām, latvieši vien ar saviem karogiem. Tad parādījās pirmie vācieši: „Kur krievi? Kur krievi?” – „Nav.” – „Kad redzēti pēdējo reizi? Kur palikuši?” Nošķendējās viens: „Nākam te iekšā jau cik dienas un vēl īsti ar krievu neesam redzējušies.” Tas pirmais iespaids, kā jau mēs teicām: „Kaut vai ar velnu, ka tikai tiek no krieva vaļā.” Un tas pats vēlāk bija leģionā. Pirmais gājiens: tiešām sagaida vāciešus kā atbrīvotājus. Īsi un ātri parādās ceļa malā galdi, īsi un ātri brauc zemnieku rati: viens brauc ar āboliem, vēl viens atbrauca ar piena kannām, viens atbrauca ar karašas kukuļiem. Sievas stāv pie galdiem, smērē maizes. Karavīri nāk garām, paņem, nodzeras pienu, paņem, ko grib, kādu sviestmaiži uzdē, kādu ābolu. Viens saka: „Kas te notiek? Mēs nākam jau visu nedēļu vairāk ienaidnieka zemē, un mēs nākam labāk kā savā zemē. Mūs sagaida. Šie klātie galdi nav pirmā vieta, kur mūs tādā veidā saņem.” Es saku godīgi: „Draugi mīļie, ja jūs būtu nākuši gadu atpakaļ, mēs šautu jums virsū no visiem krūmiem. Bet tur nāca tie otrie, un tagad jūs atbrīvojat no viņiem vaļā.”

Paspēju nostrādāt Rīgas Valsts tehnikumā, ko pats biju beidzis, divus gadus, kad mani iesauca leģionā. Pienāca 43. gada pavasaris. Praktiski visas pēdējās un priekšpēdējās klases iesauca leģionā. Man palika tīri neomulīgi. Manus puikas, skolniekus, iesauc. Es esmu izdienējis armijā, virsnieku kursus izgājis, es jūtos tā kā apvainots. Puiķas ies, un es te palikšu? Pēc dažām dienām tomēr arī man pienāk tāda pati pavēle.

Iesauca mūs varmācīgi un pret likumu, tas viss ir taisnība. Daudzi negribēja iet. Aizgājām tāpēc, ka bijām latvieši, tāpēc, ka mīlējām Latviju un tautu. Ļoti lielā mērā mēs gribējām atriebties. Tas ir nepareizs vārds, dumjš vārds, un tā tālāk. No tā jāmēģina pasargāties. Tu zaudē skaidru domāšanu, un atriebības doma tevi pārņem. Bet tā mēs toreiz jutāmies, it sevišķi jaunie.

Es komunistu gadā zaudēju savu brāli. Pēc kara dabūju zināt, ka Valmierā nošauts mans labākais draugs no Fiziskās audzināšanas institūta, gadus piecpadsmit vecāks par mani, Kārlis Pinka. No vienas puses, ir tīri šī personiskā sāpe, bet, no otras puses – vēl tāds kā kauns, kā negods. Mēs bijām jauni, mums vajadzēja aizstāvēt savu Latviju.

Bija arī policijas bataljoni, tās pašas atriebšanās dēļ es jau gandrīz biju gatavs tur iet. Tāda tā jušana bija. Tad saskrējās ar vienu brāļa draugu, kādus piecus gadus vecāku par mani, kurš vēlāk aizgāja karā un krita. Kad viņš dabūja dzirdēt, ka es grasos iet tajos bataljonos, viņš teica: „Viens seržants frontē nenozīmē neko, tas karu neizšķirs.” Es saku: „Kas ir vingrošanas skolotājs tehnikumā? Vai tam ir nozīme?” – „Tu aizskriesi, tavā vietā ienāks kaut kāds lišķis, pielidējs vāciešiem, kā saka, gribēs izpatikt. Bet skolotājam ir nozīme. Es tevi pazīstu, un es zinu. Paliec!”

Kurš pirmais izšaus, tas paliks dzīvs

Tā es neaizgāju uz policijas bataljoniem, bet tad atnāca tā oficiālā pavēle, un cauri. Mani ieskaita vienībā. Mana rota ir pozīcijās, pirmā līnijā. Ejam. Pirmā līnija nav tālu. Tur ložmetējus dzird, artilēriju dzird pa desmitiem kilometru. Lielgabali šauj un rūc kaut kur pamalē. Atskan pa šāvienam šur un tur, nekādas kaujas nenotiek. Ar zirgu pa pļavu iebraukts tāds mazs lauku ceļš. Ceļa malā viens bunkurs, kādi trīs, četri vīri ar segu apsegušies guļ. Atlaidušies svai-gā gaisā, zābakus novilkusi. Vienam caura zeķe, ikšķis nāk ārā. Es, iedams šim garām, paņemu pie ikšķa un saku: „Draudziņ, nakti būs salna, nenosaldē ikšķi!”

Viens no bunkura izbāž ārā ar bārdu noaugušu galvu, saka, lai liekot mieru miroņiem. Tikai tad es sapratu – vecīt, te ir karš, te ir kritušie. Izvilkti tur, gaida kādu transportu, kas paņems. Mirušie ap-segti ar sedziņu, zābaki novilkti, jo zābaki noder kādam citam. Uzsi-ta man druscīt tādu šermuli un atmodināja – brālīt, te ir citi likumi un cita dzīve.

Mēs esam sapieri. Tieši pirmajā līnijā mums nav jāstāv. Parasti mūsu darbs ir naktis, starplaukā starp mūsu un krievu līnijām. Daž-reiz jābūvē dzeloņžogus, bet man nekad tā dzeloņžogu būvēšana neiznāca, parasti likām mīnas. Vēlāk, kad sākām atkāpties, tad, pro-tams, spridzinājām. Spridzinājām tiltus.

Viens atgadījums, ko es pats nepiedzīvoju, bet man stāstīja. Frontes sektorā bija mazi ezeriņi. Viens mazs ezeriņš un otrs mazs ezeriņš, un starp tiem tā mūsu frontīte. Un bija tādi rupori, pa ko

parasti kļiedza: „Padodieties, nāciet šurp! Jūs jau to karu zaudēsiet!” Mēģināja dabūt krievus te vai arī mūsējos tur.

Joka pēc pa to ruporu bija sākuši krieviski kliegt: „Ja jūs dzirdat kaut kādu troksni tajā ezeriņā, kas no jums pa kreisi, bet no mums pa labi, tad netraucējiet, mēs iesim tikai zivis zvejot.”

Protams, neviens zivis zvejot neiet. Krievi nogaidīs un, kad nāks krēsla, nodos tik pa ezermalu. Bet nav neviena šāviena visu nakti. Nākamā rītā krievs priecīgi prasa, kā ķērušās zivis. Viņam personīgi uz mani nav nekas, un man nav nekas personīgi uz viņu. Bet tāda ir tā pasaule. Katram ir šaujamaiss, nāk pavēle, kurš pirmais izšaus, tas paliks dzīvs.

Kara sīkumiņi, par kuriem vēsture neraksta

Atejot no Krievijas, vāciešiem bija armijas zeķes nevis no vilnas, bet no tāda rupja kokvilnas diega. Gandrīz kā no striķīšiem. Viņas ilgāk klausīja, bet, ilgi ejot, kāja ir sasvīdusi un netīra. Ejam virzienā uz Lubānas ezeru. Dakteris liek pie upītes visiem nomazgāt kājas. Pats paņēmis šķēres un kaut kādu smēra pudelīti. Gandrīz katram ir tulznas. Nogriež tulznu, apsmērē, pēc pāris dienām kāja atkal būs laba.

Izmazgājam zeķītes, slapjas sakaram krūmos, nu jau pēcpusdiena. Pēc stundas atdrāž motocikls. Atkal jauna pavēle – pēc divām stundām pārgājiens līdz Lubānai, trīsdesmit kilometri. Tulzna ir svaigi nogriezta, zeķe slapja. Uzvelc kājā, nu, jupis! Aizgājām galā, kāja asiņaina. Sāp pēc velna. Uznāk tāda filozofiska sevis mierināšana. Es vienreiz teicu: „Redzi, lai ietu, ir vajadzīgs skelets. Kauli tev ir kārtībā. Kaulus kustina muskuļi, un tad var iet. Muskuļi tev kārtībā, iet tu vari. Ļoti patīkami, ja muskuļiem pāri ir āda, ja nu nav, ļoti nepatīkami – sāp, bet iet var.”

Tā ir ikdiena, par to ordeņus nedod, avīzēs par to neraksta.

Ejot pāri Latvijas robežai kaut kur pie Ludzas, es vēl iegrābu vienu sauju zemes, iebēru kabatā un teicu: „Šitā sauja kādreiz jānoliek tepat atpakaļ.”

Tad mani ievainoja, frencis bija kaut kur noliktavā. Noliktavas pārzinis, tā sauktais, kambārfricis, kārtīgs cilvēks, pamanījis, ka kabata piebirusi ar zemēm, smuki izpucējis, iztīrījis. Dabūju es frenci, bet no manas Ludzas zemes vairs ne vēsts.

Un tie lauku ļaudis visur. Pienāk vakars, vienās mājās mums ir naktsmājas jādabū. Kareivji varēs sienā gulēt, mēs, divi virsnieki, istabā. Mums abiem uzklātas gultas. Es skatos, otrs noģērbies, skatās uz gultu, bet paņem mēteli un noklāj uz grīdas. Es prasu: „Kāpēc neguli gultā?”

– „Mēs esam netīri, ar utīm, kā mēs tādi gulēsim. Skaties, kādi tīri, balti palagi, bet mēs šitādi. Tā nevar. Kāda vaina te, uz grīdas?”

Es paskatījos – taisnība, tā kā neērti. No rīta uzceļamies. Lai saimnieks nebūtu apvainojies, druscīt sajaucam segas. Krievijā nekas tāds nebija prātā, tur tā atšķirība.

Mēs esam norīkoti uz vienu nedēļu netālu no Gulbenes, lai tur nodrošinātu ceļu un mājas pret partizāniem. Patiesībā, ja arī tur partizāni bija, viņi nerādījās. Ne tas partizāņu pienākums – meklēt kašķi un pēc tam tikt sakautiem.

Mājās bija telefona centrālte, un, tā kā armijas vienība ir iekšā, mēs to centrāli pārņemam. Patiesībā visu dara saimnieku puika. Pēkšņi ir piezvanīts no vienām mājām: tur esot partizāni un laupot skaidrā dienas laikā.

Paķeru grupu vīru, un skrienam. Izrādās, nekādi partizāni. Viens vāciets, tāds armijas izpalīgs, kādi divi krievi, arī izpalīgi, un viens jauns SS vīrs, kopā četri. Šie nesaprot, kas par lietu. Mēs sakām, kas mums ir ziņots. Saimnieks met ar aci – šie paši jau esot tie partizāni. Jau norekvizējuši maizes kukuli, kādu smuku žāvētu šķiņķi un samaksājuši ar pusizpīpētu vācu tabakas paciņu, kur papīrs bija vairāk kā tabakas.

Galū galā tā nevar. Krievija ir Krievija, tur varēja iet un laupīt, bet pa mūsu zemi nevar. Ņemam visus četrus līdzī. Vācieti un SS puisī aizvedām uz mājām, kur mēs dzīvojām. Atdevām saimniekam šķiņķi. Nu es esmu dusmīgs. Parasti esmu miermīlīgs cilvēks, bet, ja aizdod dusmas, tad labi nav. Un nu ņemu tos vāciešus lamāt: „Jūs, lopi tādi, pašlaik meži ir pilni ar partizāniem. Tagad visi saimnieki ir mūsu draugi, bet, ja jūs sāksiet laupīt, saimnieki un partizāni būs uz vienu roku, un mums no katra krūma šaus virsū. Jūs paši sev rikles griežat pušu ar tādu laupīšanu.”

Es šos saucu līdzī, pavedu aiz mājas stūra. Tur plika siena bez logiem, un es tik nikni lamājos. Un tas vācietis laikam domā, ka nu pielikšu pie sienas un nošaušu, es tik traki dusmīgs, ka tas sāk raudāt. Viņam mājās esot sieva un četri bērni. Galīgi aptekas dūša.

Tie tādi kara sīkumiņi, par kuriem vēsture neraksta.

Karš ir riebigis

Vēl viens riebigais gadījums. Kad braucu uz fronti, pēkšņi parādās viens no *feldžandarmi* ar to bleķi pierē. Vācu militārais policists. Šis ierauga atbraucēju bariņu. Tāds mazs darbiņš būšot jānostrādā. Pie ceļmalas sķūnis jeb kūts. Paskatos gar stūri. Pie sienas

kādi seši krievi rok bedri. Vienam tāds sarkans krusts, tātad viņš ir sanitārs vai feldšeris. Stāv vēl kādi trīs *feldžandarmi* ar mašīnpistolēm, un krieviņi rok to bedri. Šitie būšot jānostrādā.

Nekas nebija, nebija asinis, neviens nebija beigts tajā brīdī, krievi raka bedri, žandarmi stāvēja ar mašīnpistolēm, tas skats man šodien rēgojas acīs. Paldies Dievam, no grupas neviens nepieteicās šaut, pagrieza muguru, gāja projām.

Tad *feldžandarms* piedāvā pudeli konjaka! Viens vācietis norūc: „Vai mēs kādi miesnieki?” Tad piedāvā divas pudeles! Nu jau arī man sāka vārīties! Esmu miermīlīgs cilvēks, bet tā nu ir cūcība. Ja viņš būtu solījis trīs pudeles, es nebrīnos, ka būtu pagriezies un ielaidis viņam pašam ar mašīnpistoli kārtu vēderā. Mēs nosplāvāmies un aizgājām pa ceļu uz frontes pusi.

Ko es būtu darījis? Pateiktu, ka pēc starptautiskiem likumiem gūstekņi nav jāšauj. Ir prātīgs likums, ka par pavēles sekām atbild pavēles devējs, izņemot, ja pavēle ir atklāti noziedzīga jeb vērsta pret Latvijas valsti. Ja man liek nošaut tos krievus; ko es zinu, kāpēc? Varbūt ir tiesas spriedums? Varbūt tie ir spiegi? Man it kā būtu jāizpilda. Kaut arī redzu, ka tie ir gūstekņi, kurus negrib vazāt sev līdzī. Nošaus, un miers.

Karš ir riebīgs, viņš ir fascinējošs, viņš rauj augšā. Tu riskē ar savu dzīvību, lai glābtu biedra dzīvību. Un tomēr ir arī šie riebīgie brīži, kam mēs esam izdzīvojuši cauri. Paldies Dievam. Salīdzinot ar Vjetnamas kara karotājiem, ar kuriem es esmu saticies, bija diezgan daudz, tiem tur bija tādas kara sekas, tāds morālais satricinājums par to karu, gadiem visādas terapijas gāja cauri, bija palikuši narkotikī. Es domāju, ka viņi neredzēja tā kara jēgu. Viņiem tas karš bija bezjēdzīgs. Mēs cīnījāmies par savu zemi, par savu valsti. Mēs negribējām, lai atkārtos 40. gads, aiz muguras mums bija mūsu latviešu vecīši un mūsu sievas, un bērni. Mums bija jēga karam, ja zaudē – zaudē, ievaino – ievaino, kriti, zaudē dzīvību, bet zini, par ko. Varbūt tāpēc mums morālais satricinājums pēc kara tik stiprs nebija, bet riebīgi brīži bija. Ar gadiem viņi dziest, bet šitais skats ar tiem krieviem man šodien rēgojas acu priekšā, un, ja man liktu tos krievus šaut, tas būtu baigais murgs.

Piecpadsmit minūtes nodeva īstu viesuļuguni

Tai dienā mums ir uzdots iet izlūkot un izlikt mīnas no Cesvaines uz ziemeļiem, pie Dzelzavas. Aizejam, bet dienas laikā tur neko nevar darīt. Kamēr gaidām vakara tumsu, no Cesvaines dienvidos

sāk šaut pēc zvēra. Dod artilērija, viesuļuguns rīb kādu stundu. Tur iet baigi. Kā tad, pēc kāda brīža mašīna klāt. „Savākties sapieriem!” Iepriekšējā pavēle aizmirsta. „Visiem uz Cesvaini!”

Smagās mašīnas būs pretī, mūs uzlādēs. Ja ir tik laipni, ka ar mašīnām ved uz pirmo līniju, tad ir steiga. Tur iet vaļā kauja: krievs smagi nobēris ar artilēriju un panācis iebrukumu mūsu frontes līnijās apmēram divu kilometru platumā un kādi divi kilometri dziļumā.

Labi, viņi ir apturēti. Bet mūs ieogrūž jaunā vietā, un mēs nezinām, kas pa labi, kas pa kreisi, kur ir krievs, cik viņš stiprs, nu gandrīz nekā.

Mēs esam sapieri, mums ir paššautenītes, kājniekiem ir div, trīsreiz vairāk, rokasgranātu mums nav nemaz, mums ir savas sprāgstvielas, mīnas, kas šoreiz nav vajadzīgs. Man ir 40 vīri, tie guļ vienā retā rindīnā.

Nākamā rītā krievs drusciņ bezkaunīgs. Man tur krūmi priekšā, tur drusciņ klajumiņš, te aiziet tāds lauku ceļš kaut kur uz Bikšēri. Taisni uz tā lauku ceļa pa nakti uzlikts lielgabals – skatās tev acīs. Un uzbrukums bijis tik straujš, ka viena sieva pa to ceļu uz lielgabala pusi brauc uz mājām – uz Bikšēri. Bet nevar vairs braukt. Tagad tur ir krievi.

„Vai dieviņ, man tur visa ģimene, laidiet man braukt!”

Bet mēs nelaižam: „Pēc 200 soļiem krievs spiedīs no jums ārā ziņas – ko tu tur redzēji, kur ir kareivji, cik daudz, ko dara.”

Tantiņa aizbrauca atpakaļ raudādama, netika uz savu māju pie ģimenes. Bet mēs esam ieņēmuši pozīciju. Krievs ir aktīvs, nāk viņu izlūkgruপিņa, pienāk līdz krūmiem, dzird pat krievisku bļautišanos, mēs druscīt uzšaujām.

Iekašājamies bedrītēs, un viens tādu štruntīgu bedri sev izracis. Es pieeju un saku: „Nu, kur tad tu sev te izracis, re, kur Janka, tu taču iešausi Jankam pa dibenu, ja krievs nenāks tev taisni te pretī, bet tur kaut kur. Nu izroc te, kaut kur malā!”

Tas iekašājās tur. Piecpadsmit minūtes nodeva istu viesuļuguni. Šāva ar visiem stobriem un granātmetējiem. Zeme gāja pa gaisu. Kara romānos viesuļuguns iet stundu, divas stundas. Remarks savā *Rietumu frontē* apraksta lapaspusēm, kā ir viesuļuguns, kad iet zemes pikas pa gaisu un šķīst cilvēku rokas un kājas, un visa zeme ligojas. Es esmu dabūjis minūtes piecpadsmit, bet ar to man pietiek.

Nākamajā dienā krievs nāk virsū. Un tai brīdī es atkal dulls, tāds uzbrukums fascinē, aizrauj. Es redzu – kartupeļu laukā vietām kustas laksti, viņi acīmredzot lien pa vagu, vagas nāk uz mūsu pusi. Es šauju.

Šauju, bet lāgā nevar redzēt, esmu nometies uz ceļiem, vēl vairāk pieceļos. Pēkšņi viens aiz muguras blāuj: „Dullais, – kājās visā augumā!”

Un tai brīdī es jūtu tādu sitienu pa kāju, likās pat, ka ne visai tālu drusciņ nokūp dūmi. Kāds krievs tur ielīdīs un šauj aiz tāda uzkalniņa. Iešāviens nesāp. Pirmā brīdī nodomāju: ja man iešāva, vai es nevarētu to lodi paņemt kā suvenīru. Pēc tam atceros, ka nav tālu aiz muguras pārsienamais punkts.

Es sāku rikšot. Tad sāka nākt virsū tāds nogurums. Un zābakā tā šļurkst. Diena skaista, sauss, bet man zābakā šļurkst, it kā es būtu caur ūdeni bridis. Jūtu, ka stipri asiņoju. Vairs nevaru paskriet, sāku iet, un kājas kļūst tik smagas, ka apzināti jādodomā – cel labo kāju, tagad cel kreiso kāju.

Šinī brīdī sapratu, ka es esmu lielu kļūdu izdarījis, neuzliekot žņaugu. Būtu es paskatījies, ka tā artērija sit asini ārā, žņaugu būtu uzlicis, vienkārša lieta, asini būtu apturējis. Bet nu ir par vēlu. Nav spēka kāju pacelt, un nebūs vairs spēka žņaugu pietiekoši cieši savilkt, nav nozīmes. Nav vairs tālu pārsienamais punkts, tepat es viņu redzu, bet spēka maz. Brīžiem paliek gar acīm tāds pelēks, zaļi riņķi nogriežas, tad atkal skats noskaidrojas, spēka arvien mazāk, kļūsti ļengans.

Tad, kad es jūtu, ka elpas trūkst, bez panikas iecirtās doma – aha, nu tad tādas būs beigas: ķersi pēc elpas, nesaķersi, un, kā karavīri saka, pārtrūks filma, zaudēsi samaņu, un cauri.

Un tad pretī nāk divi karavīri, un tie redz, ka es knapi vairs kustos, tie mani paķer, sāks nest. Es viņiem saku, lai uzliek man žņaugu uz tās kājas. Tie tā kā noraustās, laikam nesaprot. Uzsēdina mani uz šautenes, es aplieku viņiem rokas ap kaklu, šie mani sāk stiept. Vēlāk tikai es to izdomāju, ka, varbūt man balss arī neskanēja, es domāju, ka es viņiem saku, lai viņi man uzliek žņaugu, bet varbūt kāds šņāciens, gārdziens iznāca, un tie nesaprata, ko es no viņiem gribu.

Es turos, un šie tagad tecinjiem laiž uz pārsienamo punktu. Es slīkstu atpakaļ, spēks zūd. Pēdējais vēl bija, ieķēros apkaklēs. Mazam bērnam, kurš vēl kājās nevar noturēties, pirksti viņam stipri. Pirmais spēks ir pirkstos, un pēdējais spēks paliek pirkstos. Karavīriem apkaklē ieķēries, spiežu rīkli, šie abi divi šņākdami vien iet. Mēs bijām vēl soļi piecdesmit no mājām, kad pārtrūka filma, zaudēju samaņu.

Tai rītā tāds apbrīnojams miers

Pēc brīža nāku pie samaņas. Kāja man ir satīta, sasieta, jau guļu Sarkanā Krusta transportautiņā. Blakus guļ vēl viens. Uzklāta silta sega, no tās ārā tāda neomulīgi balta kāja, dzeltenīga, tāda kā mū-

mija. Es domāju, ka nomiris mans blakus gulētājs, bet nē, tas tīri omulīgs, košļā dūmdesas gabalu. Es pakustīnu vienu kāju, pakustīnu otru, saprotu, ka tā neomulīgi baltā kāja ir mana. Droši vien arī ģimīs no asins zaudējuma bija tāds pats.

Aizveda mani uz tā saucamo divīzijas pārsienamo punktu. Tur strādā ārsti. Rotas pārsienamā punktā ir tikai feldšeris. Ārsts ir asinīm nojaucies kā slakteris, tam nav vaļas pat pārvilkēt tīru halātu vai baltu priekšautu, ja vispār viņam tāds ir.

Pagāja nakts. No paša rīta transporta nebija. Mašīnā mani ielādē ap pusdienas laiku un aizved uz Lizumu. Aizved tur, izlādē mūs, nogulda ēnā pie jāņogu krūmiem. Laikam tā bija vecā muižas pils, kur ierīkota slimnīca. Man slāpst, prasu māsiņai dzert. Nedeva. Lika gaidīt, ko teiks dakteris, kad apskatīsies. Atkal laikam tas ģimīs rādīja, ka ar mani ir pavisam traki.

Dakteris noguldīja mani uz galda, pasauca vēl otru. Spaidīja man to kāju uz augšu, uz leju un kaut ko vāciski bubināja. Iegrūda man divas šprīces, lai nomierinos. Un sāka ar mani sarunāties. Jautāja, vai miegs man nenākot. Saku, ka nāk gan. Sāku taisnoties, ka pagājušo nakti dēļ tām sāpēm nevarēju gulēt un iepriekšējā mīnas bija jāliek. Šis pasmaida: „Guli, guli! Mēs te pastrādāsim.”

No rīta kājas tomēr nav: „Draudziņ, tev bija *gasbrands*.” Latviski laikam – gāzes gangrēna, tā ir smaga infekcija. Acīmredzot vajadzēja amputēt, jo tas ātri virzās uz priekšu, it sevišķi tagad, karstā laikā. Diena nokavēta, un bacilis būtu ķermenī. Tad vairs nevarētu darīt neko. Bet ar visu to tai rītā tāds miers. Apbrīnojams miers. No kā? Nu kāja nav. Paldies, ka laikā amputējāt!

Pēc kara uzzināju, ka vēlāk manu rotu pārcēla uz Vāciju. Tur bija smagas kaujas. Janvāris, ziema. Sniegputeņi, un krievs smagi nāk virsū, un tieši mana rota bija palikusi krievu ielenkumā. Kādas divas dienas viņi tādā pilsētīnā Nakelē bija turējušies pretī, šāvušies. Tad sakari pārtrūkuši, un līdz pat šai dienai es nezīnu, vai no manas rotas kāds vēl ir palicis dzīvs.

Es neesmu sevišķs fatālists, bet es tomēr ticu, ka ir kaut kāda liktenīga sagādīšanās. Es kā dievturis saku: ir Dievam viss noteikts. Dievs pateica, ka Kļaviņu Jurim jādzīvo. Kā, – to lai izdomā citi. Dievam pašam nav laika, un tā bija tāda laimes vadīta lode.

Varbūt pat Dievs nomērķēja, viņam nebija laika nomērķēt, un tad armijā ir tāds gājiens – norāvu, nevis tā mierīgi ar roku vilka, bet parāva stobru uz leju, es saku – Laima viņam roku parāva un norāva to stobru uz leju, lai man iešauj kājā un atšauj man kāju nost. Un, tā

kā visai manai rotai, visiem maniem draugiem jāpaliek Nakelē, tad nebūtu godīgi, ka es bez vienas skrambas izietu, nu tad nu man arī, lai es visu šito neaizmirstu.

Ja tagad kādā nelaimes gadījumā zaudē kāju, tu vari ēsties mūžīgi: būtu es pagājis soli ātrāk vai lēnāk, vai pastūmies tā vai šitā. Toreiz mēs bijām karavīri, mēs aizstāvējām savu zemi un tautu.

Skat. arī: *Laimes vadīta lode: fragmenti no Jura Kļaviņa dzīvesstāsta*/ Juris Kļaviņš, interv. Maija Hinkle; sagat. Jānis Sietiņšons, Māra Zirņīte. *Rīgas Laiks*. Nr. 8. 2003, 64.–71. lpp.;

Mutvārdu vēstures avoti. Dzīvesstāsti – vēsturē, kultūrā, sabiedrībā. Izlase. Sastād. Maija Hinkle, Māra Zirņīte. LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Nacionālās mutvārdu vēstures projekts. Rīga, 2004, 143.–157. lpp.

Intervija NMV-787/1-12

Intervēja Maija Hinkle, Katskiļi, ASV, 1998

Atšifrēja Ilona Grūbe, Silga Priekule

Teksta fragmentus sakārtoja Māra Zirņīte

Jānis Salmiņš

Četras Latvijas vienā Omskas apgabalā

Jānis Salmiņš dzimis 1944. gadā Nīgrandes pagastā. 1949. gadā četru gadu vecumā kopā ar ģimeni tiek izvests uz Omskas apgabalu. Pēc septiņiem gadiem atgriežas Latvijā, pabeidz Liepājā arodskolu. Nostrādā 30 gadus par galveno celtnieku Nīgrandes kolhozā. Intervijā stāsta par dzīvi Sibīrijā, atgriešanos Latvijā, dienestu armijā, kolhozu laiku, ko nedaudz salīdzina ar tagadējo dzīvi.

Jā, nu es, Jānis Salmiņš, dzimis šite, Nīgrandes pagastā, kādreiz bij Liepājas apriņķis. Vecvecāki arī dzīvoja šajos apvidos. Pēc tam tēvam atdeva māju, norakstīja, kā tur toreiz bija, es neatceros. Tēvs te dzīvoja – saimniekoja no Ulmaņa laikiem līdz karam. Pēc kara četrdesmit devītajā mūs visus izveda uz Sibīriju. Vecākus ar visiem mums. Mēs vispār esam ģimenē trīs bērni, es esmu vidējais, brālis trīs gadi vecāks, un māsa trīs gadi jaunāka. Māsai bija nepilni divi, un man bija četri.

1949. gada izvešana

Es jau nezinu, kāpēc īsti izveda. 36 hektāri zemes bij vecākiem. Kas tā par dižu saimniecību? Māte jau pat bija iestājusies kolhozā četrdesmit devītajā gadā. Pat bija uzrakstījusi iesniegumu, ka iestāties labprātīgi, bet tas nelīdzēja. Laikam tā lieta bija, ka tēvs, kurā gadā, es nepateikšu vairs, ka viņš bija kaut kādos tur tiltu sargos, kaut kas tāds, bija pret krieviem. Domāja, ka viņš bija no Ulmaņa, no aizsargu puses, vai kaut kas tāds bijis. Iespējams, ka tādēļ arī izveda, to grūti pateikt. Nu tagad, cik es saprotu, tad to jau nelēma ne krievs, ne vācietis, to lēma visi vietējie. Darīja arī tikai vietējie, nebij krievi vainīgi... Nu to, ka krievs deva komandu, jā! Bet, kuru izved, teiksim, mani vai kaimiņu, to regulēja tikai vietējie. Latvietim tā nenovīdība ar vēl ir. Vai ne. Ka, teiksim, vot, kaimiņš kaimiņam ieriebis. Viņš pasūdzēja, nu un, kad vajdzēja izvest, paņēma.

Trijos pa nakti ienāca zaldātiņi krievu formās, krieviņi, bija arī kāds no pagasta līdz. Vietējie. Un pateica: pusstundas laikā jāsavākās, ko var – paņemt līdz. Un mums vēl tonakt vispār aplam bija, jo tēvs bija aizbraucis uz dzirnavām, ar diviem zirgiem aizvedis miltus malt, un tēvs pa nakti nebij mājā. Māti trobelēja, kur vecais, vai nav pamucis vai kā. Viņa pastāstīja. Tēvam aizjāja pakaļ zaldāti, tas atbrauca ar saviem zirgiem mājās, tā bij tukša, daļēji izlaupīts. Arī to darija vietējie, ne, teiksim, kaimiņš šis vai tas, bet apkārtējie, kas to visu zināja. Daudz kas bija izlaupīts, vērtīgākais izvests. To arī nedarija ne krievs, ne krievu armija. Es nezinu, kā ir citur, bet, teiksim, tā kā pie mums te tie zaldāteļi, kas bijuši, jo cilvēki jau nezināja, vai vedīs uz nošaušanu tā kā, teiksim, židus, kad šāva, neviens neko nevarēja paredzēt, kas tajā brīdī varēja notikt, ne. Un tie zaldātiņi jau teica, ka uz nošaušanu ne, viņi jau kaut ko zināja. Viņi saka, ka jūs vienkārši pārvietos tālumā dzīvot. To viņi ir teikuši, zin, kā krievu zaldātiņš: „*Mamaša, ņem to līdz un to līdz, tev noderēs tur!*” Bet mums jau nebija nekas, ne zirga, ar ko braukt, nekas.

Māšeli nesa māte, bet mani nesa kaimiņš. Bij dubļi martā. Tāda divstāvu māja – tā kādreiz bija ciema padome. Uz turieni no šī stūra sadzina visus. Iekrāva smagā mašīnā, salādēja visus, vai ne, aizveda uz Priekuli, ta Priekulē lopu vāgos iekšā, un aiziet, tālāk uz Krieviju. Ēšana stacijās, kaut kur pieturēja, attaisīja vagonu vaļā, sameta maizes kukuļus – ķieģeļus iekšā, tā brauca. Divas nedēļas gandrīz, un pa ceļam vairāki nomira; kur tie palika, es nezinu. Domāju, neviens nezina, kurā stacijā viņus lika. Te viena kaimiņiene – tai bija milzīgas vērtības mājās palikušas, tā prātā sajuka.

Un vagonā, teiksim, jūs apmēram zināt, kas ir preču vagoni, sauc par lopu vagoniem, vai ne. Nu tur jau nekas vairāk nebija, teiksim, kā kaut kādas dēļu nāras vai kaut kas bija sanaglots, vai ne. Kaut kāda krāsniņa vispār bija – tās krievu krāsniņas, tādas nelielas čuguna krāsniņas apaļas, kuras pēc tam dikti glauni godāja par Godmaņa krāsniņām. Tās bija krievu armijas krāsniņas. Tā bij tajā vagonā. Kurināmo nedeva. Cik stacijā, kad apstājās, vīri, kas bija spēcīgāki, cik varēja nozagt no kaimiņu vagoniem, tad tik bija, ko kurināt. Tādā ceļā viss gāja.

Amerikāņu būvētās kazarmās

Aizveda uz turieni. Dzelzceļi gāja tanī laikā tikai līdz Omskai, un no Omskas vēl kaut kas pāri par 200 kilometriem mums vajadzēja līdz tam Ruskopoļanas rajonam braukt. Tad tur ar mašīnām mūs aizveda, tādā klubā atkal izkrāmēja visus ārā. Un tad nākošā dienā...

Tur jau ar visa tā kārtība bija briesmīga. Nu tur bij sādža. Teiksim, tā kā tagad ir sabūvētas sādžas, tādas bija krieviem arī sādžas, *ģerevņas*. Ko es neesmu vēl līdz šim brīdim noskaidrojis – kuros gados tas ir bijis un kāpēc amerikāņi Sibīrijā ir būvējuši kazarmas. Tas nekur neparādās, lai cik es esmu skatījies un meklējis. Un tad mēs tur dzīvojam amerikāņu būvētās kazarmās. Un tur tajās pašās kazarmās jau dzīvoja cilvēki. Jūs stādāties priekšā, kas ir kazarma? Tā kā kopmītne principā. Garš gaitenis pa vidu, un tad uz abām pusēm ir dzīvojamās istabas. Un mūs tad dalīja tā – tiem vietējiem netika prasīts, vai viņiem patīk vai nepatīk, ka, teiksim, jūs dzīvojat šite. Komandants attaisa durvis, zaldāti ir līdz – vot, pie tevis dzīvos šitā ģimene, četri vai pieci cilvēki. Un viss, viņam nekas netika prasīts. Viņiem arī nebija nekādas tiesības – ne runāt pretī, ne lemt.

Nu, dabīgi, ka gulēt nebija kur, gulēja uz grīdu. Krievijā vēl pavaris bija smags un auksts. Un, kā jau tur bija pieņemts – teļš gulēja, un ej gulēt teļam blakus.

Vietējo attieksme sākumā bija stipri smaga. Jo viņiem bija iestāstīts, ka no šejienes ved ārā bandītus, noziedzniekus un tādā garā, vai ne. Bet nu, kad pagāja, nebija nemaz ilgs laiks, vai ne, cilvēki runāja un aprunājās, un tāpat zināja. Jo arī tai pašā Sibīrijā, kur mēs bijām, tur jau pamatā krievi bija, bet bij arī daudz vēl izsūtītie Sarātovas vācieši – Pievolgas vācieši, kas arī bija izdzīti no turienes un aizdzīti uz Sibīriju. Un tie jau saprata uzreiz, ko tas viss nozīmē. Un vietējie, teiksim, tā... es saku, sākumā it kā tā, bet cilvēki bija ļoti atsaucīgi un izpalīdzīgi visi, jo mums jau nekas nebija – ne ēst, ne kas.

Grūti pateikt, dienas vai mēneši, cik tur pagāja, tad jau veči sāka strādāt. Tēvs strādāja, māte ar gāja darbā. Tēvs bija tāds pusamatnieks – viņš tāds puskalējs, puskoka amatnieks. Viņš te mājās visu pats kādreiz taisīja, būvēja logus, visu taisīja pats. Viņš par tādu [strādāja]. Māte no sākuma gāja lauka darbos un pēc tam zirgu kūtī par zirgkopēju un naktssargu. Tēvs visu laiku maisījās par to pusamatnieku. Pārtikšana jau bija no sākuma galīgi smaga. Maizīti dalīja arī ne uz dvēselēm, cik jūs esat ģimenē, bet – cik stāvēja rindā. Teiksim, mēs bijām pieci, bet, ja māte aizgāja viena, tad dabūja kukuli. Cik roķeles, galvas bija, tik kukuļus maizes dabūja. Un vairāk nedeva.

Pie Kazahijas robežas

Pēc tam mūs tur atkal no tām ģimenēm paņēma ārā. Latviešus vairāk centās salikt kopā, vai ne, teiksim, tās latviešu ģimenes. Un tā mēs vienu brīdi bijām vienā istabā četras ģimenes: 20 kvadrātmetros 19 cilvēku. Un viena plītiņa, kur gatavot ēst. Bet nu satika. Tad satika,

redz, tur nevajadzēja vairs kašķēties, tad visi bija draudzīgi. Līdz šai dienai mēs vēl visi esam draugi tie, kas mēs visi bijām kopā Sibīrijā. Trīs mēs bijām no šīs puses – no Nīgrandes pagasta. Tad tur netālu bija atkal pārējie. Mūs pēc tam no centra pārcēla uz 4. nodaļu, un tur dzīvoja zemnīcās. Vasaras laikā pats no velēnām uzbūvēja māju un dzīvoja. Koka loģeļi bija, tik daudz tur kokus ieveda, jo koki tur vispār nebija, tur bija stepe – klajš lauks.

Mēs bijām tieši pie pašas Kazahijas. Kazahijas robeža bija septiņi kilometri. Kazahi brauca pie mums tirgot daudz dažādas preces, un šo to atkal brauca pie viņiem iepirkties. Un kazahi dzīvoja labāk. Mēs dzīvojām velēnu būdās, viņi dzīvoja māla būdās, ar māliem izsmērētās. Tas pats līmenis jau apmēram. Tikai tas, ka viņi vairāk bija izgājuši uz tādām kažokādām, kažoka cepurēm. Aitas bija milzīgiem bariem. Mēs, kad tur bijām tajā 4. nodaļā, tad vienā kūti bija apmēram 3,5 tūkstoši aitas. Četras kūtis bija.

Ziemā, kad uznāca putenis, kā krievs teica *purga*, tad redzēt var apmēram divu metru attālumā, vairāk neko. Pilnīgi neko. Tad jau cilvēks vispār negāja no mājas ārā. Un, ja vajadzēja aiziet kaut kur no mājas līdz kūtij, teiksim, tur lopiem ēst dot vai dzirdīt, tad piesēja striķi. Ja nē, tad tas mājās vairs nepārnāca. Ūdenim pakaļ ar vajadzēja iet vismaz kilometru. Ar nestuvēm. Zināt, kas ir nestuves? Jā, nēši. Nu, vot, un tad ar nēšiem, un vēl trešais spainis rokā, lai tev nav liekā jāstaigā. Un stāvēja rindā. Ja, teiksim, tu aizgāji pa vēlu, ūdens akā nebija. Nu tad domā, kā tu izdzīvosi.

Pēdējos gadus jau mums arī skolniekiem pa vasaru lika strādāt, un tā nebija, mums arī maksāja, es nepateikšu, es neatceros tik smalki, cik tur maksāja. Kaut kādus rubļus jau mums tur maksāja, jo mums bija pirmā krievu nauda, ne šitā pēdējā. Vēl jau 61. gadā mainīja naudu, viens pret desmit, krievu naudu. Un tā mēs pa vasaru strādājām, kaut kur nopelnīja, un tad jau, kad mēs bijām tajā savā zemes būdā, tad tur bija kūtiņa uzbūvēta. Un tad jau vecīši turēja kādu goteli un kaut kādu cūku. Un, teiksim, jau putni tur krieviem *ģerevņā* bija, sādža bij pilna ar putniem. Zosis un pīles, tās staigāja nejēgā. Tad jau, kad pašiem bij lopēļi, tad jau pēdējos gadus bij paēduši. Brālis, tas bij vecāks, tas brauca uz traktora.

Četras klases vienā telpā

Tur arī es iesāku skolā iet. Dabīgi, ka krievu skolā. Mēs bijām četras klases, visi vienā telpā, un viena skolotāja. 3. klasē kad es gāju, tad es biju viens pats skolnieks savā klasē. Interesanti.

53. gadā Staļins nomira. Martā. Staļina bērēs raudāja. *Tēvs, mans skolotājs bij miris!* Jo mūs izdzina ārā visu skolu. Tā bij liela skola. Diezgan daudz, vai nebija ar visu vidusskolu kopā pie 1000 bērniem tur tajā centra skolā. Izdzina ārā, ka tēvs un skolotājs miris. Visi skolotāji raudāja, sākot ar direktori, nu un mēs vilējām līdz.

Nu tad pa vasaru, ka mums tur nebija ko darīt, tad mēs, puisēji, nodarbojāmies... nu, kā lai saka – grūti pateikt. Šitie te Sibīrijas susliki, vai ne. Viņš ir grauzējs – tāds neliels, ar kuplu astīti. Nu ta mēs tos ķērām. Pavasarī, kad bij ūdens, tad alā, vai ne. Spaiņi ar nebija, tad tēvam nospēra zābakus, kad viņam nevajadzēja to dienu. Tad ar gumijas zābakiem nesām ūdeni, lējām alā. Viens lej ūdeni, viens ķer. Ta pa dienu mēs kādus 100 saķērām, nodīrājām, ādiņas izžāvējām, kazāki atbrauca – pārdevām. Pārdeva kazaham ādiņas, mums iznāca, ko konfektes nopirkt. Un bērniem bizness gāja. Es saku, ja labi paveicās, pa 100 mēs pa dienu saķērām bez problēmām.

Eglīte no Latvijas

No Latvijas pamatā jau sūtīja pārtiku. No sākuma pārtiku, tad vēlāk tur kādu drēbes gabalu, kaut ko. Eglīti atsūtīja uz Jauno gadu. Jo tur tādas nebija. Skolā mēs Jauno gadu bērni tāpat svinējām. Tad eglītes vietā bija tādi, tādi... es pat nezīnu pateikt – šite tāda auga nav. Un tur, Krievijā, viņus sauca par *perekati poļe*. Viņš aug tāds apaļš krūms, apmēram tā, kādu metru, pusotru. Nu, kā kurš, vai ne, bija izaudzis. Un rudenī viņš no tās saknes atdalījās, notrūka, un tad viņš ripoja pa lauku. Ka vējš viņus dzina, tad viņi nāca pilnīgi tādiem bariem brīžiem, vai ne. Viņi bija drausmīga nezāle, ja. Šitā ripojot, viņš sēja savas sēklas ārā. Un tad ar šitādiem te mums pušķoja Jaungada egli skolotāji. Cits nekas nebija. Ta vienu gadu kaut kur bērzs bij dabūts. Bez lapām ziemā, vai ne. Tad te no Latvijas atsūtīja tādu eglīti vienu gadu. Man bija, vismaz redzēju, kāda egle izskatās.

Un turpat netālu, kur bija tas rajons, Ruskopoļana, tā pilsētele (mēs no tās pilsētas bij kādi 7–8 kilometri), tur bij pat latviešu pūtēju orķestris. Latviešu, ja. Un pēdējos gadus atļāva arī latviešiem – latvieši svinēja Jāņus arī tur Sibīrijā, vai ne. Un tad tie no tā rajona bija uz to mūsu nodaļu arī. Tie latviešu pūtēji bij. Un, kā jau – grib nu bildēties. Kaut kādas bildītes jau arī tad taisīja, fotogrāfijas, vai ne. Un ta nebija neviena uzkalniņa. Nu tur nav uzkalniņu. Un tad tur, rupji sakot, bij tā kā pie kūts samesta sūdu kaudze, vai ne, tad sakāpa uz to sūdu kaudzi, lai uztaisītu kolektīvu bildi.

Brauca rudenī mājās

Nu, tad bija jāraksta iesniegums par to, lai atbrīvo. Un pienāca papīri 56. gada vasarā. Brauca rudenī mājās. Biļetes nevarēja dabūt. Naudu veči bij bišķīt, zin, kā latvieši, teica – latviets sīksts un skops, naudu bij iekrājuši. Lai vai kāda bij tā krievu nauda, kaut ko bij iekrājuši, nauda bija. Un mēs no turienes kad braucām prom... es teicu, ka mums bija iespēja, tur lopeļus turēja, vai ne. Un atļāva stacijā, nu bija pa to jāmaksā, vai ne, tāds kontainers, tur kaut kādas trīs tonnas varēja kraut iekšā. Un es zinu, ka večiem tur bija iekšā graudi, tur bija... vot, nepateikšu – viena vai divas cūkas nokautas, nokūpinātas, vai ne.

Jo šite rakstīja, ka... Teiksim, mums tur jau daudz maz maksāja naudu, krievu, nu kāda bija tā pirmā krievu nauda – viens pret desmit viņu samazināja. Bet šite, Latvijā, kad atgriezāmies, kolhozos maksāja vēl uz darba dienām. Un dalīja, dalīja galīgi švakri. Galīgi švakri. Mēs no turienes pārbraucām, mums bij katram velosipēds, katram seskim, vai ne. Ko tu, traks, mēs, trīs bērni, un katram velosipēds! Te vispār pa visu skolu bija varbūt divi velosipēdi tikai. Nu un, kad pārbraucām mājās, šitajā pašā – te, tai vecajā mājā, kas tur aiz muguras. Tā bij pilla ar citiem cilvēkiem. Dzīvot nebij kur, tad mūs izdalīja. Mani aizsūtīja pie tantes uz Aizputes pusi, brāli – uz Kuldīgu, ar pie radiem. Brālis pabeidza krievu skolu, viņš nemaz latviešu skolā nav gājis. Un es gadu mācījos tur, pie radiem, jo šite nebij vietas, kur dzīvot.

Bet šite jau, es saku, ka mēs te atbraucām mājās, es vēl labi atceros to, ka es teicu: „Braucam atpakaļ, šeit es negribu būt!” Jo šite, rupji sakot, es teikšu, pareizi latviski – te latviešiem gājis sūdigāk nekā mums tur. Mums tur tomēr, lai kā, bija nauda. Un mēs varējām kaut ko nopirkt, bet šite tanī 56. gadā vēl nekas nebija.

Un es vēl apbrīnoju vienu! Arī, teiksim, ka tur, Sibīrijā, visu labību un visu vāca ar kombainiem, a šite, kad mēs atbraucām, vēl plāva ar labības plāvēju, ar zirga plāvēju, vai ne. Sēja kūlišos, statīnos, ar kuļmašīnu kūla. A Krievijā tur visu kūla ar kombainu, vai ne. Šite kartupelīti stādīja ar zirgu un ar zirdziņu viņu arī ara ārā. A tur, tajā pašā Sibīrijā, kartupeļus jau ņēma ar kombainu. Tanis gados. Tā ka tehnika tur bija. Te nebija, bet tur bija. Un tur bija arī visi lielie traktori, teiksim, te viss vēl gāja ar zirgu darbiem, visa vešana, siena vešanas un plaujas, grābšanas un viss, ar zirgiem, vai ne. Tur jau bija milzīga krievu tehnika. Plašumi tur bija briesmīgi lieli. Tas pats Omskas apgabals, kur mēs bijām, četras Latvijas teritorijas vienā Omskas apgabalā.

Latviski rakstīt nemācēju

Kad te atnācu uz skolu, es latviski rakstīt nemācēju. Pārējās mācības jau gāja, bet latviešu valoda, nu teiksim, gramatika un rakstīšana, nu, es pat latviešu burtus riktīgi nezināju. Un ta tur, Aizputes pusē, tur bija tāda kārtīga latviete, skolotāja latviešu valodā, tāda Kļaviņa, es viņu labi atceros. Savus skolotājus es labi atceros. Un tad viņa, es pat nezinu, vai viņa pat līdz Rīgai nebrauca, lai mani pārceļtu uz piekto klasi. Lai gan latviešu valodā divi. Viņa to panāca. Pārējās mācībās jau es tiku līdz, teiksim, matemātika, krievu valoda ar šite bija obligāta, pa to jau nav ko runāt. Krievu valodu es mācēju trīsreiz perfektāk nekā skolotāji, kas pasniedza krievu valodu Latvijā. Un es pieceļos, un skolotājiem aizrādīju, es saku: „Lūdzu, skolotāj, tur nav pareizi uzrakstīts.” Viņš mani izdzina ārā no klases par to. Kā es varu skolotāju regulēt, vai ne.

Es pēc tam aizgāju uz Liepāju, uz arodskolu. Pabeidzu to un paliku Liepājā strādāt. Mēs skaitījāmiešs tāds specpārvaldes rūpniecības celtniecības trests. Būvējām jauno martenu, likām pamatus lielajiem skursteņiem. Biju komunistiskā darba triecienniēks. Ai, un Goda plāksnē gadu vai divus biju Liepājā, vai ne. Komjaunatnes kongresā es biju ievēlēts. Kur tik nav maisījies. Visur paspējies.

Trīs gadus dienestā

Komjaunatnē es iestājos, jā, jā. Pirms dienesta, īsi pirms dienesta. Jo tad mums atkal nelika mieru. Kādu pusgadu pirms dienesta iestājos komjaunatnē. Pārņācu no dienesta mājās, trīs gadus nodienēju, tad apliecību iemetu krūmos. Dienēju es tepat Piebaltijā. Gandrīz gadu biju Kaļiņingradas apgabalā, Vācijas bijušajā Kēnigsbergā. Tad Rīgā. Mums bij armijas daļa pie paša Dzegužkalna. Skaitījās viena no lepnākām padomju armijas daļām Baltijas kara apgabalā. Mēs bijām speciālais sakaru pulks. Un tad es biju Jelgavā. Gadu, vairāk. Uz lokatora. Zināt, kas ir lokators, vai ne. Mēs varējām redzēt 400 kilometru no tās vietas, kur atradāmies. Teiksim, gaisa telpu pārskatīt 400 kilometri rādiusā. Visriņķī sev un līdz 25 kilometri augstumā visu gaisa telpu varējām kontrolēt.

Nu un tad trīs gadus nodienēju, un pēc dienesta, veči jau bija diezgan veci, jo viņi 10 gadus bija nodzīvojuši bez bērniem. Un vecāki prasīja, un ta es atnācu uz šejieni. Māsa jau bij prom, brālis ar bij prom. Divi vien bija un čīkstēja, un prasīja, un es piekritu. Atņācu šite uz kolhozu. Pirmo gadu iesāku strādāt kā galdnieks, jo es biju mācījies tieši kā mēbeļu galdnieks. Un tad nebij, kas te vada celt-

niecību, un viņi jau zināja, ka es Liepājā strādājis par brigadieru, un pierunāja. Sāku strādāt par būvdarbu vadītāju pa visu kolhoza teritoriju. Un tā gandrīz 30 gadus. Kā galvenais celtnieks. Visa, teiksim, šitā pati Nīgrandes sādža un visas fermas, un viss, kas te pamatā ir būvēts, tas viss ir manā vadībā būvēts.

Kolhozs atbalstīja

No kolhoziem jau bagātāks bij *Jaunais komunārs*. Jo viņiem, nu, jāsaka tā, neaprunājot mūsu priekšnieku, Blūms bij bišķīt ziķerīgāks par mūsējo. Mūsējais tā viņam nopakaļ, vairāk turējās līdz. Blūms bij gara auguma tāds, mūsējais bij maziņš, resns atkal. Bet tā viņi savā starpā abi divi satika labi. Un te pērās, kādi bij tie laiki, pērās pa somu pirtīm, vai ne. Ja tu mācēji kārtīgi dabūt *blatu*, tad tu varēji dabūt daudz tais pašos kolhoza laikos. Nu varēji dabūt materiālus. Materiāli bij, vai ne, kad Burtnieks ar Blūmu aizbrauca uz Rīgu, uz ministriju, ar kāju atspēra durvis vaļā ministrijā un pasaka: „Man vajag!” Un bija. Nopietni. Tā visa ir dzīves īstenība. Un tad atkal tie paši Rīgas kungi un priekšnieki te brauca uz mūsu stūri, un tad te viņi brauca medībās un piedzerties, un apvālēties. Tā te gāja, vai ne. Kad atbrauca, kādas dienas trīs ņēmās, lika vaļā kārtīgi dzert pa somu pirti. Nu, es saku, visa tā ir dzīves īstenība.

Es pat domāju, ka visjēdzīgākais brīdis bija, kad es beidzu Liepājā un kad es strādāju Liepājā, vai ne. Tur vismaz bij normāli. Normāli varēja nopelnīt un, labi, kopmītnē dzīvoju, bet man bija normāli apstākļi. Un viss tā, vai ne. Un, kad atnācu šite strādāt, jāsaka tā, tos pirmos gadus kolhozā, jau ar vēl tā, ne visai. Bet vēlāk jau iestrādājās. Teiksim, bija arī brīdis krievu laikā, kad daudzi pilsētnieki muka no pilsētas ārā, nāca uz laukiem. Ne uz visurieni, bet tur, kur bija spēcīgi kolhozi, jēdzīgas saimniecības, vai ne. Kolhozā mēs maksājām algas divreiz lielākas, nekā pelnīja pilsētas strādnieki. Un, ja bij spēcīgs kolhozs, tāpat kā mūsējais un *Jaunais komunārs*, kolhoza priekšnieks bija savā veidā tāds kā pusmuižnieks. Muižkungs. Vai ne, ko sauca par *sarkaniem baroniem*. Nu daļēji viņi tādi arī bija. Ko kolhoza priekšnieks teica, tā arī vajadzējis būt. Jo, ko ta – valde bija, bet, ja priekšnieks teica, tad pārējie arī bija par. Pierakstīja, ka visi nobalsoja. Un atbalstīja tāpat arī skolas. Būvēja, un to jau visu pamatā kolhozs atbalstīja. Tāpat skolotājiem jau tur visādas piemaksas izdomāja, vai ne. Ko tikai nē, izgrozīja daudz ko tādu. Mums tak kolhoza laikā milici algoja uz vietas! Bij viss no kolhoza priekšnieka atkarīgs. Ja viņam, teiksim, bija naudiņa, tad jau varēja darboties. Es

saku, ja šoferis pilsētā nopelnīja, pieņemsim, divsimti un bišķi pāri tanī laikā, tad pie mums bija šoferi, kas pelnīja pieci līdz seši simti mēnesī. Un pie tam mums bija dzīvokļi sabūvēti, vai ne. Lai viņi kādi bija, bet toreiz viņi skaitījās normāli – trīsistabu dzīvoklītis jau bija normāls. A pilsētā ne katram tāds bija. Ja viņam piedāvāja šite jaunu dzīvokli jaunā mājā un, teiksim, tā kā šoferim alga četri, pieci simti, traktoristam tāpat. Nu, kāpēc lai ģimenīte nenāktu uz laukiem, kas viņiem nekaitēja? To naudiņu viņi nopelnīja. Un nevajadzēja krāmēties ne ar lopu, ne ar kartupeli. Mums pat vairākus gadus kolhozs speciāli piemaksāja visiem strādājošiem, lai cilvēks neturētu ne zemi, ne lopus. Doma bija tāda, lai vairāk strādātu tajā saimniecības darbā, lai tu nemuļļātos, vai ne. A ta es skatos, ā, pulkstens, man jāravē lauks, man jāslauc sava gove, un viss. Piemaksāja diezgan smukas naudas gada beigās. Par to maksāja, lai neturētu saimniecību.

Viss atkarīgs no vadības

Mums jau, teiksim, skolā bij viss, sporta zāles bij, un viss. Būvēja, darījās, un ko tikai ne. Un tāpat dzīvokļus būvēja. Mājās centrālā apkure bija savilkta, ūdeņi, viss. Tie dzīvokļi tajā laikā bij tik lieli, kā bij saprojektēts priekš lauku varianta. A kolhozs, es saku, bija atkarīgs no kolhoza priekšnieka. Lai cik mēs sodījāmies un gānījāmies ar savējo priekšnieku. Mūs no šejienes dzina vēl uz Jaunauci vai kur palīgā bites vākt. Art zemi un citiem kolhoziem palīgā. Mēs teicām: „A kāpēc mums jāiet citiem palīgā? Ja mēs paši varam tikt galā, vai viņi ir citādāki?” Viss atkarīgs no vadības. Tas tāpat kā šodien. Šodien tāpat. Ja mums būtu republikā jēdzīga valdība un nebūtu tik daudz partijas, kam jākasās savā starpā, tad jau ar kaut kas varbūt būtu labāks. A tagad jau, kamēr izkasās savā starpā, lēmumus pieņemt nevar. Kādreiz mums bija rajona partijas sekretārs Brigmanis Augusts. Jā, es ar viņu personīgi esmu ticies, kad viņš šiten bija partijas sekretārs. Viņš te brauca pie mums ar.

A kāda starpība šodien, vai tā ir Zemnieku partija vai Tautas partija, no komunistu partijas? Es uzskatu, ka nekāda. Jo komunistiem bij tā – tev ir jābalso, ko Brežņevs teica, vai ne. A tagad tāpat – ja partija nolemj, jūs tak nedrīkstat balsot pret partiju, ja jūs esat tai partijā. Brīva domāšana jau nav.

Intervija NMV-3631

Intervēja Aigars Lielbārdis, Jolanta Stauga, Aija Šulte, Nigrande, 2010

Atšifrēja Aija Šulte, Maija Krūmiņa

Teksta fragmentus sakārtoja Māra Zirnīte

Veronika Vaivode

Lai cilvēks var dzīvot, kur viņam saknes ir

Veronika Vaivode dzimusi 1931. gadā Vārkavas pagasta Lielo Klaparu sādžā. Ieguvusi izglītību Rīgā. Tēva aicināta, atgriežas dzimtas mājās. Piedzīvo gan bailes no padomju varas represijām, gan pati kļūst par varas pārstāvi, strādādama ilgus gadus par Vārkavas ciema padomes priekšsēdētāju. Prot sadzīvo gan ar krieviem, gan latviešiem, baznīckungiem un partijas sekretāriem. Padomju laikos un pēc Atmodas.

Es te esmu dzimusi

Es savu mūžu nenožēloju. Es esmu krievu laikos nostrādājusi par priekšnieci ciema padomē visu mūžu. Un es uzskatu, ka es ar cilvēkiem esmu sapratusies labi. Un mans mūžs nav velti nodzīvots.

Es te esmu dzimusi. Un domāju, ka te arī nomiršu. Te ir tāda sādža, māja pie mājas – Lielklapari. Un tur es esmu dzimusi. 1931. gada 22. decembrī. Mamma gan teica, ka *kūču*¹ vakarā. Šeit dzīvoja vecvecāki, tētis ar mammu – Rīgā. Brālis man dzimis ir 1929. gadā Rīgā. Un tad pēc brāļa piedzimšanas vecamtēvam nebija, kas to zemi manto, atnāca tētis uz šejieni dzīvot. Mamma bija tāda tipiska pilsētniece, jo visi tie mammas radi bija Rīgā, jau miruši. Un mēs esam tēvam ar māti trīs bērni. Es dzīvoju Latvijā, māsa dzīvo Igaunijā, un brālis dzīvo Vācijā.

Man bērniņā bija darbiņi. Darbiņi, darbiņi un vēlreiz darbiņi. Un es saviem mazbērniem, kaimiņu bērniem saku, ka tā nevar, ka iet un staigā pa lielceļu kā kādā pilsētā pa ielu. Agrāk tā neļāva. Mēs bijām tā ieaudzināti, ka ir jāstrādā. Tikko tu varēji vienu linu stiebru izraut no zemes, to liki pie mātes linu sauļas. Ja tu varēji pacelt vienu rudzu vai kviešu stiebru, to liki pie kūļa. Tev bija jālasa vārpas tīrumā. Viss bija jādara.

1 Ziemassvētku vakars

Mēs bijām izsūtījumam nozīmēti

Mēs bijām izsūtījumam nozīmēti, bet mēs sēdējām mežā, mums pateica iepriekš. Šiten ir sādža. Un vienā mājā dzīvo krievi, vienā latvieši, vienā krievi, vienā latvieši. Un tad, kad ienāca krievi pirmajā reizē, visi skrien te, kur tagad ir pagastmāja. Tur tās runas teica, un visi skrien. A krievu cilvēki uzskatīja – *naši*.² Viņiem vien-alga bija. Viņš ir krievs! Tur nekādas tās saknes nevar izdeldēt. Visi iet... Mēs aizgājām. Citam bija sarkana kāda lupata ap roku apsietā. A tur bija ceļa meistars, a ceļa meistaram bija kucīte – takse. Mans tētis jokodams saka: „Nu tad būtu tai kucei ar kādu sarkanu drēbi uzse-juši!” Un ar to pietika. Nu visi dzirdēja pūli. Nosmējās. Par joku pa-lika. Un tad bija viens vakars, tā pirmā izvešana. Kā šodien atceros. Mēs paēdam vakariņas, nomazgājām kājas, mutes un iesim gulēt. A mums pagasta mājā bija pagasta sekretārs Mutulis, uzvārds tāds bija. Tā sieva ņēma pienu no mūsu mājām, un viņas ar manu mammu sadraudzējās. Vilma aizgāja ar pienu uz pagastu, viņai pagastā bija dzīvoklis, un atskrien atpakaļ. Es saku: „Mammu, mammu! Vilmas tante atnāca, tevi sauc!” Kaut ko mamma parunāja ar viņu un mudīgi iegāja istabā. Iznāk vecaistēvs, viņš stingrs bija, un saka: „Ģērbiet zie-mas mēteļus, ejam prom!” Tagad tikai prasa, kur tu iesi, kāpēc tu iesi, kāpēc man jāiet! Vai tad agrāk tādi bija bērni? Tādas prašņāšanas nebija. Un mēs – es un brālis aizgājām ar vecotēvu uz mežu. Mums mežs te nav tālu. Purvā bija tādi sakārņi sakrauti, vecaistēvs krāva kaudzēs, plēsa. Tur dzērvenes auga. Un uz tiem sakārņiem mums jāsēž visu nakti. Un nedrīkst runāt. Nosēdējām. Nosēdējām līdz rīta gaismai. Atnāca vecāmāte, atnesa mums ēst. Kaut ko ar vecotēvu parunāja, teica, vēl mums jāsēž. Nāca vakars klāt, satumsa. Mums aiz upītes bija rija. Atnākam uz riju, ieejam rijā iekšā, manai māšelei aizsieta mute. Ka raud, lai nedzird. Tā. A tētis ar blakus kaimiņu vi-riešiem bija kokā lielā iekāpuši. Naktī *Berta*³ bija atbraukusi, un aiz-brauca tā *Berta* prom, ka mūsu nav, durvis ciet. Un tā mēs palikām neaizvesti. Tas bija pirmā izvešanā.

Gribēju kļūt par šuvēju

Un tad es aizbraucu pie tantes dzīvot. Gribēju kļūt par šuvēju. Un pabeidzu. Un tad pēc nozīmējuma es Kirova ielas modeļu namā strādāju. Aizgāju tāda slaida un vēl par modeli biju. Pricējās, ka mums taisīja frizūras, kurpes deva, kad bija jāiet uz mēles. Bet te

2 Mūsējie (krievu val.)

3 arī *meļnā Berta* – mašina apcietinātiem

pa mājām gāja šķībi un greizi. Mammu apbižo. Un tad sāka man prasīt tētis: „Meitiņ, brauc atpakaļ pie mums uz laukiem!” Negribu tā runāt, bet bija grūti ar tiem krievu cilvēkiem. Jo tētis bija tādas dabas – kā viņš zināja, ko viņš redzēja, tā viņš runāja. Jo mums bija saimniecība laba iekopta, zemīte bija iekopta. A bija tādi, kas dzīvoja no rokas mutē. Kā i šodien ir, tā i tad bija!

Sāku ciema padomē strādāt

Pēc kara atbraucu uz mājām, un tad es sāku ciema padomē strādāt. Par sekretāri ievēlēja. Nu un tad jau vēlēja tos deputātus, un es biju ievēlēta par deputāti. Strādāju tad skolā par grāmatvedi. Toreiz tie priekšnieki bija veci cilvēki, sevišķi krievu tautības. Jūs jau zināt, kāda mums ir Latgale – ar krievu tautību saistīta. Puse uz pusi. Izpildkomitejā mums ļoti daudz priekšsēdētāji mainījās. Rajona izpildkomitejā pirmais priekšsēdētājs bija Balodis, no Rīgas. Pēdējais mums priekšsēdētājs, pie kā es strādāju, tas bija Blaževics, kas aizgāja uz Ventspili. Viņš bija rajona izpildkomitejas priekšsēdētājs. Tas bija mans pēdējais priekšnieks. Ļoti, ļoti labs cilvēks bija. Ļoti saprotošs. Jo mēs gājām ar lielu troksni sveikt viņu Jāņos, sapinām kroņus! Viņš teica: „Trakie, trakie, ko jūs darāt! Re, kur pretējā mājā partijas komitejā Čepānis mūs noēdis bez sāls!” – „Jāni, nosplauties!” Mums izpildkomitejā trīs Jāņi – vietnieks Jānis Desainis un finanšu nodaļas vadītājs Ivans, tas ar ir Jānis. Es jau biju tas trakais cilvēks, kas ne no kā nebaidījās. Tā mums gāja.

Bija jāiet uz ciematu

Bija tādi laiki, kad bija jānovāc no lauka māja, bija jāiet uz ciematu. Visādi brīži cilvēkiem rūgti. Bija tā, ka veca māja, vajag celt jaunu māju, un nevar uzcelt. Nedrīkst! Likums neļāva. Un man bija tas, ka es biju ciema padomes priekšsēdētāja, un vīrs bija kolhoza priekšsēdētājs. Jā. Un gribējās, lai tam cilvēkam ir labi, lai viņš arī turpat var dzīvot, kur viņam tās saknes ir, kur šodien visi iet uz turieni. Jo katrs tagad meklē savu zemi. Tad pa naktīm. Sastāda baļķus šķūnī un pa nakti sakrauj māju. Tā darijām. Lai paliktu tas cilvēks tur, kur viņš dzīvo. Lai viņam nebūtu jāiet uz centru, uz ciematu piespiedu kārtā. Jo vecajam cilvēkam tas bija kā sirdi izraut ārā, lai aizietu no tās vietas, kur viņš bija dzīvojis. Bet bija tādi likumi! Nu, ko var darīt!

Vīrs bija kolhoza priekšsēdētājs

Vīrs man bija visu dzīvi kolhoza priekšsēdētājs. Un es ciema padomes priekšsēdētāja. Mēs apprecējāmies 51. gadā, viņš jau strādāja par kolhoza priekšsēdētāju. Un es strādāju ciema padomē. Nu mums bija savādāki uzskati no paša sākuma, bet tie uzskati vēlāk mainījās. Man – tādi kā vecākiem. Bet viņam bija drusciņ krieviskāki uzskati. Jo būtībā es domāju, tas iet pēc dzimtas. Man bija drusku savādāki, viņam savādāki, bet mēs vienojāmies. Pati galvenā jau bija mīlestība, kā parasti. Mēs sapazināmies un sadraudzējāmies. Vīrs ir dzimis 25. gadā. Viņš karoja krievu armijā. Viņam bija daudz šķembu, ar laiku dabūja gangrēnu. Jau 12 gadi, kā viņa nav vairs starp dzīvajiem.

Mēs labi dzīvojām. Viņš bija tāds ļoti ātrs... sabāra cilvēku, ja ko sliktu darīja. Sabāra un pagriezās, un atkal runāja ar cilvēku. Viņš bija ilgi par kolhoza priekšsēdētāju. Tā saimniecība mums bija labi nostādīta. *Vārkava* arī saucās. Brauca uz televīzijām, jo gāja dikti uz augšu. Bet tad 74. gadā pievienoja mums klāt izputējušu saimniecību *Zaķīšus*, un tad mēs sākām visi grimt uz leju. Tas bija par smagu. Tur bija no cilvēkiem paņemti lopi. Un izrādījās, ka kolhozs nodeva cilvēku lopus un pat nauda nebija samaksāta ļaudīm. Tā ka nāca ar tādiem lieliem pāriem.

Ar baznīcu saites man nebija sarautas

Šeit es nedrīkstēju iet uz baznīcu, un es negāju. Bet es braucu gandrīz katru otro svētdienu uz Rīgu. Ar baznīcu saites man nebija sarautas. Vēl šodien protu visas lūgšanas. Šeit, mūsu apvidū, mēs esam trīs cilvēki, kas bērēs var dziedāt visas bērnu dziesmas. Es tai skaitā. Vecāmāte iemācīja. Es pat esmu gājusi, kad iebrauc sētā svešs cilvēks un prasa. Jādzied. Jo mums, katoļiem, jau ir tie dziedājumi ļoti gari. Vakarā mēs dziedam un tad ritā, kad izvada no mājas, un baznīcā vēl, un kapos mēs dziedam prāvestam līdzī. Mums ir jāturpina, ko viņš dzied. Es esmu bijusi ļoti sarežģītā situācijā. Mēs ejam, dziedam, no mugurpuses iet pūlis. Ziniet, bērēs sabrauc visi radu raksti! Un viņi tik skaļi sarunājas, ka tu nevari viņus pārdziedāt! Un es pagriežos un prasu: „Mīļie cilvēki, ko jūs uz mēslu talku atbraucāt vai uz bērēm! Lūgsimies Dievu visi kopā par mirušo! Mums šodien nav cita mērķa. Atbrauks no kapiem pie galda, lūdzu, sarunājieties brīvi!” Man ir tāda daba. Ko es varu darīt?

Iestājos partijā 64. gadā

Es iestājos partijā 64. gadā. Kāda tur stāšanās! Tev iedod anketu, un aizpildi. Vai tad es tur gāju un teicu: „Lūdzu, uzņemiet mani!” Nevienš neprasīja. Bet, ja tu gribēji strādāt, tad ar tev bija jāstājas. Vēl bija viens brīdis – vēl trakāks! Mūsu trakais Čepānis, es viņu savādāk nevaru saukt. Oi, kā mēs esam šitā te gājuši! Viņš te pagalmā ir atbraucis un istabā gājis lūgt man piedošanu, kā mēs esam nēmušies. Sita dūri uz galda savā partijas komitejā un kļiedza: „Kurš man izvedīs mirušo piemiņas dienu vienā dienā ar mācītāju, suņa pase zobos!” Izejam uz kāpnēm, citi vīrieši (daudz ciema priekšnieku bija vīrieši) prasa man: „Vēra, ko tu darīsi? Tev šito svētdienu kapu svētki.” Es teicu: „Lai viņš iet ratā! Mums bija čepāni un vēl būs! Nāk un iet!” Atbraucu uz māju, zvana prāvests un saka: „Priekšniec, ko darīt? Nevar vienā dienā izvest!” Es saku: „Nu nesatraucies, prāvest! Nav ko jums uztraukties. Es atbildēšu.”

Kad bija kaut kas jārūnā rajona priekšā, visi man: „Ej, ej!” Un es gāju un runāju. Un runāju, kā ir! Mums bija krieviski visa grāmatvedība. Un mēs bijām trīs vai divas ciema padomes, kas latviski. Uz rajonu sūtīja krievu valodā atbildi, a mums lietas bija visas latviešu. Es nepārgāju uz krievu valodu.

Nebija ne Interfronte, ne Tautas fronte

Izveidojās viscaur Tautas fronte un Interfronte. Bija liela partijas organizācija, un mēs sanācām visi kopā. Te tādi trīs jauni puīši nu gribētu to Tautas fronti organizēt. Tagad visi sēž un klusē, kā ūdeni mutē saņēmuši. Tad mums tā organizācija nu jau juka! Tā jau mēs to partiju pametām, stājāmies visi ārā. Ne jau stājāmies, vienkārši sajuka. Tagad es piecēlusies saku: „Nu labi, puīši. Es piekrītu. Jābūt Tautas fronte!” Nāk Atmodas laiks. Tad mēs karogu uzlikām, gājām pa ceļu dziedādami. Nu, kā Atmodas laikā. Es saku: „Bet pret ko jūs tagad karosiet? Tad tiem krievu puīšiem jāsāk ar jums karot. A kādi mums ir krievi? Mums krievu nav neviena.” Tāda Krievijas krieva. Krievijas krievs mums viens un viena krievene – Miša atveda no armijas Gaļinu. Nu kā lai saka! Vajag arī tā, lai tas naidis nepastāvētu. Jūs saprotiet? Vajag tā! Un tad sāka visi smieties un izlēma, nevajag nevienu – ne Interfronti, ne Tautas fronti. Dzīvosim visi roku rokā. Un Atmoda ir, un tas ir jāciens, jāvērtē un ar to arī jādzīvo.

Krievu ģimeņu bērni iet latviešu skolā

Skolā, mūsu pamatskolā mācās bērni. Krievu ģimeņu bērni iet latviešu skolā. Tas bija no sākta gala. Un es jaunajiem visiem teicu, ka manā laikā visi... Te mums bija žīdu ģimenes. Meitene Hanna sēdēja man aizmugurē no žīdiem. Te mums bija četras mājas žīdu. Žīdu ģimenes, krievu ģimenes – visi gāja latviešu skolā! Te ietiepās kāds no ģimenes, es saku: „Ko tu tiepies? Brālis tavs laiž uz latviešu skolu savus bērnus, a tu vienalga sūti uz Preiļiem, uz krievu skolu! Ko tu ar viņiem darīsi? Tu uz Krieviju brauksi ar tiem saviem bērniem? Tavs tēva brālis bija latviešu skolā no sākta gala, no 30. gadiem par fizkultūras skolotāju! Tava tēva māsa (nu krievi tipiski – īstie Latgales krievi) bija par skolotājiem. A, ko tu tagad tiepies?” Viņam tā sieva bija tur no Daugavpils laikam kāda Krievijas krievene. Bet viņš vienalga tiepās. Stāv un domā. Tagad jau iet uz latviešu skolu.

Kad man bija 55 gadi, tad es aizgāju pensijā. Bija tā. Mana sekretārīte aizgāja dekrēta atvaļinājumā, dzemdēja meitiņu. Un es paņēmu vietā no kolhoza ekonomisti. Un tagad Inārai jānāk atpakaļ, un to ekonomisti man nav kur likt. Man ir žēl. Man palika dikti maz laika, lai ietu uz pensiju. Es esmu dzimusi decembrī, un man ir septembrī jāiet, jāmainās. Un es saku: „Es iešu prom.” Aizbraucu uz izpildkomiteju: „Iešu prom, jo es nevaru Lidiju izmest krūmos. Viņa man nāca par sekretāri tur tās vietā.” – „Ai, ko izdomāji!” – „Nē, es iešu. Man jātur savu goda vārdu.” Visi vēl teikuši: „Nu vai tad tā būs!” – „Jā,” es saku, „es rikoju atvadas un eju prom.” Tad man izpildkomitejā uzdāvināja šitos zelta auskarus, un es aizgāju. Nu stāžs jau tā pietika. Un tad atnācu kolhozā. Priekšsēdētājs (jo vīrs mans bija pensijā) uzstāj, ka jāmaina lielajā kompleksā govju vadītājs. Šodien jāmaina! Viņš krievs bija. „*Nu iģiķi, naveģiķi tam porjadak! Hoķ na neģeļu!*” (Nu aizejiet, ievediet tur kārtību, kaut uz nedēļu!) Un es aizgāju, ko jūs domājat!

Skat. arī: Zirnite, Māra. Vārkaviešu dzīvesstāsti: interviju fragmenti. No: *Vārkava: Tradicionālā kultūra un mūsdienas*. Sast. Janīna Kursīte un Jolanta Stauga. Rīga: Madris, 2008, 298.–299. lpp.

Intervija NMV-2030

Intervēja Māra Zirnite, Vārkava, 2004

Atšifrēja Maija Krūmiņa

Teksta fragmentus sakārtoja Māra Zirnite

Pēteris Bērtulsons

Celtnieks savā zemē – suitos

Pēteris Bērtulsons dzimis 1929. gadā, toreizējā Aizputes apriņķī, Alsungas pagasta Ceļarājos. Izmācījies arodskolā un visu mūžu strādājis par celtnieku. Dzīvo paša celtā mājā Alsungā.

Sakiet, kā jums kara gadi pagāja?

Kara gadi man pagāja šausmīgi. Es beidzu 6. klasi, un Alsungas skolu likvidēja, sabrauca iekš vācu okupanti un pārtaisīja to skolu par slimnīcu, izdzina mūs laukā. Mani tikpat kā uz divi gadi paņēma vācu darbā. Pie vāciešiem strādāju, vagonus krāvu un dzelzceļu būvēju. Un bez maksas, bez samaksas... Mēs bija pakļauti vācu *Ord-komandantūrai*. Katru rītu bij, katru dienu bija jaun darb – vagoni jākrauj un ar zirgiem jābrauc. Un, un tur maizes ceptuvē bij jāstrādā, Rucavā tranšejas jārok.

Kā pret jums izturējās?

Nu, vispār jau labi. Pusdienas mums deva. Vakarā, ja mēs netika mājās, tad vakariņas mums deva. Vācieši jau bija ļoti pieklājīgi un ļoti tādi... Tik viņi negribēja, ka tu zagtu, kaut ko tādu. Mēs tur vagonus krāva, visādus konservus un rumus, un visu veda augšā uz noliktavu un krāva iekšā. Un paprasi – viņš tev iedos, bet zagts... tad i uz kapiem. Te zagts nedrīkstēja. Paprasi – viņš tev iedos, ja viņš būs spējīgs. Vienreiz bija tāds gadījums, ka mēs izdzēra vienu ruma pudeli, tas no paša sākuma bija. Kad atrada to tukšo pudeli, tad man teica, lai vairāk tā nebūtu, ka pa šo gājieni jau varēja pie sienas pielikt. Nu, ta mēs tādas lietas nedarīj. Ar viņiem varēj sastrādāties, tikai maksāt jau viņi nemaksāj. Maksāt viņi nemaksāja neko.

Jūs nezināt – tās preces, tās ieveda no Vācijas?

Tās nāca, es nezinu, man liekas – no Vācijas. Nu, un tās formas, karavīru formas un drēbes nāca, un matračī, un mēs krāva. Bet lielākoties mēs krāva pārtiku. Vienvārdsakot, platsliežu dzelzceļš pie nāca Liepāja–Ventspils, ja. Un te gāja Alsung–Kuldīg, uz Skrundu,

šaursliežu dzelzceļš. Un tad mēs pārkrāvām, no platsliežu vagoniem uz šaursliežu vagoniem mēs pārkrāva. Un galvenais štābs jau bija Pelčos. Es nezinu, kur tālāk prece gāja. Mēs tik pārkrāva. Tad mēs krāva uz mašinām ar, kas gāja tiešā ceļā, taisni pārtikas produkti. Sevišķi milti nāca iekšā. Un maizi te cepa uz vietas. Klona maizi cepa. Un tad mēs ziemā dabūja strādāt. Bērzkalnos, tur bija gateris. Un tad mēs zāgēja, zāgēja špalas priekš to dzelzceļu. Pirmāk būvēja Al-sunga–Ventspils. Pa pļavām gāja. Būvēja krievu vaņģinieki, gūstekņi būvēja, to zemes darbu darīja. Mēs tikai strādāja gulšņus viņiem, bet viņi, viņi mežā. Viņus bija grūti apsargāt, ka neizmūk. Bet tie vācieši ar viņiem apgājās ļoti slikti. Viņi bij badā tur. Tie krievu karavīri.

Pret mumsim jau izturējās labi. Bet tagad es secinu, ka man jaunībā šausmīgi grūti gājis. Tu pat jaunībā, tu pat nevarēji dabūt čības, ko apģērbties, tu ar vācu naglainiem zābakiem. Tā neko nevarēji dabūt. Kartiņu sistēma bija, pēc kara takš bija. Kartiņu sistēma vēl līdz čeesmit astotam gadam, trīs gadi bija. Un, tur pat citreiz nebija... Uz balli, kur jāiet jaunībā, tos gadus, tur tev nebija, ko mugurā vilkt, tur nebija, ko apģērbties. Drēbes deva pa taloniem, es pa speķi nopirku uzvalku drēbi. Tu pat veikalā nevarēji dabūt oderi un pogas, ko piešūt. Tev kaut kāds lauku skroderis pašuva to uzvalku. Tu pat pogas nevarēji dabūt. Vienvārdsakot, šausmīgi pārdzīvoj. Karš. Un trūkumi visādi. Kad es pie vāciešiem strādāju, tad mums deva no kritušiem karavīriem novilkus, tos tankus naglainos deva. Tā jau veikalos dabūt neko nevarēja. Tikai tādas klikatiņas, tādas klikatas ar koka zolīti.

Tātad karš jūs izrāva no skolas sola?

Es nepabeidzu septīto. Es jau sesto faktiski nepabeidzu, jo vācieši ienāca te, šinī sarkanā skolā, un izdzina ārā, un tā es nepabeidzu sesto. Un tad es iesāku, kad ienāca krievs čeesmit piektā gadā, maijā iesāku iet. Bet es nevarēju sesto klasi beigt, jo krievu valoda jau bij sestā klasē. Un es krieviski – neko. Sestā klasē jau tūlīt krievu valoda. Ne – *здравствуйте!* – nemācēju pateikt krieviski. Es vāciski mācēju. Nevarēju ķerpīt, tad es aizgāju, es aizgāju Liepājā uz arodskolu, tur par celtnieku mācīties. Tūlīt nē. Pirmāk mēs ar bračku gājām strādādami. Pelnīj speķi un sviestu veda, vārdsakot, tirgot uz Liepāju. Un tad to rudeni, man liekas, kad ienāca krievs, aizgāju uz arodskolu par celtnieku mācīties.

Es mācījos par apmetēju, krāsotāju, un elektriķi ar vēl ņēmu klāt. Bet izmācījies es krāsoju lielākoties. No piecdesmit trešā līdz deviņdesmit devītam gadam. Visas šitās jaunās mājas Alsungas cen-

trā, tās manis būvētas. Čeesmit gadus nostrādāju par celtnieku un beigās par darbu vadītāju ar biju. Ne vien šeit, Alsungā, bet vēl Gudeniekos un Ēdolē, un Pelčos, un Kuldīgā, tās ir celtas, ir būvētas mājas. Vienīgā darbavieta man bija – līdz pensijai, vienīgā – celtniekos. Kā iesāku, tā strādāju.

Pa tiem ilgajiem gadiem celtniecībā kaut kas jautrāks arī gadījies?

Mēs ir jaukuši nost mājas, ja, kur mēs kapitālo remontu taisa. Tad mēs visko atraduši ir. Piemēram, atrod spirta pudeli, atrod papīru, uzrakstīts un iebāzts tai spirta pudelē iekšā, aiztaisīts ciet. Tur rakstīts: „Diezgan grūti laiki. Meistars pelna pieci lati pa dienu, un palīgstrādnieki pelna divi lati piecdesmit, iznāk pusīte spirta viņam pa dienu.” Un tad meistars ar zeļļiem izdzēris spirtu, un ieliek iekšā to papīru. Mēs atkal uzraksta savu, piebāž blakām tai pudelē... Mēs rakstīja, ka beigas te ir. Ka gučuļi te ir. Toreiz bij gučuļi. Ka mēs nopelna tagad, vārdsakoties, divi tūkstoši rubuļu (rubļi – krievu laikā tas bij). Un, ka mēs to māju nojauc tagad līdz pamatiem, mēs atjau-no, ko jūs ir cēlušī. Tieši tā kā atbilde viņiem.

Nu, toreiz tie gučuļi sabrauca, bij vēja gāzes. Nu, tad, redz, nevarēja tos kokus izstrādāt, nebij tik daudz strādnieku, un ta nu gučuļi brauc iekš. Gučuļi brauc iekš, gučuļi nebrauc prom, gučuļi brauc iekš: čipt! Tur bij sagāzti koki, tur bij salauztas tās priedes. Ārpātīgi! Līdz rudeni koki jānocērt. Ta viņi paliek zili, un, ja tie žagari sakalst, tad viņš ir ugunsbīstams šausmīgi.

Kāda bija jūsu attieksme pret tiem gučuļiem?

Nu, gučuļi – viņi bij tādi laipni. Vienīgi tādi, kā jau, kā jau nekulturālāki tādi viņi bij. Ķiplokus saēdušies, smirdēja šausmīgi. Attiecības mums ar viņiem jau bij tādas. Cits jau palika, apprecējās. Apprecējās ar latviešu meiteni. Mēs tajā pudelē rakstīja: „Kad gučuļi, vēja gāzes, tad apprec pulka, iejaucās te, suitos, apprec suitu meitas.”

Kādas jums ir atmiņas no bērnības?

Nu, gāju ganos, pa mežu ganiju govīs, govīs tur. Un patīkami bij toreiz, kad tiku uz Vižņu ezera pa pusdienlaikiem. Tur iemācījās peldēt. Vakare gāju vēžot, toreiz jau bij vēži šausmīgi uz Vižņu ezera. Svētdien varēja gulēt, cik ilgi gribi, tādēļ gāja sestdienas vakaros vēžot. Tad kādreiz līdz rītam saķēra veselu, vārdsakoties, veselu spaini. Tos vēžus novārīja, ved uz Kuldīgas restorānu, tos vēžus ved. Divas šķiras pieņēma. Viņi mērija tos lielumus. Diezgan labi maksāja. Novārīti sarkani, jā, tādi ar dillītēm. Un tā lielākā vēžošana bij, kad zirņi zied. Kad nozied zirņi, vairs nebij brīv, tad viņiem ikri ir.

Vācu laikā, tad bij partizāņi, tad nedrīkstēja tur nekur iet. Aiz Vižņu ezera, tur bij. Vācu laikā bij krievu partizāņi, ienāca krievs, tad bij vācu partizāņu tur pills. Un šāvās, tur ir kritušie.

Kā jūs ķērāt vēzus?

Ta jau nebij, vācu laikā jau nebij elektrības. Mēs uz laukiem sviķus dedzinājām. Nu, sviķi tādi – malka. Un tad laivā uztaisīts tāds drāšu kurvis, laivas priekšā. Sviķi, tā sausā malka, maiss līdzī. Un tad uztaisa to saucamo lākturi, tā kā Jāņu naktī pūdeli ceļ gaisā, zin, tādu. Un tur sakur uguni no sviķiem. Tad to piesien laivas galā, un viens airē. Sēd tai laivā divi vien – katrs savā pusē. Tas lielais malkas ugunskurs, tas tai laivai pa priekšu. Interesanti. Un vēži, kad ierauga to uguni, viņi uzreiz izceļas stāvu uz to apgaismojumu. Un taisni šausmīgi. Gaišs apkārt, un tā mēs dabūjuši laivu puspilnu.

Nu, mums nebij tā laiva liela... Vēlāk tos vēzus izindēja, sērga uznāca. Un kolhoza laikā vēžu vairs nebij, jo sēja minerālmēslus pavasaros. Un tie palu ūdeņi, zin, kad sniegs kūst. Un sēja kādreiz kolhoza sākumā, uz sniega sēja minerāļus virsū. Un sniegs jau, palūdeņi kūst, tas ieiet iekšā ezerā, vēži sāk slimot. Bet, nu, vācu laikā jau viņi drausmīgi daudz bija. Vietējie cits pakal citam gāja ar uguniem. Iedur, divus, trīs noķer, paiet metru, tur atkal ir divi, trīs. Nevar izķert nemaz. Sevišķi tos, kuri ir pie pašas malas, kur ir zāles. Viņi jau nāk no tām dūņām ārā. Un, kad ierauga to uguni, tad uzreiz tā stāvu. No aizmugures jāķer, priekšā viņam ir aste un ragi. Viņi tādi diezgan veikli. Citreiz, kad neizdodas noķert, viņš tā aiziet: žik-žik-žik! Tikai saplunkšķina to ūdeni, aiziet atkal uz dzelmi. Dienā varēj viņus noķert zem laivas, kad viņu pulka.

Jā, bērnība, bērnība – nekā sevišķa. Nabadzība bij toreiz, grūti bij bērnībā.

Vienmēr taču saka – labie ulmaņlaiki, bagātie ulmaņlaiki, bet jūs sakāt, ka nabadzība?

Nu, kā kurš, redzi, kāda bija saimniecība. Mums nebij daudz aramzeme, un nebij auglīga zeme. Paēduši bij. Paēduši visi. Paši turēja cūkas, un piens bij, un kazas piens. Kas nebij? Nauda. Par ko lepnus uzvalkus nopirkt, kaut ko tādu. Ar pašautām drēbēm. Cirpa aitas, auda paši, vadmalas tādas auda. Māte auda un krāsoj.

Nu, tā, tā jau neteiktu, ka toreiz mašīnas un motocikli, velosipēdi nebij. Es vācu laikā nopirku. Es nopirku vienu. Mēs ar brāli tur gar Zvirgzdu ezeru – tur visiem tiem zemniekiem bija visi tie dēli iesaukti vācu armijā. Nebij, kas strādā. Un tad mēs, tādi puikas, pa skolas brīvlaiku gāja viņiem malku mežā zāģēt. Ar rokas zāģi zāģēj,

ja. Viņiem naudu nebij, ko maksāt. Deva mums speķi. Speķi kūpinātu, sviestu deva. Olas. Mēs atkal uz Liepāju veda prom spekulēt. Bij kartiņu sistēma, bet tiem cilvēkiem ar nebij nauda, tie ar deva kaut ko pretī. Uzvalka audumus deva, deva pretim mums kurpes, visādas tādas lietotas. Tantiņa, viņai dēls aizgājis vācu armijā, un tās kurpes – kur viņa liks? Viņa nes, maina ar mums pret sviestu, pret desmit olām tās kurpes. Mēs tad bij tā apgērbusies, uz balli gāja. Es velosipēdu nopirku sarkanām riepām. „Latvello”.

Vienai sievietei bij dēls ievainots. Un tam vajadzēja sviestu un speķi dot papildu. Viņš nebūtu izdzīvojis, viņam bij papildu jādod spēkbarība, un koridorī bij pakarināts pie griestiem ar sarkanām riepām tāds lepns ātrspēks. Velosipēds tolaik bija lepnāks nekā tagad mersīši. To tad iemainīja...

Nu bet zaga ar, toreiz zaga velosipēdus. Nozog un pārdod tālāk. Zaga tādos svētkos. Bij, piemēram, Zāļu diena. Brauca uz Jūrkalni tur baznīcā. Un, ja ar riteni aizbrauca, kam labs ritenis bij, tad nozaga. Jūrkalnē tur nozaga.

Kā jūs svinējāt Jāņus?

Jāņus? Jāņus svinēja tai galā, saimnieki kur bij Jāņi. Cits pie cita gāja, kurināja ugunskurus, dziedāja. Tagad jau nedzied vairs. Tad dziedāja paši visas tās līgodziesmas. Tajā galā, kur es augu, tur dziedāja suitiski. Tur „ē” vilka, un tās „ē” dziesmas dziedāja – tā, kā tagad tās Alsungas suitenes dzied.

Es, es ir dziedātājs labs. Man jau tēvs bij tāds dziedātājs, ka bail. Tam bij tāda balss, kad – toreiz bij tādas petrolejas lampas – tās, kad tēvs laida vaļā, tās nodzisa. Es jau visu laiku ir korī gājis. Tas bij čeesmit astotā gadā. Es korī dziedāju, es bij uz Rīgu, uz Dziesmu svētkiem. Pēc kara tūlīt. Jā, pēc kara es biju. Tagad jau aizved ar autobusu, toreiz mūs ar vācu trofejas mašīnu veda uz Kalvenes staciju. Tur mūs Kalvenes stacijā iesēdināja vagonā. Pašiem maize līdzī. Tad pusdienas deva kādā skolas ēdnīcā. Deva sataisītus salātus. Tik maizi pašiem. Jā, jā, viņi salātus sataisījuši veselām lielām bļodām. Nu, skābeņu lapas, un visādi tādi. Pieēd skābu gurķi. Pārējais bij pašiem jāved līdzī.

Pastāstiet par saviem vecākiem!

Viņa bija Grieta Perševica, mana mamma. Tēvs bija Bērtulsons Ādams. Viņam mantojums pie Zvirgzdu ezera. Manam tēvam bija mantojums no sava vectēva – Bērtulsona Krista. Viņš divdesmit piecus gadus nodienēja cara armijā. Vienu laiku bija divdesmit pieci gadi. Un tad viņš pārnāca no tās armijas, un viņam vairs nebija, ko darīt. Viņš nāca jau pavecāks vīrs, liels vīrs pēc auguma bija, un pāri

par simts kilogrami svēra. Tad viņš no Alsungas aizgāja ar kājām uz Rīgu. Uz Zemes nodaļu. Tā tagad tā kā Lauksaimniecības ministrija būtu, ja. Un aizgāja viņš tur un no Grāveru muižas dabūja zemi. Saimniecību dabūja. Mežs diezgan liels pie Zvirgzdu ezera, diezgan tā. Zeme nekāda auglīga nav, bet mežs liels tomēr, labs mežs. Dabūja. Bet uz Rīgu aiziet ar pastalām! Viņš nedēļu bija gājis projām, nedēļu atpakaļ. Div dienas pa Rīgu, kamēr tika klāt pie paša zemkopības ministra vai kaut kāda tāda, zemkopības... nodaļā. Divdesmit astoņi hektāri dabūja. Astoņi hektāri lauksaimniecības zeme, bet pārējais – mežs. Un diezgan labs mežs. Vēl tagad es no tā viņa meža tā cītīgi cērtu. Kravu pa gadu es tur tā. Koki vairāk kā simts gadus auguši.

Kad tas bija, kad Kristis dabūja to zemi?

Velns! Tad jāreķina. Nu pirms divsimt gadiem. Cara laikā. Grāveru muiža. Viņš, lūk, to zemi bija dabūjis no Grāveru muižas. Tā muiža bija bankrotējusi. Kaut kā nebija varējusi nomaksāt to lauksaimniecības nodokli. Un tad viņu visi apbrīvoja, kā viņš to varēja. Putras spainis uz muguru, maizes kukulis, vēl speķa gabaliņš. Tas viss viņam bija līdzī. Nauda viņam nebija, ko tērēt, ne tās ēdnīcas pa ceļam, nekas nebija. Tad viņam bija līdzī adata. Jo pastalām jāliek ielāpi, tās pastalas jau izdilst cauri. Tad viņš, kad pa nakti atpūties, tad tās pastalas salāpījis.

Tagad arī, iet jau cilvēki, bet ne ar tādu nesamo. Viņam bijis līdzī apmēram kādi divpadsmit litri putras. Kukulis maizes, cepa pašu mājās. Tādus lielus cepa kā spilvenus, lielākus.

Un tad, kad viņš pārnāca, to zemi dabūja – tad viņš ar bulli no sākuma to zemi apstrādāja. Nu, arī mājas viņš pats uzbūvēja. Pirmāk no žagariem cēla būdas. Un tad, ziema kad nāca, tad ierokas līdz puszemei iekšā kaut kā tā pagrabīgi. Visa tā ziema pāriet. Tikmēr sagādāja tos materiālus. Tur mežs viņam bij pašam, tad viņš nākošā gada pavasarī cēla augšā dzīvojamo māju. Pirmāk uzceļ kūti. Tur audzē kādu govī, govī jeb aitu, vistu, lai tā nenosalst. Lai tie pa ziemu var pārziemot. Pats guļ kaut kur pagrabā.

Vai lielas mājas tās bija?

Man viņa bij kādreiz, tā māja. Bet es aizgāju krievu armijā četrus gadus. Tad mana māsīca tur palika dzīvot, lai māja nepaliek tukša. Kad pārnācu no armijas, tad bij kolhozi, nu, šausmīgi nabadzīgi kolhozi bij. Es jau sākumā bij kolhozā par brigadieru bišķi pirms armijas. Pēc armijas celtniecībā bij labāk, un tad es vairs neatgriezās tai kolhozā. Es pārgāju uz Alsungu, es tais mājās neatgriezās. Un tagad tur dzīvo mani radnieki.

Padomju laikā jums to mežu atņēma?

Padomju laikā atņēma. Man atņēma. Un kolhozs izcirta visu to labāko mežu. Trīs tūkstoši kubikmetri nocirta – kailcirte. Tur ir jaunaudze, tā vēl ir jākopj, ko kolhozs piestādīja. Un tagad, kad es prasīju to mežu mantojumu, mēs sadalījām kristīgi. Tā māsiņa, kas tur dzīvoja iekšā, pusi es viņai atdevu. Ar radiem jau neies plēsties. Viņai palika tā aramzeme un tā māja, viņai bij jau uzcelta, un puse tas mežs. Un es paņēmu pusi. Astonpadsmit hektāru tur bij tas mežs, es paņēmu astoņi hektāri, un viņai palika pārējais. Un tad tā Rītiņa, kas taisīja to meža taksāciju, tā teica, ka man ir tiesības prasīt pagastam līdzvērtīgu mežu pretim. Un es aizgāju prasīt, un man pateica, ka nav ko dot līdzvērtīgu pretim. Sākumā man solīja kaut kādā purvā. Un es teicu: „Kur es tādu likšu? Man tādu vellu nevajag.” Bet vēlāk uzzināju atkal, ka pagasta mērnieks ir pats sev labos mežus noprivatizējis, trīssimt hektāru. Jā.

Ko agrākos laikos parasti lietoja uzturā?

Kas tad uz laukiem senāk bij ēdiens? Siļķe. Siļķe – vislētākais pārtikas produkts bij. Siļķe un menca. To tepat, Jūrkalnē, zvejoja, veda augšup jūrkalnieki, mainīja ar zemniekiem pret putraimiem, pret bīdelētiem miltiem. Bij tāda liela menca, āķi vēl iekšā. Viņi ne ar tīkliem, bet uz āķa, naktsāķus viņi lika. Lielī tādi trīsžuburu āķi bij. Viņš norijis dziļi.

Strādniekiem ko deva ēst? Siļķi. Un tad žīdi veda pa mājām. Bija tāda siļķu muca pakaļā. Katra tā saimniece iet – divi siļķes un veselu bļodu to sāļījumu, to siļķu sāļījumu, kas tur ir. Un ko tad deva ēst nabagiem? Rūgušu pienu, pa virsu uzlej to siļķu sāļījumu. Un tāds ar apaļiem kartupeļiem, izvārij kartupeli ar visu krekliņu.

Kādas Latvijas laikā bija attiecības ar ebrejiem šeit, suitos?

Ā, mums te ebreji bij. Ārste te bij ebrejiete, un dakters te bij ebrejs. Alsungā. Tā ārstene bij jauna sieviete. Kad ienāca vāciets, viņai uzšuj žīdu zvaigzni uz muguras. Bet viņai vēl atļāva strādāt, un tad viņa bij priecīga, ka viņa var, ka Alsungā nav zobārsta, ka viņai vācietis atļauj strādāt... Bet vēlāk viņus vācieši apcietināja, tad nepalika neviens. Nemaz nebija zobārsta.

Bet tā ar latviešiem attiecība bij laba. Nu, viņi jau ar veikaliem. Ar viņiem varēja kaulēties, veci cilvēki teica *diņģēt*: „Ies tai žīdu veikālā, tur var labi nodiņģēt!” Te, Alsungā, nebij žīdu veikalu, bet Kuldīgā – tur gan žīdu veikali vien bij. Kad sāku iet skolā, tad mani tēvs paņēma līdzī uz Kuldīgu. Nopirka man mēteli un mugursomu. Tā bij tāda no finiera. Un tēvs bij tāds liels balamute, nodiņģēja diezgan

lēti, vai ne. Un tur žīds beigās: „Vai tu nākošreiz ar nāksi manā bodē iepirkties?” Ja apsola, ka nāks nākošreiz, pa trīs, četri lati dos lētāk. Ja tu pateici žīdam: „Es būs tekoša kundze, ja jūs man dos par to cenu. Es būs tekošs apmeklētājs jums, žīd.”

Ar ebrejiem varēja kaulēties, zin, mans tēvs ar kaulējās. Apsolīja nākt tekoši uz viņa bodi un tad sāk brāķēt to preci. Beigās – par cik dod, un tad iet ārā no tā veikala. Un skrēja pakaļ, uz trepēm stāvēja. Tu iet prom. Viņš: „Nāc atpakaļ!” Viņš, vot atlaidīs. Iet atpakaļ, atkal diņģējas. Kuldīgā tur tie žīdu veikali bij pa galveno ielu. Viņš sauc: „Nāciet žīda bodē! Te ir lētāk!” Viņš laidīs lētāk. Citreiz, mans tēvs ar tāds liels jestrulis. Žīds to zina, tāpēc, kad tēvs prasa bikses, saka: „Man priekš tavas dīrsas bikses nav.”

Ēdolē ar bij žīdu veikali. Jūrkalnē, man liekas, ka nebij žīdu veikals. Bet bij tādi uzpircēji. Kur viņi dzīvoja, nezinu. Nu, piemēram... Tad tāds tirgus nebija. Tur pie baznīcas mūra tirgojās. Man vajadzēja naudu vai kā. Iemānu vistas kartupeļu grozā un nes pārdot. Žīdēns klāt. Un rauga un puš. Kāda tā āda ir – dzeltena vai balta? Un nopirka vistas. Žīdi, redz, vairāk vistas, putnus ēda. Un olas.

Tad, tad jau veikalos sviests, gaļa nemaz nebij, un sviests ar nebij veikalos. Viņi, tie pārpircēji, izaudzēj tādus mazus nadziņus – tie baigi gari. Viņš uz mazo nadziņu to sviestu pajem, saka: „Pagrab garša! Tā kā tāda pagrab garša. Laiž lētāk!”

Agrāk jau nebij ledusskapja, tad jau piens, sviests tik pagrabos. Tad jau piejem visādas īpatnas garšas. Laikam jau bij ar toreiz tāda pagraba garša. Citam bij piecas, sešas govīs, tas sviests ātri paliek vecs. Un tad viņš tāds caurspīdīgs, kad viņš vecs ir. Tāda sīvuma garša. Ganiem, puīšiem, meitām tādu deva. Ja svaigs sviests, tad pulka smērēs uz maizi virsū. Un tad deva to veco sviestu. To, kas palicis jau tāds savāds.

Tagad, zin, par tām izsūtīšanām raksta. Dažiem te saimniekiem, ko izsūtīja... nu ne tik ļauni, kā tā Sibīrija... vajadzēja. Es nav komunisti, es savu mūžu nav tāds bijis. Bet es ir redzējs, kā dažs saimnieks tiem kalpiem tā godīgi ēst tev nedeva. Cik tad var – siļķi ar sālījumu un kartupeļiem tik iedod. Bija jau ar tādi saimnieki, kas deva labi ēst, pie viena galda tā kopīgi, ja. Bet bij tādi saimnieki: paši ēd atsevišķi, tur ir gaļa pilns galds, pārējie ēd siļķu sālījumu ar rūgušpienu. Vairāk neko neredz. Un tad to caurspīdīgo sviestu, kas ir rūgts...

Tad nebij tā kā tagad. Saule lec sešos, piecos. Tev jābūt – augšā. Tad ārā, pa rasu ar basām kājām brien. Kājas nokrupušas – tā, zin. Viņus vaidzēja pārmācīt bišķi. Bet tik bargi – Sibīrija – to nevaidzēja.

Bišķi dažus tos skopos vaidzēja pārmācīt. Bij tādi... Man kaimiņiene, kas gāja pie saimnieka par ganu, – papēži sasprāguši, pa rasu, ko kājās dot, nav. Pa rasu, pa mežu, kur jāgana, saprotiet. Un tad tev iznes to caurspīguļo sviestu uz maizes. Viņa teica, viņa pameklēja kādu skaidu, nokasa to sviestu nost, un to pliko maizi vien ēd un to krūzi vājpiena izdzer. Viņš nav ēdams nemaz – tas sīvais. Tādi saimnieki ar bij.

Un bij jau labi cilvēki. Piemēram, es bij Grāvergalā, tur, uz mūsu pusi. Var būt, ka jūs zināt – tāds Kalniņš, kas bij teātri. Viņam vecākus visus izsūtīja. Kalniņu Zigis. Viņš Vižņu kapos ir aprakts, teātri viņš direktora vietnieks bij. Mēs ir kaimiņi, kaimiņš viņš bij manā vecumā. Tagad, brauca Kārlis Sebris un Radziņa, visi viņam katrreiz uz to jubileju brauca, uz kapiem. Viņam tēva mājas ir *Gāršas*. Viņi pulka bērni bij – tādi astoņi. Mēs kopā ganijām govīs. Mēs katru pusdienu gājām garām. Viņi bij tādi saimnieki lieli, bagāti diezgan. Viņam tā mamma, goda vārds, nu: „Medus maizi, kaimiņu bērni atnākuši!” Gāršene uzreiz sauc iekšā: „Nāk, nāk, bērni, medus maizi saēsties!” To medusmaizi uz galda, un tad lielais kukulis, un tad nogriež, tāda rīka (suīti sauc *rika* to šķēli)! Un ēd, virsū medus, tik garšīgi! Mums bites nebija. Un bērniem tas tik garšīgi bija, ka bail... Tādi bij saimnieki – es atzīstu. Bet viņus ar izsūtīja, kas to nebij pelnījuši.

Bij te, Grāveros, tādi Poļi, tādi saimnieki, kur veclaicīgu ļoti ēda. Es biju vienreiz mašīntalkā. Saproties, tur putraimu biežputra izvārīta, un koka karotes visapkārt. Un pa kādiem pieciem, sešiem – tāda liela bļoda. Un koka karotes saliktas apkārt. Un vidū ielikts tas vecais sviests, tas izkusušais, rūgtais. Tagad visi pie vienas bļodas ar tām koka karotēm ēd to biežputru. Rūgušu pienu piedzer klāt. Šitā...

Vai kafiju arī dzēra?

Kapija jau tad, tad jau pupiņkapija bij ļoti maz, tad jau bij graudu kapija. Ziļu kapija, cigoriņu kapijas, tādas. Bet tā kā tīrā pupiņkapija, par to jau runāja, ka tā ir tā kā narkomānija. Bet tad dzēra, cik es atminas, dzēra tās jauktās kafijas. No ozolzilēm, no graudiem. Maltas tādā rupjā malumā. Kafiju biežumi bij vairāk nekā tā kapija. Tā, nu, bišķi kaut kas, bišķi bij klāt tāda pupiņu garša, bij, bet lielāko tiesu ozolu zīles un cigoriņi. Un kādreiz te, Alsungā, Kurzemē, vārīja vairāk puru tēju.

Sakiet, jūs esat katolis, ja?

Jā, katoļticīgais es esmu. Latvijas laikā, kad gāju skolā, tad bija ticības mācība. Visi ir katoļticībā. Un esmu kristīts katoļu baznīcā,

šepat Alsungā. Un iesvētīts. Bet tā baznīcā, tā es neko sevišķi. Neko.

Es redzu, ka tur nekad... ēēē! Es šeit nevienam neko sliktu nedaru, un, kad es redzu, ka manā darbā, manā brigādē bij tādi, kas iet baznīcā, bet darbā viņš sliktāks vēl nekā tie, kas neiet. Ka viņš melo un visādi tā. Un vēl, ka bez prasīšanas kaut ko pajem, un vispār tā. Tie, kas nu bij mēs, astoņi, deviņi, desmit vīri. Divi bij tādi, kas iet baznīcā. Un tie bija sliktāki darbinieki. Kopš tā laika negāju baznīcā... Es tur tā, zin... nepatīk visa tā grēksūdze, tāpēc es neko baznīcā nav gājis.

Vai tad bērņībā arī baznīcā negājāt?

Gāju bērņībā, es gāju. Visi jau gāja, tad gāja zem kora meitas lūkot. Zem kora. Vienā, tai labā pusē, stāv puīši, augš koris dziedāja, kreisā pusē meitas stāv. Stāv, stāv visi tie jaunie. Tā baznīca bij pilna, ka sēdvietas nebij gandrīz. Jaunie stāvēj stāvus zem kora. Tad saskatās, vakarā iet uz ballītēm, zem baznīckora samiedz ar aci, vakarā tad jau ir ar ko padancāt – partnere. Iepazinās baznīcā zem kora. Bet ne tur uz ceļiem tupēt un krustus mest, ne klanīties, to ne.

Ir tā baznīcā. Mācītājs sēd iekšā iekš tādu mikstu būdiņu tur. Un te viņam ir ciet tā. Un viņš tā sēž, tas mācītājs. Viņam pie tās auses ir tāds režģis, un sēž tur, pie tās auses tāds caurums. Un stāsta viņam tos grēkus visus. Tas ir viens ērms! Kas tad viņš par cilvēku, kurš var piedot grēkus! Senāk tas bij domāts tā: ja tu muižā kaut ko nozags baronam, ja tu iesi pie grēksūdzes un pateiksi, mācītājs pateiks baronam. Izsauc barons un uzdod tev divpadsmit pātagas par to, ka tu zagi. Tā visa bij nodevība tikai. Vergus kā novērot.

Alsungā bij tāds jauns mācītājs, tāds Zvejsalnieks. Un viņš taču te mīlējās ar kādām tām meitenēm. Tad viņš atteicās no tā mācītāja amata. Aizbrauca uz Rīgu. Osvalds Zvejsalnieks. Es viņam krāsoju dzīvokli. Es visādus mācītājus pieredzēju. Viņš spēlēja tādu muziku, tā kā rokmuziku. Es domāju, baznīckungam jau nav brīv tādas lietas, katoļu baznīckungiem, ja. Reiz braucu uz Ventspili, nāca autobuss no rīta sešos kaut kāds te Alsunga–Ventspils. Mēs ieiet autostacijā. Baznīckungs ar tur sēd. Zvejsalnieks. Es viņu labi pazīnu, es biju krāsojis dzīvokli. Un viena dāma ar sēd, ietinusies šim padusē!

Un, un pēc tam tūlīt viņš atteicās. Tad viņš atteicās pats. Tad bij Jūrkalnē tāds. Kā viņu sauca? Ta viņu sauca par Mazo Andreju. Tas ar atteicās. Ak, kungs! Tad, komunistu laikā, ja baznīckungs atteicās, tā jau bij tāda sensācija kā elle. Tā jau bij īsta elle.

Sakiet, kuras īsti ir tās vietas, kur suiti dzīvoja... un dzīvo?

Alsunga ir... Alsunga kādreiz saucās krētainie suiti. Un tad ir

Jūrkalne. Un Basi ir suiti. Gudenieki bij dižsuiti, Jūrkalne bij mazsuiti. Tad vēl ir Kraumaņi, jā. Tad tur, uz ezerpusi, tur ir Grāvergals, Grāveri. Un tad ir Redeļkalns, Redeļkalna būdnieki – tā viņus sauca. Un tad ir mežā, kad uz Liepājas pusi, Bēzkalne. Es ir, es skaitās no Grāvergala. Jāsaka: tur tas ir Grāvergals.

Vai neplēsās savā starpā?

Nē. Tik bij kādreiz tā kaušanās, ticības kari kādreiz kad bijuši. Luturi ar suitiem.

Suiti ar ko?

Ar luturiem. Suitiem ir katoļu ticība, un ir luterāņi. Ēdoles baznīca, piemēram, tā ir luterāņu baznīca. Tas senāk ir bijis. Nu, luterāņu baznīcām bij gailis galā, mumsim krusts. To laikam jau teicu, ka tirgos te kādreiz... Tad kāvās. Es ar atminas, kad Latvijas laikā gāja skolā, es gāju uz gadatirgu. Un tad tur kāvās milzīgi. Tāds Tauriņš bij, es atminās. Tā kāvās!

Intervija NMV-1897

Intervēja Kristiāns Treijs un Zane Brūvere, Alsunga, 2003

Atšifrēja Kristiāns Treijs un Rita Treija

Teksta fragmentus sakārtoja Uldis Krasts

Marija Jankovska

Es iejūdzu vēja zirgus zosu kaulu kamanās...

Marija Jankovska dzimusi 1933. gadā Gudeniekos. Ilgus gadus strādājusi par medicīnas māsu Kuldīgā. Daudz dziedājusi.

Atgriezusies un dzīvo savās tēva mājās.

Sākumā gribējām jums jautāt par mammu un vecomammu.

Par vecomāt man būs grūt kaut ko pateikt, jo viņa jau ļoti veca. Man māt dzimus 1890. gadā. Mēs jau savai mammai sešpadsmit bērni bij, un es priekšpēdeja. Māt jau bij dzimus kā jūrkalniec, viņ bij Cepliņš mežsarg meit. Mamm ar nāc no liel ģimen – septiņš meits bij un div dēļ. Tad viņ ieprecejās te. Viņ teic – es jau aiz mīlestības neprecejās, bet Sedliņ Mačam bij māj, bij kur palikt, es jau redzēj, kā kalp sievam iet grūt, tad lai man ir sav vietni, kur dzīvāt. Viss tepat, šitajā mājā, uz viets mēs ir dzimuš, te kaut kād sieviņ nāc no Mērkalns, tā tos bērns viss sagaidij.

Ko jūs vakaros darijāt – tāda liela ģimene?

Viss jau tā nebij uz viet. Tie lielākie jau bij pie saimniekiem. Un vecākais brāls, viņš jau strādaj uz būvem. Viņš Latvijas laikā dabūj sudrab medāl riteņbraukšanā uz Rīg. Es teic: „Kā tu varēj dabūt sudrab medāl? Ne tu trenējies, nekā!” Viš teic: „Bet es jau vislaik brauc uz Jelgav strādāt pie būvem.” Un tad vecākā mās, tā jau arī gāj pie saimniekiem par meit. Un tad tā, kas divdesmita gada dzimus, tā iemācijās, te Viļķos bij šuvēj, viņ iemācijās šūt, un tad viņ mums, maziem, sašuv visāds drēbs, lai ir ko ģērbt mugurā. Tad jau bērni netik tā tik lab ieģērbt kā tagad. Cik es atceras, i meiteņiem, ir puikiem, visiem bij svārciņ.

Tad, kad vāc kolonist izbrauc uz Vācij, tad mums piešķir Planīcās vien vāc kolonist māj, tad mēs pārcēlas. Māt, tēvs un mēs, tie jaunie, pārcēlas uz Planīcām, un te palik brāls ar mās saimniekot.

Jūs pati arī katoliete esat?

Jā, jā. Ar visām saknem. Jo vecāmāt un vecaistēvs – tie ir katoļ

viss. Un jūrkalnieš jau ar ir katoļ. Ka es gāju Planīcs skola, ticībs mācīb tur mācīj skolotājs, tāds Karels bij. Un no rīt skaitīj lūgšans un kaut kādu dziesm ar dziedāj. Es vēl tagad to dziesm atminas. Skolotājs gan teic: ja negrib, var nepalikt uz to ticībs mācīb. Bet tāpat jau paklausījās un dziedāj kāds dziesms. Bet man likās, ka puiks tā kaut kā bij tād izlaidīgāk, viņ tā nekaunīgāk runāj, tie puišļ. Te es gāj arī Gudeniekos 2. klasē, tad likās, ka tie, kas ir baznīcai tuvāk, viņ kaut kā tā labāk ieaug. Tad kaut kād aizliegum tomēr ir. Bet, ka viņš nav tā ieaudzinats, ta viņš tā kā tāds dzīvniecisks, ķer tos meiteņs. Man ar vienreiz viens tur rauj som nost, es ar to som viņam kā krāme, ta izlidinas viss grāmats. Es jau tā nevarēj pieņemt, ka man tur grābstisies klāt un kaut ko ķarstisies.

Vai mamma kaut ko stāstīja par savu bērniību – kā viņi auguši?

Nu viņ bij no Jūrkaln. Mežsarg Ceplīš meit...Viņ stāstīj, ka tad, kad sāk sludināt to lielo Padomij, – pirma reize, – ka nu tik būs lab, tad tām citām mātēm tie dēļ sākuš mukt mežos, lai nu nenošauj, ka tāds liels nemiers sācies. Jūrkalnē jau tur bij diezgan nelabs liets. Un tad tās māts bij gājuš pie mācītāj un prasījuš, vai nevar nākt ārā no tā mež. Un tad mācītājs laikam tur bij gājs kaut kur runāt, un tad viņam bij apsolīts, ka neko tā kā nedarīs. Bet, ka iznāc ārā no mež, ta viss ņēm ciet, un Vaiņodē jeb kur citur viņi bij šaut nost. Tās bij šausms! Mamm teic, suņ kauc un viss bļāv, šausmīg, viņ teic, kas notik. Un tas mācītājs, tas laikam bij sajucs prātā. Viš jau to nevarēj saprast, ka tāda viltīb ir cilvēkos iekšā, ka viņš apsol, ka nedarīs neko, un tad griež spalv uz otr puss. Tā jau tie bezdievj visād izdarās.

Un tad mamm teic: „Mēs tād meitēn bij, mēs ar skrēj brālim līdz, mēs dziedāj tās revolucionār dziesms. Bet vienreiz, kad tas viens sludinātājs bij uzkāps augšā uz kād muc un teics – „Nost ar Dievu, nost ar ķeizaru!”, mēs tad vairs negāj. Tā jau var apgrēkoties. Tad mēs vairāk negāj.” Es teic: „Bet kālab ta tavs brālis gāj un viņ pie Kuldigs nošāv?” – „Nuja, viš nevarēj vairs neko darīt, tie cit biedr viņ vilk un nedev viņam mier.”

Un tad vēl viņ bij ieskrējuš Kuldigs mācītajmājā, tur mācītājs ir bijš Lukšo, un prasījuš patvērum. Tas Dundurs, Dupads un... Deksnis – tie bij iegājuš iekšā mācītāj guļamistabā, lai viņ paslēpj. Un tas bij paslēps. Es teic, kāpēc tad negāj tas mans onkuls. Nu viš ir teics: „Kā lai es iet! Mēs tač kaut kā stāv tā kā pretim ticībei ar sav darbīb. Kā es tur ieš tad?” Viš laikam tā kā tāds godprātīgāks ir bijš. Bet tos trīs, redz, izslēp, bet man onkul nošāv pie Kuldigs rudz laukā kaut kur. Andrejs Pētersons, tas mamms brāls. Un viš ir glabāts uz

Kupšas kapiem, es te vienreiz aizbrauc uz kapsvētkiem, es tur nolik puķīt, un es vēl tā skatījas, ka viņam nekād tur pieminēkļ, viņ kaut kā arī neatceras, jo kriev laikos jau ar laikam zināj, ko var atcereties un ko nevar. Viš jau tomēr bij no ticīgs katoļ ģimēns. Īsti jau viš nebij viņiem pa spalv.

Jūs pieminējāt, ka mamma arī dziedājusi tās revolucionāru dziesmas...

Nu viņ padziedāj. Tāpat, jā. Bet es sak, viņ jau negāj vairāk, viņ tik no sākum. Viņ sacij: „Tie brāl, tie gāj, un mēs, tie meitēn, vēl skrēj un tās dziesms dziedāj.”

Tās revolucionār dziesms, tās jau tāds smagas ir. Viņa [dzied] dziedāja: „Pār liķiem vēl pēdējie šāvieni kūp, aiz viņiem ļaudis jūk un klūp. Un mirēju rindas ved ragavas, kas ar varoņu asinim slacītas.” [Šņukst.] „Lai slava, lai slava tiem, kas par brīvību krīt.” Nuja, es tā kaut kā stādas ac priekšā, jo tomēr cilvēk tik daudz asins izlējuš. [Raud.]

Vēl ir: „Kas agri ceļas rītos un vēlu gulēt iet, un skrej un rauj priekš cita, bet pašam druskas vien. Ak, tauta, kā tu krāpta tiec! Uzmosties, miegu projām triec! Uzmosties, čaklais rūķi, uzmosties, strādnieciņ! Uzmosties, čaklais rūķi, uzmosties, strādnieciņ!”

Mamm jau daudz dziedāj. Viņ jau neko cit, es domāj, viņš dzīv jau tā aizritēj, bērns audzinot un padziedot. Ne jau viņ gāj uz kādiem teātriem, nekur jau viņ negāj. Tas jau viņai viss tas dzīvs saturs bij: padziedāt mājās un pamācīt bērniem dziedat un Diev lūgt.

Vēl viņ dziedāj [dzied]: „Es no savām jaunībs dienām daiļš bij savam augumam. (2 x) Man bij actiņas tik zilas kā tās neļķu puķītes. (2 x) Man bij vaidziņ sarkanbalti, kas spīdēja no milības. (2 x) Mana valoda tā veicās, kā upītes straume tek. (2 x) Miļākais, ja vienreiz bija, to es ļoti milēju. (2 x) To pie rožu krūtīm spiedu, apkamp, saldi bučoju. (2 x)”

Visas tās dziesmas mamma zināja no galvas?

Jā, viņ zināj, bet vēlāk jau, kad es viņai kādreiz teic: „Nu, padzied kād tād dziesm.” – Viņ teic: „Nu jau man ta ka tā grūtāk ir, ka kāds pantiš neizkrīt.”

Bet jūs arī visu iegaumējāt no galvas?

Es jā. Man tād diezgan lab galva ir bijus. [Smejas.] Paldies Dievam! Nē, nu es viņ tā nepiesātīn ar tām baudvielām. Ir jau tād, kam dikt pieķeras vai nu tas nikotīns vai tas alkohols, bet man tie nav nekad pa draugam bijuš. Es kaut kad bērniņa, man iedeva brāls pašbrūvēt aliņ iedzert, es tāds meitēns bij. Tēvs ar māti bij aizgājuš

uz stall. Brāls vecāks, krūz ar al palikus uz gald, viš akal tiem bērniem ar iedod. Un es ar iedzēr, un man jau maz ko vaidzēj. Un vai ku man bij slikt! Es gulēj pie mūr un vēm. Ta man vairs tas alkohols pa draugam nebij.

Nu, protams, kad aizgāj uz Alsung strādat, tad tur sāk tās jubilejs atzīmēt, un tad jau ar bez grādīgā neiztik. No sākum kaut kā negribejās ar tur viņiem teikt. Vēlāk es apdomāj un es teic: „Es vairs nepiedalās!” – „Nu, kā tad tā, Marij! Tu tāda jau tr bij un dziedāj! Kā tad tu nu vairs nē!” Es teic: „Es nevar. Man ir bērni jāaudzin, un vīrs ar negrib, ka es peras apkārt!” Un ta es atkratijas no to. Un tāpat jau kādreiz kād glāziņ tā iedzēr ar. Bet, kad man nosit dēl, viš bij arī iedzērs kaut kād stiprāk dzir, un tad tas, kas viņ uz motocikl ved, tas ar bij paņēms un uztaisijs ķit. Un tad tik nelabi bij, ka kāds piedzērs akal izskrējs uz ceļ, un strauji bremsē... Mans dēls sēdēj aizmugure, un nabadziņ pasit. Aizved uz Kuldig, bet neko nevarēj līdzet. Lai Dievs dod viņam dusēšan! Un tad es tā nolēm, ka es vairāk nemaz mutē nejems. Tāds nelabs liets notiek ar alkohol, ja cilvēki to neaprēķin, tad vismaz man kā tādām vecākam cilvēkam kaut kād kant bišķiņ tā ka jāpietur. Toreiz, kad bij tām suitenem tā godināšan, tā profesor Kursīte teic: „Mēs varētu tā kā tādu draudzību sadzert.” Es teic: „Nē, to es nevar, jo es apņēmies, ka es alkohol nelieto.”

Paejam atpakaļ. Jums gribējās iet uz skolu?

Man dikt gribējas. [Smejas.] Tāpēc, ka māt nemācēj ne lasīt, ne rakstīt. Es saprat, ka tas tā nav riktig. Mammai tā sirdsgudrīb bij liel. Nu viņa veco druku lasīj kaut cik. Viņ gāja pie tādām sieviņām un tad tur mācījas. Kaut kā viņ iemācījusies bij veco druk, „Zelt altār” grāmat viņ lasīj. Viņ teic: „Tā ir man tēv grāmat.” Nu, ja viņam bija „Zelt altār” grāmat, tad jau viš i bijs tāds praktizējošs katols. Man jau ar tā grāmat, es paņēm par piemiņ, bet tās pirmās lapiņš noplīs.

Basos es pabeidz pamatskol. Vēlāk mēs abs divs ar mās Cecīlij beidz Kuldigā māsiņskol, ta mūs aizsūtij uz Alsung strādat. Slimnīca. Un ta vēlāk Cecīlij izmācījas par fizioterapijas mās un es par rentgen laborant. Mani aizsūtij Rīgā uz kursiem.

Tie jau bij tād diezgan trūcīg laik, kad es aug. Es tā izrēķināj, ka vienam brālim kāzas bij. Pārejie tā sagāj kaut kā kopā, varbūt tur kaut ko labāk pataisij vakariņās. Brāls... Bij jau tas likums tāds, ka sievai jātais tās kāzs ir. Un tad jau tā siev taisīj tās kāzs. Mēs jau tik daudz bērni, mēs jau ta ka tād nabadziņ. Kur ta mēs iztaisij kāds kāzs! Es kad precejās, man gan uztaisij kāzs. Man uztaisij mani brāļ, māsas,

viss sanāca kopā, es tepat šai mājā precejās. Mēs jau atremontēj, kad mēs nāc. Tā māj jau būvēt patiesība piektā gadā, viņ vec māj. Bet nu mēs atnāc 74., māt nomir 72. Un pagāj pārs gad, līdz nokārtoj viss tās mantošans tiesībs. Te jau skrēj no kolhoz un stādij man akts, ka es te nedrīkst ienākt. Te tāds krebls bij...

Un es uzrakstij uz Kuldig sūdzīb, un te bij tāds Lācs tas kolhoz priekšsēdētaj vietnieks, un viņš vēl atnāk un viņš man rāj, kālab es esot rakstijus sūdzīb. [Smejas.] Bet es negribēj, ka viņ te to stall tais. Un vēlāk, kad es gāj pie advokātiem, tie teic, ka viņiem vajadzējs ir man prasit atļauj, jo tas stalls ir uz man zem. Bet neko neprasij!

Un tā akal ar to ceļ. Es pateikš, ka tā bij vien vesel klapat. Kolhozs te bij aizars visur ciet un apsējs ar labīb. Un es tam traktoristam teic, lai viņš ved man tos būvmateriāls, ka man vajag to māj pabūvēt, ka ielūz istabai griest un ūdens nāk virsū. A tagad viņ skrien un sastād akt, ka es izbraukājs kolhoz lauks. Viņ jau sajūt pa gabal, kas es ir pa cilvēk, viņiem jau es nepatīk, viņ jau zin, ka es iet baznīce!

Piezvana man, ka jābrauc te uz Gudeniekiem uz kād sanāksm. Es atbrauc. Pills galds ar visādiem sasēdušies. Es esot braucs pa kolhoz laukiem, liel skād ir nodarīt, izbraukt sējum ir. Un uzliek man 20 rubuļ sod. Es teic: „Nē, es neko nemaksās, man tač tie būvmateriāl ir jādabū, man tur jābūvējas ir.” Bet viņ jau tagad tā kā tād trak. Bet neko nevar man izdarīt. Uh, tur vēl gāj ilg un dikt. Mās man vēl teic: „Tev stipri nervi! Es būt nosviedus naudu un gājus prom!” Es teic: „Kā tad es tā sviediš, man ir diezgan grūt nopelnīt!”

Varbūt ir kāda dziesma par tādiem cilvēkiem?

Man jau arvien mēls galā ir, bet es jau baidas. Jo tas jau ar ir viens ārprāts! Tagad jau iet 2011. gads, un 90. gadā es iesniedz iesniegum par zem, man nevien zem te nav piešķīruš. Tikai ir iedot lietošanā. Jo tas, kas paņēm to stalli, tam ir iedots ar no mans zems. Bet viš vēlāk ir prasijš! Es jau iesniedz pat pirmā. Un viņam tak nav nekāds tiesībs. Man jau advokāt teic, ka staļļiem zem nepienākas, ja būt dzīvojamā māj, tad būt citādāk. Bet viņ to neņem galvā.

Lab, uzdziedās un jums atskaņos [dzied]: „Nava lāga dzīvošana Gudenieku pagastā. (2 x) Māla zeme, lika ķēve, kā sprungulis arājiņš. (2 x) Ēō! Ne lūdzama es neietu Gudenieku pagastā. (2 x) Ē ō! Gudenieku mēriniekiem šņoriem zeme izmērīta. (2 x) Šņoriem zeme izmērīta, adatām izbakstīta. (2 x) Ēō! Gudenieku novadā ar lieliem vēderiem. (2 x) Apēd manu meža zemi ar visām mētriņām. (2 x) Ēō! Es tikai pasmējos, pakalā stāvēdama. (2 x) Ē ō!” [Smejas.]

Nu vēl jau ir vien tāda dziesma: „Šitie zemes mērinieki visi tādi puszagliši. (2 x) Kam pietrūka, tam piesvieda, kam atlika, tam atņēma. (2 x) Ēō!” Bet es uzliek tiem mēriniekiem tāpēc, ka viņi neriktīgi mēra. Te bij atbraucis tas mērnies vienreiz, viņš teic: „Nu, iemērsim to zemi, kas jums te vēl ir palikusi, lai jūs nepaliek galīgi bez zemes.” Es teic: „Es nekādā zemē nepieņēmu, es gribu pieņemt visu zemi, kas ir piederējusi maniņiem vecākiem. Ja jūs man visu nedod, tad es nepieņēmu, ta es dzīvo tā, kā es māku.” Kuldīgā tiem es tur bišķiņ vienreiz uzdziedāju. Bet viņi jau to neņem galva. Viņi jau laikam uzskat, ka tas tāds humors ir.

Jūs teicāt, ka baidāties citkārt dziedāt apdziedāšanās dziesmas. Kāpēc?

Nu tas jau gandrīz tikpat kā naglai uz galvas ir. Un te jau tie paši vēl ir, kas man to zem nedev. [Smejas.] Sāku man ar akmeņiem nomētāt... Tā gandrīz ir, ka te tie vecie suit ta ka izmiruši ir. Jā. Un jaunie kaut kā neienāk. Vienreiz man vienā vecā sieviete teic: „Suit! Ansambls! Dziedājiet! Senāk suit piepildīj baznīcā, tad es saprat! Suit! Tagad baznīca neiet, nu ta vēl kaut kur uz skatuvi iet un ta nu kaut ko dzied!” Nu tas jau ar nav riktīgi. Es doma, ka Dievam pienākas pirmais gods un pēc tam, ja atliek laiks. Es kā aizgāju uz Kuldīgu 52. gada rudeni, sāku papriekš iet baznīcā kori, un ta pēc tam tad man uzrunāja tai MTS⁴ kori, tur es dziedāju. Un tad atkal atnāca no skolas tāds Jānis Kiršteins, skolotājs, un tas runāja, lai mēs ar mās, lai mēs iet izglītības darbiniekā kori.

Te jau kādreiz bij izbraukuši no televīzijas un uztaisījis tā kā tādu īsfilmiņu Rudzišā dārza. Tas jau bijis vai nu 79. gads vai kāds – „Dzīvās pasakas”. Es tikai zin, ka man dēls bij armijā, un viņš man atrakstījis vēstuli: „Muter, es tev redzēju pa televizoru. Tie krievi jau neko nesaprat, kas tur ir, bet es jau uzreiz saprat, ka tās ir suitens, kas dzied. Es to tav trīsriņden ar redzēju.”

Kas ir trīsriņdene?

Nu tā ir sakt – trīsriņden. Viņai vairāk ir tie akmentiņi. Ir vienriņden, divriņden un trīsriņden. Bet es vienreiz vienai sievietei redzēju pat piecriņden. Bet tā bišķi pa liel ir tomēr, jo viņi aizņem visu... Es sāv nopirku. Te jau kādreiz tas Šteimans Ručs kaut kur bij rakstījis, ka tā sakt maksājot veselīgu! Man bijis tāds ticīgs sieviņš, kas man viņi pārdev. Viņi bijis arī mācītājs saimnieks un, par cik mēs jau baznīcā satikās, viņi teic: „Es jau tev došu lēt, es tev došu par kād 20 rubļi.”

Kad jūs pēdējoreiz vilkāt tautas tērpu?

Pagājušriņden. Es uzvilku, kad viņiņam bijis tā sumināšanās, kad viņš

4 Mašīnu traktorū stacija

tur sumināj, tās suitens. Tad es tur sāk viņš apdziedāt, un tad tur tā Kursīte noklausījās, ka es dzied, un ta viņ pie manim atbrauc... [Dzied.] „Paklausās suitu sievas, ko es jums pastāstīšu. (2 x) Kad jūs bijāt Maskavā, visas bija piedzērušas. (2 x) Maskavs kungi jūs ielika centrālā cietumā. (2 x) Kad paspruka, tad atskrēja ar visiem pinekļiem. (2 x) Ēō!”

„Suitu sievas lielījās katru gadu godos braukt. (2 x) Kad pienāca goda diena, nav vairs goda lindraciņi. (2 x) Kliku – kleku steigšus auda savu goda lindraciņu. (2 x) Šķidru, īsu noklekāja ar divām nītiem. (2 x) Kad izgāja klajumā, vējš spalviņas purināja. (2 x) Ēō!”

Paga, es vēl... [Dzied.] „Sliņķis gāja lūkoties sev sievu, viņš apsēdās apakš kuplas ievas. Tur viņš sēd, pukst un vaid, kaut jeb kāda gadītos. (2 x) Te pa laimi zeltenīte nāca un ar sliņķi jauki runāt sāka. Ak tu dienīņ, še man sieviņ, pati manās rokās nāk. (2 x) Sliņķis ceļas jau uz vingrām kājām un viņš dodas prom uz savām mājām. Lai bij sliņķis, bet bij čaklis, ligaviņ kad jābučā. (2 x)”

Nu parast jau tād netrūkst. Tagad jau tie slaist ir vairāk nekā tie darbīgie. Jā.

Nuja, tad tā to vezum velk. Man jau ar viegl nav gājs. Man jau ar gadījās šņabdeguns. Es jau tač gribēj viņ atstāt ar. Es domāj, kā es dzīvāš. Es aizbrauc pie vīramāts un teic, ka es negrib ar viņš dēl dzīvāt, ka viņš dzer un man iet grūt. Šī sāk šausmīg raudat. Bišķ varbūt uzspēle man uz nerviem ar, viņ teic: „Marij, tu takš tik lab mums bij, nu kā tad tā, tu grib mūs atstāt!” Un es domā, nu viņ vec siev ir, nu es jauna... kaut kā jau es ar viņ tad mēģinās varbūt cīnīties.

Jūs stāstījāt, ka mamma mājās dziedāja. Vai jūs arī mājās dziedat?

Zin, man ar to dziedāšan tā ir, kā ir. Man vīrs negrib. Viš jau: „Ko tu bļausies te!” Bet tad, kad viš gribēj man precet, ta jau viš lielījās: „Man siev ir dziedon!” [Smejas.] Ka jau ir dabūjs pie nag, ta ir atkal citādāk valod. Pats viš nedzied. Nu kādreiz, ka viš bij tāds jauns, kad kādreiz aizgāj viņ rados, ta viš tā kaut ko centas ta ka izspiest, bet viņam tā diezgan grūt gāj. Tāds sarkans paliek, grib kaut ko izspiest, bišķ kaut ko padunduro ar.

Bet kā tad jūs saskatījāties?

Vai dieviņās, viš bij slimnieks, un es bij medmās. Es aizskrien uz veikal, tur kaut ko nopirkt, izkāpj ārā no tiem istabs apaunāmiem, atnāk atpakaļ, viš man paglabājs ir tās čibiņš. Un sāk jau uz manim cīķelet. Un viš jau dikt bij neatlaidīgs. Es jau tā nemaz nebij domājus. Un izrakstījas viš no slimnīcs āra, un tad jau mās arī

strādāj slimnīcā un tā teic: „Tas, kas te gulēj slimnīcā, tas Jankovsks, tas tev sūtīj sveiciens.”

Un tad Ziedlejas ball bij, Jāņ vakars, un tad viš tur ar bij ieradies, un ta viš sāk man tur dikt dancināt. Un ta viš tā kā uz mēd virsu. Es nemaz negribēj tā neko preceties, bet viš tik milzīg neatlaidīgs bij. Toreiz es vēl paņēmu un atbrauc ar riten te pie māts, lai viš tur neperas gar manim. Bet nu tik tāl, tik tāl, redz, viš man kaut kā pielauz. Viš jau ar mācēj tā ieblatot. Viš jau ar ticīgs ir, un tā, bet, ka salaulājas, ta uz to baznīc vairs nē. Vien tād smuk dziesm par to baznīc iešan. To es nodziedās jums [dzied]: „Bērītis manis kumeliņš (2 x), staigna purva bridējiņš (2 x). Bridējiņš, bridējiņš, staigna purva bridējiņš. (2 x) Tev būs izbriest dūņu purvu (2 x), pārvest manīm ligaviņ (2 x). Ligaviņ, ligaviņ, pārvest manīm ligaviņ. (2 x) Līgo mana ligaviņ (2 x) šo rudenī kājiņām (2 x). Kājiņām, kājiņām, šo rudenī kājiņām. (2 x) Gan uz citu rudentiņ (2 x) tevi stalti vizinās (2 x). Vizinās, vizinās, tevi stalti vizinās. (2 x) No krodziņa, uz krodziņu (2 x), ik svētdienu baznīcā (2 x). Baznīcā, baznīcā, ik svētdienu baznīcā. (2 x) Uz krodziņu līdzens ceļš (2 x), uz baznīcu grumbuļains (2 x). Grumbuļains, grumbuļains, uz baznīcu grumbuļains. (2 x)”

Ar ko jūs sevi saistāt, ja domājat par savu piederību? Vispirms ar suitiem droši vien?

Jā, jā. Es jau stabils suits! Es tač ... Alšvangā, es dziedāj tajā ansamblī – ne tai suit, bet, kad viņiem kādreiz vaidzēj, ta viņ arī man pieaicināj. Toreiz, kad bij tam Valter Ēvaldam 75. gadu jubilej Kuldigā, tad man aicināj, lai es aizbrauc ar tām sievām. Un tad es vēl vien dziesm pateic, es teic, ka tā jāuzdzied [dzied]: „Es iejūdzu vēja zirgus zosu kaulu kamanās. (2 x) Es atbraucu šai sētā Ēvaldiņu godināti. (2 x) Ēo!”

Jā, es ir suits... Bet toreiz, kad te vaidzēj taisīt to suit būšan, to novad, neviens nevien nekur neaicināj. Tā jau nevajadzēj vienpersonig pieņemt. Es vēl aizgāj, bij izsludināts, ka paraksts tā ka vāks, kas grib pie to Alšvang un kas grib pie Kuldig. Bet, ka es aizgāj, man parādīj gar degun, ka neesot brīv vākt. [Smejas.]

Kā tad tagad – jūs esat tajā suitu novadā?

Nu kur tad! Mēs jau nav. Viņ jau gribēj, Berenden gribēj pie Kuldig. Un caur.

Tad Gudenieku pagastā teica, ka nav brīv vākt tos parakstus?

Jā, man atraidīj. Man atraidīj. Es neatceras, pie ko es piegāj. Bij tāds rakstiš, bet viņ jau to nozūmēj. To jau viņ nevarēj vienpersonig, man liekas, pieņemt. Bet tā Bērend Daina, viņ jau ir no Bērzkalniem, kaut kur no kādiem krūmiem. Viņ jau, man liekas, nav riktīg suiten.

Viņai nemaz tā sevišķ nepatīk. Bet tas Grigorijs pa to Alsung, tas tur atkal stipr peras, tur vairāk tā ka tie suit ir.

Bet te jau tie jaunie ar tā neko. Es vēl kādreiz, kad Alsungā strādāj, vienreiz man vien siev teic: „Ko tu tā dzied? Cits apvainojas...” Ir bijušas kaut kur kāds kāzs, un cit ir apvainojušies un mukuš ta ka mājās. Nu kāzs jau ir tād liet... Kādreiz man māt teic: „Tad ir velnam deviņ pār pastals jānoplēš, kad kāzs ir!” Tad gāž ārā visko, kas tik uz sird. [Smejas.] Un vienreiz man ar tā bij. Alšvangā, tur dzēr kāzs, tas bij kriev laikos. Mēs ar mās, ar Cīls, mēs tur bij dziedāt, un tur bij vēl atbraukus no Kuldigs tā Rudakov. Viņ tur bij tād partijs siev kaut kād, tā ar bij uz tām kāzam. Un nevar sagaidīt to jauno pār. Un kād siev pačukstej: „Viņ jau tik ātr nevar būt, viņ jau iet Kuldigs baznīcā laulaties.” Un tad tā Rudakov laikam padzirdej un tūlīt pērsies mājās, vairs nepaliek līdz galam tais kāzās. „Tagad mēs ar viņ parunas,” – viņ teic diezgan tā valdonig. Es vel savai māsai teic: „Vajadzēt uzsākt to dziesm, ka atskrēj Rudakov ar sav dump, priekša šņāciens, pakaļā spēriens.” Bet man bij bail dziedat! [Smejas.] Nesāk man ar pie šlipss ķerties! Es jau diezgan tāds neieredzēts bij!

Alšvangā jau ar bij daudz tād lielās Padomijs piekritēj. Cilvēk jau pa lielāko ties skatas, kā viņam tik labāk. Kur tad, padomā, slimnīcā ierīko politmācīb, jāiet ir visiem mācīties politmācīb. Vai tu grib vai negrib, tev jāiet. Es atkal neiet! Pārejie nobijušies laikam, tie iet. Un es nu satiek vien siev, kas ir partijs cilvēks. Es teic: „Kā tu domā, vai man ir jāiet vai nav, es negrib nemaz iet?” Viņ teic: „Tu neesi partijas cilvēks, tev nav jāiet.” Un es neiet ar. Bet vēlāk vien no tām māsiņam teic: „Mēs būt dabūjuš triecienniek nosaukum! Tu mums izbojā ar sav nenākšan!” [Smejas.] Priekš kam man tas trieciennieks ir vaidzīgs! Cilvēk visād ir. Un paskat, un viņ uziet augšā Sarkanā stūrīti, viņ tur atkal tais politmācīb, un es apakšā tais savs bilds. Un ienāk vien siev ar bērniņ uz rok, un tas bērniš ir kaut kā sasities un tas brēc, un es jau neko viņam nevar līdzet. Nu nonāk dakters Vītols, toreiz skaitījas ķirurgs, es teic: „Jūs tik staiga politmācībās, bet jums slimnieks nemaz nav pirma vietē! Bērniš brēc.” – „Kuš, kuš, Marij!”

Tagad ar visāds aplamibs. Es vienreiz Bērend Dainai teic, es teic: „Kāpēc jūs dev „Sedliņ” zemi dāņiem?” – „Lai viņ strādā!”

Nuja, viņiem ir tehnik, viņ var strādat. Mums, kad jāstrāda, mums jāstaiga lūgdamies, kas nāks, mums nekād tehnik nav. Un tagad tā valdīb ar. Tur nevar saprast, kā viņ tur lemj. Viņi ta ka tos mazos grib pavisam iznīcinat! Bet taisn jau... ir jau tāds pantiš: „Nevēro ārieni, bieži tā mirdz, bet arī skrandās mirdz zelta sirds!”

Vai jūs jūtat tagad savu piederību Latvijai?

Jā, kā tad! Ta jau es nebūt te tai būdā lids. [Smejas.] Nuja, tad es sēdēt Alšvangā tur tai paša dzīvoklī ar kopīgo virtuv otra stāva. Un ta es tur tupēt un varbūt nopinkšketos ar vien otar reiz.

Intervija NMV-1574

Intervēja Māra Zirnite un Ieva Garda-Rozenberga, Gudenieki, 2011

Atšifrēja Maija Krūmiņa

Teksta fragmentus sakārtoja Uldis Krasts

Jānis Priedoliņš
Jūrkalnes hronists

Jānis Priedoliņš dzimis 1941. gadā Jūrkalnē. Visu mūžu pūlējies kolhozā, galvenokārt strādājis par traktoristu. No 1964. gada viņš pieraksta rūtiņu burtnīcā katru dienu: visus savus darbus, ikdienas notikumus, tikšanos ar cilvēkiem. Burtnīcu sakrājis pamatīga kaudze.

Es varbūt pateikšu pie reizes par uzvārdu – Priedoliņš. Jo tas ir Jūrkalnes nacionālais uzvārds. Tas ir cēlies tieši Jūrkalnē, jo, ja jūs satiksiet kādu Priedoliņu Austrālijā, Liepājā vai kaut kur citur, tad viņam būs sakars ar Jūrkalni. Tas ir vairākas reizes pierādījies. Tāpēc es to tā uzsveru, ka es ar esmu Priedoliņš.

Dzimis es esmu vācu laikā 1941. gadā. Manai mātei un tēvam kāzas notika 1940. gada 16. jūnijā, tieši tad, kad okupācija notika, kad ienāca krievu armija Latvijā. Ulmaņa slavenā runa bija – palieciet savā vietā, es palikšu savā vietā. Tāpēc arī kāzas izjuka, visi padzirdēja, ka nu ir karš, nu nāk krievs, visi tie kāzinieki brauca mājā un visi palika drūmā noskaņā, tā, ka kaut kas nav labi. Tā ka tēvam ar māti nekāda laba dzīve nebija, jo tūlīt bij krievu laiks, 40. gads. Bet bija laimīgi tā, ka tēvu nenokāra.

Pastāstiet par savu bērnību!

44. gadā, nepateikšu, var būt, ka 43. gadā, tēvu paņēma vācu leģionā. Viņš aizbēga no leģiona, no Gaviezes, un slēpās mājās. Vienā mājā dzīvoja mana māte, vecaistēvs un es. Tēvs tajā pašā istabā zem gultas, pa nakti izgāja ārā. Turpat blakus istabā dzīvoja vācieši, nevis kāda armijas daļa, bet tā saucamie *todisti*, kas bija strādnieki, no armijas izbrāķētie, armijai nederīgi.

Viens vācietis bija pasaucis manu māti, viņš latviski mācējies, viņš saka tā: „Mēs zinām, ka tas vīrs jums te kaut kur slēpjas un ka jūs ar viņu satiekaties. Bet lai viņš nenāk mājās. Mums viņš jāšauj nost, un mēs to negribam darīt. Lai mums nebūtu jāsmērējas ar viņu, nu – lai viņš kaut kur citur slēpjas.” Bet viņš slēpās mājās! Un, un arī nāca

tie, vai SS vai SD, es nezinu, kas viņi tādi bij. Māti bija pratinājuši. Cilvēki esot redzējuši, ka viņš te staigājis. Un veduši māti ārā, nu, pie sienas un – šaus! Man bij kādi trīs gadi, tad es esot iekēries mātei lindrakos un šausmīgi, šausmīgi brēcis. Un tie vācieši nu ta nomierinājušies un nav to māti šāvuši.

Un vēl viens gadījums. Tēvs bij uzaudzinājis bārdū tādu pagaru. Un viņu visi, lai viņu nenodotu, sauc par *veco*. Es tur tāds mazs puišelis, lai ar par *veco* saucu. Tas nav paps, bet tas ir vecais. Un, kad vācietis ienāk pratināt, prasa, kur paps ir, tad es paņemu vācieti pie rokas un vedu iekšā otrā istabā rādīt, kur ir tāda palielināta bilde: „Re, tas ir paps, re, kur ir!”

Nu tas tā neapzināti bija. Bet vispār kara laikā es no pārbīļa trīs reiz zaudēju samaņu. No šīm trijām pārbīļa reizēm tad tāds liktens man, ka es ieguvis tādu neārstējamu slimību. Kopš septiņu gadu vecuma slimoju ar diabētu. 48. gadā mani aizveda uz Liepāju tikpat kā bezsamaņā. Sākumā ārstēja tifu, māju brauca dezinficēt uz Jūrkalni, domāja, ka kaut kas lipīgs. Jo tādu slimību toreiz nepazīna. Un nevarēja atrast, no kā tas ir cēlies. Pagastā runāja – nu jā, vārīja no tām cukurbietēm sīrupu, tad to ir pārēdies, redz, kā to slimību dabūja. Bet tas no tā nebija. Es ar ārstiem kopā to pārrunājām. No tā pārbīļa varēja tas izpausties uz aizkuņģa dziedzeri. Nav tā saslimšana, bet tāda trauma. Jo no pārbīļa cits sāk valodu raustīt, citam domāšana mainās. Teica, ka es vēl drusku normāls esot, teica, ka pavisam dumjā neesot. Nu tad es tāds kara upuris, varētu teikt tā.

Skolā es nevarēju iet, kad bija 7 gadi. Jāšpricē 2–3 reizes dienā insulīns. Tad es sāku iet tikai kādā 51. gadā, tad man bija 10 gadi, uzreiz otrā klasē. Rēķināt es mācēju labi, rakstīt nemācēju. Tad man tur visādi gāja. Tajā gadā, kad Staļins mira, tanī gadā es skolā negāju. Tad atsāku iet pēc gada tikai, kad 59. gadā beidzu septīto klasi, tad man bij 17 gadu.

Tātad jūs pirms skolas jau mācējāt lasīt?

Jā. Rakstīt nemācēju. Lasīt mācēju tekoši un rēķināt es pratu arī. Lasīt iemācījos, kad man bija kādi četri pieci, nē, vairāk. Kā es dabūju kādu avīzi vai kādu gabaliņu avīzes un kad tēvs atnāca vakarā no meža – bija viena pati lampa pa visu istabu –, tad es tēvu pie tās lampas aicināju klāt un liku viņam izskaidrot, kas tas par burtu, kas šis par burtu... Un tā es iemācījos lasīt, pat neatceros, kā. Man jau, varu palielīties, atmiņa bija laba. Skolā jāmācās nebija daudz. Valodas man negāja, tas gan, es tāds paslinkis biju pie tā piestrādāt. Jo tas pārējais man gāja tik viegli, ka piespiesties bija grūti. Rakstīšana – tā nu man vēl tagad tā. Necenšos glīti rakstīt.

Jums bija kādas ar politisko režīmu saistītas mācības?

Bija politinformācija, par politiku pastāstīja kaut ko, bet tas bija diezgan tā... Kā skolotājam patika. Viņa pastāstīja, nu mums tagad tāda valdība un tā, un tā. Nolasīja, kas bija priekšā uzrakstīts. Īsta tāda propagandas dzišana nenotika. Vienīgi tie skolotāji atšķīrās, kas pret reliģiju. Tad nu gan es dabūju vienu otru reizi svīst, kad smējās par manu ticību, un tā. Kaut gan tā doma viņiem bija tāda, lai iedzītu kaunu, lai man kauns paliktu par to, bet manī tas radīja spītu. Ak, tu man šitā! Par spīti es iešu vēl!

Nevajadzēja stāties oktobrēnos?

Vajadzēja, vajadzēja. Es neiestājos nekur. Es atteicos. Ceturtajā klasē mani gribēja piespiest pionieros iestāties. Es atteicos pilnīgi. Tu labi mācies, tu vari par pionieri. Es tāpat labi varu mācīties! Tu pat 4. klasē nevari būt, ja neesi pionieris! Direktors man tā uzkliedza. Un tad no tās reizes līdz pat septītajai klasei man kārtībā un uzcītībā nekad par trijnieku vairāk nebija. Uzvedībā man nevarēja likt mazāk, jo es neko nedarīju sliktu. Ar visu savu veselību un arī to, ka es biju vecāks par tiem citiem, tad es drusku biju tā kā apceļams. Nevarēju skriet un lēkt tik daudz kā citi. No vingrošanas es biju atbrīvots. Bet ar to es biju lepnis.

Vai jūs apmeklējāt teātri, kino?

Kino bija mans sapnis! Skolas laikā mums neļāva iet, mums bija tāda kazarmu disciplīna. Skolā, no skolas mājās, nekur ārā nedrīkstēja iet. Ja kino rādīja, tad gāja ierindā no skolas, dienā speciāli seanss, ierindā aizgāja atpakaļ uz skolu, pēc tam uz māju. Kino – tas bija mans... Man patika kino!

Kādas filmas rādīja?

Es jau nezināju, daudz mums nebija brīv iet. Ja rādīja bērniem, tad skolotāji papriekš apskatījās, vai to var rādīt, vai nav kāds plikums par daudz. No manas mājas uz Labraga pusi bija robežsargu *zastāvs*. Viņiem bija klubs, un viņiem tur rādīja filmas. Un tad tie apkārtējie gāja tur skatīties. Tur vajadzēja labi krievu valodu prast, jo nebija uzraksti, viss tikai krievu valodā. Es kādas pāris reizes tur biju, kad es biju lielāks jau paaudzis. Kad Jūrkalnē rādīja „Kluso Donu”, bija tāda filma, trīs sērijas. Nūū, tie skolotāji skatās uz to afišu, nūū, tur tās bildes ir par daudz daudzsološas, vai skolniekiem to varēs rādīt. Un viens tas skolnieks no Labraga puses, kas jau bija pie tiem robežsargiem to filmu redzējis, tas tur tā filozofē tai skolā – nu, pirmā sērija tur nekas tāds nav, tai otrā tā drusku vairāk, bet trešā – tur ar nekas. Skolotāja plāta rokas: nu ko te vairs, kāda te vairs morālā

audzināšana! Platekrāna filmas 60. gadu sākumā sāka rādīt. Rādīja ārpusē. Uzlika lielu ekrānu un tad rādīja ārpusē vakarā tumsā. „Kapteinī Nulli” redzēju, bija tāds „Limonādes Džo”.

Kāda loma ģimenē bija reliģijai?

Galvenā. Dzīvi pakārtoja tikai tam. Svētdienās nestrādāt, piekt-dienās gaļu neēst, svētdienās iet uz baznīcu. Nu bija jau izņēmumi, jo kolhozā jāstrādā, savu zemi apstrādāt nevarēja citā laikā. Kad atnāca no baznīcas, tad iemācījās to svētdienas strādāšanu.

Kādas vērtības jums iemācīja vecāki?

Nemelot. Māte teica: „Lai ko tu būtu izdarījis, bet tu nemelo, tad tev nekas nebūs par to. Pasaki, kā bija, tad būs viss kārtībā.” Kaut gan tas jau ir grūti. Kādreiz ir izdevīgi pamelot arī. Un lika ticību saglabāt. Tādas vērtības. Materiālas vērtības man nevarēja neko iedot. Tēvs arī tāpat. Tēvs ticībā bija gandrīz spēcīgāks par māti. Māte kādreiz tā – ko es tam Dievam izdarījusi, ka man šitādas grūtības? Tā kā tādi pārmetumi. Tēvs tā nekad nedarīja. Tēvs bija ļoti ticīgs, katoļ-ticībā. Viņam rožukronis, ko viņš uz Sibīriju bija iznēsājis arī visur līdzī. Kaut kādu mamuta kaula krustiņu pats pietaisījis rožukronim. Ta viņš uzskatīja, ka tas viņam dzīvību izglābis.

Māte – ja viņa būtu skolojusies, viņa varētu operā dziedāt. Bet nu nabaga bērns, kur ta tu skolosies... Dziedāja baznīcas korī un dziedāja tautas nama korī. Tad, kad 56. gadā vilka radio translācijas bunduļus, reproduktoru, tad kaimiņi tēvam teica: „Tev jau nevajag to *točku*, tev jau sieva dzied dienu un nakti!” Viņa jaunībā aktīva bijusi, tēvs mazāk. Arī teātri spēlējusi, vienu brīdi „Suitu sievās” dziedāja. Un tad man tas pielīpis arī drusku. Es iesāku 60. gadā spēlēt drama-tiskā kolektīvā. Tad teica: jā, jā, jā... nu aizgāja uz kolektīvu, nu jau ies pa klubiem, nu jau baznīcā vairs neies. Bet es apvienoju visu. Bija tāds mehāniķis Liepu Jānis, viņš bija labs aktieris, pat režisors bija, pats gleznoja arī dekorācijas, grimēja. Ar to mēs kopā pa dienu dzel-žus daudzajām pa darbnīcu, vakarā teātri spēlējām.

Atgriezīsimies atpakaļ. Tātad 17 gadu vecumā pabeidzāt Jūrkalnes septiņgadīgo skolu. Un tālāk?

Tad es gribēju mācīties tālāk, bet tai vietā, kur es gribēju mā-cīties, tur vajadzēja vidusskolu. Tādēļ uzsāku mācīties Rīgā, Uz-skaites un kredita tehnikumā, neklātienes nodaļā. Divus gadus no-mācījos, nomira tēvs, tad man apnika tur. Iepazīnos te ar traktorist-kiem kolhozā, aizgāju par traktoristu. No 64. gada es par traktoristu braucu, kādus 30 gadus nosēdēju traktorā. Viegli jau nebija, bet nu slikti ar nebija.

Visu laiku es tā kā tāds disidents esmu bijis. Tik daudz, ka man disciplīna bija, šņabi daudz nedzēru, tā ka mani par darba disciplīnu atlaist nevarēja. Tad drīkstēju priekšniekiem daudz pre-tim runāt. Es un vēl viens Jānis kolhoza gados visvairāk priekšnie-kiem acīs lēca. Tieši argumentēti. Partijas sapulcē sprieda, kā mūs no kolhoza dabūt ārā, jo to vairs nevar ciest. Bet tas kolhozs ātrāk nobeidzās, nekā mani tur ārā dabūja... Tas arī bija, ka es baznīcā visu laiku esmu gājis un kalpojis.

Un visu laiku strādāju kolhozā. Pirmāk lauku brigādē, pēc tam par mehāniķi, traktoristu. Vienreiz gadu vai pusotru strādāju mehā-niskās darbnīcās par atslēdznieku, kamēr brālis bija armijā. Tad bija grūti ar to traktoru, tur diezgan gara diena. Vasarā sevišķi, mājās nav laika neko padarīt – ne savu sienu sapļaut, ne kartupeļus apvagot, neko. Tad es par atslēdznieku. Tad diena bija 8 stundas, tad pa tiem vakariem, rītiem varēja kaut ko sev padarīt mājās. Bet tas traktors man patika. Tas bija mans vaļasprieks. Lietderīgais ar patīkamo.

Kā jūs satikāt ar darba kolēģiem?

Es domāju, ka labi. Es neteikšu, ka man tādi sirdsdraugi būtu bijuši, ka, vot, mēs divi kopā. Tādi man nav, man apmēram visi ir vienādi – kas ar mani runā, par mani nesmejas. Mani daudzi it kā cienīja vai atzina par to, ka es atļāvos tiem priekšniekiem pretī runāt. Tev vajadzēja tā un tā teikt, kāpēc tu to un to neteici! Vajadzēja vēl tā un tā. Es teicu: „Kāpēc tu pats nesaki?” – „Nē, nu ko tad es! Es jau nedrīkstu! Es jau esmu nodzēries! Bet tev vajadzēja!”

Vai bija lielas problēmas kolhozā ar dzeršanu?

Bija gan, sevišķi pēdējos gados. Sākumā bija tā, ka dzēra, bet tā „apzinīgi”. Kad darbs padarīts, piemēram, tā pļava ir nopļauta vai tas lauks ir apsēts, nu tad. Arī priekšnieks neko nesacīja. Nu labi, šovakar viņi tur piedzers, ritā būs atkal uz stripas. Tāda pļēguroša-na, nebija tāda. Pēdējos gados sākās tā pļēgurošana. Pazūd uz dienu, nerādās, dažs braucis ar šņabi un apgāzies. Toreiz bija tāds apburtais loks, nevarēja nevienu sodīt, jo nebija, kas strādā. Kolhozam jau trū-ka darbaspēks, sevišķi te, tālu no pilsētas. Tuvāk pie pilsētas tad nu vēl tā, tur pilsētnieki, kas bija no fabrikām ārā, tie nāca uz kolhozu par traktoristiem. Kamēr viņi tur nodzērās. Bija tāds centrālās spēks – tie slīktākie arvien, arvien tālāk. Ja atlaida no traktoristiem, aizgāja uz lauku brigādi. Nu tai lauku brigādē viņš kādu laiku bija, nav kas ar traktoru brauc – ej, pabrauc ar traktoru! Aizgāja atkal at-pakaļ. Tad atkal sauca uz valdes sēdēm pēc algas dienām, tad parasti deva kārtējo pēdējo brīdinājumu. Citiem jau 10 tie pēdējie ir. Tad uz

darbniecu, no darbnīcas uz lauku brigādi, tad atkal uz traktoru, un tā viena daļa riņķoja. Bet, es saku, pirmajos gados bija tāda lielāka apziņa. Un katrai brigādei bija savs traktors, paši uzara, nokultivēja, apsēja – pārmaiņas bija. Beigās bija tā – kurš uz sējmašīnas, tas uz sējmašīnas, lielos putekļos divus mēnešus tā, ka sauli neredz. Nu tad, kad pāriet apetīte, nokrīt grāvmalā piedzēries.

Vai bija arī krievu cilvēki kolhozā?

Nebija. Vēl tagad daudz nav. Mums tie krievi bija armijas daļa. Daudz palīdzēja arī strādāt. Robežsargi. Tāpat raķetnieki, kas iedzīvojās 60. gadu beigās. Viņi daudz kolhozam līdzēja. Viņiem vajadzēja – kaut ko uzvirpot, sametināt, kādu transportu... Armija atkal nāk sienu vākt, kartupeļus šķirot vai rakt. Bet tā kā uz vietas iedzīvotāji krievi nebija. Un arī tagad... Viens moldāvs mums ir. Viņš perfekti runā latviski. Uz barikādēm brauca. Viens baltkrievs mums ir. Tie no armijas, kas palikuši, ieprecējušies, viens pat spēlē dramatiskā kolektīvā tagad. Ir vēl pāris ukraiņi, viena ukrainiete, tā negrib latviski runāt. Sveštautiešu mums ir maz. Un kolhozā vēl mazāk bija.

Kā jaunieši pavadīja savu brīvo laiku?

Ja es atceros no savas bērnības, volejbols bija. Pat lieli, pieauguši cilvēki volejbolu spēlēja. Bija tikli vairākās vietās pagastā, vakaros sagāja meitenes un puīši, amizieris tur gāja viss vaļā. Tad vēl riteņbraukšana bija arī te. Mums 15. augustā parasti bija sporta svētki. 15. augusts bija baznīcas svētki. Un, lai konkurētu ar tiem baznīcas svētkiem, tad tieši tajā laikā, kad baznīcā dievkalpojums, rīkoja sporta svētkus. Un sportotāji bija diezgan aktīvi. Tā pati Austrālija, tā bija republikas čempione kaut kādā barjerskriešanā. Tad bija tāda Tai-ga Saulesleja, slavena augstlēcēja. Silvija Ravdone-Krodere, no Jūrkalnes, basketboliste TTT izlasē. Sportoja daudz. Riteņbraukšana, tāllēkšana, augstlēkšana, skriešana – piedalījās visi visās. Tagad nē vairs. Tagad visi skatās kompjūterspēles un skatās, ja kāds cits sporto. Bet pamatā nacionālais sports Jūrkalnē bija volejbols. Pēc mana rēķina, var būt, ka citi citādāk domā.

Vai vecāki jums kaut ko stāstīja par senākiem laikiem?

Daudz stāstīja mana māte. Tik daudz, ka man apnika klausīties kādreiz. Un viņa sakarīgi stāstīja, nelēkāja no vienas tēmas uz otru. Gan to, kā viņas tēvs Piektā gadā kaut kur ar revolucionāriem kaut kādās sapulcēs gājis, gan par Ulmaņa laikiem. No mātes stāstiem tie liekas dikti saulaini laiki un labi, kaut gan varbūt tā ar nemaz nebija. Pagastvecis bijis tāds Daugijs. Bijis tāds lepns, lielīgs, tāds drusku pompozs. Kad trīsdesmito gadu vidū Ulmanis braukājis apkārt, tad

viņš gājis priekšā un sacījis: „Es, Jūrkalnes pagasta vecākais, apsveicu jūs!” Un tas Ulmanis paskatījies un teicis: „Jūrkalnē vecāka vīra neviena vairs nav? Jūs vecākais?”

Par 1905. gadu. Suiti nikni karotāji bijuši, nodedzinājuši muižas Pāvilostā. Upes muiža, tā bija tikko uzcelta. Tad viņi pa mežiem. Līdz 1906. gadam daudzi slēpās. Ar viltu viņus izmānīja ārā. Muižkungs Brēdiks ar mācītāja palīdzību. Solīja, ka nešaus, ka nopērs un laidīs mājās. Stūrītis bijis vadonis, tas teicis – es iešu pirmais. Ja mani neaiztiks, tad jūs arī varat droši nākt. To pierakstījuši un palaiduši mājās. Ja nu Stūrītis mājās, tad mums ar nav ko baidīties. Kad visi bija no meža ārā, tad vienā naktī saņēma visus ciet un aizveda uz Valtaiķiem. No Aizputes 10 kilometri Kuldīgas virzienā. Tur ir Valtaiķu baznīca, Valtaiķu krogs... Visus aizveda uz Valtaiķiem, saveda krogā iekšā, pēc tam visus turpat nošāva. To vārdi ir visi Valtaiķu piemiņeklī ierakstīti. Trešā daļa no tiem bija jūrkalnieši, suiti.

Suiti ir nikni, ar suitiem prātīgi jādzīvo, suitus kaitināt ir bīstami. Nezinu, kāpēc tas tā ir iegājies, varbūt tādēļ, ka suitiem ir cita ticība. Uz Ventspils pusi, tur ir gan baptisti, gan luterāņi, uz Liepājas pusi – gan luterāņi, gan baptisti. Vienīgi uz Alsungas pusi – tur ir katoļi.

Redziet, septiņpadsmitajā gadsimtā Alšvangā valdīja grāfs Šverins. Bandava toreiz bija tāds novads tur. Un Šverina dēls Georgs, mācījās Francijā, kaut kādā skolā gāja. Kad viņš bija beidzis skolu, vecais vairs nevarēja te valdīt, tad Georgs nāca uz Alšvangu valdīt viņa vietā. Pareizi ir Alšvanga, nevis Alsunga. Kāpēc, nezinu, kādam iepatikās viņu nosaukt par Alsungu... Un atnāca valdīt uz Alšvangu, bet viņš bija arī dzīvojis Polijā. Polijā iemilējies grāfiņē Barbarā Konorskā. Un ziniet, ka poļi ir katoļi, stingri tādi. Un Barbara Konorska pateica – es pie tevis izešu par sievu tikai tad, ja tu pāriesi katoļu ticībā. Un tad, jūs ziniet, ka mīlestība brīnumus dara. Tad Šverins pārgāja katoļu ticībā, piespieda pāriet katoļu ticībā visus savus dzimtilvēkus. Pretestība bija liela, neviens negribēja to darīt, bet viņš salaulājās ar Barbaru Konarsku 1623. gadā un ieviesa Alšvangā savu katoļu ticību. Viņš nepaspēja katoļu ticībai pievērst arī Ēdoli, jo pārējie apkārtējie muižkungi, visi baroni bija šausmīgā naidā ar viņu par to, ka viņš ir nodevējs. Nodevējs, jo toreiz jau bija tā protestantisma akcija, kad svētbilžu grautiņi notika. Katolis – tas nebija cilvēks tanī reizē.

Janševskim ir tāds romāns „Laimes bērns”. Ir. Un tur tas grāfs Šverins ir aprakstīts kā dzērājs, izvirtulis un tāds pavedējs. Bet nu,

suiti viņu neuzskata par tādu. Viņu par savu ciltstēvu, ticības tēvu it kā uzskata. Gan nekādu sevišķu godu neparāda, jo viņš tomēr bargs kungs bijis.

Un tad viņu apkārtējie muižkungi izsauca uz tādu pārrunas varu aiz Alšvangas uz Kuldīgas pusi kādi divi kilometri vai trīs. Reģu muižā. Viņi saka, nu saiesim kopā, nu aprunāsimies. Taču vācieši visi, kā nu mēs naidu turēsim. Bet tas nolūks tāds, viņi tējā iebēra indi, un viņš aizgāja bojā. Un viņš ir apbedīts Alšvangas baznīcā zem kapenēm. Tās kapenes patreiz apmeklēt vairs nevar, bet mana vecā-māte esot vēl redzējusi.

Šverins bija pompozs vīrs, patika lepni sevi nest. Viņam bija svīta līdzī no Vācijas, svīta bij tērpta veco franču armijas formastērpos. Svīta viņu visur pavadīja, kad viņš brauca ar četru zirgu karieti. Tad viņam tur jātnieki gar katru pusi, tur tā lepni, tā kā mūsu prezidente tagad brauc. Un tad, kad viņš pievērsa katoļu ticībai savus dzimtcilvēkus, tad viņš katram dzimtcilvēkam dāvināja šādu tērpu un piespieda to valkāt, lai atšķirtos no pārējiem, lai nebūtu sajaukts ar tiem pārējiem *baueriem*. Un no šī te viņa dāvatā tērpa ir cēlies suitu tautastērps.

Viriešiem bija tādi pūsmēteļi. Nevis tā kā Ķencim un Pāvulam tajā filmā, bet tādā labākā griezumā, ar divrindu pogām, paplašināts uz leju. Bija divrindu pogas, un tad bija tāds kaujas sauciens gadatirgos: „Suiti, uz rindu, lai pumpas var izskaitīt!” Tad zina, ka nu ir jāiet sist tie citi.

Suitu vīri tās suitu drēbes pameta ātrāk kā sievas. Bet suitu sievas suitu tautastērpus vēl pagājušā gadsimta trīsdesmitajos gados ikdienā valkājušas. Garie brunči līdz zemei, zem brunčiem apakšā nekā nebija. Nebija vajadzīgs nekas tur. Brunčus pāri, ziemā varēja iet, nekur nekas nesala. Garās zeķes, rakstītas tādas. Tad, kad saka, kā var iet pļavā sienu grābt ar šitiem gariem brunčiem, kā nav karsts un kā var govis slaukt, suitu sievām bija teiciens tāds: „Kas tā par aitu, kas savu vilnu nevar panest!” Kas tā par suiteni, kas savu tērpu nevar panest.

Suiti dzīvoja diezgan tādā noslēgtā vidū, jo ar tiem citticībniekiem drusku bija tāds naidis. Jo tie skatās, kā tie suiti nepareizi ģērbjas, nepareizi runā, nepareizas dziesmas dzied, un ticība vēl dumjāka kā tiem pārējiem, tad jau jāsargās. Bet, ja saka, ka suitos grūti iedzīvoties, ka suiti nepieņem svešinieku tā kā savējo, tā nav. Suitu uzticība ir jānopelna. Jo, ja ienāks, smiesies par manu ticību, par manu apģērbu, tad tu vari iet tālāk. Bet, kas ienāk atklāti un nesmejas par

suitiem, kas pieņem tādus, kādi viņi ir, tas savējais momentā. Piemēram, Ulda Marhilēviča tēvs. Dzīvo Pāvilostā, viņam būs 90 gadi rudenī. Viņš ļoti, ļoti muzikāls. Puspolis, puslatgalietis. Viņš atbēga no Skaistas, tas ir Krāslavas rajonā, uz šejieni, lai bēgtu uz Zviedriju 1944. gadā. Bet sagadišanās dēļ, kad viņš kopā ar mācītāju aizbrauca uz Alsungu alu iedzert, tad viņš uz to Zviedriju neaizbrauca, kuģītis aizgāja bez viņa. Un pēc tam viņš palika te dzīvot. Viņu par skolotāju gribēja. Absolūta dzirde. Bet viņš par mūziķi neaizgāja, viņš vēlāk par pasta priekšnieku strādāja Liepājā vairāk kā 10 gadus. Viņš nodzīvoja Jūrkalnē sešus gadus, drusku vairāk. Bet viņš momentā bija savējais. Viņu pieņēma tā kā savējo. Vienīgi tik daudz varbūt ir labums, ka viņam bija ticība, ka viņš bija katolis. Viņš baznīcā spēlēja ērģeles, vadīja kori. Viņam kori gāja četru konfesiju dziedātāji. Tautas namā viņš spēlēja ballēs akordeonu, garmošku, ar visiem kopā spēlēja teātri. Ar jauniešiem kopā gāja. Viņš bija momentā savējais. Ja pasaka tagad Stefans... pat uzvārdu viņam nezina. Nu jā, Stefans! Vot. Kāpēc tad viņš var iedzīvoties? Tāpat no skolotājiem ir mums tādi. Kas suitu uzskata par lamu vārdu, tas neiedzīvosies. Saka – tu, suits! Izlamā tevi. Es esmu lepns, ka es esmu suits.

Tad par to vēl, kur cēlies suitu vārds. Ticamākā versija ir, ka suitu vārds cēlies no „svīta”. Ja rakstīts „svīta”, un tad „v” uzraksta kā „u” – suita. Šverins Francijā strādājis, dzīvojis, franču armijas tērpi bijuši, kā viņš savu svītu ģērba un pēc tam apģērba arī visus savus dzimtcilvēkus un piespieda tos valkāt. Kad man iznāca šo versiju stāstīt Vairai Viķei-Freibergai, tad viņa ar tam piekrita. Viņa franču valodu perfekti zina, ka franču valodā „svīta” rakstot „suīta”. Ir vēl arī versija tāda, ka it kā no vārda „jezuīti”. Jezuītu mūki Alšvangā ir bijuši, bet ne tik daudz un ne tik ilgu laiku, lai visu novadu uz visu mūžu nosauktu par suitu novadu. Vēl trešā versija, ka cēlies no vārda „suoit”, kas somugru valodā nozīmē „purva ļaudis”. Bet es nezinu. Vairāk ticu tai pirmai versijai.

Pastāstiet par Jūrkalnes nosaukumu!

Par Fēliksbergu? Leģenda ir par kuģi. Mēs te runājām jau kādreiz, ka iepriekšējais nosaukums ir *Jorenceļš*. To es nezinu, te bija tā Marija Lāce, tautas teicēja, lielākā dziedātāja. Kur viņa tādu ņēmusi, es nezinu, vai no vecākiem vai kur. Tādā grāmatā vienā raksta, ka *Ori-ciena* varēja būt iepriekšējais nosaukums. Vai tas bija visai Jūrkalnei, vai tikai kādai apdzīvotai vietai, to es nezinu. Un arī vai tas bija īstais.

Bet iepriekšējais nosaukums cēlies no tādas leģendas, ka neatminamos laikos uz jūras buru kuģis cietis avāriju. Gājis bojā vētrā.

Un kapteinis, redzēdams bezizeju, devis Dievam zvērestu: ja viņš paliks dzīvs, ja viņš tiks krastā ar kuģi vai bez kuģa, vienalga, bet, ja viņš paliks dzīvs, tad tajā vietā, kur sasniegs sauszemi, viņš tajā vietā Dievam par godu uzcels baznīcu. Vējš mainījies, un viņš ticis krastā. Cik tur tie cilvēki un kāda krava, tas nav tai leģendā. Bet tas kapteinis savu vārdu turējis un baznīcu uzcēlis. Un, ja tā ir, tā apzināta kā pati pirmā baznīca, kas pagājušā gadsimta 20. gados ieskalota jūrā. Var teikt, ka tā ir leģenda, ka tā nav patiesība, bet tad varbūt varētu arī teikt, ka patiesība nav Jēzus Kristus dzimšana, bet pēc tā notikuma skaita gadus. Un leģendas patiesumu arī it kā pierāda tas, ka no šī notikuma cēlies Jūrkalnes iepriekšējais nosaukums *Feliksberga*. Skatoties no jūras – laimīgais kalns. Krasts, kur tas kapteinis dzīvs tika malā. Vēsturisku pierādījumu tam nav. Nosaukums pastāvēja līdz 1926. gadam, kad visu latviskoja. Tad visus vācu, krievu vārdus, uzvārdus, māju vārdus. Kur tad *Feliksberga* – tāds vācu nosaukums? Vācieši patriekti, krievi patriekti, nu ir viss latvisks. Tagad ir angliskots viss. Tā ir tā leģenda, kaut gan es skaitu, ka varēja būt arī patiesība. Baznīcā šim notikumam par piemiņu karājas burinieka modelis – centrā, goda vietā. Arī Romā, Vatikānā, runājot sprediķus, ir pieminēta Jūrkalnes baznīca sakarā ar šo brīnišķīgo izglābšanos.

Kas tie par Pilsbergiem?

Nezinu īsti izskaidrot. Vai Pilsbergi ir vienkāršots Feliksbergas nosaukums, viena versija ir tāda. Otra – ka tā ir bijusi Pilsbergu muiža. Tur, kur jūrskolas piemiņas vieta. Tur arī tagad ir uzrakstīts Fēliksberga. Vieni saka, tas ir no Fēliksbergas, ka Pilsberga vienkāršāk izrunāt, cits saka – nē, tā ir muiža. Apdzīvota vieta ir bijusi Fēliksberga, un muiža bijusi Pilsberga. Tas man vēl jānoskaidro, to es nezinu.

Bet vai zināt, kādēļ tieši par Jūrkalni nosauca?

Tulkot – laimīgais kalns? Kas nu tur par laimīgo. Neskanēs. Bet ar jūru kaut kādam tam nosaukumam sakaram jābūt, jo te stāvs krasts un jūra. Nezinu. Es tā pie sevis domāju, ka Jūrkalne ir tāpēc, ka ir jūra un stāvs krasts. Bet es vēl par vienu leģendu gribu izstāstīt.

Ja jūs braucāt no Alsungas uz Jūrkalni, braucot pa to ceļu, ievērojāt mežā, trešajā kilometrā, krusts tāds palielāks? Tā nav leģenda laikam, tas ir vēsturiski, ka cara laikā, kad bija muižu laiki, dzimcilvēki kad bija, tad bija cara armijā jāiet dienēt uz 25 gadiem. Piespiežu kārtā. Muižā saķēra tik un tik puišus, vajag – saķēra ciet, aizsūta uz Krieviju, un tur dienē. Tur neviens tev neprasīja, vai tu gribi vai tu negribi. Apskatījās, kurš vesels. Tie, kas negribēja dienēt, tie iebēga mežā. Viņiem pakaļ neviens negāja. Ja viņi neko sliktu nedarīja, nu

lai viņi tur dzīvo. Muižā puīši ir pa pilnam, saķer, cik vajag, un aizsūta. Tad viņi dzīvoja tai mežā, cirta mežu, tecināja darvu galvenokārt no priedēm, pārdeva to zemniekiem, iemainīja pret pārtiku, un tad tur slēpās, kamēr briesmas pārgāja. Tā no paaudzes uz paaudzi. Nevieni negribēja krievam 25 gadus lauzt... Vēsturniekiem jāprasa, kurā gadā beidzās tas piespiedu dienests uz 25 gadiem, kad visiem bija jāiet dienestā uz normālu laiku, vai nu trīs gadiem vai četriem. Tad, kad tas vairs nebija aktuāli, tad tie pēdējie, kas nāca no meža ārā, tie tajā apvidū to krustu uzlika. Kad, kurā gadsimtā tas bijis, to es vairs nezinu pateikt. Bet tāds fakts esot bijis. Tad viņu atjaunoja, to krustu. Tad, kad tas nolietojās, atjauno, uzceļ jaunu, iesvēta atkal, un tā līdz kādam 60. gadu sākumam, kad neļāva vairs atjaunot. Tad tur arī tāds vandalisms pret viņu bija, dedzināja, ar traktoru brauca virsū, tur bija dažādi nelaimes gadījumi. Un tad kādus 20 gadus nebija tur tas krusts vairs. Bet tad nu nāca tie šodienas laiki, tad es tur ar pagasta atļauju, ar kultūras nodaļas akceptu viņu uzcēlu par jaunu. Tā nu viņš tur tagad tāds brīnums ir. Par piemiņu.

Vēsture droši vien stāsta arī par Jūrkalnes stāvkrastu?

Jā, jūra nepārtraukti ņem nost zemi. Sevišķi te, kur stāvkrasts. Cītur, kur nav tas stāvkrasts, tur viņa tik daudz nē. Kaut kā tā jūra te strauji dziļumā iet. Tāpēc viņa ūdeni dzen ārā līdz krastam, izskalo krasta apakšdaļu, un virsa nobrūk nost. Apmēram metrs gadā aiziet. Deviņi metri aizgāja 1968. gadā vienā naktī, kad bija... mēs viņu saucam par *gucuļu vēju*. Toreiz vējgāzes bija tādas. Šausmīga vētra bija, daudz mežus izgāza. Tad tie ukraiņi, gučuļi nāca tās vējgāzes izstrādāt, izcirst. Tādā veidā tie bērni dzima, un cits te palika dzīvot, cits aizgāja bojā. Visādi piedzīvojumi bija. 1968. gada, neatceros, 8. oktobrī vai kurā tas bija, kad vienā naktī deviņus metrus paņēma. Un otrs tas lielākais bija, kad šogad paņēma 10 metrus pludmales. Bet tā ik pa laikam paņem. Paiet 10 gadi, kad nemaz nepaņem. Bet iegriežas vējš par vienu grādu vai pa vienu minūti... Krasts ir robains. Tad, kurā robā visvairāk trāpa tā vētra, tajā viņš tad izskalo to krastu. Bet ar to, ka metrs gadā aiziet, jāreķinās. Profesors Eberhards to ir izpētījis, viņš tur zinātniskus darbus strādāja. Aizturēt nav iespējams, tas nav reāli. Runā, ka viņam jāaiziet līdz Alšvangas stāvkrastam, tur, kur ir vecais strāvkrasts, 13 kilometrus no šejienes, tad tālāk vairs neies. Tas ir tāds ticējums. Ticējums, ne ticējums, varbūt humors.

Cik tālu apmēram tā jūra bija?

Pēc manis nepārbaudītiem datiem, it kā profesors Eberhards esot teicis, ka apmēram par trīs kilometriem ir apzināts, kur kād-

reiz... Pa cik simt gadiem, to es ar nezinu pateikt, bet apmēram pa 300 gadiem tas varētu būt. Jūra it kā paliek seklāka, bet viņa arī plešas plašāk. Piemēram, Pāvilostā mājas ir uzceltas pie pašas jūras, tur neskalo ārā. Skalo te, kur tas stāvkrasts. Tur jūra neiet tik strauji dziļumā, tur jau seklāks tas ūdens. Bet te jūra ļoti strauji iet dziļumā, tad tas ūdens stiprāk iešūpojas un izskalo krastu. Tāpēc te izveidojusies tāda *Pilsberģa bukta*, kā to sauc. Sākot no Užavas raga līdz Akmensragam ir tāds ieloks uz kartes. Ieloka centrā ir Jūrkalne. Viegli atrast uz jebkura globusa, uz jebkuras kartes, kaut arī tur nav uzrakstīts Jūrkalne.

Marija Lāce ir stāstījusi tādu notikumu: viņas tēvs aizgājis Lie-lās Piektdienas rītā pie jūras, noskaitījis Tēvreizi, iemetis jūrā trīs lāpstas zemes, pateicis – tu manu zemi vairāk neņem! Un neatska-tīdamies gājis mājās. Simt gadi vēl nebūs, bet stāsta, ka no tās vietas jūra vairs neesot zemi paņēmusi nost. It kā tur izveidojies rags. Bet es to neesmu vēl tā pārbaudījis, apzinājis. Tur jāiet speciāli apskatīties. Tāds ticējums. Tur ir ar ticību jāiet... Vai nu Dievs tā klausīs... Bet viņa saka – mans tēvs to izdarīja, un paskatieties, stāv tas krasts.

Intervija NMV-1580

Intervēja Gita Šperlinga un Marika Loginova, Jūrkalne, 2002

Atšifrēja Maija Krūmiņa

Teksta fragmentus sakārtoja Uldis Krasts

Pēteris Jansons
Pārcēlājs

Pēteris Jansons dzimis 1922. gadā Pabažos, beidzis Krišjāņa Valdemāra jūrskolu kā mašīnists. Pēc tam uz jūrskolas mācību kuģa apguvis navigācijas prasmi. Padomju varas gadā brauc uz kuģa Skauts. Karam sākoties, Tallinā nobēg no kuģa un pēc raibiem piedzīvojumiem, tostarp sēdēšanas cietumā, nokļūst atpakaļ Rīgā. Draud iesaukšana leģionā. Atkārtoti mēģina izvairīties līdz 1943. gadā satiek jūrskolas laiku draugu Eduardu Andersonu, ar kuru kopā bēg pāri jūrai uz Zviedriju. Kļūst par pārcēlāju Latvijas Centrālās padomes organizētajos bēgļu laivu braucienos, neskaitāmas reizes šķērsojis jūru. Kara beigās paliek zviedru krastā, apprec gotlandiešu meiteni Ingu. Kopā uzaudzina dēlu un meitu. Ar vecākiem Latvijā sāk sarakstīties tikai pēc daudziem gadiem.

Pāri uz Zviedriju

Aizbraucām uz Ventspili, kur Eduardam [Andersonam] bija pazīstami zvejnieki. Sagādājām laiviņu, kas bija izžuvusi krastmalā, drusku sakārtojām, motoru salabojām turpat virtuvē un taisījāmies braukt. Bet bija jāgaida, kamēr vācieši paies garām – krasta sardze gāja no vienas uz otru pusi pa krastmalu. Kad beidzot bija iespējams, mēs, astoņi puīši, iemetām motoru laivā un iestūmāmies jūrā, bet tā laiva tecēja – un bija jāpumpē laukā ūdens. Sākām braukt ar motoru, bet tas apstājās. Tad ar zēģeli. Un tikai pēc 33 stundām nokļuvām pāri. Tas bija 1943. gada 5. novembrī. Es vienīgais un vēl tikai Andersons turējām to jūru. Tie pārējie puīši pilnīgi neko nevarēja izdarīt. It kā viņi ne pirmo reizi jūrā, bet nu bija vētra un tā mazā laiviņa šūpojās par daudz, un daudzi jau to nevar – jūras slimība.

Zviedrijā mēs tikām uzņemti ļoti labi. Piebraucām pie krasta, bet tur nevarēja tikt malā. Tā bija tikai tāda sala. Mums skrēja preti viens zviedru zaldāts, sakot, ka jābrauc apkārt tam ragam. Nu, lai viņš nāk uz laivu un parāda! Viņš arī nāca. Vakarā mūs pārveda pāri

uz Gotlandes cietzemi, kur mūs pratināja, kāpēc mēs pārbraukuši. Stāstījām, ka krievi tik slikti, ņem mantas nost, un tā. Viņi jautā: „Kāpēc jūs neejat uz policiju?” Tik naivi tie zviedri! Viņi nesaprata, kā tas bija. Gotlandē mūs ielika Kumelness nometnē. Mēs nebijām no pirmajiem latviešiem, kas tur nokļuva. Leonīds Siliņš bija pirmais pārbraucis pāri ar laivu. Un tad vēl kādi četri pieci zvejnieki, bet tas nebija organizēti. Nu tad mēs tur dzīvojām.

Uzņēmām pirmos sakarus

Bet man nepatika tāda dzīve – tiešām garlaicīgi. Reiz mani atlaida uz Stokholmu, kur bija jākārtro kaut kādas darīšanas. Uz ielas satiku vienu savu skolas biedru no jūrskolas. Viņš man uzreiz prasa: „Vai tu negribi braukt atpakaļ?” Zviedrijā garlaicīgi – nu, kā tad... brauktu atpakaļ. „Kas tad man būtu jādara?” – „Tad tev jāaprunājas ar zviedriem papriekšu.” Viņš uzdeva adresi, un es aizgāju pie tā zviedra, kurš teica: „Jūs varat braukt pāri, uzņemt sakarus tur un braukt atpakaļ.” Nu, ja mēs braucām atpakaļ, tad mums ir jādod ziņas, kā tur otrā pusē ir. Man tad bija tikai 21 gads. Jauns un dumjš, vai ne. Un tad es teicu, ka man ir draugs, ka mēs esam ar mieru. Atbraucu atpakaļ uz nometni un saku Eduardam: „Brauksim uz Latviju, varēsi atvest savējos!” Zviedri mums palīdzēja iestāties Gēteborgas jūras skolā, bet tur mēs netikām uz kuģa, tāpēc devāmies uz Gotlandi, kur bija viens latviešu kuteris, ko vajadzēja salabot. Tur mēs dzīvojām, līdz to laivu atveda uz ostu, lai varētu savest kārtībā un braukt. Mēs skaitījāmies Zviedrijas zvejnieki, un mums bija atļauts iet jūrā zvejot. Nekādu dokumentu jau mums nebija, bet vietējie policisti zināja, ka mēs esam zvejnieki. Nu tad mums iedeva āķus, visādas mantas un arī degvielu. Tā kā faktiski mūs apgādāja zviedri.

Mēs vēl sagaidījām pārējos puisus, kas arī teicās braukt, – Andreju Spādi ar brāli, Leonīdu Siliņu un vēl dažus. Un tad trešā dienā braucām it kā zvejot, bet patiesībā uz Latviju, kur mums bija jāuzņem sakari. Atstājām malā divus – Siliņu un Andersonu. Mums bija norunāts, ka pēc trim dienām brauksim viņiem pakaļ.

Atbraucot atpakaļ, nācās skaidroties ar zviedriem, kāpēc mēs tik ilgi esam bijuši zvejot. Nevarējām neko pateikt arī par tiem tikliem, kas bija pazuduši. Es jau zvejnieks neesmu. Zviedri teica, lai mēs paskatāmies uz propelleru – viss uztinies. Ar to mēs izrādījām tiem zviedriem, ka kaut kas nav kārtībā, bet vienalga – pēc trim dienām braucām biedriem pakaļ. Viņiem kādi četri vai pieci vīri bija līdzī. Kas tie tādi bija, to tikai vēlāk dabūjām zināt.

Tā mēs uzņēmām pirmos sakarus. Gandrīz katru otro nedēļu bija jābrauc pāri, un to visu organizēja zviedri. Abās pusēs bija radio, un, kad pateica, ka laivai jāiet, gājām. Vai bija vētra vai slikts laiks, tas nebija no svara. Braukšana jau ļoti lēna ar tām zvejas laivām. Bet tad mums sakari pārtrūka, laikam kādus noķēra. Tā sakaru uzņemšana bija ļoti daudzas reizes uz priekšu un atpakaļ. Reiz atkal gājām uzņemt pārtrūkušos sakarus – es, Žanis Fonzovs un vēl viens puisis. Līdz mums bija ieroči, medikamenti, nauda un ļoti daudz vācu šņabja talonu. Tagad piebraucam krastā, izlaižam to puisi malā, lai uzņem sakarus. Bet mums pašiem jābrauc jūrā un jāgaida nakti un dienu, kad otrā vakarā varēs braukt pakaļ. Nogaidām, piebraucam – nav! Nekāda signāla nav, kluss viss. Nu, ko tagad darīsim? Mēģināsim vēl vienu reizi, vēl vienu dienu. Nu, kā mēs varējām abi būt tik dumji! Aizbraucam augšā jūrā, pagaidam atkal, otrā vakarā braucam atpakaļ, nu nav nekādas ziņas. Bet nu mums sāk pietrūkt eļļa un degviela – mēs vairs netiekam atpakaļ. Nu, ko tad darīsim? Brauksim Rīgas jūras līcī, jo Žanis bija no Mērsraga, kur mēs varētu kaut ko dabūt, bet, braucot līcī, mums sadega gultnis, un tā mašīna apstājās. Nu kaut kā malā tikām. Kā piebraucām pie malas, tā ieraudzījām jājam divus vācu zaldātus. Nu es Žanīm saku: „Ej malā un mēģini kaut ko sarunāt. Iestāsti, ka mēs esam no Ventspils vai Liepājas zvejnieki, ka mums ir sagājis dēli tas motors, un tā. Bet, ja tev neizdodas sarunāt, tad kriti zemē uz ceļiem un lūdz Dievu!” Man bija ierocis, es varēju nošaut tos vāciešus. Tanī laikā neviens neskatīja – kas bija ātrāks, tas izdzīvoja, kas lēnāks, tas tika nošauts. Turklāt Žanis ļoti slikti runāja zviedriski, vāciski ar viņš nemācēja – tikai latviski. Bet man tā zviedru valoda bija jau asinīs, un, ja es ietu, varētu samaisīties, kaut ko sajaukt. Bet Žanis ir ļoti labs runātājs. Viņš runādams var balķi par dēli pataisīt. Nu tie vācieši viņam noticeja. Nu mums tagad tās mašīnādaļas un visas mantas (radio, ieroči, nauda, medikamenti) jāņem ārā un jāiet uz Ģipku labot. Mēs kādas trīs četras reizes gājām, kamēr visu dabūjām malā un aprakām turpat krastmalā. Tad laidām kājas vaļā, un – uz Mērsragu. Es uzkāru kaklā mašīnpistoli, Žanīm ar bija kāds ierocis un divas rokasgranātas. Gājām visu nakti, līdz pēkšņi Žanīm kļuva tik slikti, ka viņš vairs nevarēja paiet. Es sāku viņu spārdīt un daudzīt, lai kustas, lai neapstājas – viņam bija vienkārši depresija vai nogurums. Bet, kolīdz viņš ieraudzīja tēva mājas, tā sāka tik ātri iet, ka es līdzti tikt nevarēju.

Man bija numurs, kur varēju zvanīt uz Ventspili un pateikt, ja kaut kas noticis. Kam tas bija, to es nezināju. Es jau tanī vakarā dabūju sarunu pa telefonu. Un tie solījās no rīta mūs apmeklēt. Paēduši

un parunājušies aizgājām uz šķūni gulēt. Bet no rīta es dzirdu, ka iebrauc sētā vairākas mašīnas un runā vāciski. Nu mēs sēžam un domājam, ko darīt. Man iespēja bija – kādus trīs četrus nošaut, kamēr viņi mūs nošaus. Bet uzreiz es dzirdu, ka viens prasa: „Vai tad Martiņš?...” Latviešu valodā! Nu, kad to vārdu teica, tad es zināju, ka tiem vajag būt mūsu cilvēkiem. Izrādās, ka tie mūsu puīši, tikai pārgērbušies vācu uniformās. Vai tur bija kāds vācietis, to es nezinu. Tā ir tāda epizode, kas man palikusi atmiņā. Jo, vārdu sakot, savu dzīvību es tomēr gribēju dārgi pārdot.

Bet nu mums jātiek atpakaļ Zviedrijā. Sarunājām, ka Žaņa tēvs mums palienēs savu laiviņu, kas bija kādus trīs vai četrus metrus gara. Maziņa, ar trīs zirgspēku motorīņu iekšā, tāds maziņš motorīņš. Nu divi cilvēki mēs tikai būsīm, varbūt tad pietiks, tomēr beigās brauca arī divi dezertieri no vācu armijas. Bijām sapirkuši šņabi – cik mums daudz draugu, tik daudz arī tā šņabja – daudz! Mums bija arī pasūtījums no zviedriem – viņi vienmēr teica, lai mēs atvedam šņabi, jo latviešu šņabis augstu kotējās. Tā mēs dzināmies ārā no Mērsraga garām Kolkas ragam un tikām Gotlandes bākas ziemeļdaļā, kur zviedri mūs sagaidīja. Tie ierauga, ka mums ir šņabis, un sāk muitot, bet es – lamāties, sakot: „Jūs nedrīkstat to aiztikt, kamēr es dabūju sarunu ar Visbiju!” Nu virsnieks, jauns puisis, piezvanīja mūsu kapteinim Johansonam, un tas atbrauca un dabūja savu šņabi. Viņš paņēma mani un Žani mašīnā un aizveda uz Visbiju, un aizsūtīja atpakaļ uz cietzemi. Tos divus dezertierus, kas bija, tos iebāza iekšā karantinā – atutot. Visiem cilvēkiem, kas brauca pāri, bija tur jāiet. No sākuma jau, kad es atbraucu, arī man bija jāiet, bet reiz māsiņas sāka smieties un prasīt, cik tad bieži es pie viņām iešu. Tad tā karantina man vairs nebija katru reizi jāiziet.

Bet Mērsragā mēs bijām apsolījuši, ka pārvedīsim Žanim vecākus un visus radiņus, kas tur bija. Tāpēc jau pēc divām nedēļām meklējām laivu, ar ko braukt pēc viņiem. Mēs dabūjām tās latviešu laivas, kas jau bija pārbēgušas uz Zviedriju, man izgādāja arī ipašnieka atļauju. Un tad mēs braucām – tanī reizē bija kādi 80–90 cilvēki uz tās laiviņas.

Ar šņabi uz jūs

Kad sāku braukt pāri, atmetu dzeršanu. Redzēju, ka vajag būt skaidrai galvai. Atbildība liela un risks. Dažreiz iznāca, ka puīši taisīja kļūdas, kad bija iedzēruši. Ja šņabis galvā, gudrība pazūd citu ceļu. Jā, mums jau tā dzeršana bija traka. Nē, trobeles mēs netaisījām, bet, redz, tur jau bija meitenes un arī sievas.

Zviedriem bija arī tāds dzēriens bez alkohola, kas vasaras laikā pie ēdiena ļoti garšīgs. Kad tam pielika cukuru un raugu, pēc pusotras nedēļas tas dzēriens bija vēl garšīgāks, bet tik briesmīgs, ka dzer un nejūt, ka reibst. Tā, ka viens ar āmuru it kā iesit pa galvu un viss prāts pazudis. Tas bija ļoti viltīgs dzēriens un Zviedrijā aizliegts. Taču reiz mums bija kādi svētki, kuros tas dzēriens ar bija krietni daudz, kad pēkšņi no Visbijas atbrauca policija. It kā nekā nav – visi guļ un krāc. Bet tomēr viņi sāka meklēt un skaidrot, kas mēs tādi esam. Viņi jau nekā nezināja, tikai militārā daļa zināja, kas mēs esam. Pēc dažām dienām mūs aizdzina darbos uz akmeņlauztuvēm. Bija jāiet man un Andersonam, bet katru dienu ieradās citi. Tas zviedru priekšnieks bija tā noskaidrojis, ka katru dienu jaunas sejas. Mēs mainījāmies, jo braucām pāri ar laivu. Tiem, kam bija jāpaliek, tie gāja mūsu vietā.

Reiz izcēlās liels traciņš – kādā svētdienā es biju aizgājis uz tuvējo ciemu. Puiši sabrūvējuši dzeramo priekš Jāņu vakara un sākuši jau nobaudīt. Dzērumā paņēmuši manu mašīnpistoli un iet baidīt darba priekšnieku. Tas iebarikādējies savā dzīvoklī un zvana salas virsniekam. Nu, vienu vārdu sakot, mums bija jāpārvācas uz citu vietu. Nākamajā dienā es braucu uz Latviju, bet tanī reizē mums izdevās ļoti slikti. Pie Latvijas mūs pamanīja vācieši, tie sāka šaut un sašāva mūsu laivu. Pašiem mums nekāda nelaime nebija, mēs ieskrējām mežā. Tā es tiku pie trīs nedēļu atvaļinājuma Latvijas mežos, kur es biju kopā ar dažiem dezertieriem. Tanī reizē mēs sagājām kopā ar Sarkanās bultas komunistiem. Tas notika vienkārši – mēs dzīvojām katrs savā grupā un viens otru netraucējām, bet nu vācieši mūs ielenca. Tad pret tiem mēs gājām kopā. Vienā reizē, es nezinu, kā to ciemu sauca, tur bija vācieši aizbraukuši un nošāvuši sievietes un bērnus, iztīrījuši gandrīz visu. Bet, kad viņi brauca atpakaļ, tad arī viņi dabūja ciest. No mums. Arī no Sarkanās bultas. Un tad tas mežs kļuva ļoti nedrošs. Zināju, ka Lielirbē būs transports, un man plāns bija gatavs. Devos uz turieni, un no Lielirbes es tiku atpakaļ uz Zviedriju. Tad kādu brīdi tā braukšana apstājās, bet, kad Laimonis Pētersons atbrauca uz Zviedriju, atkal turpinājās. Tas bija 1944. gadā. Ļoti saspringts laiks. Iesākām mēs 1943. gada decembrī. Man bija viss pierakstīts, bet reiz mans draugs Andersons palienēja to grāmatiņu un pazaudēja, un tā visi telefoni, sakari un datumi, kad braucām, viss ir projām.

Caur briesmām un bailēm

Tad es pagādāju vienu liellaivu *Zvejnieks*, jo vēl daudz cilvēku bija tur palikuši, ko vajadzēja pārvest. Šajā reizē tur bija visa frontes

teātra trupa, rakstnieki, ārsti un daudzi citi Latvijā zināmi cilvēki. To, kas būs braucēji, mēs dabūjām zināt tikai pēc tam, kad bijām piestājuši malā. Tagad es sāku just, ka tā laiva tiek pārlādēta. Pabraucu ar mazo laiviņu malā paskatīties, cik daudz vēl to cilvēku krastā. Viņu bija par daudz. Saprātu, ka tā laiva ir par mazu. Tāpēc vienam puisim pateicu: „Tu vari tikt man līdzi, bet papriekšu iztaisi drusku traci. Pasaki, ka vācieši nāk.” Šis uzreiz aizgāja mežā, lai it kā no meža nāktu. Es tik dzirdēju, kā viņš kļiedza: „Vācieši nāk!” Un visi tie cilvēki bija uztraukušies. Es uzreiz devu pavēli iedarbināt mašīnas. Un braucām no krasta nost.

Bija tā laiva tomēr pārlādēta, bet nu kaut kā jau varēja. Un cilvēki negribēja iet laivas iekšienē, bet palikt uz klāja, tādēļ man nācās ar kāju viņus paspiest, lai citi arī var tikt virsū, bet tad tie cilvēki vairs nepretojās. Visi jau uz klāja nevarēja stāvēt. Taču, kad es aobraucu Kolkas ragam apkārt, pamanīju, ka ūdens līdz bortam vairs tikai divu centimetru attālumā, ka mēs nogrimsim. Ko tad es darīšu? Es jauns puika biju, man bija Gotlandē draudzene, man bija jātiek atpakaļ. Tad es, vārdu sakot, devu pavēli cilvēkiem ģērbties nost. Visus kažokus, mantelus ģērbt nost un mest jūrā. Un visus koferus, visas mantas pārbaudīt. Visu, kas vērtīgs, paturēt, pārējo visu – pāri. Tas palīdzēja. Vēlāk sāka pūst vējš, drēbes kļuva slapjas, kas bija vēl liels smagums klāt. Ja es to nebūtu darījis, tad mēs būtu nogājuši dibenā.

Kad izgājām aiz Sāmsalas, mums bija jāiet pāri sēkļiem, jo vācieši arī atkāpās. Ja vācieši būtu mūs noķēruši, tad mums vēl trakāk būtu. Un es dzinos iekšā tajos sēkļos, kas ir pie Sāmsalas, lai nenokļer. Es to vietu pazinu. Tā mēs braucām un braucām, kamēr varēju ieraudzīt zemi – Gotlandi. Pazinu Gotlandes krastus, jo mums Slītē bija divi skursteņi, kuri kūp, un tos varēja redzēt jau tālu. Zemi nevarēja redzēt, bet tos dūmus gan. Cilvēki jau nezināja, kas tie par dūmiem, un es arī negribēju teikt viņiem: „Nu ir zeme, mēs esam pie Gotlandes!” Jo tad var sākties panika. Uz manām laivām ir gadījusies panika, kad cilvēki skrien uz vienu pusi skatīties, kur ir zeme, un laiva gandrīz gāžas apkārt. To nevar ļaut. Tā es mierīgi sēdēju pie stūres un braucu, un vienam pasaku, otram pasaku, kurus es atzinu par saprātīgiem cilvēkiem. Bet tad jau arī citi uzzināja – uzreiz sāka visi priecāties. Tad neviens uz mani vairs nelamājās, lai arī tā ģērbšanās nost nebija bez pamata. Cilvēkam pasaka: „Ģērbies nost!” Viņš negērbjas. Bet, ja paņem ieroci un pieiet klāt, tad viņam dzīvība dārgāka nekā tās drēbes. Tad viņš ģērbj nost. Man jau bija viegli, es sēdēju pie stūres un pateicu leģionāriem, kas bija

dezertieri, dariet to un to. Tie izpildīja. Tiem jau neuzdrošinājās pretoties. Mēs visi bijām apbruņoti. Vārdu sakot, tā mums laimējās tikt iekšā Slītes ostā. Visus iekārtoja baznīcās un līdzīgās vietās, lai cilvēki varētu pārgulēt nakti. Brauciens ilga apmēram 42 stundas. Tomēr ziņas par šo braucienu ir dažādas. Es nevaru pateikt, ka nemeloju, bet man likās, ka tā viss notika. Citam izlikās savādāks tas brauciens.

Visādi mums ir gājis. Piemēram, reiz tāda vētra bija, ka laivu piepildīja gandrīz pilnu ar ūdeni. Motors apstājās. Ko mēs darīsim? Pumpējām ārā visu ūdeni, dabūjām motoru gaisā, braucām atpakaļ uz Latviju. Gandrīz noslikām. Tanī reizē, kad braucām atpakaļ, tad mēs tos cilvēkus nebijām dabūjuši, jo vētra bija vai kaut kas cits tur bija noticis, un tad ieraudzījām balonu pret lidmašīnām pilsētai riņķī. Tas uziet gaisā, un tiek izklāts tikls. Tas bija pasprucis kaut kur. Un to mēs uz jūras redzējām. To takš nevar palaist, vai ne! Uzreiz Žanis, viņš ir diezgan tāds, kā teikt, skops – tā šnore karājas, viņš iekārās tai šnorē. Tas balons sāk celties augšā, laiva šūpojas, šis no deķa augšā! Nu ko tad, traks! Bet, par laimi, tas balons atnāca manā pusē, es dabūju ar nazi iedzīt iekšā vienu robu un izlaist gāzi ārā. To mēs atvedām uz Gotlandi un sadalījām drēbēs. Tad gandrīz visi zviedri gāja ar tādiem lietusmēteļiem.

Katram cilvēkam ir savs liktenis. Daudzas reizes bijušas tik šausmīgas, ka pārējie puīši kļuva pilnīgi apātiski. Ar tik nosalušiem pirkstiem, ka nevar pat motoru pakustināt. Mums nebija drēbes, ko uzģērbt. Mēs bijām nosaluši un slapji, bet mēs zinājām, ka braucam pāri uz Latviju, lai citiem cilvēkiem palīdzētu! Es gāju cauri visam kā varonis.

Ar krievu nevar sarunāt

Bet tā lēnām pagāja visa tā lieta. Es biju pagādājis vairākiem latviešiem dzīvokļus Gotlandē, un arī latviešu laivas, kas bija manā apgādībā, stāvēja Gotlandes licī. Tur bija vairāk nekā 100 laivu gandrīz un daži kuģīši. Atceros, ka tur bija viena laiva ar motoru, ko vajadzēja sūtīt atpakaļ uz Krieviju, jo krievi ar zviedriem bija noslēguši līgumu, pēc kura visas latviešu laivas zviedriem bija jāizdod. Bet šajā reizē jāatdod tikai motors. Es izbraucu uz laukiem, atradu vienu vecu motora bloku, kas izskatījās pēc laivas motora, un atdevu to. Savukārt laivas, kas bija bojātas, tās vajadzēja salabot zviedru amatniekiem no kuģu būvētavas. Tur mums vēl Andrejs Spāde palīdzēja. Bet kā viņi veda tās laivas! Lielie kuģi stāvēja ārā – jūrā. Viņi aizvil-

ka laivas līdz tam kuģim, uzcēla augšā un iemeta kravas telpā. Nāca nākošās laivas – uzcēla augšā, iemeta iekšā. Sadauzīja. Zviedri viņas salaboja, samaksāja naudu, un krievi atkal sadauzīja. Bet tie latvieši, kas bija īpašnieki, tie saņēma drusku kādu kompensāciju. Tā nebija liela, bet kaut ko tomēr dabūja.

Es arī palīdzēju tās laivas „savest kārtībā”. Reiz es speciāli braucu ar vienu motorlaivu bez eļļas, bet tas pagāna motors tomēr nesaģāja dēļi. Taču reiz mums izdevās nolaist divus šleperus ostas dibenā. Bet nu tā osta bija dikti sekla. Atbrauca ugunsdzēsēji un izvilka ārā. Bet, kas to bija darījis, to neviens nedabūja zināt. Bija kādi četri puiķas, kas man palīdzēja.

Pārbraukšana visa bija jau pārtraukta. Kad krievs ienāca iekšā Latvijā, tad vairs nevarēja. Aizbrauca uz Latvijas krastu un zināja, – ja nelaimēties, tad atpakaļ netiks, jo ar krieviem atšķirībā no vāciešiem neko nevarēja sarunāt. Ar vāciešiem varēja sarunāties, varēja iedot kādu šņabīti vai kaut kādu desīnu, un bija labi. Bet krievs pa priekšu šāva un tad tik runāja. Reiz es dabūju vienu laivu atpakaļ, kam bija kādās desmit vietās lode gājusi iekšā. Tas tad bija arī pēdējais mēģinājums braukt pāri, kurā es piedalījos. Pēc tam dažas laivas vēl gāja pāri, un pēdējā laiva bija uz Jūrkalni, kur bija četri – Andersons, Laimonis, Arājs un Šmits, tie pārbrauca pāri. Es arī jutu, ka kaut kāda nodevība ir sākusies. Laimonis man pastāstīja, kā bija – kā viņi piebrauca pie krasta un kā viņus visus saņēma. Tur viņi jau bija gaidīti. Tāpat arī Žānis. Žānis ir braucis daudz reižu pāri. Viņš pārveda pāri vienu manu skolasbiedru Ēriku Tomsonu, kas dzīvo Zvejniekiemā, Vidzemes krastā. To Riču, telegrāfistu, pārveda pāri. Izrādījās, ka krievi zināja par tām vešanām. Tikai viņi gribēja pumpēt ārā visas tās bandas. Veselu gadu šitā noķēpājās.

Skat. arī: *Mēs nebraucām uz Zviedriju, lai kļūtu par zviedriem*. Zinātniskā redaktore Baiba Bela. Rīga: Zinātne, 2010, 222.–232. lpp.

Intervija NMV-446

Intervēja Baiba Bela, Stokholma, 1996

Atšifrēja Maija Krūmiņa

Teksta fragmentus sakārtoja Ieva Garda-Rozenberga, Māra Zirnite

Inga Jansone

Biju iemilējusies

Inga Jansone dzimusi 1925. gadā Gotlandē. Sāka strādāt Krīzes laika valsts iestādē, un tur 1943. gadā, savos astoņpadsmit gados, iepazinās ar Pēteri Jansonu, puisi no Latvijas. Apprecējās, ģimenē uzauga dēls un meita. Dzīvoja Stokholmā, kad Pēteris tur strādāja. Vecumdienās abi atgriezušies un dzīvo Ingas dzimtajās mājās Gotlandē. Intervija notiek zviedru valodā.

Berätta om dig själv lite. Är du gotländska själv?

Pastāsti par sevi mazlietiņ. Vai esi pati gotlandiete?

Jag är gotländska. Jag är född i det här huset till och med. Mina föräldrar gick isär när jag var 3 år, och då tog min mormor hand om mig.

Esmu gotlandiete. Arī esmu dzimusi šajā mājā. Mani vecāki šķīrās, kad man bija trīs gadi, un tad vecmāmiņa mani pieskatīja.

När är du född?

Kad tu esi dzimusi?

25 [1925]. 16 december.

1925. gada 16. decembrī.

Och du gick i skolan här också?

Vai tu šeit arī gāji skolā?

Ja, jag gick i skolan här. 6 år bara.

Jā, gāju šeit skolā. Tikai sešus gadus.

Och vad lärde du dig på de sex åren, då? Lärde du dig om grannlandet Baltikum?

Ko tu tad iemācījies tajos sešos gados? Kaut ko par kaimiņvalsti Baltiju?

Nej. Ingenting. Baltikum bara... Estländare, det var spritsmuggling. Det fanns inte mer än bara Baltikum. Det är rätt konstigt det där. Men det var likadant med båda mina barn, eller när våra barn gick i skolan så kom de hem och frågade, grabben kom hem

och frågade vem Hitler var och om vi visste någonting om det. Då hade han fått höra av någon som hade pratat om det. Så det var dålig upplysning i skolan på den tiden också.

Nē, neko. Baltija tikai... Igauni saistījās nelegālā šņabja pārvešanā.

Nebija vairāk kā tikai Baltija. Tas ir dīvaini. Bet tā arī bija ar maniem diviem bērniem jeb, kad mūsu bērni gāja skolā. Viņi atnāca mājās un prasīja, puika atnāca mājās un prasīja, kas ir Hitlers un vai mēs kaut ko par to zinām. Viņš bija dzirdējis kādu, kas par to runāja. Tātad arī tanī laikā bija slikta informācija.

Vad gjorde du när du hade slutat skolan efter sex år?

Ko tu dariji, kad beidzi skolu pēc sešiem gadiem?

Jag var tolv, ja, jag var inte fyllda tretton, då blev jag hembitråde och kom in i en familj. [...] Jag jobbade där tills jag blev ombedd att komma och arbeta på *Kristidsnämnden*. Det var väl 1940.

Man bija divpadsmīt, vēl nebiju sasnēgusi trīspadsmīt, kad kļuva par palīgu mājsaimniecei vienā ģimenē. [...] Es tur strādāju līdz tam, kad man prasīja, vai es varu strādāt *Kristidsnämnden* [tas tulkojumā būtu *Krīzes laika valsts iestāde*]. Tas droši vien bija 1940.

Ja, och hur träffade du Peter då?

Jā, un kā tad tu satiki Pēteri?

Ja det var tack vare *Kristidsnämnden*. Ja några flyktingar hade anställning uppe på Furillen.

Tas bija pateicoties *Krīzes laika valsts iestādei*. Furilenā [miestiņš Gotlandes austrumu krastmalā] daži bēgļi bija pieņemti darbā.

Jaha? Var kom de ifrån?

Ak tā, un no kurienes viņi nāca?

Från Lettland. Det var det gänget som han tillhörde. Det var väl två eller tre som var anställda, men de såg olika ut när de arbetade. Ena veckan kanske de arbetade där, och andra veckan kom de andra och arbetade medan de var på andra sidan, de här som egentligen var anställda.

No Latvijas. Tā bija tā draugu grupiņa, pie kuras viņš piederēja. Tur bija kādi divi vai trīs, bet viņi izskatījās savādāk katru reizi, kad strādāja. Vienu nedēļu varbūt viņš strādāja, un nākošo nedēļu tur bija cits, kamēr tas, kas bija šeit pieņemts, bija otrā pusē.

Det var hemlis?

Tas bija slepeni?

Det var så hemligt, ja. De visste inte... de bara undrade att alla såg så annorlunda ut. Det var inte samma killar... folk började undra alltså.

Tas bija slepeni. Mēs nezinājām... visi tikai domāja, ka visi izskatījās savādāk... Katru reizi nebija tie paši... cilvēki sāka brīnīties...

Och hur länge stannade de här innan de åkte tillbaka?

Un cik ilgi viņi palika, pirms atgriezās?

De var nog bara några månader. Jag vet att vi träffades i April. Och dan före midsommar afton så blev de förflyttade. Peter, han var ju yngst i gänget, men han hade väl ledaregenskaper så han höll ordning på dem. Och så var han nykter. De andra de... de bryggde sin dricka och drack den och så blev de irriterade på förmän och sånt... som hade satt dem i arbete. Så det gick hett till ibland.

Kādus mēnešus. Es zinu, ka mēs satikāmies aprīlī. Un dienu pirms Jāņu vakara viņus pārceļa. Pēteris bija jaunākais, bet domāju, viņam bija līderspējas un tādēļ viņš visus turēja pie kārtības. Un viņš nedzēra. Tie pārējie, viņi... paši gatavoja ko dzert un, kad dzēra, sāka dusmoties uz tiem, kas lika viņus pie darba. Tātad kādreiz bija diezgan traki.

Hur var det med flyktingar överhuvudtaget? Kom det många hit? Stötte du på många?

Vispār, kā bija ar bēgļiem? Vai bija daudz? Vai tu satiki daudzus?

Men jag var aldrig med och tog emot någon. Jag var lotta, men det var mat jag mest ställde och... sitta hemma och sticka till soldaterna, våra egna.

Es nepiedalījos saņemšanā. Es biju lote, bet visvairāk nodarbojos ar ēdināšanu... un sēdēju mājās, un adīju zaldātiem, mūsējiem.

Hur såg de ut?

Kā viņi izskatījās?

De var torftigare klädda än vad vi är, men man måste ju förstå att de hade klätt sig för att... ja de kom ju i öppna båtar de som kom in här. Det var så man kan gråta åt nu. [Med gråten i halsen.] Och det var jättesvårt, förstår ni, när man kommer ner och ser båten närma sig – när man tagit hand om alla människor, och så ligger bröd i vattnet. Det är en så enkel sak, men... det där mörka rågbrödet. Ja det sitter i.

Viņi bija nabadzīgāk apģērbusies nekā mēs, bet varējām saprast, ka bija apģērbusies, lai... jo viņi taču atbrauca atklātās laiviņās. Domājot tagad gribas raudāt. [Ar asarām acīs.] Bija ļoti grūti, jums jāsaprot, kad redz laiviņu tuvojamies krastam – kad mēs par cilvēkiem bijām parūpējušies, un tad redzēt maizi ūdenī. Tā ir vienkārša lieta, bet tā tumšā rudzu maize. Jā, tā atmiņā paliek.

Var det kvinnor och barn?

Vai bija sievietes un bērni?

Ja. Ja det var män också, men det var mest äldre män. Och så småningom blev det lite stabilare. Jag vet att det bodde några här. Fastlandet tog inte emot alla så de var kvar på Gotland. På något sätt kände de att det blir snart bra där hemma så vi sticker hem. Vi ska ha nära hem. Jag tror det var så.

Jā. Bija arī vīrieši, bet pārsvarā vecāki vīrieši. Ar laiku kļuva mazlietiņ stabilāk. Es zinu, ka pāris dzīvoja šeit tuvumā. Cietzeme nevarēja visus uzņemt, tātad viņi palika šeit, Gotlandē. Viņi domāja, ka drīz mājās būs labi un mēs atgriezīsimies. Gribam būt mājām tuvu. Es domāju, ka tā bija.

De trodde att de skulle komma hem.

Viņi domāja, ka atgriezīsies.

En del arbetade i fabriken här, men Peter började inte arbeta här förän den tionde April '45. Då fick han anställning vid fabriken. Då hade många andra redan jobbat ett år kan hända, och kommit på fötter – ja inte fötter kanske, men iallafall bildat ett hem. Han släpade efter med det där. Det var en familj som bodde här inne i det huset, grannar nästan, men det var ett äldre par och deras son och sonhustru och dotter och hennes man. Ja du känner nog dem, Fonsovs och Jegers som bodde där inne. Och de fiskade här ute då och Peter arbetade i fabriken. Och det var ju efter trafiken hade slutat. Jag tror att sista gången när han kom tillbaka – jag tror det var i Januari '45. Jag har inget minne om något mer, men det vet han väl bättre själv.

Pāris strādāja fabrikā šeit, bet Pēteris tikai sāka strādāt aprīlī 45. gadā. Tad viņu pieņēma fabrikā. Tad jau daži bija tur strādājuši veselu gadu un iedzīvojušies – varbūt ne gluži iedzīvojušies, bet tomēr dzīvoja paši savās mājās. Viņš bija ar to iekavējies. Šeit jau dzīvoja ģimene, viens vecāks pāris, viņu dēls ar sievu, meitiņu un viņas vīrs. Domāju, tu viņus pazīsti, Fonzovs un Jēgers. Viņi zvejoja, un Pēteris strādāja fabrikā. Un tas bija pēc tam, kad braukšanas bija beigušās. Viņš pēdējo reizi atgriezās – domāju, tas bija janvāris 45. gadā. Citu neatceros, bet viņš pats zinās pastāstīt.

Men ni träffades redan '43?

Bet jūs satikāties jau 43. gadā?

Nej, vi träffades '44. När han var på Furillen och kom och skulle ha kort. Och han hade väl en bibba med kort, men det fanns ju regler att gå efter att man inte får... Man skrev in i passen. Det fanns ju inte personkort da.

Nē, mēs satikāmies 44., kad viņš bija Furilenā un atnāca pēc taloniem. Viņam bija vesela kaudze pases līdži, bet bija tomēr likumi, ka nedrīkst... Pasēs ierakstīja. Tanī laikā nebija personiskas kartiņas.

Hur komunicerade ni?

Kā jūs sarunājāties?

[Pēteris [P]] ienāk.]

PJ: Ar rokām.

Med händerna säger han.

Ar rokām – viņš saka.

Ja. Ja jag vet inte. Han kunde väl några ord svenska, och så hade han en bok för att leta efter ord och så med gester och så där. Vi var ju flera. Vi var ju ett helt gäng då, och alla var väl måna om att ta hand om honom.

Han var den enda som tordes lyfta upp en igelkott. Och då lärde man sig ordet *ezis*.

Jā. Es nezīnu. Viņš tomēr zināja kādus zviedru vārdus, un viņam bija grāmatiņa, kurā atrast vārdus, un varēja rādīt ar žestiem. Mēs bijām vairākas. Vesels bars, un visas gribēja par viņu rūpēties.

Viņš bija vienīgais, kas iedrošinājās pacelt ezi. Un tā mēs iemācījāmies vārdu *ezis*.

Var du orolig när han gav sig iväg sen då?

Bet vai tev nebija nemiers, kad viņš vēlāk devās prom?

Jo det är klart. Det var oroligt.

Protams. Biju nemierīga.

Så ni förstod vad man flydde ifrån, och vad som hände i...

Tätad jūs sapratāt, no kā bēga un kas notika...

Jo, det förstod man. Jag förstod iallafall. [..]

Jā, to saprata. Vismaz es to sapratu. [..]

Men dina kompisar – de förstod?

Bet tavi draugi – vai viņi saprata?

Nej, de förstod inte. Men sen låg de här i viken, han och några andra, med en båt, och det var fel på båten, och så måste han reparera båten och de fick gå äta hos en släkting till mig. Och han påstod att det är spioner.

Nē, viņi nesaprata. Bet, kad viņš ar pāris citiem bija licī ar laivu un laivai kaut kas bija saplīsis un viņam bija laiva jāsalabo, viņi gāja pie mana radnieka paēst. Tie sacīja, ka viņi ir spiegi.

Jaha, så de var misstänksamma?

Tätad viņi bija aizdomīgi?

Jajamensan. När man inte får grepp om dem.. vad är det, vad lever de på?

Nu ja. Kad viņus nevar izprast... kas viņi ir, no kā tad viņi dzīvo?

Var det för att de åkte fram och tillbaka som man såg de som spioner?

Vai domāja, ka viņi ir spiegi tādēļ, ka brauca turp un atpakaļ?

Nej, men det visste de ju inte. Men helt plötsligt fanns de här inne. Men jag blev ju inkopplad lite grann... han hade ju en kompis som... [Till Peteris.] Törs man tala om det? Om Eduards?

Nē, to jau viņi nezināja. Bet pēkšņi viņi šeit bija. Bet es arī biju mazlietiņ iesaistīta.... Viņam bija draugs... [Skatās uz Pēteri.] Vai varu stāstīt? Par Eduardu?

PJ: Ja.

PJ: Jā.

Ja Eduards Andersons var med här också, och han ringde från Visby och så sa han att [...] det ligger en båt infrusen i viken, sa han, och det visste jag inte om. Och då sa han, men kan du gå ut till dem och tala om att det kommer en bogserbåt imorgon. Klockan två imorgon kommer bogserbåten, hade han ordnat med Kapten Johansson i Slite. Och jag cyklade ner till sjön förstås och det småregnade, och det var is och isen hade släppt vid stranden så jag kunde inte gå ut där. Och mörkt var det, inga fyrar fanns det ju på den tiden som blinkade och på båten hade de ju inga ljus heller, eller det syntes inte i varje fall, så jag ringde tillbaka och sa att det går inte. Jag får ta det imorgon om det fryser på inatt. Och han blev lite upprörd för man skulle lyda ju. Men sen kom jag ner på dan, jag cyklade ner också. Då var det kallt och så gick jag ut på isen, ut till dem, men jag kunde ju inte prata med dem. Utan jag kom ut och ropade någonting, och så kom det upp en kille och det var snö på isen och då visade jag på min klocka och så skrev jag två, eller fjorton hette det inte då, utan två och noll noll och så pekade jag utåt och sa *puk puk puk*... [skrattar] Jag tror han förstod mig, men så gick han tillbaka och pratade med de andra, och sen så följde han med mig iland och så hjälpte jag honom och han fick ringa och fick lite kaffe på fiket.

Jā, Eduards Andersons arī bija šeit, un viņš zvanīja no Visbijas un stāstīja: „Laiva ir iesalusi līci,” viņš teica, un to es nezināju. Un tad viņš teica: „Vai es nevarētu aiziet pie viņiem un izstāstīt, ka rīt atbrauks velkonis. Rīt pulksten divos būs velkonis, kas izvilks un ko viņš ar kapteini Johansonu Slītē ir sarunājis.” Un es, protams, ar ritēni aizbraucu uz jūru, bija lietus un ledus, un ledus pie krasta bija atkusis un tādēļ nevarēju tikt pie viņiem klāt. Un bija tumšs, tajā laikā ne-

bija bākas, un uz laivas nekādi uguni nedega, vismaz neredzēju. Un tādēļ es atzvanīju un teicu, ka nevaru to izdarīt. Mēģināšu rīt, ja pa nakti sasals. Viņš drusku sadusmojās, jo bija taču jāklausa. Bet tad pa dienu aizbraucu ar riteni. Bija auksts un izgāju uz ledus pie viņiem, bet nevarēju sarunāties. Es kaut ko uzkliežu, un parādījās zēns. Bija uz ledus sniegs, parādīju manu pulksteni un uzrakstīju divi, jo tajos laikos neteica četrpadsmit, bet divi nulle nulle, rādīju jūrā un sacīju *puk puk puk...* [Smejas.] Domāju, ka viņš mani saprata, bet tad viņš atgriezās un parunāja ar pārējiem, un pēc tam viņš pavadīja mani atpakaļ uz sauszemi un es viņam palīdzēju, un viņš varēja zvanīt un dabūja kafejnīcā kafiju.

Och var det letter, eller?

Un tie bija latvieši?

Det var letter, ja.

Jā, tie bija latvieši.

Men... att de kom så sent på året? Att det var fruset till och med.

Bet tik vēlā gadalaikā? Viss jau bija sasalis.

Ja de var inne i viken där var det fruset, och varför de kom in där vet jag inte, men de hade nog varit där nån gång förut.

Jā, viņi bija līcī, kur viss bija sasalis, bet, kāpēc viņi tur brauca, es nezīnu, bet domāju, ka viņi bijuši tur agrāk.

Jag tänker på vinterförhållanden, vinterväderlek. Var du ute under vintern [till Peteris]?

Es domāju par ziemas apstākļiem, laiku. Vai tu biji jūrā ziemas laikā [prasa Pēterim]?

PJ: Det spelade ingen roll om det var vinter eller sommar. Ska man gå då ska man gå.

PJ: Tam nebija nekādas nozīmes, vai ziema vai vasara. Ja jāiet, tad jāiet.

Och den där Eduard, han ringde dig för att du kände Peter?

Un tas Eduards, viņš tev zvanīja, jo tu pazīni Pēteri?

Ja just det. Jag kände ju Eduard också. Det var det enda. De hade ju ingen kontakt alltså. Han drack ganska friskt ihop med Kapten Johansson. Kapten Johansson kallades för Kalle Anka. Han gick som en anka...

Jā, es arī pazīnu Eduardu. Tas bija viss. Viņiem nebija sakaru. Viņš daudz dzēra kopā ar kapteini Johansonu. Kapteini Johansonu sauca par Donaldu Daku. Viņš staigāja kā pile...

Kapten Johansson, var det en svensk alltså?

Kapteinis Johansons bija zviedrs?

Jo, han var kapten på marindistriktet. Han hade kontakt med C-byrån. Det är sånt som man har fått reda på sedan. Men dem som hade befäl, dem lydde man ju. De visste ju bäst alltså. Och han hade ordnat att de skulle komma med en... han hade ju möjligheten att hjälpa dem loss. De hade ju frusit fast i isen. Det var nog ganska dramatiskt många gånger.

När de kom till Sverige så var det svenska militären som frågade efter sprit med detsamma. Därför gick det ju som ett löpeld... de visste att sprit, det ska man ha med sig. Då blir man väl mottagen.

Jā, viņš bija jūras kapteinis. Viņam bija sakari ar C-biroju [zviedru izlūkdienests]. Tās ir lietas, par kurām dabūju zināt vēlāk. Bet tos, kam bija teikšana, tos arī klausījām. Viņi taču zināja vislabāk. Un viņš jau bija nokārtojis, ka ieradīsies kāds... kuram bija iespējas viņiem palīdzēt tikt laukā no ledus. Daudzas reizes bija diezgan dramatiski.

Kad viņi atbrauca uz Zviedriju, tad zviedru militārās vienības tūlīt prasīja šņabi. Tāpēc tas ātri izplatījās... viņi zināja, ka šņabim jābūt. Tad labi pieņems...

Så svenskarna ville ha det?

Tätad zviedri to gribēja?

Jo. Unga grabbar. Ja, det var ju gamla också. De låg ju i lumpen ett år, ja ett halvår minst... jag minns inte hur många perioder det var. Så de hade ju långtråkigt. Och det var den enda glädjestunden om man fick glömma det där. Det är konstigt, men så var det.

Jā. Jauni puisi. Jā, un bija arī veci. Viņiem bija dienests veselu gadu jeb vismaz pusgadu... es neatceros, cik ilgi bija jādienē. Viņiem bija garlaicīgi. Un šis bija vienīgais laimīgais brīdis, ja varēja aizmirst visu. Divaini, bet tā bija.

När gifte ni er, du och Peter?

Kad jūs ar Pēteri apprecējāties?

Vi gifte oss i April '45. Och vår son är född i Augusti. Så jag var med barn. Jag var gravid när han gav sig iväg sista gången. Men han... han var patriot. Hela tiden fick man höra det där: „Jag är lettlandare. Det är för Lettlands skull.”

Mēs apprecējāties aprīlī 45. gadā. Un mūsu dēls ir dzimis augustā. Tätad es biju stāvoklī. Es biju stāvoklī, kad viņš pēdējo reizi devās prom. Bet viņš... viņš bija patriots. Visu laiku dzirdēju: „Es esmu latvietis. Tas ir priekš Latvijas.”

Hur upplevde du det, att han for iväg när du var gravid?

Kā tu uztvēri to, ka viņš brauca prom tad, kad tu biji stāvoklī?

Nää det var helt ok.

Nē, viss bija kārtībā.

Tyckte du det, eller tyckte han det?

Tu tā domāji vai viņš?

Nā han tyckte att det var helt ok.

Nē, viņš domāja, ka tas bija ok.

Mmm, men du då?

Bet, ko tad tu?

Nää alltså jag, jag var ju så ung så jag fattade knappast vad det var. Jag misstänkte då att jag var gravid men jag var... mitt dumma huvud begrep inte. Nej man tänker inte sakligt när den man tycker om... ja så är han bestämd av sig också. Ja var det då iallafall. Han är mjukare nu. Men då var det...

Nu es, es biju tik jauna un gandrīz nesaprātu, kas tas bija. Man bija aizdomas, ka biju stāvoklī, bet es biju... mana stulbā galva to nesaprata. Nedomā loģiski, kad tas, ko mīli... un viņam bija stingra griba. Nu, tad bija. Viņš tagad ir mikstāks. Bet toreiz...

Hur gammal var han då? 22–23?

Cik vecs viņš tad bija? 22–23?

Ja, han var 22 år. Och jag var 18, ja 19 hade jag kanske fyllt. Tror jag.

Jā, viņam bija 22 gadi. Un man 18, jā, varbūt 19. Es domāju.

Förstod du sån här patriotism? Vad tyckte du...?

Vai tu šādu patriotismu saprati? Ko tu par to domāji...?

Nej jag vet inte. Jag gick inte in i de tankarna. Jag var kär. Det var nog så. Och det har hållit.

Nē, nezinu. Es par to nedomāju. Biju iemīļusies. Tā bija. Un tā tas ir arī tagad.

Hur var det sen att vara gift med honom och hans patriotism?

Kā tas bija vēlāk, būt precētai ar viņu un viņa patriotismu?

Ja.. man brukar säga att pengarna till sprit ligger överst i plånboken till en alkoholist och så här var det ju att pengarna till Lettland de har alltid legat överst. Men vi har aldrig varit utan alltså. Han har arbetat, och jag började arbeta när Eva, vår dotter, började i skolan. Till dess var jag hemma. Och sen arbetade jag, fulltid, och vi har klarat oss. Vi har försökt att få över hans föräldrar för besök, men vi fick inte det heller, det gick inte.

Jā... sakāmvardis ir, ka alkoholiķim nauda šņabim ir maka virspusē, un šajā gadījumā nauda Latvijai vienmēr bija virspusē. Bet mums nekad nekā netrūka. Viņš ir strādājis, un es sāku strādāt, kad

Eva, mūsu meitiņa, sāka iet skolā. Līdz tam es biju mājās. Un pēc tam strādāju pilnu slodzi. Un mēs esam iztikuši. Mēs mēģinājām viņa vecākus dabūt pie mums ciemoties, bet neatļāva. Nevarēja.

Aldrig?

Nekad?

Nej.

Nē.

Sā de dog utan att återses?

Tātad viņi nomira bez satikšanās?

Ja, de dog utan att återses. Och de visste ju inte att han levde heller för han ville ju inte skada för dem. Han använde ju aldrig sitt eget namn utan han hette ju *Martins*, så det var *Martins* och det hade gått ut en efterlysning på radio ifrån... om det var ännu på tyska tiden, och det var *Jim* och *Martins* skulle man tag i. De kom underfund med namnen, men inte vem de var. De hade hört namnen bara.

Jā, viņi nomira bez satikšanās. Un viņi nezināja, ka viņš ir pie dzīvības tādēļ, ka viņš negribēja viņiem darīt pāri. Viņš nekad nelietoja savu vārdu, viņam segvārds bija *Mārtiņš*, un pa radio viņu meklēja... laikam bija vēl vācu laiki, un ziņoja, ka meklē *Džimu* un *Mārtiņu*. Viņi dabūja tos vārdus, bet nezināja, kuri tie bija. Viņi tikai bija dzirdējuši vārdus.

Men det var naturligt att du gifte dig med en lettlandare? Det var ingen som reagerade på det?

Vai tas bija dabīgi, ka tu apprecēji latvieti? Vai neviens uz to nereagēja?

Nej, nej. Ja det är klart... man har ju hört lite fäniga uttryck „lägg sig med en utlänning, det skulle jag då aldrig göra”. Och det där med letter och ester, det är ju samma sak. „Han är från Riga” ”jaha, från Estland.” Jag har alltid försökt att rätta till sånt där. „Ja, men det är ju samma ju, det är de där Baltiska staterna.” Och det är ju sån skillnad på en est och en lett som det är på en finne och en svensk. Jag brukar känna så. Och så är Litauen och Lettland som Danmark och Sverige, eller Norge och Sverige, alltså det är lite närmare.

Nē, nē. Jā, nu, protams... kādreiz dzirdēju mulķīgus izteicienus: „Piegulēt ārzemniekam, to es nekad nedarītu!” Un tas, ka latvieši un igauņi, ka tas ir tas pats. „Viņš ir no Rīgas, ak tā, ... no Igaunijas.” Es vienmēr mēģināju šādas kļūdas labot. „Jā, bet tas jau ir tas pats, tās Baltijas valstis.” Starpība starp igauņi un latvieti ir tāda pati kā starp

somu un zviedru. Tā es jūtu. Un Lietuva un Latvija kā Dānija un Zviedrija, jeb Norvēģija un Zviedrija, mazlietiņ tuvāk.

När fick ni kontakt med Lettland första gången, både brevledes och på annat sätt?

Kad jums pirmoreiz bija kontakts ar Latviju, gan ar vēstulēm, gan citādi?

Ja han skrev ett brev, Janis var 12 år då, han skrev ett brev till den socken där hans farfar hade en gård och där hans far hade. [...] Han skrev bara till Jansons och så adressen, och det kom svar ifrån hans far. Och det var ju så stort.

Jā, viņš rakstīja vēstuli. Jānim bija 12 gadi. Viņš rakstīja vēstuli pagastam, kur viņa vectēvam bija saimniecība, ko visi dēli bija sadalījuši. [...]

Viņš uzrakstīja Jansons un tad adresi, un tēvs atbildēja. Tas bija tik liels notikums.

Då hade det gått många år.

Daudz gadi bija pagājuši.

Ja. Så det var mycket foton som försvann ur pärmarna. Barnen... de måste ju få se barnbarnen ifrån när de var små tills de var... och Janis hade fått en farfar och farmor.

Jā. Daudzas fotogrāfijas pazuda no fotoalbumiem. Bērni... viņiem taču bija jāredz mazbērni no jauniem gadiem līdz... un Jānim pēkšņi bija vectētiņš un vecmāmiņa.

Och hur lång tid har det tagit dig att träffa hans släkt på andra sidan?

Cik ilgi pagāja, kamēr tu satiki viņa radniekus otrā pusē?

Det tog 26 år. För honom också. Gotlandsbåten gick en tur, en kryssning, ifrån Visby till Riga.

Ja. Vi kom ju inte in till Riga föränn klockan 7 på morgonen. Det hade sagts att båten skulle komma in på kvällen, så de hade samlats på kvällen alla som visste om det och... när vi gick igenom Riga... det tar ju tid. Och sakta. Och eldar på stränderna var det. Det var så konstigt allting. Och så var det stopp ett tag och då kom nån ombord och kontroll och sen när vi kom in till kajen var det kontroll. Men när vi la till vid kajen och båten låg där, så var det en röst som ropade „finns Peter Jansons ombord”. [Med gråten i halsen.] Det var hemskt. Och han röt, han har stark röst, „Ja”. Och Bertil, det var kaptenen ombord, Bertil Ahlquist, som var härifrån, som jag kände ja han var skolkamrat med mig, han satte strålkastaren på den där gruppen, det var som ett gruppfoto, och man kände

igen dem faktiskt. Man hade ju sett så många bilder.

Tas prasija 26 gadus. Arī viņam. Gotlandes kuģis gāja no Visbijas līdz Rīgai.

Jā, mēs iebraucām Rīgā septiņos no rīta. Bija tā teikts, ka kuģis būs vakarā, un visi tie, kuri zināja, bija sapulcējušies vakarā, un, kad braucām Rīgai cauri... Tas gāja lēni. Krastos bija uguns kuri. Viss likās dīvaini. Un pēkšņi apturēja un kāds iekāpa kuģi, un bija kontrole, un pēc tam ostā bija kontrole. Bet, kad kuģis iebrauca ostā, viena balss sauca: „Vai Pēteris Jansons ir uz kuģa?” [Ar šņukstiem balsi.] Tas bija briesmīgi. Un viņš sauca, viņam ir stipra balss: „Jā”. Un Bertils, tas bija kapteinis, Bertils Ahlkvists, kas bija no Gotlandes, es viņu pazinu, mēs bijām skolas biedri. Viņš uzlaida gaismu grupiņai, apgaismoja tā kā grupas fotogrāfiju, un mēs viņus pazinām, bija redzētas tik daudz fotogrāfijas.

Men varför gjorde de ett sånt utrop?

Bet kâpēc viņi tā sauca?

Ja de var oroliga. De hade stått där sedan sju på kvällen och här var vi fem, eller sex.

Viņi uztraucās. Bija stâvējuši kopš septiņiem vakarā, un te nu mēs bijām piecos vai sešos no rīta.

Ja du visste ju såklart vad Baltikum var, men annars på ön under kriget... vad sa man om ryssarna, om Baltikum?

Tu jau zinâji par Baltiju, bet ko citi Gotlandes salâ kara laikā... ko teica par krieviem un par Baltiju?

Jag minns inte att man talade om det. Ja Riga visste man ju.. staden, och Estland, Lettland, Litauen visste man nog. Men jag var bra i geografi, vet du, så det visste jag säkert. Men jag tror att man måste känna nån där för att det ska interessera. Kanada började interessera mig när det bodde letter där som jag kände ja och i Amerika också och Australien... Det är likadant på Gotland.

Neatceros, ka runāja. Par Rīgu zināja... pilsētu, un Igauniju, Latviju, Lietuvu droši vien zināja. Bet man ģeogrâfija padevās, tâtad to es zināju. Bet domāju, ka jāpazist kādu no turienes, lai būtu interese. Kanâda mani sāka interesēt, kad pazinu latviešus, kas tur dzîvoja... un arī Amerika un Austrâlija... Tâpat ir Gotlandē.

Men förstod man varför de flydde, liksom, förstod man?

Bet vai saprata, kâpēc bēga, vai saprata?

Jo, det var ryssarna. På Gotland finns det rysskräck. Min morbror blev arg på mormor och sa „ja morsan, du har skrâmt oss för ryssen och det är fel att göra så med barn, för det är inget fel på

dem.” Han var murare och han var kommunist. Hemmakommunist alltså. De vet inte mycket, de vet bara det de säger på möterna.

Tie bija krievi. Gotlandē ir no krieviem bailes. Mans onkulis dusmojās uz vecmāti un teica: „Nu ja, mammīt, tu mūs baidīji ar krieviem, bet tā nevajaga darīt bērniem tāpēc, ka viņiem nav nekādas vainas.” Viņš bija celtnieks un viņš bija komunist. Nu, tāds mājas komunist. Tie neko daudz nezina. Zina tikai to, ko saka sapulcēs.

Mycket propaganda.

Daudz propagandas.

Ja. Rysskräck. „Akta dig för ryssen,” det är som när man sa „akta dig för satan” förr eller någonting.

Jā. Bailes no krieviem. „Uzmanies no krieviem”, tas ir tāpat kā „uzmanies no velna”, kā senāk teica.

Och det är mer på Gotland än i övriga Sverige?

Un tas ir vairāk Gotlandē kā pārējā Zviedrijā?

Jo det tror jag. Vi låg ju närmare. „Ryssen kommer...”

Jā, es tā domāju. Mēs bijām tuvāk. „Krievs nāk...”

Under kriget?

Kara laikā?

Ja. Inte från första början men... jag vet inte när han startade det men det var Bengt-Göran Holmert. Hans far var fotograf och han var också fotograf och han var nästan blind men han ledde det där. Det var en eldsjäl. Nej ryssarna, dem var man rädd för, men färöborna de var sturska och de gjorde historier om ryssarna. Det finns en historia som är lite ekivok. Ryssarna kom och skulle angöra Fårö och alla karlarna var i militärtjänst, så det fanns ingen hemma. Kvinnorna gick ner till stranden i Ryssnäs och de vände baksidan emot, vände sig med ryggen mot båten och drog upp kjolarna och ryssarna... det de såg, de hade skrivit i tidningarna sen vad det var för hemska ansikten som de hade så de tordes inte gå iland. På den tiden var ju underbyxan inte uppfunnen.[...] Det är ju hånfullt egentligen. De är lite karska. De har alltid klarat sig själva, färöborna.

Ne no sākuma, bet... es nezinu, kad viņš uzsāka, bet tas bija Bengts Jorans Holmerts. Viņam tētis bija fotogrāfs, un viņš arī bija fotogrāfs, gandrīz akls, bet viņš vadīja šo lietu. Viņam tas dega. No krieviem baidījās, bet Fores salas iedzīvotāji bija tādi drošsirdīgi, bez bailēm un izgudroja stāstus par krieviem. Ir viens stāsts, kas ir mazlietiņ nepiedienīgs. Krievi atbrauca uz Fore, bet visi vīrieši dienēja, neviena nebija mājās. Sievietes aizgāja uz Rīsnesas krastu, no-

stājās ar muguru pret laivām un pacēla brunčus – parādīja pakalpusi, un krievi... to, ko redzēja, rakstīja avīzēs, ka redzējuši briesmīgas sejas un neuzdrošinājās izkāpt krastā. Tajos laikos nebija vēl izgudrotas apakšbikses.[..] Tā jau īstenībā ir izsmiešana. Fores iedzīvotāji ir mazlietiņ norūdīti, vienmēr paši visu izdarījuši.

Intervija NMV-3706

Intervēja Maija Runce un Jūle Rozīte, Gotlande, 2010

Atšifrēja Jūle Rozīte

No zviedru valodas tulkoja Pēteris Ininbergs

Teksta fragmentus sakārtoja Māra Zirņīte

Spodra Jurjāne

Kā šodien redzu, ka mans koferis aizpeld

Spodra Jurjāne dzimusi 1916. gadā. Kad ģimene Ventspilī meklēja iespēju tikt pāri jūrai, viņai bija 29 gadi. Pavisam drīz jānāk pasaulē otram bērniņam. Viņi iekāpa laivā, bet tā, nesasniedzusi galamērķi, jūrā tika atgriezta atpakaļ.

Šausmīgi negribējās uz Vāciju

Un tas ar bija labs paziņa, tas uzņēmuma vadītājs, un varēja dabūt smago mašīnu – kravas mašīnu. No vāciešiem jau varēja dabūt visādas zīmes, ka tie visi, kas mēs braucam, dodas darbā uz Vāciju. Un ar to mēs lielīgi braucām. Aizbraucām līdz Liepājai. Šausmīgi negribējās to Vāciju. Ārkārtīgi negribējās.

Bez tam toreiz jau bija ļoti bīstami braukt, jau sākās kuģu gremdēšanas. Mēs līdz kuģim nemaz netikām. Attāli radi vīram brauca uz Vāciju, un vīrs bija pierunājis ņemt mani un puiku līdzī. Mārtiņam, dēlam, divi gadi vēl nebija, lai braucam līdzī, ka man vienai nav jābrauc. Jo vīriešus nelaida tik vienkārši ārā.

Bet tad mēs to Vāciju atmetām, jo atradās labi draugi, kas dzīvoja Ventspilī. Un tie mūs sakūdīja, ka brauc ar laivām uz Zviedriju un ka var dabūt zvejnieku, kas ved. Un Zviedrija – tā ir cita lieta, tur mēs, protams, ļoti labprāt gribējām braukt. Vīram bija mašīna. Tad mēs atstājām visu to lielo kravu Liepājā un faktiski aizbraucām ar koferišiem.

Nu un tad sākām staigāt un meklēt. Bet ļoti grūti bija, jo vairums jau bija aizbraukuši. Mēs Liepājā ļoti ilgi nodzīvojām. Taisni pirmo uzlidojumu tur piedzīvojām. Tai mājai trepju telpā bumba iekrita. Tā laivu braukšana jau bija ilgi gājusi. Dzirdēja, ka tie ir aizbraukuši un tie ir aizbraukuši, un tā mēs devāmies uz Ventspili.

Pēdējā dienā

Papriekšu nodzīvojām vienās lauku mājās. Vīram studiju biedrenei bija lielas lauku mājas. Viņi nedomāja nekur braukt. Mēs tur

bijām ļoti daudzi no Rīgas. Saradās paziņas, beidzāmie, kas vēl izdomāja, atbrauca 13. oktobrī, kad Rīgu jau ieņēma krievi – mēs tad dabūjām zināt. Tur bija vesels bars. Tagad meklē visu laiku kontaktu ar zvejniekiem. Tur it kā ir, nē, tas ir pats aizbraucis, tam nevar ticēt. Vietējie jau pazīst viens otru. Nu ļoti visa tā lieta ievelkas, mēs braucām uz Ventspili. Tieši uz Ventspili.

Tur visi taisās braukt ar kuģi uz Vāciju. Nezinu, mēs kādus 5–6 draugus aizvadījām uz to kuģi un paši paliekam, jo vienam draugam ļoti laba pazīšanās ar ostas kapteini. Bija tāds glābējkuģis *Rota* Ventspilī. Un tas apsola, ka aizvedīs mūs... Ne tik mūs vien, arī visus pārējos. Bet pēdējā dienā. Tad gaidīja jau to kapitulāciju. Viss jau rādīja, ka tā būs. Bet tikai pēdējā dienā, viņš pateica. Jo glābējkuģīša kapteinim bija jābūt uz vietas, viņš bija valsts dienestā, un viņam bija jābūt, viņš nevarēja pazust. Viņš domāja izmantot to brīdi, kad... nu tāds haoss notiek.

Nu, mūsu vīrieši, mana un vēl tā otra ģimene, izdomājuši, ka labāk braukt kuģīti nekā uz laivas. Jo ar tām laivām tiešām bija nedroši. Mēs kādus divus pavadījām uz laivām. Diriģents Reiters brauca – tam kājas karājās pāri, virsū uz ūdens, laiva tik pārpildīta. Tā kā tas bija viss kā tāds murgs, kā detektīvstāsts. Es jau nu personīgi biju ļoti pret, es teicu – cik daudzus mēs uz laivām pavadām, mēs paši taču varam iekāpt laivā, drošs paliek drošs, tad tu esi prom no šejienes. Otra ģimene un vīrieši – tie bija tādi, kas grib ar kuģīti braukt. Kā mēs vēlāk smējāmies – ar ērtībām visu grib dabūt. Un tā mēs tur nonikām.

Pēc stundas dzersim Gotlandē kafiju

Un 8. maija vakarā, naktī mēs aizgājām uz to kuģi, mūs uzņēma, jo 9. bija kapitulācija. Cilvēki bija šausmīgi daudz, kā siļķes tai kuģīti. Pēdējais brīdis. Visi, kas nu vēl gaidīja kaut ko, visi bija tur. Bet nebija viens vien kuģis. Tur vēl divi kuģīši brauca tai pašā laikā, cik es zināju. Vienu mūsu acu priekšā gandrīz nogremdēja. Nu šausmīgi tas kuģis bija pārpildīts. Tagad es atceros, ka kaut kas sabojājās mašīnās. Mēs jau bijām lielu gabalu izbraukuši. Kā smejas – nu jau pēc stundas dzersim Gotlandē kafiju. Par to visi tā runāja un priedējās – nu jau tas viss ir cauri. Bet kuģa bojājums drusiņķ kavēja, mehāniķiem vajadzēja kaut ko labot motorā. Nu sāka strādāt, bet uzcelās ļoti, kā jūrnieki saka, augsta jūra, baigi viļņi. Šausmīga jūra. Un mēs jau redzējām, ka braukā tās lielās krievu novērotāju laivas.

Un piebrauca viena tā laiva. Gribēja piebraukt klāt, bet viņi netika ar tiem augstiem viļņiem tuvāk. Un mums visiem ar rikojumu

jābūt uz klāja, lai pārsēstos tajās ātrlaivās. Krievu armija tā bija, krievu jūrnieki. Mēs visi bijām uz klāja, saspiesti, cik nu vien var. Katrs ar savu pekelīti. Un viena daļa no mūsu publikas, kamēr tā jūra nebija vēl tik augsta, pārkāpa uz tām laivām. Nu un vīrs arī gribēja kāpt. Bet es kategoriski atteicos. Es teicu – nekādā ziņā es nekāpšu. Tu esi te blakus, un man bērns ir rokās, mēs esam visi trīs. Un nekādā ziņā es nekāpšu tur, pilnīgi izslēgts. Tas bija viens no momentiem, kad es savam vīram runāju pretī. Es parasti atļāvu viņam visu darīt. Un es atteicos. Un tikai es vēl kā šodien redzu, ka mans koferis, kas man bija vienīgais uz Zviedriju paņemts, kur tādas nepieciešamās lietas, tas aizpeld. Tur man bija tāds ļoti skaists pelēkmelnš, rūtainš lakats no manas vecāsmammas. Tas man bija līdz katram gadījumam, ar ko apsegties, kur pagulēt.

Palikām, kā stāvam

Tā ka mēs palikām, kā stāvam. Bet mēs nekāpām. Un tā jūra... arvien lielāka, šausmīgi viļņi, un viņi nevar pietuvoties, jo kuģīšiem tie borti laikam zemi. Lielākā daļa nokāpa uz tām krievu laivām, bet mēs palikām. Es nezinu, kā, bet atstāja mūs. Viņi netika klāt un aizbrauca. Nu, kas viņiem. Viņi zina, ka vētra ir un varbūt mēs tāpat noiesim dibenā. Jo tad viņi tajā ruporā sauca, ka visiem ir jākāpj uz tām laivām, jo, kas nekāps, tie tiks nogremdēti. Un mēs jau zinājām, ka viens kuģītis ir nogremdēts. Bet tas mani neatbaidīja nemaz. Tā kā es teicu, ka mēs esam visi trīs kopā, nu kāda tam nozīme. Un mēs atbraucām mājā, jūs saprotiet. Ostā. Ar drausmīgu vētru un lietu. Es tik zinu, ka man bija vaļā mati, man bija garie mati. Un viss man slapjš, un puiknišš mums bija slapjš. Un izkāpām ārā ostā, nekā nav. Tas bija tik dīvains stāvoklis – divas dienas apmēram... Ventspils bija *Niemandšland*, kā vācieši saka – neviens tur nevalda.

Vēl krievi nebija iekšā. Jūrā bija savādāk, jūras spēki tur šiverēja, jo zināja, ka brauc pāri no visas piekrastes. Bet pilsētā nebija. Un mēs tecinūs devāmies uz tām mājām, kur bijām apmetušies. Protams, šausmīgi vajadzēja gulēt, nāca miegs. Tad parādījās viens otrs no latviešiem, kas tur bija ventiņos. Faktiski Ventspils bija pilna ar latviešiem – tur bija visi rakstnieki un mākslinieki... Un cik daudz neaizveda uz Sibīriju no turienes... Atskrēja vēl, bija tāds gleznotājs Kalniņš Eduards, Edža. Tas dabūja zināt, ka kuģītis atgriezies, viņš zināja, ka tādi braucēji ir un ka es ar tur esmu iekšā. Tas vēl atskrēja pie manis. Atercos, ka viņš man gļaudīja slapjos matuš: „Laimīgi mājā!” Es saku: „Jā, mājā gan laimīgi, un dzīvi vismaz pagaidām.”

Bija tāds apdullums

Nu bija tāds apdullums. Neviens nekā nezina, kas būs, un krievi vēl nav pilsētā. Bet ir kapitulācija, jāatdod ieroči. Bet mums tie vīrieši (mēs bijām kādi četri ļoti labi paziņas) – nē, vēl var aizbraukt kaut kur uz Jūrkalni, tur kaut kādā ciemā vēl brauc, vēl laiva iet. Nu, mašīnas. Tur bija tik daudz atstātas visādas mašīnas. Iekāpām smagā mašīnā un braucām atkal tālāk. Un es ar tā kā dulla. Bet nu ko – palikt atkal un taisni gaidīt, ka viņi atnāk? Aizbraucām uz to ciemu, tur mežā – jā, jā, būs vēl viena laiva. Gaidiet turpat mežā.

Un tad mežā ienāca kaut kādi... Nu, tie bija vienkārši kaut kādi, ne liela daļa, bet kaut kādi krievi. Jāja zirgos izlūkos, vai kā. Un mēs tāda grupiņa tur esam, protams, krieviski tūlīt uzkliedz un prasa dokumentus. Es krieviski ļoti slikti runāju. Tie vīrieši atbild viņiem un runā. Un visiem, protams, ir pulksteņi – rokas pulksteņi. Tā bija pirmā satikšanās ar to, ka krievi norāva visiem pulksteņus un aizjāja. Tie bija vienkārši tādi meklētāji, nekādi oficiālie. Laivas ar nav. Nu man bija pavisam grūti – ko tagad darīt?

Uz lielceļa taču nevar dzemdēt

Mani vecāki ar vīra vecākiem ar bija izbraukuši pie Kandavas tādās mājās Cēres pagastā. Tā viņi tur dzīvoja. Un vienreiz mans tēvs atbrauca uz Ventspili. Pārsteigts dabūjis zināt, ka mēs esam Ventspili, atveda mums pārtiku. Kā jau tur, pašiem lauku mājā. Tā kā viņi zināja, ka mēs esam Ventspili un laikam taisāmie braukt no turienes. To viņi zināja, bet nekad ne to, ka mēs esam tepat vēl. Nu un tad ar visu to domāšanu izdomāja, ka brauksim tur. Ko ar mani lai dara? Manis dēļ taču jābrauc tur. Kuru katru brīdi tur nepatīkšanas iztaisīs vīriešiem. Braucam tad no Ventspils uz Kandavu. Tāds liels gabals diezgan.

Nu, un tad tas bija pirmais šoks, ko es izjutu, ka pēkšņi parādījās krievu armija, kājnieki, un mūs visus apturēja. To mašīnu apturēja. Liela kratīšana un liela stāstīšana, un liela meklēšana. Viņi jau nāca uz Ventspili, līdz tam jau patīrijuši pagastus. Mums bija četri draugi tanī mūsu mašīnā. Viņiem bija kaut kādi falšie dokumenti laikam, es nezinu. Viens nosauca tādu vārdu, ka es pabrīnījos, ka viņam tāds uzvārds nemaz nav. Tos visus paņēma. Es biju vienīgā sieviete un mans puika. Un tagad, ko darīt ar manu vīru? Brēcām, protams, cik varam. Bet nu es tiešām nezināju, ko iesākt.

Tad tur sarunājās tie krievi, vadība. Labi. Pasakām, ka mēs gribam braukt pie maniem vecākiem, jo man ir jādzemdē, kur tad – uz

lielceļa taču to nevar. Labi, brauciet. Tie pārējie tika ar otru mašīnu aizvesti projām. Un tagad mani ved ar vīru un ar to puikiņu uz tām mājām, kur mani vecāki. Izstāstām, kur tas ir, un viņi ved. Tas ceļa posms – tas bija diezgan skumīgs. Tik daudz mēs varam parunāt, ka vīrs saka – ja kaut kas gadās... Viņš ir pārliecināts, ka viņu kā vīrieti tāpat paņems, tikai atļauj palīdzēt mani aizvest. Respektīvi, viņi bija tik žēlsirdīgi, ka atļāva viņam braukt līdzi, lai redz, ka es esmu novietota pie vecākiem. Un norunājām tā, ka tur kaut kāda aka ir vidū, viņš saka: „Tu zini, pie akas zem akmeņiem (viņš tur bija bijis) būs kaut kāda ziņa, ja kaut kas ar mani notiek. Un, ja ar tevi kaut kas, tad tu ar mēģini tur atstāt kādu vēstuli, kādu ziņojumu, kas ir noticis.”

Šausmīgi auksts pavasaris bija

Iebraucam mājas pagalmā, un mani vecāki pilnīgi pārsteigti. Viņi zināja, ka mēs jau esam Zviedrijā, dzeram kafiju... Nu, vīru tūlīt paņēma līdzi, mani atstāja. Viņu paņēma līdzi, un viņš bija projām nezinā... es nezinu, cik ilgi... Ceturtajā [jūnijā] dzima Marutiņa, un viņš bija laikam tikai kādu nedēļu pirms tam ieradies. Novārdzis, novājējis, kājām kaut kur nācis drausmīgu gabalu. Viņš paņēms kā labs šoferis un visu laiku bijis darbā. Viņš saka, kādā darbā – vairums vest gūstekņus uz Talsu nometni. Un tur viņus filtrēja, un viena daļa, protams, tika uz Sibīriju projām. Un viņš bija kā šoferis, viņš visu to dabūja redzēt arī.

Vēl atceros, toreiz bija Vasarsvētki un ārkārtīgi ziedēja gailpieši. Es tā kā tāda apdullusi staigāju. Viss ne tādā istumā, bet kaut kādā murgā – nekā nezini. Vecīši saimniekoja, tik slauc gotiņas un baro, taisa ēst, tā ka viņi jau nedzīvoja slikti. Tad ierodas vīrs – galīgi tāds... nekā nestāsta. Viņš saka, visu laiku bija darbā. „Un mani atlaida tagad. Bet galvenais, man iedeva lielu izziņu, ka es esmu braucis uz tādas un tādas mašīnas NKVD rīcībā.” Viņiem ir bijis vajadzīgs šoferis, un viņš tur ir braucis, un izdota apliecība. Tā viņam ļoti daudz palīdzēja padomju laikos.

Vīrs bijis Ventspilī, atradis vienu daļu no tiem kuģīša ļaudīm, ar ko mēs visi kopā bijām. Par tiem neviens neko nezināja, jo nepalaida muti un neviens nenodeva. Tie krievi, kas ienāca, nezināja, ka tie bijuši braucēji. Kapteini, protams, paņēma tūlīt, viņu aizsūtīja uz Sibīriju.

No tās mājas, kur vecāki dzīvoja, mēs aizgājām. Tur nāca tie mūsu „mīlie latvieši”, kas bija tagad amatvīri, pārbaudīt, kas tie tādi par bēgļiem un no kurienes, un kāpēc, un vajag likvidēt visu šito

saimniecību, jo tā vajadzīga pagastam. Tie bija ļoti nejauki. Es vēl nebiju dzemdējusi. Es teicu, ko tad es zem ābeles palikšu tagad? Tas viņus galīgi neinteresēja. Kā viņus sauca krieviski – *istrebiķeļi*. Visi ar ieročiem, un tā, bet mūsu mīļie latvieši.

Un pēc nedēļas tad man Marutiņa piedzima. Šausmīgi auksts pavasaris, lai gan tas jau bija jūnijs. Un, kad brauca pēc vecmātes, tad kažoku vilka mugurā tas braucējs. Šausmīgi auksts bija.

Intervija NMV-3683

Intervēja Māra Lazda, Rīga, 1997

Atšifrēja Maija Krūmiņa

Teksta fragmentus sakārtoja Māra Zirņīte

Ēriks Tomsons

Ja devi jūrnieka goda vārdu

Ēriks Tomsons dzimis 1918. gada 31. decembrī Vecsalacas pagastā. Tēva dzimtā visi Tomsoni – kuģu būvētāji un jūrnieki. Tēvabrālis, tālbraucējs kapteinis uz burinieka, novēlējis krustdēlam kļūt par jūrnieku. Tēvs gan tam pretojies. Tomēr Ēriks pabeidz jūrskolu, iegūstot otrā mehāniķa diplomu. Vācu valodā rakstītā apliecība ilgu laiku viņam bija vienīgais dokuments, kas ļāva gan dabūt darbu Zviedrijā, gan salīgt uz angļu kuģiem.

Iesaistās Latvijas Centrālās padomes organizēto bēgļu laivu pārcēlājos. Pēc kara beigām dzīvo un strādā ārzemēs, bet 1946. gadā vēlreiz brauc uz Latviju, lai atjaunotu slepenos radio sakarus ar Zviedriju. Viņu izseko un arestē. Tikai pēc atgriešanās no katorgas nodibina ģimeni un izaudzina meitas. Abi ar Pēteri Jansonu, spītējot briesmu pilnajai dzīvei, tagad dzīvo pāri 90 gadiem. Viens – Gotlandē, otrs – Valmierā.

Par pārcēlāju kļūst pirmajā braucienā, kad kopā ar Žani Fonzo-
vu laižas no Mērsraga uz Gotlandi, un pa ceļam Kolkā viņiem pievienojas arī Leonīds Siliņš, vīrs, kas Latvijas Centrālās padomes uzdevumā izriko bēgļu pārvešanu.

Jūs pats pirmoreiz braucāt uz Gotlandi no Mērsraga. Kā kļūvat par pārcēlāju?

Irbītis sarunājās, ka ņems vēl cilvēkus Kolkā. Ka ar tukšu nav ko braukt. Tur kādi 12–13 cilvēki, ka jāņem pilns kuģis. Un uz tā kuģa, kā tur gadījies, kā ne, Zandersons bija, un Siliņš bija tajā reizē malā. Viņi Kolkā uzkāpa. Bija kaut kādā komandējumā te, uz Latviju, un šie bezgala laimīgi, ka tiek uz Zviedriju atpakaļ. Un braucot tas Siliņš to Žani sāk buntot, vai mēs negrib palikt par pārcēlājiem. Es saku – man ir vienalga, ka tik es ko daru. Es saku – mani vienaudži cīnās pa grāvjiem, es arī varu riskēt ar savu dzīvību. Es saku – lai notiekās, es braukšu. Žanis saka – nu es ar braukšu. Tad brauksim pāri.

Vai Žanis Fonzovs arī bija no jūsu kursa?

Nē. Viņš bija gājis jūrskolā, bet nē, viņš nebija. Viņš bija tuvbraucējiem mehāniķis.

Un kur tad jūs satikāties ar Žani?

Mērsragā. Viņš bija zvejnieka dēls. Mēs ar Žani daudzreiz braucām. Kādas septiņas reizes ar Žani braucām reizē. Beigās izšķīra mūs, kad abi divi palikām par kapteiņiem. Katram iedeva savu laivu, katrs brauca atsevišķi.

Un tad toreiz no Mērsraga jūs ar to kuģīti pārbraucāt?

Pārbraucām. Vienīgās bailes bija, kad kurināja. Nakts bija tumša un klusa, neviena vilnīša, lēna jūra kā pasakā. Bet, kā uzmet ogle, tā baigais uguns stabs gaisā. Visa jūra balta. Es saku tam kurinātājam: „Tu mēģini mest tā, ka neiet tas uguns tik traki. Zin, ka vācietis vai krievs ieraudzīs, nāks skatīties, kas tie tādi, kas tur ākstās!” Tā mēs ar bailēm braucām. Piebraucām pie Zviedrijas krasta, zviedri ierauga, ka nāk kuģis, tie ar Zviedrijas karogu tā te vicinās, lai zina, ka Zviedrija. Mēs atkal ar Latvijas karogu pretī, ka mēs – latvieši. Piebraucām krastā, tad nesa mums kafiju un kūkas. Zviedrietes pretī, visi tur bērni, kas bija. Irbītem bija puika un meitene laikam tādi mazi. Tur vēl bija kaut kādi bērni. 64 cilvēki mēs bijām uz tā kuģa.

Kā to kuģi sauca?

Šerla. Tas bija somu – no somiem pirkts. Bet skaitījās krievu īpašums, nacionalizēts. Tas pats pirmais brauciens.

Cik tad ilgi vajadzēja laiku, lai pārbrauktu?

Desmit stundas tā normālā laikā, astoņas stundas nevarēja, tad bija baigā tempā jātaisa. Desmit stundas pats brauciens. Bet tā lādēšana visa ilgāk gāja. Tad mēs skatījāmies, ja gāja pāri divpadsmitiem, tad jau mēs sākam baidīties, ka mēs nespēsīm pārbraukt pāri kuģu ceļam, jo tur bija kādas divas, trīs stundas, ko braukt līdz tam ceļam. Jātiek bija tumsā pāri pār kuģu ceļu. Un tanī reizē, kad mūs uzspīdzināja, nevarēja savākties tie cilvēki, bija pa mājām. Un tik ilgi lādējās un tik ilgi lādējās, un mēs ar tādu, cik tas motors nesa, ar tādu ātrumu mēs braucām. Un tomēr... gandrīz bijām pāri tam kuģu ceļam, kad saplisa tas motors tomēr.

Vai toreiz zinājāt, ka var kas kursēt pa to ceļu?

Mēs tikai zinājām, ka pēc tādām stundām, kad mēs braucām, tam kuģu ceļam jābūt. Trīs stundas kad no krasta mēs braucām, tad mēs esam uz kuģu ceļa.

Cik plats tas ceļš?

Platumā viņš cik tad plats var būt. Tā kā kuģi mainās. Bet viņi jau tak redz uz abām pusēm ar tālskatiem. Vismaz jāreķinās kādi seši vai septiņi, vai pat 10 km jābūt prom no tā ceļa, lai tevi neredzētu. Jo visur tika pētīts, vai nenāk ienaidnieks, jo bija kara laiks, varēja nākt vācietis vai krievs, kas varēja uzbrukt.

Vai tie kuģi bieži tur brauca?

Nezin. Tas bija nezināms. Varēja būt neviens un varēja būt arī viens aiz otra. Viņi parasti gāja ar apsardzi, jo krievs uzbruka ar zemūdenēm jūrā. Un gāja ar karakuģu apsardzi visi. Vairāki kuģi rindā – tāda karavāna saucamā.

Jums vienreiz tā iznāca, bet vai vēl kādreiz kuģu ceļā ko redzējāt?

Nē, netrāpījās. Mēs paspējām laikus pārbraukt pāri. Un, kad zinājām, ka kādas sešas stundas pagājušas, tad zin droši, ka mēs kuģu ceļam pāri, ka var brīvi justies, ka nekādas briesmas no tās puses nedraud.

Tie kuģi varbūt ar gāja pa nakti, lai viņus neredz?

Arī naktī gāja, lai neredz.

Tā kā pa nakti jūra bija stipri dzīva?

Dzīva, jā, jā.

No kurienes toreiz jūs braucāt?

No Jūrkalnes mēs braucām.

Un tas bija vēls rudens?

Oktobra sākums kaut kur.

44. gada oktobra sākums?

Jā. Vai septembra beigās, nu tanī laikā kaut kur.

Un kas toreiz tur bija tajā laivā?

Bija visas slavenības. Pauls Kalniņš, vecais Kalniņš ar ģimeni.

Un tos visus aizveda uz Vāciju.

Mums sabojājās motors un bija jāvelk bura augšā, un nāca no Tallinas kuģu karavāna ar kara kuģu apsardzi. Un viens karakuģis mums pietuvojās klāt, pārsēdināja visus tos bēgļus uz to karakuģi un uzspridzināja mums to laivu.

Un jūs piebraucāt pilnīgi klāt?

Pilnīgi piebraucām viņam pie sāna. To buru nevar apturēt.

Kā jūrā pārsēdina?

Tāda trepe plata, milzīga – kādi četri, pieci cilvēki uzreiz var kāpt augšā un lejā. Tādu trepi nolaida, un tie matroži lejā, pārgrieza buras un dzina cilvēkus nost no laivas. Kad nāca ārā no tās rūmes, kur tā lielā zvejas rūme, kur tās zivis glabā, nāca tie cilvēki ar bērniem ārā, tad nobrīnījās. Tad tos mazos bērnus ņēma padusēs un nesa augšā pa trepēm. Jā, jā, matroži.

Mokas jau cilvēkiem bija lielas, kamēr tika augšā tur, zini. Un tad nostādīja visus rindā un pārbaudīja dokumentus. Nopētīja tas kapteinis mūs, tā nosmīnēja uz mums, tiem trim pārdrošniekiem. To laivu – ielika iekšā granātas, un tā uzgāja gaisā.

Turpat jūrā?

Jā, jā. *Gulbis* saucās tā laiva. To nogremdēja. Laiva uziet gaisā – visi sapņi par Gotlandi ir dzēsti. Mums ar tāpat likās sākumā.

Un, kad tas bija izdarīts, tad bija uzreiz: „*Ivan kommt!*” Zin, nāca Ivans. Ivans nodeva riktīgi ar torpēdām. Bet ar, vai nu nemācēja, vai kaut kas bija – netrāpīja nevienam. Lielam kuģim gāja tā torpēda... viņi pa tuvu piebraukuši bija klāt tam kuģim, un tā torpēda kad sitas pret ūdeni, viņa taisa tā, kā ar akmeni kad sviež, taisa to lēcienu. Un pārlēca pāri tam kuģim un netrāpīja. Zin, vajadzēja ātrāk to torpēdu mest – tad tas kuģis aizietu dibenā. Bet par tuvu piebrauca un piemeta, un tai lēcienā torpēda pārlēca pāri.

Bet kā apkalpe reaģēja, kad sākās apšaušana? Vai tad visi no klāja pazuda?

Jā, visus sadzina iekšā, kur katrs... Domāja, ka ausis pārplīsīs. Tas kuģis viss metāla, un šie sāka ar tiem lieliem, baigiem stobriem... Baigais troksnis gan bija. Šāva nežēligi. Tie četru stobru *filing* – tie bija kādi divi, trīs virsū.

Uz tā kuģa?

Jā, ar tiem. Un šie redzēja, ka baigā uguns, un vairāk nenāca. Vienreiz tas pārlidojums gāja pāri, un ar to arī pietika. Bet ar ložmetējiem bija sašauti cilvēki, kas bija uz klāja. Tas karakuģis paņēma tos ievainotos un baigā steigā ar mums, ar bēgļiem, uz tuvāko ostu – Dancigu. Viņš jau bija domājis kaut kur tālāk braukt, bet tuvākā osta bija Danciga – Copota, tāda kūrortpilsētiņa. Un uz to Copotu mūs aizveda. Nesa tos sašautos zemē, un neviens jau neievēroja tos bēgļus. Pateica – tie ir bēgļi no Latvijas, un tur kaut kāds vecītis atnāca līdzī, ielaida nometnē. Tā nometne tāda – kaut kāda sēta bija riņķī, un stāv tie *Volksturme*, tie vecie veči, kas neder armijā, ar plintēm plecpos. Kaut kādi sargi tur stāv riņķī, tomēr apsargāta tā nometne. Bēgļu nometne.

Un mēs trīs tādi jauni puisi, viens bija aizsarga formā, tas kurelietis, tāds Goba Fricis. Un tāds Zande atkal, tas bija radists arī kurelietis. Abi draugi. Un es atkal tāds jauns puisis biju. Un mēs pienākam visi kopā, spriežam, ka Vācijā nav ko palikt, kaut kā jātiek atpakaļ uz Latviju. Funktierējām, kāda nedēļa pagāja apmēram, kamēr mēs tur sataisījāmies uz to bēgšanu. Izpētījām tos ceļus un tās

iespējas. Un tam Gobu Fricim bija tā kureliešu apliecība, ka viņš var ņemt līdzī divus vai trīs. Uz to pamatu mēs tā kā pašvāmiem; var būt, ka laimējas. Un viņš bija aizsarga formā.

Bet jums pašam ar bija kāds dokuments?

Man bija vācu tas dokuments – 2. kuģa mehāniķis. Tāda maza apliecība, to es visu laiku nēsāju līdzī.

Skatāties, ka vakarā var izmukt ārā no tās nometnes. Pētīja to apkārtni, kas tur ir, kur iet. Ēdnīcā kaut ko paēdām, kaut kāds *stammgericht* tikai tur bija, nekāda cita ēšana nebija. Tikai kaut kādi stampāti kāļi, kāļu biezputra, kaut kas tāds. *Stammgericht* saucās. [Smejas.] To paēdām. Un savāca kaut kādu naudu no tiem bēgļiem, kas varēja iedot. Uzzināja, ka pārdod biļetes, 100 km uz austrumiem kad brauc. 100 km līdz kādai vietai, līdz kādai stacijai varēja nopirkt biļeti. Un tālāk, ja tu gribēji līdz Liepājai tikt, tāda biļete nav vispār, bet tikai līdz kaut kādai tur pilsētiņai... Vācijā.

Tad ar vilcienu?

Jā, jā. Tad nopirkām tās biļetes un braucām ar to vilcienu, cik var aizbraukt līdz Liepājai, cik tuvu var piebraukt. Un tur jau grieza pušu krievs, gribēja tikt pie jūras klāt. Tur pie pašas dzelzceļa līnijas kaujas notikās. Šāva... Pie Kaļiņingradas – tur gāja kaujas. Mēs naktī braucām. Pa nakti vien brauca, dienā stāvēja. Naktī ar to spidošo... – tā kā zvaigznītes visu laiku spīd tikai.

Vai sliedes nebija pārrautas?

Nē, nebija pārrautas. Paspēja tas vilciens iziet tur cauri. Iedevām tiem mašīnistiem cigaretes, mums bija, un tie mūs ielika ogļu bunkurā, stendere saucas, noslēpa mūs tur, ja kontrole kaut kāda nāk. Un atveda mūs līdz Liepājai. No Liepājas gāja uz Pāvilstu mazais bānītis. Un taisni tajā naktī... tas viens dzelzceļnieks laipni paņēma mūs pie sevīm dzīvoklī, mūs trīs. Un tikko vakarā satumsa, tā uzkāra svecīti un sāka bombardēt.

Tas bija netālu no stacijas?

Jā, pie stacijas tuvumā tā mājiņa, dzelzceļniekiem mājiņa. Un dod vaļā pa to staciju, jo munīcijas vagoni, un trāpa pa to munīciju. Tie vagoni sprāgst, un iet pa gaisu riteņi un jumti. Mēs domājām – nu vakars ir vienreiz. Mēs izskrienam ārā, tādā bedrītē iegūlamies. Nekas nav, tāds portfelis uz galvas. [Smejas.] Smiltis birst, akmeņi krīt. Tur tā, zin. Pārgāja tas uzlidojums. Pasaka – uz Pāvilstu neiet vairāk vilcieni, ka tur ir sabombardēts. Jāiet ar kājām uz Ventspili. Tad aizgājām kājām. Bija jau pretī ar tiem plītsriņķiem žandarmi.

Ar plītrsriņķiem? Tā jūs tos saucāt?

Jā. Tas viens bija kurelietis, un tam bija papīrs līdzī, ka viņš var ņemt sev palīgus. Un viņš noprasīja – jūs palīgi? Jā. Kārtībā.

Toreiz vēl kurelieši bija atļauti, ja?

Jā, toreiz bija atļauts un viss notikās. Un tā mēs aizgājām kājām līdz Ventspilij. Ventspilī satiekam savējos, es vēl iesaistos, mani aizved tūliņ uz jūrmalu, uz vietu, kur nāks laiva, lai es tieku aprītē iekšā. Un Skalbe bija ar drošīņu priekšā.

Tad jūs nonācāt tur tieši tai laikā, kad viņš tur bija?

Jā, gaidīja laivu Skalbe. Mēs ar Skalbīti divreiz braucām uz jūru ar to viņa drošīņu gaidīt to laivu. Tik daudz es biju kopā ar viņu, bet aizveda cits viņu pāri. Bet man tur ierakstīts [grāmatā *Pāri jūrai*, aut.: V. Lasmane], ka es vedu pāri. Es viņu necēlu pāri. Tikai es biju gaidīt laivu kopā ar viņu divas reizes jūrmalā. Tas bija, no Vācijas kad mēs atbēgām atpakaļ.

Vai tas nebija uz 10. novembri?

Jā, pagāja kaut kāds mēnesis, kamēr atkulās atpakaļ no turienes. Tad es to Skalbīti satiku. Tur tāds Bileskalns Osvalds visu to lietu kārtoja, es kādus divus vakarus nogaidīju pa tukšo. Viņš saka: „Nav tev ko gaidīt, Ventspilī stāv laiva, sataisiet to laivu.” Un dabūja to Fonzo-
vu Žani ārā no cietuma. Tas bija cietumā. Mēs divatā taisījām laivu.

Tad nebija atnākusi no Zviedrijas tā laiva, ka nevarējāt sa- gaidīt?

Nu, nenāk. Divas nakts pa tukšo izstaigājām. Skalbīte ar to drošīku mums pa priekšu. Salika koferus, aizbrauca, un izbraucām divreiz to krastu... Un tas Bileskalnu Osvalds saka, ka te nav ko nīkt krastā. „Ņem laivu no Ventspils un brauc!” Es aizbraucu uz Ventspilī, tā laiva zem ūdens, ar ūdeni pilna.

Kā jūs dabūjāt Fonzo- vu Žani ārā no cietuma?

Bileskalns un visa tā kompānija, Centrālās padomes tie vīri, sarunāja speķi un medu, un ko tur visu... izpirkuši ārā. Izpirkuši to Fonzo-
vu Žani ārā no cietuma. Un tad bija kaut kāds kapteinis... aizmirsu uzvārdu... Zembahs, kapteinis Zembahs. Pie tā mēs piemetāmies, tur dzīvojām, gājām uz ostu to laivu taisīt.

Viena istaba bija, un mēs abi divi ar to Žani tur gulējām. Viņam bija divi dēli, un tie dēli ar grib pāri uz Zviedriju. Mēs sakām, lai brauc. Tas kapteinis teica, viņš nebraukšot. Viņš vecs, nebrauks. Viņš saka: „Es palikšu tepat Latvijā, lai puikas brauc pāri.” Dēli tie abi divi. Tie jau bija ar mieru. Tas vecākais dēls jau bija studējis juristus pāris kursus, bet tas jaunākais bija vidusskolnieks, tāds padsmītnieks. Tad

mēs taisām to laivu. Un uzdzirdējuši, ka ies tā laiva uz Zviedriju... kaut kas palaiduši baumas, ka tā laiva ies uz Zviedriju.

Un nu nāk braucēji, dāvā – maksās to un maksās šito. Un nāk žēlsirdīgo māsu formiņā ar krustiņu, balts viss, divas smukas meitenes. Viņas gribot uz Zviedriju tikt. Es saku, mēs jauni puīši esam, neprecējušies, ja nāks par sievietēm, tad viņas pārvedīs. [Smejas.] Jā, jā, viņas ies par sievietēm. Uzaicina mūs vakarā uz vakariņām. Vesels humors. Viņas pārbrauca pāri, abas zobārstes. Tādas Dreimanes, māsas. Un, kad mēs pārbraucām pāri (viņas ar citu laivu tika pāri, netika ar mūsējo, bet tika pāri), mums abiem ar Fonzovu Žani sala-voja zobus. Speciāli uzaicināja mūs.

Katru mēnesi taisījām baļļukus pie viņām, pie tām māsiņām. Tur arī kādas citas meitenes sanāca un mēs. Mēs strādājām rūpnīcā, un, kas strādāja, tiem deva arī šņabīti. Aprīņa priekšnieks izdeva tādu pavēli – jo vairāk nopelni, jo vairāk dabū to šņabīti. Mums iznāca katram trīs ceturtdaļas litrs. Bija sausais likums Zviedrijā. Krodziņā varēja tikai dabūt 75 gramus šņabīti, pie siltām pusdienām varēja iedzert.

Un mums bija šņabītis, un mēs pie māsiņām, tur bija meitenes pretī – bija baļļuks.

Protams, jauniem cilvēkiem tas pieder pie lietas. Bet kamēr jūs vēl to laivu taisāt...?

Un tad vēl nāca tāds mācītājs Sviķis, kā jau mācītājs, ar speciālām runas dāvanām. Un tik traki, zini. Vārdu sakot, pilnvarots no Grauda rēderejas īpašnieces – jāpārceļ pāri. Viņa ar mieru jums dāvināt kuģi, ja jūs pārceļat pāri. Mēs labprāt! Es esmu kuģa mehāniķis, es mācētu rīkoties ar tādu kuģi. Un nāk kādas divas trīs reizes – būs kuģis, būs. Tikai ceļ pāri.

Tā rēderejas kundze pati nenāca, viņš bija tas pilnvarotais. Bet ar viņas svētību to viņas kuģi solīja mums. Uzreiz vienā reizē nenāk vairāk. Viņa bija uzgājusi, ka mēs braucam pa brīvu, visus vedam pāri. Ka mēs esam Centrālās padomes pārcelāji, kas ved bez kaut kādas maksas pāri. Izdomāja nenākt. Žanītis saka, ja nu Sviķis kāps uz mūsu laivas, tad bīdīsim viņu atpakaļ, nelaidīsim kāpt virsū. Un taisni iznāca tā. Piebraucām Pāvilstā, un Sviķis nāk virsū uz tās laivas. „Ak, Sviķa kungs, kur tad jums tas kuģis? Kur tad jūs palikāt? Jūs varat nekāpt, paejiet maliņā!” – „Kā nu šitā, kā nu šitā! Es ar braucu, laidiet mani virsū!” [Smejas.] – „Mums nevajag jūsu naudu. Mēs neprasām ne no viena naudu, mēs brīvprātīgi darām.”

Jā, zelta kalnus solīja.

Bija tādi zvejnieki, kas cēla pāri par zeltu, palika bagāti. Jā, tie atsevišķi. Un bija tādi gājieni. Piebrauc arī tās, kas ceļ par naudu pāri, tajā pašā vietā – Jūrkalnē. Un piebrauc pie mūsu laivas, zin, ar mazām laiviņām cēlās klāt. Un piebrauc sveši cilvēki. Un mēs tak pazīstam pēc saraksta – uzvārdi, vārdi, kad sakrīt, tad laiž virsū. Un piebrauc sveša laiva ar tādiem uzvārdiem – nē, nē, brauciet tālāk, mums tādus te nevajag, mums ir savi cilvēki jāceļ pāri. Bija tādi gājieni.

Vai bija arī, kas par maksu veda?

Nezinu, kā tur maksāja. Mēs tikai dzirdējām tās baumas, ka tā ir bijis.

Tie citi par naudu, bet vai jums ar bija kāds gandarījums par to?

Laimīgas vecumdienas tika solītas. [Smejas.] Tad beigās kaut kādi... Nē, tik daudz mums maksāja, ko paēst un dzīvokli. Un arī kaut kādu kabatas naudu.

Tas no Centrālās padomes?

Jā, jā. Kādu kabatas naudu iedeva kādu reizīti. Kādi mēneši bija... es sāku jūlijā. Augusts, septembris – kādi divi mēneši mēs tā oficiāli braucām bez pārtraukuma. Aizbrauca laiva no rīta, un gaida puikas, vai atbrauks vai neatbrauks. Jā, nāk, redzam, nāk mūsu laivas, visi priecīgi. Citreiz neatnāk ar. Kaut kāda nelaime, atnāk dienu vēlāk. Vai nu kaut kāda vētra vai kaut kāda nelaime gadījusies. Tā tur notikās. Mēs dzīvojām viesnīcā, katram sava istabiņa. Pa divi istabiņā dzīvoja.

Kurā vietā tas bija?

Slītē. Tur mums piemešanās. Nomazgājāmie tīri, bijām kā cilvēki vēl to brīdi, kamēr atkal bija jābrauc iekšā jūrā. Kad braucām jūrā, atbrauks vai neatbrauks – tas ir jautājums. Tur lidmašīnas un zemūdenes parādījās. Paskaties, kas tu tāds esi – vai nu vācietis, vai krievs. Nevarēja zināt, kas par zemūdeni tur. Izbāž snuķīti tev priekšā un nopēta, kas tu tāds esi.

Vai Gotlandes tuvumā arī parādījās?

Nē, jūrā kad braucām. Un lidmašīnas no augšas pētīja. Viens stāv malā ar milzīgu blītkociņu, šie tur augšā rūc, riņķo un pēta, kas mēs esam. Mēs makšķerējam jūrā.

Sajūta jau nu tāda...

Jā, bija... bišķi uz nerviem viņi spēlēja.

Bet bailes tomēr... bailes jutāt?

Bija kādreiz tādi gadījumi, kad bija jāizšķiras – būt vai nebūt. Vienreiz uznāk tāda vētra, četru metru viļņi. Mums tā laiva uzsviesta augšā. Ka iet pāri pa to vilni un ka krīt lejā, tad izsit tos... bija no dēļiem likts tāds blīvējums starpā. Un sit tos blīvējumus ārā. Nāk tā kā strūk-

laka iekšā, laiva pildās pilna ar ūdeni, jāiet dibenā. Tāds sūknis ar roku pumpējams. Viens pie stūres, un otrs pumpē. No sākuma 25 reizes tā vienkārši. Nopumpē tās 25 reizes, tad maināmies. Es eju pie stūres atpūsties, a tas atkal pumpē tālāk. Beigās... tā jūra iet pa gaisu, laiva šitā te, ar vienu roku turies, kāju sit ārā no apakšas. Tādi eļļjaki mugurā, ka nāk vilnis, tad viss aiz kakla tek, līdz papēžiem slapjš tu esi.

Toreiz jūs braucāt pakal, tad nebija pilna laiva?

Mēs bijām tukša laiva. Bēgām atpakaļ. Ja ir rietumu vējš, tad visa tā jūra guļas, tā jūrnieki saka, virsū Kurzemes krastam, tur vēl trakāk vārās. Tur šitā te iet viss, melnās dūņās visa krastmala. Tur nav ko domāt ar laivu kādu uzcelt virsū. Mēs tā braucām, tagad tā Gotlande ir... Aizvēja pusē mēs sākām braukt. Rietumu vējš, un austrumkrastā mēs esam Gotlandei. Tā Gotlande liela. Tā jūra mierīga samērā. Mēs iebraucam vidū jūrā, aizmugurē iet viss pa gaisu. Jo tālāk brauc, jo trakāki viļņi. Es domāju, nav ko darīt, jāgriež riņķī to laivu. Kā griež riņķī, nedomā griezt kaut kā sāniski; ka griezīsi sāniski, ta tā laiva uz mutes uzreiz tai vilni. Spici pa priekšu pret vilni. Un, kad pārlec pār pa to vilni pāri četrmetrīgo... tā kā māja, tāds ir apmēram vilnis. Uziat augšā tai kalnā un tad krīti lejā tai ielejā ar tādu lielu blikšķi un plīsienu. Tā ir bijis kādreiz.

Un tad jūs apgriezāt?

Apgriezām uz riņķi un braucām uz Gotlandi atpakaļ. Un tad bija pēdējais tā – vai iet dibenā vai... Trīsreiz pavilka ar to pumpi. Ja nepumpē, motors uzreiz sāk stāties, un, kad motors apstājies, tā laiva uzreiz iet šitā te.

Sagriežas, ja?

Jā.

Vai atceraties arī citādas izjūtas braucienos uz jūras?

Ir skaisti, ir drūmi tur tai jūrā. Bija tā, ka tā motorbūda – te nevar ar rokām malas aizsniegt. Tajā motorbūvē tāda lūka, kur kāpj iekšā motortelpā. Tur tāds pakāpiens. Un tu varēji stāvēt tā, tev zods bija uz lūkas malas, tu varēji visu to jūru redzēt, bet tu pats biji aizsegts, tevi vilnis neskāra. Tad es dziedāju: „Dzimtene, dārgā, pēc tevis ilgojos.” Otrs biedrs gulēja miegā. Mēs uz maiņām – viens gulēja, otrs nomodā. Tad mēs braucām pakal. Un skaista saulīte, jūra skais-ta. Un jau redz zemi – priežu silus. Tad ap sirdi tik savādi. Un bija jau tādi brīži, kad – būt vai nebūt. Zin, kad tevi mētā kā tādu kurkuli pa gaisu, tik turies, ka tevi neiemet jūrā. Ja neesi pieķēries, tad tu aizej pa gaisu. Uz liela kuģa pavisam savādāk, tur stabils pamats. Bet laivā, tur iet šitā pa gaisu viss.

Kā satikāties ar Pēteri Jansonu?

Ar Jansonu bija tāda interesanta satikšanās. Jansons bija braucis pāri ar vienu laivu. Un vai nu vētra bijusi, uz akmeņiem sasitis savu laivu, tā laiva izjukusi un paši pliki malā. Bēguši pa mežu kā mežabrāļi – Kurzemes mežabrāļi. Es viņu ieraudzīju pirmais. Es skatos, nāk viens, ar bārdu noaudzis, tādām noplukušām drēbēm, automāts kaklā pakārts. Nāk. Un viņš mani pazina. „Ērik!” sāka kliegt.

Kur jūs satikāties?

Krastā augšā, kāpās. Pirmā braucienā. Mēs bijām virs Ventspils. Šis nāca mežā pretī, un pazināties. Un tagad nevar dabūt laivā cilvēkus, laiva tukša. Iet, meklē pa mājām, kas grib braukt. Negrib neviens braukt uz Zviedriju. Laiva aizgāja pustukša atpakaļ. Tas bija pirmais brauciens, kad atradām Pēteri. Pustukši aizbraucām atpakaļ, jo nebija, kas brauc. Un pateicām pārējiem, ka mēs būsim atkal nākošā naktī tajā pašā vietā, lai pulcējas, kas grib braukt pāri. Bet tad bija jau bez sava gala tie braucēji daudzi.

No kurienes tad izgāja tā pirmā laiva?

Pirmā laiva Gotlandē sākās, Slitē. Slitē mēs sākām braukt. No Slietes braucām uz Lielirbi. Astoņas reizes braucu, devītā reizē paliku šite.

Vai jūs redzējāt arī tos, kurus vedat laivā?

Viss naktī, tumsā, ietinušies iekšā, un vējš, un viņņi. Es nemaz neskatījos. Es tik zinu, cilvēks ir tur. Vienīgi tas drūmais gājiens bija, kad mēs tajā sēkli bijām. Tad nāca tās sievas prasīt, vai mēs izturēsīm līdz rītam. Es teicu – mierīgi, mierīgi.

Ko ta varēja redzēt! Sievām bija tādi lakatiņi, notinušās visas, vējš jūrā. Es Zivertu atceros – viņš vilka to mētelīti tā uz galvas virsū, nāca vilnis viņam virsū.

Kā pavadījāt brīvos brīžus Zviedrijā?

Tas pirmais interesantais gājiens bija: mums Siliņš iedod, bija kaut kāda nauda sakrājusies, ka jāiet Jaungadu gaidīt. No 44. uz 45. gadu. Mēs Stokholmā esam. Un no 45. uz 46. gadu es biju Londonā. Siliņš nesaka, bet pārējie saka, ka jāiet uz restorānu, jāgaida Jaungads. Paņemam zviedru avīzi un skatāmies – visās reklāmās ir – lūdzam viesus frakās. Kur mēs, puikas, frakas varam noirēt? Skatāmies un pētām, beigās stūrītī apakšā viena tāda maza, maza reklāmiņa – restorāns *Ambassador* – uzaicina viesus uz Jaungada sagaidīšanu. Vairāk nekas. *Kungsholmsgatan* – uz tās lielās ielas Stokholmā. Ejam. Johaidī, kā tad tādā restorānā bez frakām var iet?! Pieejam pie tām durvim, iekšā stāv baigie šveicari. „Kas jūs tādi esat?” Mēs kā holandieši, toreiz nāca daudz bēgļi no Holandes uz Zviedriju. Un tos

pirmos laida iekšā. Mēs –holandiešu bēgļi. Mums nebija rakstīts, ka mēs latviešu bēgļi esam. Bēgļi mēs esam. Vienkāršās drēbēs, šlipes priekšā, zin, kā mācējām, tā apģērbāties. Ejam iekšā. Skatāmies – frakās tādi, ziliem deguniem sēž. Tikai tādi vien. Cik nu mums tās naudas... Nāk trīs oficianti: viens, kas raksta, nez, ko tas otrs darija, trešais kontrolēja. Tās cenas baigākās! 75 gramus alkohola, konjaka, varēja ņemt un silto ēdienu. Vislētāko silto ēdienu – ceptos zirnīšus – ņēmām. Vislētāko. Un tad to konjaku. Un tad knapi, knapi iznāca ko samaksāt. Tad bez naudas un vēl līdz sākumam tālu – koncerti, tur visādas dejas paredzētas. Te nav ko darīt! Zin, kā jūrnieki dara. Jūrnieki iet ārā uz ielas, paņem taksi, un taksisti zina, kur vislabākās vietas, kur visjaukāk sagaidīt. Un tā mēs darām, priekš takša mums nauda iznāk. Ejam ārā, paņemam taksi, vārdu sakot: „Aizved uz tādu vietu, kur var Jaungadu sagaidīt, lai jautri, lai var padejot!” O, uzreiz! Aizved tur, dzeram šito te, līdzīgs, kā mums bija gāzētais šampanieša pudelēs – *pērle* vai kāds. Zviedriem ar tādi bija. Jā, zelteris. Attaisa vaļā, puto, forša garša, bez alkohola. Tādu varēja dabūt pa lētu naudu. Un visi to dzer un tik dejo, pa gaisu visi. Izdejojāties, iztrakojāties – tāds mums tas starpgājiens bija pa to Zviedriju.

Kā pelnījāt naudu?

Mums bija tie diplomu vācu un latviešu valodā. Aizejam uz *Svenska Metaalwerken*, tāda fabrika Visbijā, no Stokholmas ārā, jo pašā Stokholmā nevarēja dabūt darbu. Aizbraucām ārpilsētā, ejam tur, rādām tos papirus savus, ka mēs tādi un tādi. NĒ, inženieriem te nav ko darīt. Vienīgais, ja jūs esat ar mieru strādāt par tehniskiem kontrolieriem. Jums jāstrādā būs ar mikrometriem un speciālām daļām, un arī slepeniem dokumentiem, jo tur taisīja vācu armijai artilērijas lādiņu galvas ar speciāliem tādiem urbumiem, no misiņa. Tāpēc zviedri baidījās milzīgi par to, ka sabiedrotie var viņus sodīt, ka viņi sadarbojušies ar vāciešiem. Es pats biju pie pārbaudes, pārbaudīju tās galvas, tos urbumus ar mikrometriem, speciāli vītnes, lai viss būtu. Un pelnījām lielās naudas. Neviens tādas naudas nepelnīja, kā mēs abi divi ar Ferdinandu. Sestdienās braucām uz Stokholmu uz visu vakaru peldbaseinā. Tādas pirtis bija ar peldbaseiniem. Latvijā nebija peldbaseins. Kā mēs tur peldējām, gājām! Baigi jautri gāja. Visu, ko gribējām, to varējām atļauties. Labi ģērbties, nauda bija pilnas kabatas.

Kāpēc izlēmāt braukt vēlreiz uz Latviju?

Tagad es satieku Zandi, krodziņā iedzeram pa šnabišam. Viņš saka: „Laimonis [Pētersons] brauca pagājušogad, iekrita, neatgriezās

no Latvijas vairs, jābrauc mums. Tu esi vēl vienīgais palicis no braucējiem, kas zina ceļu. Tev jābrauc.” Provocē. Man tēvs bija iemācījis, ka tu reiz esi devis goda vārdu, jātur.

Jūs viņam uzreiz piekritāt?

Es momentā nepiekritu. Tur apsolīja – kaut kādas motorlaivas speciālas būšot uzbūvētas un milzīgas naudas maksās angļu izlūkdienests. Un zviedri. Un tie maksās baigās naudas, ka tev vecumdienas nodrošinātas. Un viss ir droši, jau vieta zināma, kur piebraukt, viņam tik vajag, kas pārceļ. Viņu personīgi pārceļ. To laivu var laist dibenā vai griezt riņķī, braukt atpakaļ uz Zviedriju – kā vēlas.

Tā paliek tā saruna. Pāiet mēneši, un aizmirstas viss tas. Strādāju, iet labi. Un vienreiz atkal Zande man krūtīs... Nupat nāk vasara uz beigām, augusta mēnesis, būs jūra nemierīga, ar mazām laiviņām nevarēs braukt. Jābrauc tagad, kamēr var braukt ar mazu laiviņu. Tas ir 46. gads. „Tu godavārdu devi, jūrniekam godavārds ir...” Atgādināja man to. Nu tā iznāk, kaut arī es nemaz negribēju, nemaz negribēju. Es zināju, ka nulle tur galā būs, ka iekrišana un cauri. Aprop sevi dzīvu. Citreiz man nojauta, kad es braucu pāri no Gotlandes uz Latviju, zin, bija tā pusi uz pusi – laimēsies, paliks dzīvs, nelaimēsies, aizies dibenā. Bet tur es zināju, ka točna, kapitāli dibenā.

Un jums nekādi sakari ar tiem pārējiem nebija vairāk?

Nē, bija mutes ciet, nedrīkstēja zināt neviens. Bija tāds klusums. Jo laivās bija izplāpājušies, zināja jau visi, ka šie brauks uz Latviju, un aizgāja arī tādās ausīs, kam nevajadzēja. Un tāpēc varbūt arī sagāja viss grīstē. Visi tā domāja, ka tamdēļ, ka visi zināja, ka viņi brauc. Bet mums bija tik klusu, ka mēs tikai divi zinājām to, ka notiks tāds brauciens. Bet es zināju to, ka neizdosies.

Un tik jocīga sajūta bija, kad atbrauca te, tajā krastmalā, un kāpa ārā no tās laivas. Mums bija tā norunāts – atvest viņu un laist laivu dibenā vai arī es brauktu atpakaļ. Es varēju braukt atpakaļ, un Zande izkāptu viens pats. Es domāju – kā, tomēr... sirdsapziņa neatļāva. Kāpu līdzī, un gājām reizē abi divi. Uz Latvijas zemes tik jocīga iešana, tāda savāda. Priedes, nakts, klusums. Tu nezini, aiz kura stūra stāv čekists vai kāds stāv. Tev pistole... pirksts uz gaiļa, ka tu uzreiz vari šaut – sev vai tam. Aiziet pie Zandes tēva mājās, tas saķer galvu: „Ko tu, Rihard, izdarīji! Dullais dēls, ko tu izdarīji! Kāpēc tev vajadzēja braukt atpakaļ? Tu sev kapu izraki! Skaties apkārt, kas te krievi pilns! Kur tu paliksi?” Rihards: „Ko tu muldi, vecais! Man ir sakari, un es zinu, kur iet, man viss ir skaidrs! Man jādibina ir radiosakari ar Latviju.” Zandem bija sakari ar Rīgu. Pārcēlās pie tā Kristapa uz

Krišjāņa Barona ielas, pretī kinoteātrim *Daile*. Otrā stāvā pretī *Dailei* bija tas dzīvoklis. Liels, piecu istabu dzīvoklis. Vienā istabā dzīvoja čekists, tas bija droši, ka tur neviens nekontrolēs to dzīvokli. Un vienā mazā darba istabiņā mūs ierīkāja abus divus. Bet pagāja mēneši...

Un kur Zandes tēvs dzīvoja?

Tas dzīvoja Skultē tādā zvejnieku mājā. Bēniņos tur mēs slēpāmies. Un Zande, saproties, pirmais gājiens bija tas, ka viņš nenodibināja sakarus. Tāds Hercogs Jēkabs, telegrāfists (viņu par Hercogu Jēkabu iesauca), tas bija atbildētājs, Zviedrijā palika. Tam bija jāpieņem Zandes telegrammas. Bet viņam jau vajadzēja tur uz cietzemes nodibināt, vai iet tā raidstacija vai neiet, tā amerikāņu. Kaut kāda maza, maza raidstacija. Aizved tur, tā raidstacija nestrādā. Šis tur raida, raida, šo dzird, no viņa neiet ārā nekas. Tur bija tas mīnuss. Un tā paiet mēnesis, un Hercogs Jēkabs nevar nociesties, tas pārņem citu kodu, to veco kureliešu kodu, ar to sāk meklēt to Zandi Latvijā. Un tas vecais kureliešu kods ir čekai. Un čeka tagad dabū rokā. Un tagad tas Roberts, tam bija piedraudēts ar lodi – ja strādās čekas labā, tad viņu nošaus, ja viņš strādās kureliešu labā, tad viņu nošaus. Bergmanis Roberts, tas mūsu nodevējs. Tas notēloja baigo latvieti, aizgāja pie tā Zandes tēva. Tas Hercogs Jēkabs iedeva Zandes tēva adresi, tas aizgāja pie Zandes tēva, tas tēvs iedeva atkal tālāk Zandes adresi Rīgā, atnāca pie mums, un tā atklāja mums visu to. Un tā mēs bijām čekas varā. Visu, ko katrs runāja, ko darīja – viss bija tur zināms.

Vai saņēma uzreiz jeb jūs izsekoja?

Mūs izsekoja un taisīja lielo grupu, lai būtu lielāks bars, ko saņemt ciet. Organizēja braucienus, kas grib braukt uz Zviedriju, savāca tur benzīnu un mašīnu, līdz Gaujas tiltam. Uz tilta sardze priekšā, aptur to mašīnu – kas mucās? Benzīns. Mašīnu konfiscē, cilvēkus visus ārā. Neaizturēja nevienu, tikai visus izmeta no mašīnas, mašīnu konfiscēja, ej, kur tu gribi. Nevienam neienāca prātā, ka tur ir čeka apakšā.

Cik jūs tur bijāt?

Kādi 12 cilvēki.

Visi, kas būtu braukuši pāri atkal?

Tad jā. Cilvēki, kas gribēja braukt pāri. Tie visi dabūja 10 un 15 gadus. No sākuma palaida vaļā, bet pie pratināšanas jau Roberts bija izstāstījis visus tos uzvārdus un visu. Pēc tam visus salasīja. Un tas vecais Zembahs, pie kura apmetāmies, tas bija bijis jau čekā vienreiz. Viņš teica – vajag melot un turēt muti ciet! Tad neko čeka nevar izdarīt. Un tagad tas vecais Zembahs arī paņemts ciet, jo Roberts zināja,

ka tāds Zembahs ir. Tas čekas koridorā nāk man pretī un šitā te man [rāda sakniebtas lūpas un pirkstu pie lūpām]. Ar dabūja 10 gadus vecais vīrs. Zembahs bija tālbraucējs kapteinis. Viņam divi dēli, ko mēs pārcēlām pāri.

Kas notika ar Zandes tēvu – viņu arī paņēma?

Zandes tēvu un māsu apcietināja. Meitai laikam 10 un tēvam 15 gadi, vai kā to sodu iedeva. Bet man tēvu nenosodīja, tikai izveda, kad bija 49. gadā izvešana. Konfiscēja visu mantu un izveda, jo bija abi dēli cietumā. Brālis bija cietumā, un es biju cietumā. Mani 47. gadā apcietināja.

Intervija NMV-3676

Intervēja Māra Zirnīte, Valmiera, 2012

Atšifrēja Maija Krūmiņa

Teksta fragmentus sakārtoja Māra Zirnīte

Life Story and Self-Awareness. Oral History in Latvia

The conditions for developing a collection of life stories and for studying oral history were set in place by the late 1980s in Latvia, when the country experienced the *Atmoda* (Reawakening). As a result of this movement, people began losing their fear of suffering repressions for speaking openly. The long years of keeping silent had finally come to an end and people began talking about all they had experienced, thereby creating a multi-voiced counteraction to Soviet-era history. The people of Latvia were not able to see themselves and the things they had experienced in the official history, written from the perspective of the Soviet regime. The people's memories definitely demanded a re-reading and rewriting of history.

In order to organize and focus the spontaneous flow of both written and narrated memories as well as diaries that had begun to be published, philosopher Augusts Milts spearheaded the effort to create the Oral History Archive in 1992. The Archive was originally created under the auspices of the Latvian Cultural Foundation but later became a part of the Institute of Philosophy and Sociology (which became an agency of the University of Latvia in 2006). Today the Oral History Archive contains more than 3500 life stories recorded throughout Latvia and in Latvian communities abroad (Norway, Sweden, the United States, Canada, Germany, Australia, and Brazil). The Archive proves that memory stories and diaries, in which people address the contradictions present in their inner and outer worlds, have become a 20th century phenomenon of the people of Latvia.

More than 20 years have passed since Latvia regained its independence, but increasingly we hear people wondering *who am*

I? and *who are we?* Oral history researchers see these questions as being part of a broader issue, namely, how do self-understanding and self-awareness interact and how are they reflected in an individual's narrative about himself/herself?

Self-awareness levels increase when society has found a reason for them to do so, for example, due to the society's achievements and progress in the present or due to memories on which a vision of the future may be based. The Latvian Oral History Archive contains many stories in which the main focus is placed on events that demonstrate *we were all real men, all of us*. Not only do soldiers and legionnaires speak in such a manner, but so do regular people (whether a kolkhoz director or a church sexton) when telling about everyday life during wartime, in the inter-war period, and during the Soviet era. Life stories demonstrate that people preserve their self-awareness even in the most difficult circumstances, whether it be in voluntary or forced exile or in a communal apartment in a suburb of Riga.

The first part of the book sums up the views of the National Oral History (NOH) researchers regarding life stories and self-awareness. It shows the very many ways in which the concept of self-awareness can be viewed by revealing the various historical situations, places, and times in which the search for self-awareness as well as meaning in past, present, and future events can be placed at the forefront. The book searches for answers and discusses issues that oral history researchers can put forward in the forming of society's self-understanding and self-awareness and how the existence or lack of these can influence attitudes towards life and a sense of the meaning of life on both an individual and collective level (family, region, or nation – whether imagined, constructed, or real). The book evaluates issues regarding life stories and self-awareness using the social anthropological, historical, and sociological approaches. The book's seven chapters examine the principles of how collective memory is formed as well as the different social memories, as exist in Latvia, and their possible coexistence or confrontation. At the same time, the book also focuses on individual memories and narrative identity by showing the constructive role of language and story in the understanding of oneself, the promotion of intercultural

dialogue, and also in the process of studying national identity.

In Chapter One, Maija Krūmiņa compares traditional history sources and oral history sources. She writes about and explains the possibilities of using the life story as a source for history research and also self-awareness research. Along with direct experience of a historical event, a life story also allows the researcher to hear the narrator's opinion, an evaluation of his/her own actions, and the self-awareness with which the narrator sees past events through the lens of the present. The possibilities are unlimited because, above all, oral history sources are subjective – they are based on individual experience, the narrator's world view, and the values (both individual and collective) that he/she has acquired during his/her lifetime.

The next chapters in the book are devoted to the study of various experiences in an effort to reveal how self-awareness has developed and how it differs in social groups that have differing historical memories. In the chapter on memory, self-confidence, and history, Dagmāra Beitnere-La Galla analyzes her observations of Latvian Legion Commemoration Day on March 16. But people with a different historical memory – former Red Army soldiers and their supporters – gather on May 9 for their own celebration of victory. The author focuses on the interaction between the understanding of history and self-awareness and searches for how a certain attitude towards history sheds light on people's views of themselves and their sense of belonging to the nation. By applying the concepts of self-awareness, a community feeling, and a secure state, she explains why it is important for people to gather on certain commemoration days and what role story and memory play in the creation of this feeling of unity. These opposing commemoration events are analyzed with the hope of finding an answer to how a common future can be created for a society that has irreconcilable understandings of the *past*.

In the chapter about the interaction between identity, memory, and biographical narrative, Edmunds Šūpulis analyzes the confrontation of memories. By bringing the concept of social memory to the fore, he examines how a nation's self-confidence is formed with the help of social memory. Šūpulis wishes to comprehend what happens to the social memory that contrasts with

the dominant national history narrative and how other Latvian “memory communities” take part in the representation of the past. One of these *counter-narratives* is the memories and stories about the Soviet-era experience. This is not a uniform set of memories and stories; rather, it includes many differing points of view and opinions regarding the experience. Despite the repressions and deportations so frequently mentioned in people’s memories, there are also many stories that cannot be simply reduced to a national trauma and that also contain positive memories of various events during the Soviet era.

The influence and interaction between traumatic experience and self-awareness is analyzed in the chapter on the continuity of individual identity and analyzing biographical gaps. By using Pierre Bourdieu’s *habitus* concept and the *capital forms* included in it, Maruta Pranka analyzes two women’s experiences during the Soviet era as they relate to one apartment building in Riga. The chapter follows how the consequences of political events create gaps in biographies and influence the identity and self-awareness of narrators and how the need to hide a part of one’s identity develops in certain historical and social situations. Pranka concludes that the relationship between self-awareness and identity is contradictory and ambiguous; a biographical gap and changes in identity can both destroy or strengthen self-awareness.

In Chapter Five, Dace K. Bormane examines self-awareness as identity practice that is revealed in social processes and is related to physical space in the context of environment – in other words, the concept of *ecologized self-awareness*. The chapter examines a 20th century event that revealed the social activity of the Latvian population in a situation where their living space was threatened by symbolic meaning: the demonstrations against the construction of a new hydroelectric power station on Latvia’s largest river, the Daugava River. The unprecedented mass protests against the possible construction of the power station were closely linked to general opposition to the official political regime. Attitudes were voiced using the written word and hundreds of letters were sent, which together formed a coordinated narrative about the nation, region, and family in support of a certain level of environmental quality and of place as a value

in the environmental, mental, historical, and also political sense.

Language and story as expressions of self-awareness are analyzed in the chapter about the creation of a sense of national identity as being a long-term process in a person's relationship with his/her social environment and nation. Ieva Garda-Rozenberga analyzes life stories as narratives of collective memory and the awareness of identity, which are a part of the society's collective heritage of political history and cultural and national identity.

In Chapter Seven, Māra Zirnite describes the experience that life story researchers have gained by deepening and expanding the field of research regarding the boats of refugees that left the shores of Latvia at the end of World War II to the Swedish island of Gotland. The interviews with Latvians who took that risky journey across the sea are supplemented by interviews with older residents of Gotland. The chapter discusses how both the Latvian refugees and the Swedish residents of the island experienced the same events, how their memories overlap and interact, and how those memories have taken root in the historical memory of not only the Latvians, but of the Gotlanders as well. By examining the experiences, memories, stories, archival material, and photographic archives in Gotland, Latvians are able to look at themselves from an external perspective. An intersection of history and culture allows for a broader view of oneself – a view that reaches beyond the national border – and to make sense from a different perspective of issues currently affecting Latvian self-awareness.

The second part of the book includes excerpts from 13 life stories that have been used as sources for the chapters in the first part of the book. These life stories, which are available at the Latvian Oral History Archive, give the listener/reader an idea of the things that unite the many facets of Latvia's story of history. The life stories show that, through an individual's narrative, a unique insight into a specific historical event may be obtained, one that is full of emotion, evaluation, and self-awareness. The memories in this part of the book tell about refugees fleeing to Germany and Norway and about the conflicting attitudes regarding induction into the army of one or the other side fighting in World War II. Many Latvian men born in the 1920s ended up fighting in several opposing armies: the army of independent Latvia, the Red Army,

and the Latvian Legion withing the German armed forces. Life stories also reveal today's attitudes towards the Soviet experience with all its diversity and contradictions.

The selection of life stories was prepared by Māra Zirņīte and reflects not only the experiences of individual narrators regarding their awareness of self but also the variety of published life stories in general. Researchers of personal narratives, including life stories, have often objected to an editor's interventions in a text (Titon 1980). Here, however, texts have been selected based on the topics examined in the first part of the book, and therefore only thematically corresponding sections of life stories have been included. The excerpts are presented either in the form of the original interview, including the interviewer's questions, or as self-contained compositions with subtitles added by the editor. Certain adjustments have been made when transcribing oral interviews into written text, but the narrator's voice, linguistic characteristics, and manner and style of execution have all been preserved.

On the whole, the book *Life Story and Self-Awareness. Oral History in Latvia* reveals how people organize the events in their lives through the memories they tell, how they present in intentional form the fleeting moments of their lives. In telling their memories, people not only reveal to others but also become aware themselves of the meaning, connections, and moral guidelines of the events in their lives. An awareness of the self has taken place within the life story, an awareness that is necessary in order for the person to understand his/her individual experience and how it connects to what others have experienced. Researchers achieve the same thing when they delve into the analysis of a single life story or when they look at many interconnected or individual experiences. The life story – from the author to the researcher and back to the community – is a source of self-awareness. Likewise, the genuine reflections of true events provided by life stories ensure a steady foundation for the self-awareness of an individual and society as a whole.

Ieva Garda-Rozenberga

Bibliogrāfija

- Abrahams, Roger D. Story and history: A Folklorist's View. *The Oral History Review*. 1981, Vol. 9, pp. 1–11.
- Andrews, Molly. *Shaping History: Narratives of Political Change*. New York: Cambridge University Press, 2007. 223 p.
- Bantock, Geoffrey Herman. Literature and the Social Sciences. *Critical Quarterly*. 1975, Vol. 17, No 2, pp. 99–127.
- Bantock, Geoffrey Herman. *The Parochialism of the Present: Contemporary Issue in Education*. London: Routledge, 1981. 160 p.
- Bauman, Richard. Verbal Art as Performance. *American Anthropologist*. 1975, Vol. 77, No 2, pp. 290–311.
- Bauman, Richard. *Verbal Art as Performance*. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press, Inc., 1984. 150 p.
- Bauman, Richard. *Story, Performance and Event: Contextual studies of oral narrative*. New York: Cambridge University Press, 1986. 130 p.
- Bauman, Zygmunt. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, 2000. 240 p.
- Bela-Krūmiņa, Baiba. *Dzīvesstāsti kā sociāli vēstījumi*. Npublicēts promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2004. 188 lpp.
- Bela-Krūmiņa, Baiba. Kāzas Alsungā: tradīcija un jaunrade. Mutvārdu vēstures un folkloristikas sadarbība tradicionālās kultūras pētījumos. No: *Suitu identitāte*. Sast. Janīna Kursīte. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 87.–98. lpp.
- Bela, Baiba. Ikdienas vēsture: pētījumu iespējas dzīvesstāstos. No: *Modernitāte: filozofija, kristīgās vērtības, mutvārdu vēsture Latvijā*. Sast. Ella Buceniece u. c. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2006, 343.–359. lpp.
- Bela-Krūmiņa, Baiba. Naratīvā identitāte un kultūra. No: *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē. Stāsts: identitāte un modernie meklējumi*. Sast. Edgars Lāms. Liepāja: LiePa, 2006, 13.–17. lpp.
- Bela, Baiba. Latviskās identitātes dažādība Zviedrijas latviešu kopienā. No: *LETONIKA: Nacionālā mutvārdu vēsture. Reliģiskās idejas Latvijā*. Raksti. Otrā grāmata. Red. Maija Kūle u. c. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2008, 11.–39. lpp.

- Bela, Baiba. Dzīvesstāsti kā resurss sabiedrības izpētē: Nacionālās mutvārdu vēstures projekts. No: *Latvijas Universitātes raksti. 736. sējums. Socioloģija. Socioloģijai Latvijā – 40*. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2008, 87.–102. lpp.
- Bela, Baiba. Latviskā identitātes saglabāšana, tālāknodošana un tās dažādība. No: *Mēs nebraucām uz Zviedriju, lai kļūtu par zviedriem. Mutvārdu vēstures pētījums. Zviedrijas latviešu dzīvesstāsti*. Red. Baiba Bela. Rīga: Zinātne, 2010, 15.–44. lpp.
- Benison, Saul. Reflections on Oral History. *The American Archivist*. 1965, Vol. 28, pp. 71–77.
- Berezin, Mabel. Democracy and its Others in a Global Polity. *International Sociology*. 1999, Vol. 14, No 3, pp. 227–243.
- Berezin, Mabel. Secure states: towards a political sociology of emotion. In: *Emotions and Sociology*. Ed. by Jack Barbalet. Oxford: Blackwell, 2002, pp. 33–52.
- Between Generations: Family Models, Myths and Memories*. International Yearbook of Oral History and Life Stories, Vol. II. Ed. by Daniel Bertaux and Paul Thompson. Oxford: Oxford University Press, 1993. 221 p.
- Bērks, Pīters. Vēsture kā sociālā atmiņa. No: *Atmiņa un vēsture no antropoloģijas līdz psiholoģijai: rakstu krājums*. Sast. Roberts Ķīlis. Rīga: N.I.M.S, 1998, 31.–45. lpp.
- Biezais, Haralds. Vēstures problēmu politiskā nozīme. *Latvija*, 1986. gada 3. jūnijs.
- Biezais, Haralds. Meditācija par noskrandušo vēsturi. No: *Reliģiski-filozofisks rakstu krājums*, VII. Sast. Solveiga Krūmiņa-Konkova. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2001, 223.–237. lpp.
- Biezais, Haralds. *Kurelieši*. Ugāle: Rubeņa fonds, 2011 [1991]. 200 lpp.
- Billig, Michael. *Banal Nationalism*. London: Sage, 1995. 208 p.
- Boldāne, Ilze, Makarovs, Viktors. *20. gadsimta vēstures pretrunīgo jautājumu pasniegšana Latvijas skolās un muzejos*. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs „Providus”, 2009. Pieejams: <http://www.politika.lv/article/20-gadsimta-vestures-pretrunigo-jautajumu-pasniesgana-latvijas-skolas-un-muzejos> (skatīts 20.09.2012).
- Bormane, Dace un Bunkše, Edmunds. „Staburaga vietas” iezīmēšana. *Literatūra un Māksla*. 1990. gada 8. decembris, 12. lpp.
- Bormane, Dace K. Cik rāda pulkstenis Daugavas krastos. No: *Daugavas raksti: no Rīgas līdz jūrai*. Rīga: Zinātne, 1994, 26.–31. lpp.
- Bourdieu, Pierre. *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard: Routledge, 1984. 631 p.
- Bourdieu, Pierre. *The Logic of Practice*. London: Polity Press, 1990. 333 p.
- Bourdieu, Pierre and Wacquant, Loïc J. D. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press, 1992. 348 p.
- Briggs, Charles L. *Learning How to Ask: A Sociolinguistic Appraisal of the Role of the Interview in Social Science Research*. United States of America: Cambridge University Press, 1986. 155 p.

- Bruner, Edward M. Experience and its Expressions. In: *The Anthropology of Experience*. Ed. by Edward Bruner. United States of America: University of Illinois Press, 1986. pp. 3–32.
- Bury, Mike. Chronic illness as biographical disruption. *Sociology of Health and Illness*. 1982, Vol. 4, No 2, pp. 167–182.
- Clements, William M. Personal Narrative, the Interview Context, and the Question of Tradition. *Western Folklore*. 1980, Vol. 39, No 2, pp. 106–112.
- Dégh, Linda. *American Folklore and the Mass Media*. Bloomington: Indiana University Press, 1994. 218 p.
- Dolby, Sandra K. *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Bloomington, IN: Trickster Press, 2008. 195 p.
- Domu Daugava. Sirdsdaugava*. Sast. Dainis Īvāns un Artūrs Snips. Rīga: Avots, 1989. 180 lpp.
- Frisch, Michael. *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*. New York: State University of New York, 2009. 273 p.
- Gāle-Kārpentere, Inta. Mutvārdu intervija: teorija un prakse. No: *Spogulis*. Sast. Māra Zirnite. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Latvijas mutvārdu vēstures pētnieku asociācija „Dzīvesstāsts”, 2001, 162.–177. lpp.
- Giddens, Anthony. *Central Problems in Social Theory*. London, Macmillan, Berkeley: University of California Press, 1979. 294 p.
- Giddens, Anthony. *The Consequences of Modernity*. California: Stanford University Press, 1990. 186 p.
- Giddens, Anthony. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press, 1991. 256 p.
- Golubeva, Marija. *Vēstures momentuzņēmums*. 2009. Pieejams: <http://politika.lv/article/vestures-momentuznemums> (skatīts 03.10.2012).
- Grele, Ronald J. Reflections on the practice of oral history. *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society*. 2007, Vol. 32 (4), pp. 11–23.
- Halbwachs, Maurice. *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press, 1992. 254 p.
- Halliday, Michael A. K. *On Language and Linguistics*. Ed. by Jonathan Webster. London & New York: Continuum, 2003. 476 p.
- Hinrikus, Ruth. Deportation, Siberia, Suffering, Love. The Story of Heli. In: *She who Remembers Survives. Interpreting Estonian Women's Post-Soviet Life Stories*. Ed. by Tiina Kirss, Ene Kõresaar, Marju Lauristin. Tartu: Tartu University Press, 2004, pp. 62–77.
- Holmert, Bengt Göran. *Gotland under beredskapsåren 1939–1945. 1. Flyktingsströmmarna från Balticum i andra världskrigets slutskede*. Västerwik: AB C O Ekblad & Co Tryckeri, 1999. 304 s.
- Ivanovs, Aleksandrs. Mutvārdu vēstures avoti – iemiesotā atmiņa. No: *Atmiņa kultūrvēsturiskā kontekstā: starptautiskās konferences materiāli*. 2. daļa. Sast. Valdis Ķikāns. Daugavpils: Saule, 2002, 75.–82. lpp.
- Īvāns, Dainis. *Gadījuma karakalps*. Rīga: Vieda, 1995. 380 lpp.
- Jackson, Bruce. *Fieldwork*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 1987. 311 p.

- Jackson, Bruce. *The Story is true: The Art and Meaning of Telling Stories*. Philadelphia: Temple University Press, 2007. 244 p.
- Jow, Valerie Raleigh. *Recording oral history: a guide for the humanities and social sciences*. 2nd ed. Lanham, MD and Oxford: AltaMira Press, 2005. 416 p.
- Jāgo, Tīu. Pagātnes un laika interpretācijas pētīšana no pārmantojamās vēstures viedokļa. No: *Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība*. Sast. Māra Zirnite. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Latvijas mutvārdu vēstures pētnieku asociācija „Dzīvesstāsts”, 2007, 112.–129. lpp.
- Kattago, Siobhan. Memory, Pluralism and the Agony of Politics. *Journal of Baltic Studies*. 2010, Vol. 41 (3), pp. 383–394.
- Ķīle, Ilva. Autobiogrāfiskās atmiņas sociālie līmeņi. No: *Atmiņa un vēsture no antropoloģijas līdz psiholoģijai: rakstu krājums*. Sast. Roberts Ķīlis. Rīga: N.I.M.S, 1998, 45.–52. lpp.
- Ķīlis, Roberts. Sociālās atmiņas jēdziens. No: *Atmiņa un vēsture no antropoloģijas līdz psiholoģijai: rakstu krājums*. Sast. Roberts Ķīlis. Rīga: N.I.M.S, 1998, 17.–29. lpp.
- Ķīlis, Roberts. Sociālās antropoloģijas metodes masu katalizmu pētniecībā. No: *Latvija Otrajā pasaules karā: starptautiskās konferences materiāli, 1999. gada 14.–15. jūnijs (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 1. sēj.)*. Atb. red. Andris Caune. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000, 321.–329. lpp.
- Ķīlis, Roberts. Sociālās un kultūras antropoloģijas perspektīvas. No: *Spogulis*. Sast. Māra Zirnite. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Latvijas mutvārdu vēstures pētnieku asociācija „Dzīvesstāsts”, 2001, 198.–207. lpp.
- Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2010/2011. Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja*. Sast. Brigita Zepa un Evija Kļave. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2011. 153 lpp.
- Latvijas Republikas Saeimas Deklarācija par latviešu leģionāriem Otrā pasaules kara laikā, 1998. gada 29. oktobrī. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st2810.html
- Lebow, Richard N. The Memory of Politics in Postwar Europe. In: *The Politics of Memory in Postwar Europe*. Ed. by Richard Ned Lebow, Wulf Kansteiner and Claudio Fogu. Durham: Duke University Press, 2006, pp. 1–39.
- Liotārs, Žans Fransuā. *Postmodernais stāvoklis. Pārskats par zināšanām*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2008. 183 lpp.
- Lowenthal, David. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. 516 p.
- Lummis, Trevor. Structure and validity in oral evidence. In: *The Oral History Reader*. Ed. by Robert Perks and Alistair Thomson. London and New York: Routledge, 2003, pp. 273–283.
- McAdams, Dan P. *Power, intimacy and the life story: Personological inquiries into identity*. New York: Guilford Press, 1985. 336 p.
- McAdams, Dan P. Personal Narratives and the Life Story. In: *Handbook of Personality: Theory and Research*. 3rd ed. Ed. by Oliver P. John, Richard W. Robins, Lawrence A. Pervin. New York, London: The Guilford Press, 2008, pp. 242–243.
- Mead, George H. *Mind, self and society: from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago, London: University of Chicago Press, 1962. 401 p.

- Miller, Robert, et al. Biographical Research and Historical Watersheds. In: *Biographical Research Methods: Time and Biographical Research*. Ed. by Robert Miller. SAGE, 2005, pp. 113–122.
- Milts, Augusts. Mūžīgais laicīgajā: vēsture cilvēkā un tautā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1993, Nr. 6 (551), 1.–7. lpp.
- Milts, Augusts. Garīgās vērtības cilvēku dzīvesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1996, Nr. 4/5 (50), 143.–149. lpp.
- Milts, Augusts. Tautas izziņa mutvārdu vēsturē. No: *Spogulis*. Sast. Māra Zirnite. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Latvijas mutvārdu vēstures pētnieku asociācija „Dzīvesstāsts”, 2001, 33.–39. lpp.
- Mintaurs, Mārtiņš. Latvijas sabiedrības protesti pret Daugavpils HES celtniecību 1986. gadā kā nevardarbigā pretošanās. No: *Nevardarbigā pretošanās. Latvijas pieredze. Rakstu, dokumentu un atmiņu krājums, veltīts Barikāžu atceres 15. gadadienai*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 1991. gada barikāžu dalībnieku biedrība, 2006, 121.–129. lpp.
- Misztal, Barbara A. *Theories of Social Remembering*. Theorizing Society Series. Maidenhead: Open University Press, 2003. 193 p.
- Neal, Arthur G. *National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century*. New York: M. E. Sharpe INC, 1998. 224 p.
- Ochs, Elinor and Lisa Capps. Narrating the Self. *Annual Review of Anthropology*. 1996, Vol. 25, pp. 19–43.
- Olson, Mancur. *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University Press, 1965. 186 p.
- Oring, Elliott. Folk Narrative. In: *Folk Groups and Folklore Genres: An Introduction*. Ed. by Elliott Oring. Logan, UT: Utah State University Press, 1986, pp. 121–145.
- Peneff, Jean. Myths in life stories. In: *The Myths We Live By*. Ed. by Raphael Samuel and Paul Thompson. London and New York: Routledge, 1991, pp. 36–48.
- Portelli, Alessandro. Oral History as Genre. In: *Narrative and Genre*. Ed. by Mary Chamberlain and Paul Thompson. London, New York: Routledge, 1998, pp. 23–45.
- Portelli, Alessandro. What makes oral history different. In: *The Oral History Reader*. Ed. by Robert Perks and Alistair Thomson. London and New York: Routledge, 2003, pp. 63–74.
- Pranka, Maruta. Migratsoion versus kodu: vaateid ūhele uurimisprojektilē. *Mātagused. An electronic Journal of Folklore*. 2009, Vol. 43, pp. 85–104.
- Pranka, Maruta. Mutvārdu vēsture kā izziņas metode socioloģijā. No: *Spogulis*. Sast. Māra Zirnite. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Latvijas mutvārdu vēstures pētnieku asociācija „Dzīvesstāsts”, 2001, 178.–185. lpp.
- Ricoeur, Paul. Narrative Identity. *Philosophy Today*. 1991, Vol. 35 (1), pp. 73–81.
- Riessman, Catherine K. *Narrative Analysis*. Newbury Park, CA: SAGE Publications, Inc., 1993. 79 p.
- Riessman, Catherine K. *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles: SAGE Publications, Inc., 2008. 250 p.

- Ritchie, Donald A. *Doing oral history*. New York: Twayne Publishers, 1995. 265 p.
- Samuel, Raphael. Thompson, Paul. Introduction. In: *The Myths We Live By*. Ed. by Raphael Samuel and Paul Thompson. London and New York: Routledge, 1991, pp. 1–22.
- Sangster, Joan. Telling our stories: feminist debates and the use of oral history. In: *The Oral History Reader*. Ed. by Robert Perks and Alistair Thomson. London and New York: Routledge, 2003, pp. 87–100.
- Scheler, Max. *On Feeling, Knowing, and Valuing: Selected Writings*. Ed. by Harold J. Bershady. Chicago: The University of Chicago Press, 1992. 270 p.
- Schrager, Samuel. What is social in oral history? In: *The Oral History Reader*. Ed. by Robert Perks and Alistair Thomson. London and New York: Routledge, 2003, pp. 284–299.
- Singer, Jefferson A. Narrative Identity and Meaning Making Across the Adult Lifespan: An Introduction. *Journal of Personality*. 2004, Vol. 72 (3), pp. 438–445.
- Skujiņa, Ausma un Bormane, Dace K. Rīdzenes metamorfoze. *Latvijas Arhitektūra*. 2004, Nr. 3 (53), 62.–63. lpp.
- Skultans, Vieda. The Importance of Researching Oral History in Latvia. *History, Culture and Society. International conference thesis*. Riga: University of Latvia, 2003, pp. 11–12.
- Spradley, James P. *The Ethnographic Interview*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1979. 247 p.
- Stogner, Karin. Life story interviews and the “Truth of Memory”. In: *Oral history: The challenges of dialogue*. Ed. by Marta Kurkowska-Budzan and Krzysztof Zamorski. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009, pp. 205–216.
- Strauss, Anselm L. and Glaser, Barney G. *Chronic Illness and the quality of Life*. St. Louis: Mosby, 1975. 225 p.
- Swartz, David. *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*. London: University of Chicago Press, 1997. 333 p.
- Sztompka, Piotr. Cultural Trauma. The Other Face of Social Change. *European Journal of Social Theory*. 2000, Vol. 3, pp. 449–466.
- Šūpulis, Edmunds. Atmiņu politika: vēlinā sociālisma vērtējums dzīvesstāstos. No: *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados*, 20. sēj. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2007, 166.–171. lpp.
- Thompson, Paul. *The Voice of the Past: Oral History*. 3rd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 2000. 368 p.
- Tisenkopfs, Tālis. Dzīve un teksts: biogrāfiskā pieeja sociālajās zinātnēs. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa. 1993, Nr. 5 (550), 1.–8. lpp.
- Titon, Jeff. Text. *The Journal of American Folklore*. 1995, Vol. 108 (430), pp. 432–448.
- Tonkin, Elizabeth. *Narrating our past: The social construction of oral history*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 171 p.
- Wertsch, James V. *Voices of collective remembering*. New York: Cambridge University Press, 2002. 203 p.

- Wegner, Daniel M. Transactive memory: A contemporary analysis of the group mind. In: *Theories of group behavior*. Ed. by Brian Mullen and George R. Goethals. New York: Springer-Verlag, 1986, pp. 185–205.
- Wilson, William A. The Folk Speak: Everyday Life in Pioneer Oral Narratives. In: *The Marrow of Human Experience: Essays on Folklore*. Ed. by Jill Terry Rudy. Logan, UT: Utah State University Press, 2006, pp. 62–80.
- Wodak, Ruth & Rudolf de Cillia, Martin Reisigl and Karin Liebhart. *The Discursive Construction of National Identity*. Great Britain: Edinburgh University Press, 2009. 276 p.
- Zelče, Vita. Latviešu leģiona piemiņas dienas Latvijā sākotne. No: *Karojošā piemiņa. 16. marts un 9. maijs*. Sast. Nils Muižnieks un Vita Zelče. Rīga: Zinātne, 2011, 123.–144. lpp.
- Zelče, Vita un Kaprāns, Mārtiņš. Identitāte, sociālā atmiņa un kultūras trauma. No: *Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija*. Sast. Vita Zelče un Mārtiņš Kaprāns. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2011, 11.–28. lpp.
- Zirnis, Egils. Krasais pagrieziena. *SestDiena*, 2006, Nr. 256, 21. okt., 18.–22. lpp.
- Zirnis, Egils. Staburaga bērni. *SestDiena*, 2006, 1.–7. aprīlis, 6.–15. lpp.
- Zirnīte, Māra. Nacionālās mutvārdu vēstures projekts. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa. 1993, Nr. 12 (557), 22.–24. lpp.
- Zirnīte, Māra. Nacionālās mutvārdu vēstures pētnieku skola Latvijā. No: *Augusts Milts: patība un ētika. Veltījums profesoram 80. dzimšanas dienā*. Rīga: RaKa, 2008, 108.–119. lpp.
- Арчер, Маргарет. Реализм и морфогенез. *Теория общества. Сборник*. Ред. А. Ф. Филлипов. Москва: Канон-пресс-Ц, 1999, с. 157.–194.
- Семёнова, Виктория В. Равенство в нищете: символическое значение “камуналок”. Из: *Судьбы людей*. Ред. Семёнова В., Фотева Е. Москва: Институт социологии РАН, 1996, с. 373–389.
- Кёниг, Хельмут. Память о национал-социализме, Холокосте и Второй мировой войне в политическом сознании ФРГ. *Неприкосновенный запас*. 2005, № 2–3, с. 40–41. Pieejams: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ke11.html>.
- Мегилл, Аллан. *Историческая эпистемология*. Москва: Канон, 2007. 334 с.

Personu rādītājs

A

- Ahlkvists, Bertils (*Bertil Ahlquist*) 233–234
Andersone, Mirdza 17, 126–138
Andersons, Eduards 215–216, 219, 222, 228–229
Antonoviča, Katrīna 100–101
Arājs (laivu vedējs) 222
Avotiņš, Viktors 80
Ālant Vilis (arī Fricis Forstmanis, arī Fricis Dziesma) 116

Ā

- Ārcēre, Mārgarita (*Margaret S. Archer*) 33

B

- Balode, Marija 103
Bantoks, Džefrijs Hermans (*Geoffrey Herman Bantock*) 35
Barijs, Maiks (*Mike Bury*) 59
Baumans, Zigmunts (*Zygmunt Bauman*) 48
Beitnere-Le Galla, Dagmāra 13, 39^{par1}, 73^{par}, 259
Bela, Baiba (arī Bela-Krūmiņa) 8, 10, 51–52, 64, 85^{par}, 222
Berezina, Meibela (*Mabel Berezin*) 34, 38
Bergmans, Ingmārs (*Ingmar Bergman*) 110
Bergmanis, Roberts 255
Bērende, Daina 200–201
Bērtulsons, Ādams 186
Bērtulsons, Kristis 187
Bērtulsons, Pēteris 18, 97, 126, 182–192
Biezais, Haralds 32
Bileskalns, Osvalds 248
Biligs, Maikls (*Michael Billig*) 49
Bisters, Mārtiņš 156
Bilenšteins, Augusts 139
Blažēvics, Jānis 178
Blumberga, Kerstina (*Kerstin Blumberg*) 112–113
Blūms, Jānis 174
Bonde, Berthilds (*Bonde Berthild*) 115, 120
Bormane, Dace K. 15, 73^{par}, 83^{par}, 260
Breigels, Pīters (*Pieter Bruegel*) 78
Brice, Anta 121
Brigmanis, Augusts 175

1 Apzīmējums norāda, ka vārds meklējams šīs lappuses parīdē

Briggs, Čārlzs (*Charles L. Briggs*) 88par, 91
Brūvere, Zane 192
Burdjē, Pjērs (*Pierre Bourdieu*) 14, 60–61, 63, 67

Č

Čačka, Pēteris 18, 126, 145–153
Čakste, Jānis 36
Čepānis, Alfrēds 178, 180

D

Dirkems, Emils (*Émile Durkheim*) 33
Dolbija, Sandra (*Sandra Dolby*) 87par
Dziesma, Fricis (arī Fricis Forstmanis, arī Ālant Vilis) 116
Džeksons, Brūss (*Bruce Jackson*) 87par

E

Eberhards, Guntis 213
Ekmanis, Juris 85
Endrūsa, Mollija (*Molly Andrews*) 104

Ē

Ēķis, Pēteris 91, 97

F

Feldmanis, Inesis 44
Fonzovs, Žanis (arī Žanis, Žanītis) 217–218, 221–222, 226, 243–244, 248–249
Forstmanis, Fricis (arī Ālant Vilis, arī Fricis Dziesma) 116
Frišs, Maikls (*Michael Frisch*) 50
Fuko, Mišels (*Michel Foucault*) 53

G

Garda-Rozenberga, Ieva 15, 20, 202, 222, 260, 262
Garšķis, Marika 120
Gāle-Kārpentere, Inta 90
Gidenss, Entonijs (*Anthony Giddens*) 60, 68
Gleizers, Bārnijs (*Barney G. Glaser*) 59
Goba, Fricis 246–247
Golubeva, Marija 55
Grūbe, Ilona 166

Ģ

Ģinters, Valdemārs 117

H

Halbvakss, Moriss (*Maurice Halbwachs*) 35, 53
Halidejs, Maikls (*Michael A. K. Halliday*) 88par
Hermansone, Elīna 153
Hinkle, Maija 166
Holmerte, Ēlēna (*Ellen Holmert*) 115
Holmerts, Bengts Jorans (*Bengt Göran Holmert*) 115, 235
Holmerts, Dāvids (*David Holmert*) 115–116
Holo, Mārja (*Maarja Holo*) 120

I

Induse-Muceniece, Marija 109
Ininbergs, Pēteris 108*par*, 117, 120, 236
Irbītis (laivu vedējs) 243–244
Ivanovs, Aleksandrs 22

Ī

Īvāns, Dainis 15, 78, 80–81

J

Jankovska, Marija 19, 102, 125–126, 193–202
Jansone, Inga (*Inga Janson*) 17, 20, 113, 126, 223–236
Jansone, Marja (*Marja Janson*) 116
Jansons, Jānis (*Janis Janson*) 233
Jansons, Pēteris (arī ar segvārdu Mārtiņš) 17, 20, 107, 113, 116, 119, 126, 215–234, 243, 252
Janševskis, Jēkabs 209
Janvāre, Marija 100–101, 103
Jaunsudrabiņš, Jānis 125
Jēgers (laivu vedējs) 226
Johansons (*Johansson*, kapteinis) 218, 228–229
Jurjāne, Maruta 120–121, 241–242
Jurjāne, Spodra 20, 121, 126, 237–242

K

Kalniņš, Eduards 239
Kalniņš, Pauls 245
Kalniņš, Zigfrīds (arī Kalniņu Zigis) 190
Kazeniece, Lūcija 17, 126, 139–144
Kiršteins, Jānis 198
Klements, Viljams (William M. Clements) 10
Kļaviņš, Jānis 154–156
Kļaviņš, Juris 17–18, 126, 154–166
Kraskēviča, Inta 144
Krasts, Uldis 138, 192, 202, 214
Krēslis, Jānis 118
Krēslis, Jānis (juniors) 118
Krūmiņa, Maija 12, 138, 144, 175, 181, 202, 214, 222, 242, 256, 258
Kukaine, Rita 81
Kursite, Janina 196, 199

Ķ

Ķemeris, Miķelis 90
Ķīle, Ilva 25
Ķīlis, Roberts 99

L

Lasmane, Valentīne 107, 119
Lazda, Māra 242
Lāce, Marija 211, 214
Leimane, Ilga 90, 100
Lejiņš, Atis 44
Lielbārdis, Aigars 175
Liepa, Jānis 206

Linge, Egils 113
Linge, Fjalars 113–115, 119
Linge, Zeltīte 113–115
Lipšnis, Augusts 96
Loginova, Marika 214
Loventāls, Deivids (*David Lowenthal*) 47
Lundgrens, Mikāels (*Mickael Lundgren*) 108*par*, 109, 117
Lūsis, Valdis 121

M

Makadams, Dens (*Dan McAdams*) 87*par*
Mālniece, Anna 89
Mārtiņš (Pētera Jansona segvārds) 218, 232
Megils, Alans (*Alan Megill*) 48
Milts, Augusts 8–9, 86*par*, 153, 257
Mīds, Džordžs Herberts (*George Herbert Mead*) 60
Miltoviča, Mirdza 91
Minka, Gunars 91, 95–96
Minka, Henriete 91, 96
Mintaurs, Mārtiņš 77

N

Nagliņa, Rozālija 90
Nagliņa, Skaidrite 90
Nīls, Arturs (*Arthur G. Neal*) 58
Nīstrens, Osborns (*Osborne Nyström*) 111

O

Olsons, Lennarts (*Lennart Olsson*) 111
Orings, Eliots (*Elliott Oring*) 87
Orns, Kristis 103

P

Perševica, Grieta 186
Pētersons, Andrejs 194
Pētersons, Laimonis 219, 222, 253
Pīnka, Kārlis 159
Poļaks, Jakovs 148
Portelli, Alessandro (*Alessandro Portelli*) 23, 98
Pranka, Maruta 14, 260
Priedoliņš, Jānis 19, 126, 203–214
Priekule, Silga 166

R

Radziņa, Elza 190
Raudone-Krodere, Silvija 208
Ritums, Andris 120
Ritums, Jānis 120
Rismane, Katrīna (*Catherine K. Riessman*) 88
Raibarte, Edija 101
Reiters, Teodors 238
Rīkērs, Pols (*Paul Ricoeur*) 47, 73
Rozīte, Jūle 117–119, 236

Rozīte, Māra (Māra Krēsliņa-Rozīte) 117
Rozītis, Juris 117
Rubenis, Jurijs 81*par*
Runce, Maija 111*par*, 117, 236
Runce, Zigrīda 117
Rutstremis, Karls (*Karl-G Rutström*) 111

S

Salmiņš, Jānis 18, 126, 167–175
Sangstere, Džouna (*Joan Sangster*) 25, 28
Saulsleja, Taiga 208
Savdona, Arta 138
Sebris, Kārlis 190
Sedliņa, Marija (arī Sedliņu Mačs) 193
Sēderberga, Margita (*Margit Söderberg*) 115
Siliņa, Daiga 120
Siliņš, Leonīds 216, 243, 252
Singers, Džefersons (*Jefferson A. Singer*) 87*par*
Skalbe, Kārlis 248
Skujiņa, Ausma 73–75
Snips, Artūrs 80
Spāde, Andrejs 216, 221
Staļins, Josifs 52, 69, 171, 204
Stauga, Jolanta 175
Steimane, Marija (arī Šteimaņ Ručs) 198
Stradiņš, Jānis 73
Strauss, Enselms (*Anselm L. Strauss*) 59

Š

Šmits (laivu vedējs) 222
Šperlinga, Gita 214
Štompka, Pjotrs (*Piotr Sztompka*) 64
Šulte, Aija 175
Šūpulis, Edmunds 14, 51, 259
Šverins, Johans Ulrihs fon (arī grāfs Šverins) 209–211

T

Tisenkopfs, Tālis 7
Tompsons, Pols (*Paul Thompson*) 47, 105
Tomsons, Ēriks 20, 116, 120, 126, 222, 243–256
Trauberga, Emilija 91
Traubergs, Arturs 91, 98
Treija, Rita 192
Treijs, Kristiāns 192

U

Ulmanis, Kārlis 51, 93, 167, 203, 208–209

V

Vaivode, Veronika 18, 56, 126, 176–181
Valters, Ēvalds 200
Vegners, Daniels M. (*Daniel M. Wegner*) 36
Verčs, Džeims (*James V. Wertsch*) 34, 37

Verkelina, Inga (*Inga Werkelin*) 112
Verkelins, Larss (*Lars Werkelin*) 112
Vilsons, Viljams (*William A. Wilson*) 87par
Viķe-Freiberga, Vaira 35, 211

Z

Zaligins, Sergejs 80
Zande, Rihards 246, 253–256
Zelĉe, Vita 37, 40
Zembahs (kapteinis) 248, 255–256
Ziedonis, Imants 8
Ziņģe, Erna 146, 148
Ziņģis, Roberts 146, 148
Zirnīte, Māra 16, 126, 144, 153, 166, 175, 181, 202, 222, 236, 242, 256, 261
Ziverts, Mārtiņš 252
Zvejsalnieks, Osvalds 191

Priekšmetu rādītājs

- atcere, atceres dienas 13, 36, 52
 - Komunistiskā genocīda upuru piemiņas dienas 38
 - Leģionāru piemiņas diena 13, 32, 37, 39–43
 - Lāčplēša diena 36
 - Uzvaras diena 13, 32, 37, 39, 41, 45
- atceršanās un aizmiršana 24, 26–27, 29, 44, 48–49, 51
- atmiņa 25, 29, 46–48, 53
 - atmiņas īpatnības, selektivitāte 13, 23–24, 26–27, 52
 - atmiņas sociālie rāmji 53
 - atmiņu politika 14, 52–53, 57
 - atmiņu rituāli 37, 39, 64
 - atmiņu sakralizācija 55
 - individuālā atmiņa 12, 29, 46, 53, 67
 - institucionālā atmiņa 53
 - kolektīvā atmiņa 7, 15, 29, 35, 37, 46, 50–51, 53, 55–57, 67, 104
 - kultūras atmiņa 119, 121–122
 - personiskā atmiņa 8, 50, 52
 - sociālā atmiņa 14, 38, 40, 43, 47, 49–50
 - subjektīvā atmiņa 27, 106
 - vēsturiskā atmiņa 13, 32, 35, 40, 43, 56, 88, 119, 121–122
- atmiņas 44, 46, 50, 56
 - alternatīvās atmiņas 14, 55
 - atmiņas un ģimene 36, 54, 64, 102, 119
 - atmiņas un stāstīšana 20, 23, 30
 - atmiņu stāsti 8, 14, 26, 30, 55, 106–108, 112, 115–116, 121
 - konfliktējošās atmiņas 54, 56
 - kontr-atmiņas, atmiņu konfrontācija 14, 54–55
- Atmoda 7–8, 15, 19, 79, 92, 100, 102–103
- attieksme 10, 15, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 77
 - attieksmes vēsture 38, 72, 77
 - individuālā attieksme 106
- Austrumeiropa 34, 39, 49
- avoti *87par*, 108, 125
 - avotu subjektivitāte 22, 24–25
 - dokumentārie avoti, dokumenti 8, 22, 30, 40, 77, 105, 108
 - rakstītie avoti 10, 22–23, 25, 113
 - mutvārdu vēstures avoti 13, 21–30, 106
- bailes 18, 25, 45, 79, 110
- bēgļi, bēgļu gaitas 11, 16–19, 30–31, 96, 106–109, 111–113, 115–117, 120–121
- biogrāfija, biogrāfisks 17, 46, 48, 50, 52, 59–60, 68, 73, 82, 120
 - autobiogrāfija, autobiogrāfiskās atmiņas 22, 25

- biogrāfiskais naratīvs 14, 46, 48
- biogrāfiskais pārrāvums 14, 58–61, 68–71
- biogrāfiskā pieeja 9, 86*par*, 92
- biogrāfiskie pētījumi 9, 58, 60, 68, 70

- Daugava 72, 74–75, 78, 80, 83, 84
- Daugavpils HES (DHES), protesti pret celtniecību 15, 74, 76–79, 81–82
- deportācijas, izsūtījums, izsūtīšana 34, 46, 56, 59, 62, 64, 68–70, 92, 96, 101
- dialogs 37, 40, 45
 - dialoga iespējamība 41, 44
 - starpkultūru dialogs 12, 106
- diskurss 52, 52, 53, 54, 56, 61, 88*par*
 - vēstures diskurss 37, 49, 70, 102
- domāšanas ainava 72
- dzīvesstāsts 7–11, 13, 17, 25, 27–28, 47, 50, 56, 86, 104–105
 - dzīvesstāsts un subjektivitāte 22, 24–25
 - dzīvesstāstu publicēšana 16, 125–126
- dzīves vēsture, dzīves gājums 26, 58, 70, 85, 87
- dzīvotmāksla 78

- ģimene 12, 32–33, 36, 46, 54, 59, 62, 64–65, 67–70, 91, 102, 116

- habitus 14, 60–61, 63, 69, 73
- hidokrātija, hidrokrātisks 15, 74, 84

- ideāltips 34
- ideoloģija 29, 37, 52, 55, 104
- identitāte 15, 34, 35, 46, 48, 54, 60–62, 69–70, 72–75, 78, 82, 84, 107, 119
 - identitātes nepārtrauktība 14, 48, 60, 63, 65
 - kolektīvā identitāte 61, 65
 - kultūras identitāte 63, 65, 119
 - nacionālā identitāte 7, 15, 46, 49, 53–54, 57, 61, 73, 85–86, 88, 92, 101–102, 104
 - naratīvā, vēstošā identitāte 9, 12, 47–48, 73, 87*par*, 101
 - personiskā identitāte 36, 50, 60, 101
 - saskaņotā identitāte 54, 56, 87*par*
 - vēsturiskā identitāte 34, 36
- ietvertais novērojums 41
- intervija
 - biogrāfiskā intervija 10, 47, 50, 86–87, 92
 - intervijas dalībnieki, lomas 55, 88, 88*par*, 90–91
 - intervijas situācija, norise, notikums 10, 23, 50, 88–92, 125
 - intervijas transkripcija 24, 126
 - mutvārdu vēstures intervija 21, 23, 29–30
 - stāstītāja un pētnieka dialogs 9, 23, 50*par*, 91
- izdzīvošanas stratēģijas 15, 31, 68, 70
- izglītība, izglītības sistēma 21, 35–37, 46, 50*par*, 52, 109
- izpratne: pašizpratne 10, 12–13, 32, 35, 37–45, 48, 60, 105, 122
- izvēle 12, 15, 52, 60, 85, 104

- kapitāls 61, 64–65, 67
 - kultūras kapitāls 63–64, 69
 - simboliskais kapitāls 66–67, 69
 - sociālais kapitāls 65–66, 70

- komunālais dzīvoklis 11, 61–63, 69
 komunikācija 10, 36, 77
 komunikācijas modeļi 10
 pārrobežu komunikācija 49
 sociālā komunikācija 72
 konstrukcija, konstruēšana 8, 48, 88*par*, 102
 ideoloģiskā konstrukcija 53
 naratīva konstruēšana 8–10, 13, 27–28, 30, 48, 53, 55, 101
 konteksts 12, 72–73, 104
 kultūras konteksts 9, 33, 53, 66, 87*par*, 88, 119
 politiskais konteksts 53, 117
 sociālais konteksts 9, 53
 vēstures konteksts 47, 53, 66–67, 116
 kopības izjūtas 13, 34–35
 kopiena 46, 49, 73–74, 84, 87*par*, 104, 119
 atmiņu kopiena 14, 47, 54, 57
 kultūra 10, 13, 25, 52, 61, 63–65, 74, 88, 126, 105
 atcerēšanās kultūra 36, 56
 kultūras identitāte 62, 65, 119
 kultūras trauma 55, 64, 70
 kultūru saskarsme 12, 16, 106
 nemateriālās kultūras mantojums 9
 telpas kultūra 74, 84
 tradicionālā kultūra 87

 latvieši, latviešu tauta 7, 11, 16, 32, 39–44, 54, 78, 106–108, 110, 113–115, 118, 120–121
 leģionāri 11, 37, 40–44, 92, 11, 114

 mankurts, mankurtisms 37, 68
 modernitāte 48–49
 morāle, morāles likumi 12, 20, 32, 74
 mutvārdu vēsture 7–10, 12–13, 21–31, 46–47, 55, 105–106
 mutvārdu vēsture Latvijā 7–9, 47
 Nacionālās mutvārdu vēstures krājums, kolekcija, 8–9, 11, 19, 33, 51, 87, 126

 naratīvs 13, 26, 29, 39, 51–52, 60, 68, 92
 kontr-naratīvs 14, 56
 „lielais” naratīvs 53–54, 57
 nacionālais naratīvs 48
 naratīvu analīze 15, 30, 88, 92, 97
 nācija 12, 32, 43, 36, 43, 46, 49, 53–54, 73–75, 79, 88*par*
 neatkarība, neatkarības atgūšana 8, 10, 14, 32, 34, 36–38, 40–41, 43, 46, 55, 77, 86, 102
 nevardarbīgā pretošanās 76
 noklusējumi 8, 25, 36, 39, 50, 52, 100

 okupācija 8, 14, 34, 36–39, 58, 63, 66, 68, 115
 Otrais pasaules karš 14–15, 18–19, 31–32, 36, 41, 43, 58, 81, 92–93, 95–96, 98, 106, 108

 paaudzes 8, 14, 17, 33–34, 36, 38–40, 43, 57–58, 70, 106–108, 113–114, 119
 padomju laiki 7, 14, 18–19, 36, 50*par*, 67
 padomju armija 19, 32, 41, 54, 62–63
 padomju cilvēks 37, 63
 padomju laika pieredze 14, 18–19, 37, 51–52, 54–55, 62

padomju laiks un telpa 67, 70, 79, 100
 Padomju Latvija 77–78, 84
 padomju vara, režīms 31, 40, 46, 49, 61–62, 64, 67, 75–76, 79
 sociālisms, sociālistiskais mantojums 9, 46, 51, 54, 63, 67
 pagātne, pagātnes notikumi 14, 24, 27, 29, 33, 41, 49, 61, 88
 pagātnes aktualizācija, reprezentācija 14, 23, 29, 46–48, 53–54, 56
 pagātnes interpretācija 28, 52, 54–55, 92, 100
 pašapziņa, pašapzināšanās 7, 10–16, 21, 32, 34, 37, 44, 70, 72–73, 83–84, 106, 122
 ekoloģizētā pašapziņa 15, 72, 74, 84
 nacionālā pašapziņa 11, 86–87, 104
 pašapziņa un emocijas 34
 pašapziņa un dzīvesstāsts 10–13, 16, 20, 70, 87, 104
 pašapziņa un identitāte 14, 58, 61–62, 70–73, 82–83, 85
 tautas pašapziņa 14, 36, 47, 55
 paštēls 47–48, 54, 99
 pētnieks 9–12, 16–17, 20–25, 29, 37, 50, 55, 85–89, 91, 104–105, 121
 piederība, piederības izjūta 7, 33, 45, 67, 86, 100
 nacionālā piederība, apziņa 7, 38, 74, 86–87, 101–102, 104
 pieredze 8–9, 12, 13, 15, 20, 25, 29–30, 33, 39, 47, 49–50, 54, 57–58, 67, 81, 86, 101, 105, 122
 izstumtā pieredze 53
 traumatiskā pieredze 14, 27, 46–47, 70
 pilsoņi, pilsonība 35–36, 38, 40, 45, 72, 78, 84
 plašsaziņas līdzekļi 22, 37, 39, 43–44, 49
 politika, politisks 34–35, 38, 45, 53, 58, 63, 76, 78–79, 82, 104
 politiskā elite, valdošā elite 35, 37, 42–43, 46, 53
 politiskā pagātne 14, 54, 56, 88*par*, 92, 100
 politiskā nozīme, attieksme 15, 32, 40, 77
 priekšstati 10, 14, 34, 49, 50, 53–54, 56, 102
 sociālie priekšstati 52
 vēsturiskie priekšstati 49, 52, 54, 88

 refleksija, refleksivitāte 11, 26, 87
 represijas 7, 18, 37, 51, 59, 64, 67, 70
 rituāls 35–36, 61, 64

 sabiedrība 10–12, 15, 20, 28–29, 32–35, 37–44, 46, 49, 51–55, 60, 64, 66, 72–75, 78, 84, 105–106
 saziņa, saziņas situācija 10–11, 89, 91
 sociāls 15, 26, 29, 34–35, 52–53, 58, 60, 72, 104
 sociālā amnēzija 14, 56–57
 sociālā depresija 84
 sociālā grupa 13, 21, 25, 29, 35, 43, 54, 59–61, 63, 67–68
 sociālā prakse 47, 61
 sociālā vide 15, 35, 63, 102, 106
 sociālās zinātnes 8–9, 53, 88
 sociālie tiklojumi 65–66, 70
 stāstīšana 8–11, 13, 15, 17, 20, 24, 26–28, 30, 50, 52, 59, 87–88, 92, 99, 100–101, 125
 stāstīšanas modeļi 30, 46–47, 52
 stāstīšanas prasmes 30, 88, 126
 stāsts, stāstījums 8–11, 15, 24, 28, 37, 46–47, 60, 70, 77, 83, 86–88, 104
 personiskie stāstījumi 7, 11, 16–17, 47, 86, 87*par*, 88
 stāsta struktūra, uzbūve 10, 17, 28, 88, 88*par*, 90, 96, 99, 102
 suiti 17–19, 87–103, 126

telpa 9, 15, 37, 48, 63, 72, 74, 77–78, 83–84, 106, 116, 119, 122
privātā (individuālā telpa) 61–63
publiskā telpa 40, 43, 70
simboliskā telpa 79
sociālā telpa 63
tolerance, līdzietība 45
totalitārisms, totalitārs 7, 37, 40, 49, 54, 64
tradīcijas 10, 19, 63, 69, 87
trauma 14, 34, 54–55, 58, 64, 70
trimda 7, 11, 106–107, 118

uzvara, uzvarētāji 18, 33, 35, 37, 39, 41, 44–45
uzvarētāju un zaudētāju stāsti 35

valoda 9–10, 12, 15, 17, 24, 30, 34, 37, 63–64, 77, 79, 86, 88*par*, 117–119, 125–126
valsts, valstiskums 7, 12–13, 15–16, 32–43, 45–47, 49, 52–55, 79, 86, 101–104, 110, 115
vara 7, 15, 37, 39, 49, 53, 55, 61–64, 72, 75, 78–80, 89, 100–101, 104, 110, 126
varonstāsti 47, 99
vērtības, vērtību sistēma 7, 9, 11, 13, 26, 28, 35, 59, 61, 63, 70, 75, 83, 85–86, 7*par*,
105–106
vēsture 7, 13, 16, 21–25, 31–33, 36, 38–40, 42–45, 49, 53, 77, 88, 92, 99, 104, 110,
119, 121–122, 125
oficiālā vēsture 36, 54, 76
pretrunīgā vēsture 14, 18, 42
vēstures avoti 21–22, 24–25
vēstures (pagātnes) interpretācija 14, 21, 23, 28, 38, 46, 49, 52, 55, 92
vēstures naratīvs, stāsti 7, 14, 16, 25, 33–34, 38, 45, 47–48, 54–55, 57, 88*par*, 106
vēstures patiesība, vēsturiskā patiesība 29, 32, 38, 44
vēstures pārrakstīšana 38
vide 9, 15, 72–73, 80, 82–83, 85
vides aizsardzība 75–76*par*, 79, 81

zaudējums, zaudētāji 33–36, 39–40, 61–62, 70, 115